

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXIX

ARHEOLOGIE

2009

MARISIA

Studii și materiale

XXIX

Arheologie

Redactor responsabil
SOÓS Zoltán

Redactor
BERECKI Sándor

Coperta / Cover / Borító

Fibula – *Suseni / Marosfelfalu* (Foto: REZI Botond)

Fortress – *Târgu Mureș / Marosvásárhely* (Foto: SZABÓ Máté & SOÓS Zoltán)

Correspondență / Correspondence / Levelezés

Muzeul Județean Mureș

CP 85

str. Mărăști nr. 8, 540328

Târgu-Mureș, România

ISSN 1221-0943

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXIX

ARHEOLOGIE

2009

VOLUME ANTERIOARE / PREVIOUS VOLUMES / KORÁBBI KÖTETEK

Studii și Materiale I, 1965

Studii și Materiale II, 1967

Studii și Materiale III–IV, 1972

Marisia V, 1975

Marisia VI, 1976

Marisia VII, 1977

Marisia VIII, 1978

Marisia IX, 1979

Marisia X, 1980

Marisia XI–XII, 1981–1982

Marisia XI–XII, Fascicola 1, 1983

Marisia XIII–XIV, 1983–1984

Marisia XV–XXII, 1985–1992

Marisia XXIII–XXIV, 1993–1994

Marisia XXIII–XXIV, Fascicola 2, 1995

Marisia XXV, 1995–1996

Marisia XXV, 1995–1996, fascicola 1

Marisia XXV, 1997, Fascicola 3

Marisia XXVI, 2000

Marisia XXVI, 2000, Fascicola 4

Marisia XXVII, 2003

Marisia XXVIII, 2006

CUPRINS / CONTENTS / TARTALOM

TATÁR Árpád

Așezarea neolitică de la Herina (județul Bistrița-Năsăud)	7
<i>The Neolithic Settlement from Herina (Bistrița-Năsăud County)</i>	7

HÁGÓ Attila-Nándor

Descoperiri din neoliticul dezvoltat și târziu din zona Careiului (jud. Satu-Mare)	15
<i>Middle and Late Neolithic researches from Carei area (county Satu-Mare)</i>	15

BERECKI Sándor

A Late Bronze Age Pit Discovered at Sângeorgiu de Mureș (Mureș County)	49
--	----

Ioan BEJINARIU – SZÉKELY Zsolt – Dan V. SANA

Săpături arheologice de salvare pe șoseaua de centură a orașului Nyíregyháza. Descoperirile arheologice din epoca bronzului din punctul „Űr-Csere” (26 și 33 Lh)	57
<i>Rescue Excavations on the Bypass of Nyíregyháza. The Archaeological Discoveries from the Bronze Age at “Űr-Csere” (26th and 33rd Lh)</i>	57

REZI Botond – NAGY József-Gábor

Rescue Excavations at Chinari “Mociar” (Mureș County)	87
---	----

BORDI Zsigmond Lóránd

Roman Age Discoveries from Târnăveni (Mureș County)	131
---	-----

KÖRÖSFÖI Zsolt

Un complex al culturii Sântana de Mureș – Cerneahov în curtea cetății din Târgu Mureș	145
<i>An Archaeological Complex of the Sântana de Mureș – Cerneahov Culture from the Fortress from Târgu Mureș</i>	145

FÁBIÁN István

Artefacts and Ethnic Groups in the North-Danubian Area in the 4 th –7 th Centuries ...	161
--	-----

GÁL-MLAKÁR Viktor

A 13–14. századi kerámia kutatástörténete Északkelet-Magyarországon	165
<i>The Historical Foundation in Research of the Ceramics in the 13th–14th Century in North-East Hungary</i>	165

GYÖRFI Zalán

Un punct nou în topografia arheologică medievală a oraşului Târgu Mureş.	
Palatul Primăriei	185
<i>A New Point in the Medieval Archaeological Topography of Târgu Mureş.</i>	
<i>The Mayor's Palace</i>	185

SOÓS Zoltán

Coat of Arms Representations on the Stove Tiles of the Târgu Mureş Medieval Franciscan Friary	199
---	-----

GÁL Szilárd Sándor

Anthropological Study of the Medieval Cemetery from Adămuş. Morfo-taxonomical Measurements of the Osteological Material.....	211
--	-----

Beatrice Daisa CIUTĂ

Analize arheobotanice efectuate asupra probelor provenite din situl arheologic Târgu Mureş „Cetate” (campania 2006)	217
<i>Archaeobotanical Results of Samples Recovered from the Archaeological Site Târgu Mureş “Fortress” in 2006</i>	217

AȘEZAREA NEOLITICĂ DE LA HERINA (JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD)

TATÁR ÁRPÁD

Bistrița-Năsăud

The Neolithic Settlement from Herina (Bistrița-Năsăud County)

In September 1997 at circa 600 m SW from Herina, on Dealul Morii–Mill's Hill, an archaeological excavation was carried out. With this occasion, there were opened six E–W oriented trenches (S_1 – S_6), disposed one after the other. In S_3 and S_4 , situated on the eastern hill slope, a few Neolithic potsherds were found. In S_5 (9×2 m), disposed at circa 100 m from S_3 , a light brown Neolithic layer and a pit house were discovered. Dr. L. Vaida included the Neolithic pottery in the Criș culture.

The paste of the vessels was mixed (in different combinations) with sand, milled potsherds and a small quantity of vegetable material, some of the potsherds are covered with brown angoba, the majority of them lacking it because of the soil acids.

The forms are amphorae, tureen / bowl, bowls and a rush light. From the vessels just two bowls have exact correspondents in the CCTLNI cultural complex, the rest of them having analogies in the Banatului culture at Parța. Because this last cultural entity lived at Parța at the Vinča B₁ and B₂ time span, and because at Herina there are no such vessel forms, which may suggest a later horizon, we suggest the same time span for the Neolithic settlement of Herina. This is enforced by the vegetal material mixture in the vessels' paste too; although this is present in small quantities. In our opinion, the Neolithic potsherds of Herina can be attributed to the Cluj – Cheile Turzii or to the Lumea Nouă group, but we can't tell yet sure, because of the small quantity of the finds.

În septembrie 1997 pe „Dealul Morii” de la Herina, deal situat la SV de sat, la cca. 600 m de șoseaua Reghin–Bistrița și în imediata apropiere a celei ce duce spre Lechința, a avut loc un sondaj arheologic, cu care ocazie au fost trasate 6 secțiuni dispuse E–V, la distanță unele de altele, pentru a se verifica un spațiu cât mai mare. În secțiunile S_3 și S_4 , trasate în continuarea S_2 în panta estică a dealului, au fost descoperite câteva fragmente ceramice. În S_5 (9×2 m), aflată la cca. 100 m nord de S_3 , a fost descoperit și un nivel neolitic într-un strat de pământ de culoare brun deschis, fiind surprinsă parțial și o locuință adâncită, pe fundul căreia era un strat compact de chirpici (Planșa I¹). Din fragmentele ceramice găsite în bordei, au fost ilustrate și parțial

¹ Apud Vaida 1999, 239, Pl. I.

descrie un opaiț cu o proeminență în interior și o amforetă, ele fiind încadrate în cultura Criș². Pe lângă acestea au mai fost ilustrate alte trei fragmente ceramice, ele nefiind însă descrise³.

La opt ani după săpătură, prin bunăvoința domnilor Corneliu Gaiu și Lucian Vaida, am avut acces la materialele găsite în acea săpătură, cu excepția celor două vâscioare anterior publicate.

Secțiunea S₃ a dat la iveală zece fragmente de perete de vas, șapte semifine și trei fine. Culorile exterioare ale ceramicii sunt: cenușiu, cărămiziu cu flecuri, brun de diferite nuanțe, cafeniu, în interior fiind diferite nuanțe de brun, negru-cenușiu, negru, cenușiu, fiind degresate cu cioburi pisate amestecat cu nisip și puține materiale vegetale, precum și nisip cu bob mare. Două fragmente au slip netezit, restul au slipul căzut, unul este ars slab oxidant, restul reductant.

În S₄ s-au descoperit cinci fragmente ceramice:

1. perete fin de vas globular, cărămiziu-brun deschis / brun deschis, degresat cu nisip fin, slip căzut, decorat cu o mică proeminență, ardere reductantă, adâncimea 0,90–1,10 m (Planșa II/1);
2. perete semifin de vas, brun / negru-cenușiu, degresat cu cioburi pisate și nisip, slip netezit, ardere reductantă, adâncimea 0,90–1,10 m;
3. umăr semifin de castron / strachină bitronconic(ă), slip brun închis lustruit, degresat cu nisip fin și puține materiale vegetale, ardere reductantă, adâncimea 1,20 m (Planșa II/2);
4. perete semifin de vas, cărămiziu cu flecuri, degresat cu cioburi pisate, nisip și puține materiale vegetale, slip căzut, ardere oxidantă slabă, adâncimea 1,20 m;
5. perete semifin de vas, brun / cenușiu albicios, degresat cu cioburi pisate, nisip și puține materiale vegetale, ardere reductantă, adâncime 1,20 m.

Fragmentele ceramice din S₅ nu le-am regăsit în depozitul Muzeului Județean Bistrița, dar în 1999 ele au fost descrise ca fiind cenușii sau de diferite nuanțe de roșu, fiind lucrate din pastă fină. Expoziția permanentă a muzeului fiind dezorganizată din cauza renovării sălilor de expoziție, n-am avut acces la cele două vâscioare din bordei.

1. Amforetă cu corp globular, categoria semifină, culoare roșie-maronie, decorat pe gâtul lunguiet cu două toarte simetrice, perforate orizontal (Planșa II/3);
2. Vâscior de mici dimensiuni, categoria semifină, culoare roșie-maronie, fund rotunjit, proeminența ascuțită din interior fiind ridicată din pasta vasului cu ocazia modelării. Acesta probabil era opaiț, partea superioară a pereților fiind neagră, proeminența fixând și susținând fitilul (Planșa II/4);
3. Fragment semifin de perete de vas globular, decorat cu o proeminență aplatizată (Planșa II/5).

Din S₆, materialele s-au recoltat de asemenea de pe două adâncimi: 1,23 m și 1,30 m. La 1,23 m din șaisprezece fragmente ceramice, cincisprezece fragmente sunt semifine și unul grosier, cincisprezece fiind fragmente de perete, iar un fragment provine din gâtul unui vas. Culoarea exterioară arată în felul următor: culori brune, cafeniu, cenușiu, cărămiziu cu flecuri, cenușiu-brun deschis; în interior sunt culori brune, cărămiziu cu flecuri, cenușiu, negru-cenușiu, brun deschis-cenușiu.

² Vaida 1999, 239, Pl. II/1–2.

³ Vaida 1999, 239, Pl. II/3–5.

Degresanții sunt cioburile pisate în amestec cu nisip și materialele vegetale, într-un caz nisipul lipsește din combinație. Un fragment pe o parte are slip brun, pe celălalt brun închis, unul are slip cafeniu în exterior, restul au slipul căzut. Unsprezece fragmente sunt arse reductant, două au ardere oxidantă slabă.

Alte două fragmente sunt un umăr și gât, respectiv o buză:

1. umăr și gât semifin de amforă, decorat cu trei linii incizate orizontal, cenușiu-brun deschis / brun închis-cenușiu albicios, degresat cu cioburi pisate, nisip fin și materiale vegetale, slip căzut, ardere reductantă (Planșa II/6);
2. buză semifină de amforă, diametru cca. 16 cm, cenușiu-brun deschis / slip brun, degresat cu cioburi pisate și materiale vegetale, ardere reductantă (Planșa II/7).

La 1,30 m au apărut de asemenea paisprezece fragmente de perete și un gât, unul este fin și celelalte semifine. La exterior culoarea este cenușiu albicioasă cât și de diferite nuanțe de brun, câte unul fiind cărămiziu, respectiv negru-cenușiu. La culoarea interioară domină cărămiziu cu flecuri, roșcatul și cărămiziu, urmând culorile brune, apoi cenușiu albicios și negru-cenușiu. Degresanții sunt cioburi pisate în combinație cu nisip și materiale vegetale, cioburi pisate cu nisip, cioburi pisate și materiale vegetale. Cu excepția a două fragmente, celelalte au slipul căzut, unul fiind ars slab oxidant, restul reductant.

În afara acestora au apărut și buze de amfore și castroane, un fragment cu brâu alveolar și două funduri de vas:

1. buză semifină de amforă, diametru 24 cm, slip brun și brun închis, degresat cu cioburi pisate, nisip și materiale vegetale, ardere reductantă (Planșa III/1);
2. buză semifină de castron, diametru 24 cm, cenușiu cu pete cărămizii, degresat cu nisip fin și materiale vegetale, slip căzut, ardere reductantă (Planșa III/2);
3. buză semifină de castron, cenușiu-brun / brun-roșcat, degresat cu cioburi pisate și materiale vegetale, slip căzut, ardere reductantă (Planșa III/3);
4. buză semifină, cenușiu-brun deschis / roșu, degresat cu cioburi pisate și materiale vegetale, slip căzut, ardere reductantă (Planșa III/4);
5. fragment semifin de perete, decorat cu brâu alveolar, cenușiu-cafeniu / cenușiu-brun, degresat cu cioburi pisate, nisip fin și materiale vegetale, slip căzut, ardere reductantă (Planșa III/5);
6. fragment de fund de vas (Planșa III/6);
7. fragment de fund de vas (Planșa III/7).

Dintre tipurile de buze de vase găsite în sondajul de la Herina, doar cele două fragmente de castron sunt perfect similare cu tipul de buză B al complexului neolitic CCTLNI¹. În afară de opaiț, toate celelalte fragmente ceramice au analogii la Parța: amforeta⁵; fragmentul bitronconic⁶; micuța proeminență⁷; fragmentul de perete cu apucătoarea aplatizată⁸; fragmentul decorat cu brâu alveolar⁹; cele două amfore¹⁰; fragmentul de amforă mică¹¹. Decorul acestuia –

¹ Maxim 1999, 71, Fig. 82.

⁵ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 37/13.

⁶ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 113/2.

⁷ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 61/5.

⁸ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 113/4, etc.

⁹ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 7/9, 24/19, 73/20.

¹⁰ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 43/9, 11.

¹¹ Lazarovici *et alii* 2001, Fig. 18/4.

sub diferite forme – e întâlnit în culturile și grupurile contemporane sau mai târzii: cultura Banatului¹², grupul Pișcolt¹³, cultura Turdaș¹⁴ și grupul Tăulaș (Deva – Tăulaș)¹⁵, grupul Iclod¹⁶, grupul Suplac¹⁷, cultura Precucuteni¹⁸, cultura Petrești¹⁹, cultura Ariușd – Cucuteni²⁰, cultura Tiszapolgár²¹ și cultura Bodrogkeresztúr²². Un asemenea fragment a fost găsit și în grădina inginerului Kovács Péter, la Reteag, alte așezări din neoliticul mijlociu fiind cunoscute de la Coldău „Dig” și „Rózsás”²³. Opaițul este o piesă mai deosebită, pentru ea am găsit o analogie mai târzie la Poieniști²⁴, în mediu Cucuteni. Credem, că asemănarea e doar întâmplătoare, forme similare putând apărea în diferite spații în timpuri diferite, fără ca ele să aibă legătură unele cu altele.

Analogiile de la Parța fiind de orizont Vinča B1, B2²⁵, propunem o datare a materialelor de la Herina la același orizont cronologic, materiale mai târzii nefiind găsite. Degresarea cu materiale vegetale a ceramicii – chiar dacă puține – datează fragmentele ceramice descoperite la Herina în neoliticul mijlociu²⁶, ele aparținând grupului Cluj – Cheile Turzii sau grupului Lumea Nouă, materialele fiind însă prea puține pentru o datare mai exactă.

BIBLIOGRAFIE

Dumitrescu – Lazarovici

1985–1986

Dumitrescu, H. – Lazarovici, Gh., Cercetările arheologice de la Tăulaș-Deva (partea II), *ActaMN*, XXII–XXIII, 3–40.

Lazarovici et alii 2001

Lazarovici, Gh. – Drașovean, Fl. – Maxim, Z., *Parța I/1, I/2, BHAB XIII*, Timișoara.

Maxim 1999

Maxim, Z., *Neo-eneoliticul din Transilvania*, *BMN XIX*, Cluj-Napoca.

Vaida 1999

Vaida, L., Sondajul arheologic de la Herina (com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud), *Revista Bistriței*, XII–XIII, 239–243.

Vulpe 1953

Vulpe, R., Săpăturile arheologice de la Poieniști din 1949, *Materiale arheologice privind istoria veche a Republicii Populare Române*, I, 213–506.

¹² Maxim 1999, 66, Fig. 75.

¹³ Maxim 1999, 77, Fig. 89.

¹⁴ Maxim 1999, 83, Fig. 95, 84, Fig. 96.

¹⁵ Dumitrescu – Lazarovici 1985–1986, 3–40, fig. 7.

¹⁶ Maxim 1999, 89, Fig. 101.

¹⁷ Maxim 1999, 95, Fig. 107.

¹⁸ Maxim 1999, 99, Fig. 113.

¹⁹ Maxim 1999, 105, Fig. 119.

²⁰ Maxim 1999, 114, Fig. 139.

²¹ Maxim 1999, 124, Fig. 156.

²² Maxim 1999, 126, Fig. 159.

²³ Maxim 1999, 153.

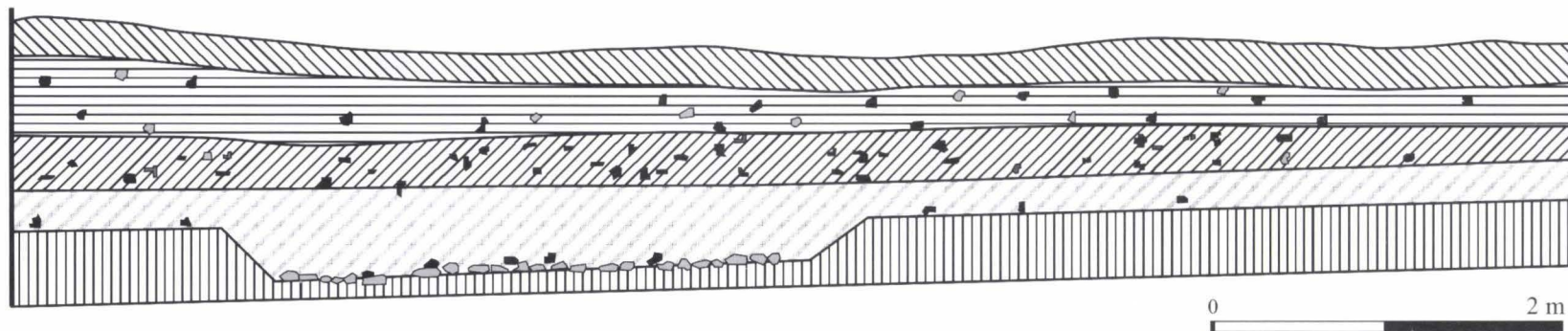
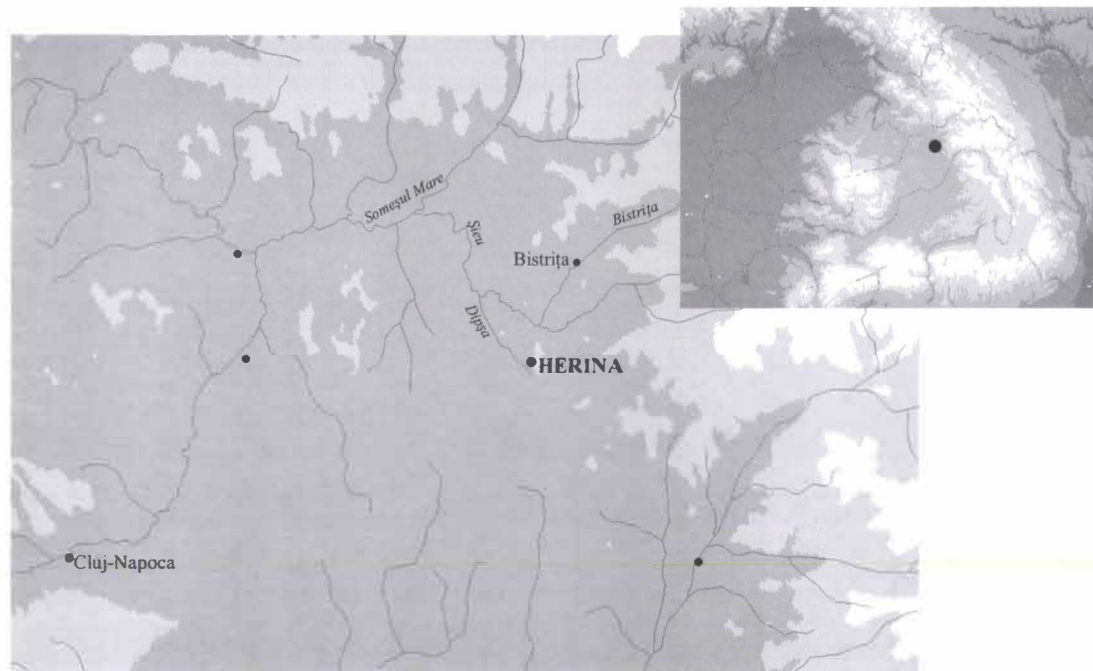
²⁴ Vulpe 1953, 256, Fig. 23/1.

²⁵ Lazarovici et alii 2001, 68–70.

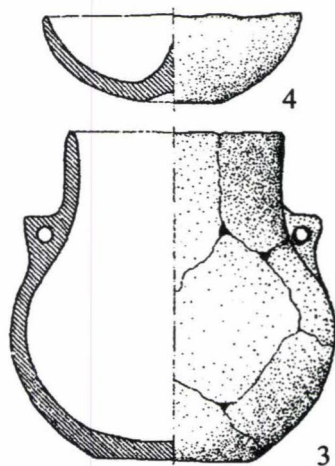
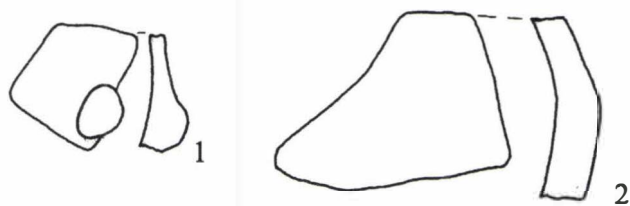
²⁶ Maxim 1999, 69.

LEGENDĂ

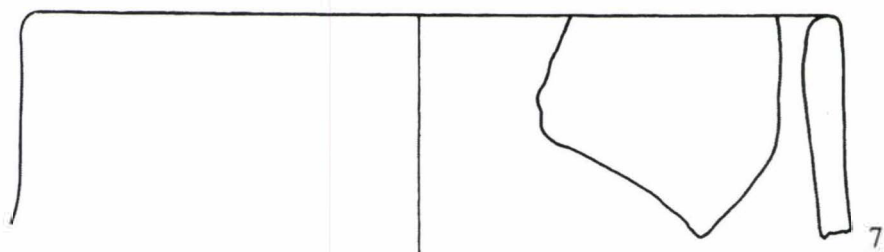
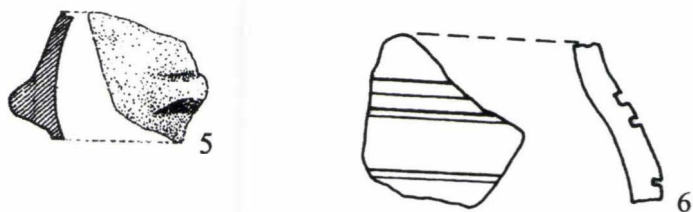
	Sol vegetal		Pământ negru
	Pământ cenușiu		Pământ cenușiu
	Strat steril		Chirpici
	Arsură		Ceramică

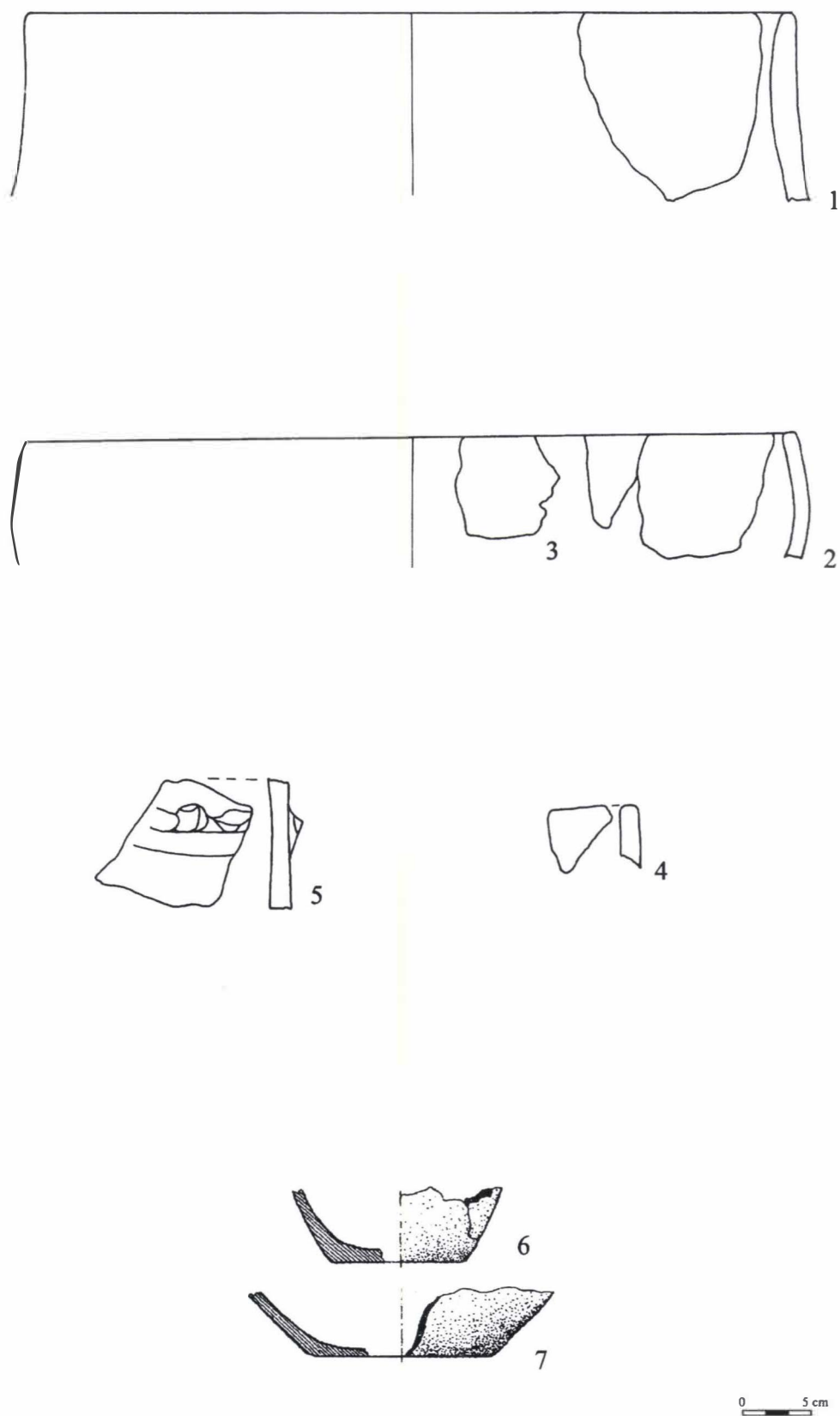
Planșa I. Herina - Dealul Morii (stratigrafia după Vaida 1999)

0 5 cm

Planşa II. Herina - Dealul Morii

Planșa III. Herina - Dealul Morii

DESCOPERIRI DIN NEOLITICUL DEZVOLTAT ȘI TÂRZIU DIN ZONA CAREIULUI (JUD. SATU-MARE)

HÁGÓ ATTILA-NÁNDOR

Muzeul Carei,

Middle and Late Neolithic researches from Carei area (county Satu-Mare)

The paper presents the archaeological finds from 10 sites, discovered during a few archaeological researches (field surveys, rescue excavations) in Carei area between 1986 and 2001. Six of them are situated in the city of Carei. The vessel forms are: globular bowls, open bowls, (medium size), plates, storage jars, miniature vessels, amphorae. The potsherd decorations are: painted ornaments, incised lines, finger impressions. The finds (potsherds, stone axes, pintaderas, animal bones, obsidians) can be dated to the Middle and Late Neolithic; to the Pișcolt group and Herpály-Csőszhalom Culture.

Într-un articol recent¹ am prezentat descoperirile neolitice timpurii din zona Careiului, enumerând siturile și analizând materialele arheologice provenite din diferite periegeze efectuate de către colectivul Muzeului Municipal Carei în anii '80 a secolului trecut.

Continuând ideea de a prelucra materialele provenite din cercetările de teren sau din săpăturile de salvare, cu bunăvoința d-lui dr. Némethi János² am găsit mai multe materiale arheologice provenite din cercetări de teren aparținând neoliticului dezvoltat și târziu. Zona privind neoliticul dezvoltat este destul de bogat, dacă amintim despre cercetările arheologice efectuate la Pișcolt, Căpleni, Berea, Cămin, Moftinu Mic, Pescăria A, B, Carei – „Kozard”, Urziceni etc.³.

În acest articol vom prezenta descoperirile, incidentale care au ieșit la lumina zilei datorită lucrărilor edilitar-gospodărești (în municipiul Carei), denivelări de terenuri sau prin periegeze obișnuite.

Lista descoperirilor din neoliticul dezvoltat și târziu din zona municipiului Carei:

1. Carei – Str. Esenin nr. 2
2. Carei – Str. Esenin nr. 3

¹ Hágó Attila-Nándor: *Descoperiri aparținând culturii Criș din zona Careiului* – sub tipar.

² Căruia și pe această cale vreau să mulțumesc pentru materialul arheologic adunat prin periegeze, pentru ajutor și sprijin.

³ Némethi 1981–82, 167–181; Némethi 1986–87, 15–61; 101–137; Némethi 1999; Iercoșan 1986–87, 139–158; Iercoșan 1992–1993, 7–22; Iercoșan 1997, 23–58.

3. Carei – Calea Viilor
4. Carei – Poligonul grănicerilor
5. Carei – Drumul spre Oradea (fosta ferma de porci)
6. Carei – Bödör völgy
7. Bere – Dolláros
8. Resighea – Lac
9. Resighea – Gara CFR
10. Moftinu Mare – Gara CFR

Descoperiri de pe teritoriul municipiului Carei

Zona Careiului este extrem de bogat în vestigii arheologice din epoca paleolitică până la secolul al XVIII-lea⁴. Municipiul Carei este situată în partea vestică a județului Satu-Mare, pe Câmpia Careiului, cu înălțimi cuprinse între 120–165 m de nivelul mării. În antichitate teritoriul se învecina la nord-est cu Mlaștina Ecedea, iar la sud-est cu punctul numit „Bobald” – un sit extrem de bogat în vestigii arheologice din epoca neolitică până la secolul XVII⁵. Cel mai bine cercetat obiectiv din acest sit a fost „*tellul*” din epoca bronzului⁶ și cimitirul feudal⁷.

În împrejurimile orașului apele pluviale în parte cu canal curgeau spre Mlaștina Ecedea prin pâraiașele Sárosvölgy, Papírgyár-pataka, Kis-Károly-pataka – Valea Bödör. Pârâul Sárosvölgy aducea apa din direcția Grădina (Valea Tireamului) spre strada Căplenilor și Papírgyár-pataka dinspre strada Petőfi Sándor, spre străzile Tudor Vladimirescu, Nicolae Iorga, Gara CFR, Uzina F.I.U.T., apoi pârâul Kis-Károly-pataka – Valea Bödör din zona Fabricii de zahăr, spre Mlaștina Ecedea, prin pârâul Poșta⁸. Datorită lucrărilor edilitar-gospodărești de pe teritoriul municipiului, cunoaștem mai multe descoperiri arheologice începând cu epoca neolitică până în secolul al XVIII-lea. Dintre acestea descoperiri 6 se încadrează în epoca neolitică (Planșa II.)

I. Carei – „Str. Esenin nr. 2”

Zona intravilană a municipiului în antichitate era împădurită, care se menținea până în epoca feudală. Neavând apă curgătoare, izvoare de apă dulce, nu au fost condiții favorabile pentru habitat. Totuși, pe ambele maluri a pârâului Sárosvölgy au fost observate urme slabe de locuire.

În curtea imobilului de pe strada Esenin nr. 2 (43.XXV)⁹ în anul 1980 cu ocazia lucrărilor edilitar-gospodărești au fost deranjate mai multe complexe arheologice, care au fost datate în epoca neolitică dezvoltată. Descoperirile au fost sumar prezentate de către dr. Némethi János, menționând condițiile de descoperire și câteva fragmente ceramice pictate cu bitumen¹⁰.

Stratigrafia verticală a șanțului: 0–0,25 m strat vegetal; 0,25–1,5 m groapa neolitică; lut roșcat. Groapa avea forma neregulată cu fund plat cu diametrul la gură 0,60 m, diametrul

⁴ Némethi 1999, 94–118.

⁵ Némethi 1999, 65–67.

⁶ Némethi – Molnár 2002; Némethi – Dani 2001, 95–125.

⁷ Szöcs – Mérai – Jaquelinet, 2005, 315–324.

⁸ Némethi 1999, 64.

⁹ Codurile folosite la localizarea siturilor arheologice sunt preluate din Repertoriul arheologic al zonei Careiului.

¹⁰ Némethi 1986–87, 16.

maxim 1,8 m, adâncime 1,5 m (Planșa III/2). Groapa menajeră era umplută cu fragmente ceramice, cenușă și puține fragmente de obsidian.

Materialul ceramic este de factură grosieră și semifină. Ceramica de factură grosieră este de culoare brun și brun cu flecuri, pasta fiind amestecată cu nisip și pleavă, fără ornamentații, provine probabil de la vase de provizii și castroane (Planșa VII/1–2; IX/4). Materialul ceramic de factură semifină are culoare roșu-cărămiziu, brun deschis, brun închis, brun-cărămiziu. Materiale folosite ca degresant au fost: nisip fin, nisip și pleavă, nisip și resturi vegetale. Ornamentații apar numai pe câteva fragmente, dar au fost observate urme de pictură cu bitumen și angobă; ca ornamente plastice apar diferite butoane (VII/1, 7; IX/5). Formele ceramice sunt: diferite castroane (Planșa VII/3, 5, 6; VIII/1, 2, 4, 5), oale (IX/1, 4, 5), vas globular (X/3), vase miniaturale (X/5, 6)¹¹. Materialul arheologic se încadrează cronologic în neoliticul dezvoltat în grupul Pișcolt, faza mijlocie.

II. Carei – „Str. Esenin 3”

În apropierea imobilului nr. 3 (43.XXV) în vara anului 1998 au fost săpate șanțuri: conducta pentru gaz și canalizare. Cu ocazia lucrărilor a fost deranjat un complex neolitic, probabil așezarea descoperită în curtea casei nr. 2 continua sub nivelul străzii. În șanțul săpat pentru conducta de gaz a fost observată următoarea stratigrafie verticală: 0–0,30 umplutura străzii, 0,30–0,60 strat vegetal antic cu urme slabe de materiale neolitice, 0,60–1,20 groapa neolitică, urmat de lut steril roșcat. Groapa avea forma ovoidală, lungimea în profilul șanțului 2,30 m (Planșa III/3).

Din groapa deranjată a fost adunat material ceramic și câteva fragmente de obsidian și chirpici. Materialul este de factură semifină având culoarea roșu-cărămiziu, brun deschis, degresată cu nisip fin, fără ornamentații. Datorită faptului că materialul ceramic este puțin, și sunt foarte fragmentare sunt greu de reconstituite formele de vase, dar totuși avem câteva fragmente de castroane și oale (Planșa XI–XII)¹². Materialul arheologic descoperit cu ocazii săpării canalului aparține probabil așezării descoperită în curtea imobilului nr. 2.

III. Carei – „Calea Viilor”

Calea Viilor face legătura între B-dul 25 Octombrie și Grădina Viilor din municipiul Carei, și se plasează pe malul stâng a pârâului Sárosvölgy. În colecția Muzeului Municipal Carei se află un topor de piatră¹³ descoperit pe Calea Viilor și donat muzeului în anul 1969. Toporul de piatră este lucrat din andezit, fără gaură de înmănușare, are formă trapezoidală cu tăiș drept. Dimensiunile: lungime: 10,7 cm, lățime: 3–6 cm (Planșa XIII/1).

IV. Carei – „Poligonul grănicerilor”

Punctul numit „Poligonul grănicerilor” (43.XXII) se află la capătul orașului Carei la ieșirea din oraș spre comuna Cămin. În apropierea fostelor solarilor a Fabricii de conserve, în

¹¹ nr. inv. 2816–2855.

¹² nr. inv. 15 473–15 477.

¹³ nr. inv. 3535.

anul 1986 a fost săpat un șanț de scurgere pentru apele pluviale. Cu ocazia lucrărilor a fost deranjat un complex neolitic, din care au fost recuperate fragmente ceramice¹⁴.

Materialul ceramic este de factură semifină, de culoare cărămie, amestecat cu nisip fin și pleavă, fără ornamente; ele provin probabil din castroane sau oale (Planșa XIV/5, 6)¹⁵. Este greu de determinat încadrarea culturală a fragmentelor ceramice, dar privind factura lor probabil sunt din neoliticul târziu.

V. Carei – Drumul spre Oradea (fosta ferma de porci)

La capătul municipiului spre Oradea, în dreapta șoselei DN19, în direcția fostei crescătorii de porci (43.XXVIII) cu ocazia cercetărilor de teren în arătură au fost descoperite diferite vestigii arheologice, printre care au fost identificate urme de locuire din epoca neolitică¹⁶.

Au fost adunate fragmente de chirpici, așchii de obsidian, un topor de piatră¹⁷ și o greutate de lut¹⁸. Toporul de piatră este lucrat din andezit, are formă ovoidală cu gaură de înmănușare la mijloc. Dimensiunile: lungime: 10 cm; lățime: 5–7 cm; lățimea maximă: 7,5 cm; diametrul găurii de înmănușare: 3,7 cm (Planșa XIII/2). Greutatea de lut are culoare brun-roșie, cu urme de arsuri de culoare neagră. Are formă piramidală, partea de sus este găurită pentru agățat. Dimensiunile: lungime: 11 cm; lățime: 4,5 cm sus, 7,5 cm baza, lățimea maximă 6,5 cm (Planșa XIII/3). Lângă obiectele mai sus menționate au fost descoperite fragmente de obsidian de culoare neagră și negru fumuriu (Planșa XIII/4). Materialul adunat se încadrează cronologic în neoliticul târziu.

VI. Carei – „Bödör völgy”

Pârâul Careiului Mic (Bödör völgy sau Kis-Károlyi-pataka) se află imediat sub municipiul Carei, o vale lată, care drena în antichitate apele pluviale spre pârâul Poșta (43. XVII. a-e). Între anii 1980–1982 în zona respectivă a avut loc mai multe lucrări edilitare. Valea pârâului a fost canalizată, iar pe malul stâng a fost construită Fabrica de zahăr. Cu ocazia lucrărilor au fost deranjate mai multe complexe arheologice din epoci diferite: epoca neolitică, romană și din secolele XI–XIII¹⁹.

Materialul din epoca neolitică păstrat în MMC²⁰ a fost descoperit cu ocazia săpării bazinelor sedimentare (XVIII. b) și a noului canal în anul 1981 (43. XVIII.d).

În zona respectivă au fost efectuate mai multe cercetări de teren, materialul din epoca neolitică a fost adunat de către dr. Némethi János. Fragmentele ceramice sunt de factură grosieră și semifină, de culoare roșu-cărămiziu, brun deschis, brun închis, gri. Pasta este degresată cu nisip fin și pleavă, fără ornamentații sau urme de pictură (Planșa XIV/1–4; XV–XVIII); pe o singură bucată se poate observa un buton (Planșa XVII/3). Într-o groapă menajeră descoperită cu ocazia săpării unui bazin au fost descoperite oase de animale provenind de la bovine și un

¹⁴ Némethi 1999, 69.

¹⁵ 14 649–14 650.

¹⁶ Némethi 1999, 69.

¹⁷ nr. inv. 9835.

¹⁸ nr. inv. 10 271.

¹⁹ Némethi – Gindele, 1997, 648; 1999, 68.

²⁰ nr. inv. 14 651–14 663.

fragment de craniu de câine (Planșa XVIII/4, 5); de asemenea a fost recuperate fragmente de obsidian și silex.

Datorită faptului că materialul ceramic este puțin și sunt foarte fragmentare, sunt greu de reconstituit formele de vase, dar totuși putem menționa câteva castroane (Planșa XVI/1–3; XVIII/1), vase miniaturale (Planșa XIV/3; XVII/1), vase de provizii (Planșa XV/1, 5; Planșa XVII/3, 4). Materialul arheologic se încadrează în neoliticul târziu.

VII. Berea – „Dolláros”

Satul Berea, se află în continuarea Ciumeștiului spre comuna Foiieni. Lângă capătul satului curgea pârâul Berea (Folyás). Ambele maluri ale pârâului și aproape tot hotarul satului este extrem de bogat în vestigii arheologice, începând cu epoca mezolitică până la epoca feudală târzie. Primele cercetări „arheologice” au fost efectuate de către preotul reformat Kovács Gyula, care la îndemnul medicului dr. Andrassy Ernő din Valea lui Mihai, a localizat și a salvat un bogat material arheologic²¹. Punctul Dolláros (IXb1) se află pe malul drept al pârâului Berea, pe o dună de nisip, care formează o insulă, prin care trece drumul comunal Foiieni-Berea. Prima săpătură sistematică în zonă a fost efectuată de către cercetătorii Alexandru Păunescu²² și Eugen Comșa²³, apoi cercetări de teren și săpătură de salvare au fost efectuate de către Némethi János²⁴. Materialul neolitic adunat din acest punct de către Kovács Gyula se încadrează în grupul Pișcolt faza a II-a și este păstrat în Muzeul Județean Satu-Mare²⁵.

În anul 1982 a început amenajarea și lărgirea drumului între cele două comune și săparea unui șanț pentru apă. Cu ocazia lucrărilor au fost deranjate mai multe complexe arheologice. Cercetătorii Muzeului Municipal Carei au supravegheat lucrările și au adunat materialele aruncate din șanț. Au fost adunate fragmente ceramice care sunt păstrate în Muzeul Municipal Carei²⁶. Factura ceramicii este semifină de culoare brun deschis, brun închis și brun cu flecuri, degresată cu nisip și pleavă. Majoritatea fragmentelor ceramice sunt fără ornamente, pe un singur fragment au fost observate urme de pictură cu bitumen. Formele de recipiente sunt: vas mare de provizii, castroane, amfore (Planșa IV–V).

În toamna anului 2001, în zona Careiului, firma Romtelecom a executat lucrări pentru așezarea subterană a cablurilor telefonice. Lucrările de eliberare de sarcină arheologică au fost efectuate de către specialiștii de la Muzeul Județean Satu-Mare condus de către dr. Némethi János. În total au fost cercetate aproximativ 40 de puncte, iar la săpăturile de la Berea-Dolláros a participat și studentul Romát Sándor (azi profesor de istorie la Urziceni). Cu ocazia cercetărilor a fost trasă printre altele secțiunea S 8 cu dimensiunile 10 × 1,5 m. În secțiunea trasată a fost observată următoarea stratigrafie verticală: 0–0,6 m arătură actuală și pământ aruncat din șanț de la repararea drumului, iar până la adâncimea de 1,4 m groapă menajeră (Planșa III/1). Groapa menajeră a fost săpată doar parțial fiindcă s-a întins sub drum. Materialele descoperite constă din fragmente ceramice de factură semifină, având culoare roșu-

²¹ Némethi 1997, 63–68; Virag 2008, 91–160.

²² Păunescu 1963, 467–475.

²³ Comșa 1963, 477–484; Comșa 1972–73, 39–494.

²⁴ Némethi 1999, 55–56.

²⁵ nr. inv. 30 656–686; 31 045–31 055. 31 142. Virag 2008, 95; Planșa VIII/1, 6–7; IX.

²⁶ nr. inv. 27 480–27 502.

cărămiziu și brun, degresată cu nisip și pietricele, fără ornamente; fragmentele probabil provin de la vase de provizii (Planșa VI).

Fragmentele ceramice adunate cu ocazia cercetărilor de teren se pot încadra cronologic în grupul Pișcolt faza dezvoltată.

VIII. Resighea – „Lac”

Comuna Resighea se află în zona nisipoasă a Nirului și parțial pe Câmpia Careiului spre Pișcolt²⁷. În stânga drumului Pișcolt-Resighea într-o zonă mlăștinoasă (34a2) în urma diferitelor lucrări au fost adunate fragmente ceramice²⁸ neolitice. Materialul ceramic este de factură semifină, având culoarea roșiatică în exterior și cenușie în interior, cu slip roșiatic, degresat cu nisip, fără ornamente. Fiindcă materialul arheologic adunat este puțin și fragmentar nu se pot reconstitui formele de vase, totuși presupunem că ele provin din vas de provizii, castroane și un fragment de fructieră (Planșa XX). Materialul arheologic datează din neoliticul târziu.

IX. Resighea – „Gară”

Punctul (32b) se află la capătul satului, pe stânga drumului comunal Resighea – Scărișoara-Nouă în apropierea gării CFR. În anul 1987 în această zonă au avut loc diferite lucrări de teren. Cu ocazia nivelării unei dune de nisip a fost distrusă o așezare din epoca neolitică, materialul arheologic²⁹ (fragmente de vase, lame și deșeuri de obsidiană, șlefuitoare și alte materiale) a fost adunată de către dr. Némethi János³⁰.

Fragmentele ceramice adunate au factură semifină, având culoarea roșiatică, brună, brun-cenușiu, degresată cu nisip și resturi vegetale, fără ornamente. Materialul este fragmentar, însă putem să reconstituim câteva forme de vase: castroane (Planșa XXIII. 1–5, 7), vase miniaturale (Planșa XXIII. 6, 8), fragmente ceramice provenind din vase de provizii (XXIV. 3,5); de asemenea au fost adunate fragmente de obsidian (Planșa XXIV. 7). Materialul ceramic adunat din acest punct se încadrează în neoliticul mijlociu, grupul Pișcolt faza evaluată.

X. Moftinu Mare – Gară

Localitatea Moftinu Mare, se află în Valea Crasnei pe un grind imens. În apropierea gării CFR (57b), perpendicular drumului spre localitate, în anul 1988 au avut loc diferite lucrări de hidroameliorații. Cu ocazia săpării unui canal de scurgere au fost deranjate mai multe complexe arheologice, datate în epoca neolitică (Némethi 1999, 82). Materialul arheologic (fragmente ceramice, material litic, fragmente de silex și obsidian, chirpici) este păstrat în Muzeul Municipal Carei³¹.

Ceramica este de factura fină și semifină, având culoare brună, cenușie, brun-cenușiu. Material folosit ca degresant este nisip fin, pietricele, pleavă. Nu au fost observate fragmente cu ornamente pictate, pe două fragmente apar impresiuni cu unghia și cu degetul (Planșa XIX/5–6).

²⁷ Némethi 1999, 46.

²⁸ nr. inventar: 15 099–15 104.

²⁹ nr. inventar: 30 918–30 926.

³⁰ Némethi 1999, 46.

³¹ nr. inv: 8219–8254.

Se pot reconstitui următoarele forme de vase: vase de provizii (Planșa XIX/2, 4, 7; XX/3–4; XXI/2), castroane (Planșa XIX/3, 6, 8; XX/5), fructieră (Planșa XX/6), vase de mici dimensiuni (Planșa XX/1–2; XXI/3–5; XXI/1). Materialul litic este alcătuit din deșeuri de obsidian și silex, având dimensiunile între 2–4,5 cm (Planșa XXI/7), și o dălțiță de piatră, având dimensiunile: 4 × 2 × 0,7 cm (Planșa XXI/6), precum și câteva fragmente de râșniță din piatră.

Privind factura ceramicii, materialul arheologic adunat, în urma cercetărilor de teren se încadrează în neoliticul târziu.

Concluzii

Chiar dacă materialul arheologic prezentat în acest articol este fragmentar și în majoritatea cazurilor provin din cercetări de teren și periegeze, putem trage anumite concluzii. Dacă comparăm cercetarea zonei Careiului în privința siturilor din neoliticul mijlociu și târziu cu cele din neoliticul timpuriu, putem afirma că dispunem de un material mult mai bogat.

Siturile cercetate sistematic din neoliticul timpuriu (prin săpătură arheologică) sunt destul de puține, avem numai două situri și anume la Tășnad – „Sere”³² și Homorodul de Sus³³, în schimb în ceea ce privește săpăturile sistematice din neoliticul mijlociu și târziu putem menționa situri ca Pișcolt, Căpleni – „Reök tag”, Moftinu Mic, Berea, Carei – „Kozard”³⁴, având astfel în total semnalate aprox. 40 de situri din neoliticul mijlociu și 36 din neoliticul târziu³⁵.

O altă problemă prezintă cercetarea arheologică a teritoriului municipiului Carei. Datorită faptului că zona intravilan a municipiului în antichitate nu era favorabilă pentru habitat, descoperirile în general sunt foarte puține. Totuși pe terasele pâraiașelor care drenau apele pluviale spre Mlaștina Ecedea avem descoperiri aproape din toate epocile. Din păcate, aceste cercetări au avut un caracter de periegeze, numai într-un singur caz (Str. Esenin nr. 2), putem vorbi de o săpătură de salvare, când la săparea unei pivnițe a fost descoperită o groapă menajeră. Periferia teritoriului, terasa Mergeșului sau valea pâraului Poșta, este mult mai bine cercetată.

Încadrarea cultural-cronologică a descoperirilor din municipiu este îngreunată de faptul, că din materialele adunate lipsesc aproape total fragmentele ornamentate și este de asemenea greu de reconstruit forma vaselor, fiindcă materialul ceramic este destul de fragmentar. În două cazuri putem încadra materialul arheologic cu certitudine într-un grup cultural. Bazând pe formele de vase, factura și ornamentația ceramicii descoperirile de pe Str. Esenin nr. 2 și 3 așezarea se încadrează în neoliticul mijlociu, grupul Pișcolt faza mijlocie/târzie; analogiile sunt de la Pișcolt, Căpleni, Moftinu-Mic etc.³⁶. Descoperirea de pe Calea Viilor (topor de piatră) și Drumul spre Oradea (greutate de lut, topor de piatră) este greu de încadrat cultural și cronologic, datorită faptului că n-au fost descoperite fragmente ceramice. Lângă colțul străzii Ștefan Octavian Iosif în apropierea grădinii de unde provine toporul, au apărut fragmente

³² Iercoșan 1994–1995, 9–24.

³³ Bader 1968, 381–388.

³⁴ Némethi 1986–87, 101–103; Némethi 1981–1982, 167–182; Iercoșan 1986–87, 139–158; Iercoșan 1997, 23–58; Păunescu 1964, 467–475.

³⁵ Némethi 1999, 95–96.

³⁶ Némethi 1981–1982, 167–182; Némethi 1986–87, 101–103.

ceramice, chiar și o groapă în profilul conductei de gaz, care indică în zonă o așezare neolitică mai vastă. Descoperirile de pe Str. Esenin 2, 3 și toporul provin din aceeași așezare. Astfel toporul de pe Calea Viilor poate că aparține așezării neolitice Pișcolt, iar descoperirile de la fosta Crescătorie de porci, pe baza formei toporului de piatră, se încadrează în neoliticul târziu.

Descoperirile de la „Poligonul grănicerilor” sunt puține și fragmentare (2 fragmente care provin din castroane). Pieseile sunt fără ornamente, astfel datorită facturii ceramicii, artefactele se încadrează în neoliticul târziu în cultura Herpály-Csőszhalom (?).

Situl Berea-Dolláros este cunoscută de mult din diferite studii și articole, zona fiind cercetată încă în a anii 60 a secolului trecut (Comșa 1963, 477–484; Comșa 1972–1973, 39–49; Păunescu 1963, 467–475). Cu ocazia acestor campanii au fost descoperite diferite fragmente ceramice ornamentate cu incizii și pictate cu bitumen, încadrându-le astfel în grupul Pișcolt faza a II-a. Între anii 1980–1990 au fost efectuate mai multe periegeze, prin care au fost descoperite fragmente noi, unele ornamentate cu bitumen. În ultima perioadă (2006–2008) situl a fost reverificat prin cercetări de teren de către dr. Némethi János, Hágó Attila și Romát Sándor, prin care au constatat că majoritatea fragmentelor ceramice aparținând grupului Pișcolt provin din punctul Dolláros și nu de la Sultész tag, cum s-a crezut mai înainte (cele două puncte sunt foarte aproape).

Hotarul comunei Resighea este puțin cercetată. Descoperirile din această zonă provin numai din diferite lucrări (denivelări, lărgiri de drumuri, plantații, descoperiri incidentale etc.). Materialul neolitic adunat din cel două situri sunt puține și fragmentare, probabil aparțineau unei gropi menajere. Fiindcă lipsesc fragmentele cu ornamente sau fragmente tipice pentru o încadrare cronologică, descoperirile din zona lacului se pot încadra în neoliticul târziu, iar fragmentele de la gara CFR, poate în grupul Pișcolt faza târzie (?).

Zona Moftinului Mare, care este situată pe terasa Crasnei a fost intens locuită în antichitate, avem descoperiri din epoca bronzului³⁷, și din a două epocă a fierului³⁸. Materialul adunat din profilul șanțului, formele reconstituite, și factura ceramicii încadrează artefactele în neoliticul târziu.

Așezările enumerate în acest articol au fost doar semnalate, cu excepția sitului de la Berea–„Dolláros”, dar putem constata, că unele zone au fost chiar favorabile pentru locuire în epoca neolitică (Bödör-völgy, Moftinu Mare, zona de periferia a municipiului). Privind descoperirile de materii prime și de unelte litice, putem menționa că zona Careiului a avut relații cu alte zone: Tokaj – Eperjes, sursă de obsidian; Șimleul Silvaniei cu piatră micașist; zona Barcăului pentru bitum, care a fost folosit la pictarea ceramicii a grupului Pișcolt. Un rol important au fragmentele de oase de animale de la punctul Carei – „Bödör-völgy”, unde într-o groapă menajeră lângă oasele de bovine și ovi-caprine a fost descoperită și un fragment de craniu de câine (Planșa XVIII/5).

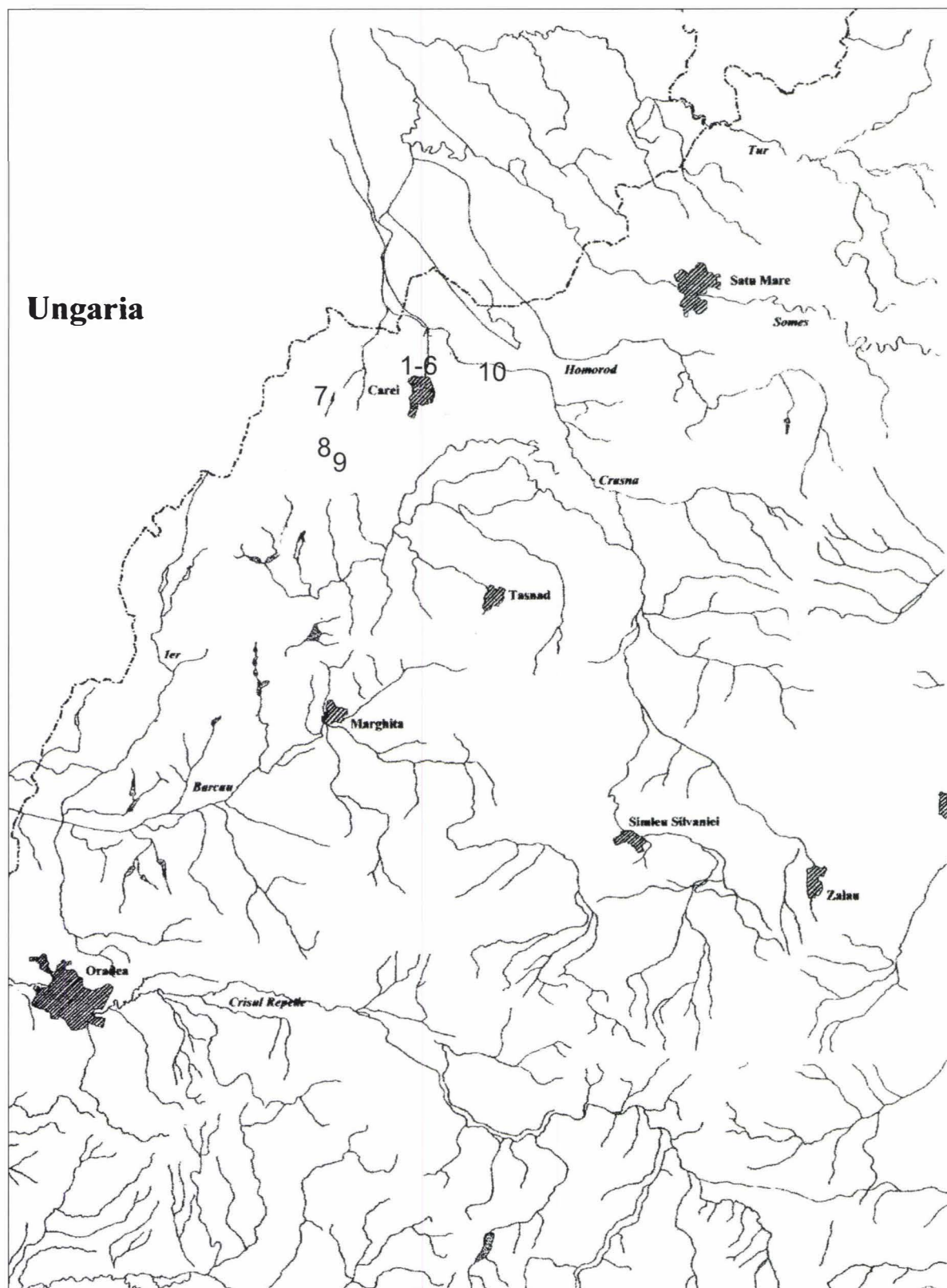
În concluzie putem afirma că din cele zece descoperiri enumerate în acest articol, 4 se pot încadra cu certitudine în neoliticul dezvoltat, în grupul Pișcolt faza mijlocie și târzie, iar în patru cazuri artefactele s-ar putea încadra în neoliticul târziu, probabil în cultura Herpály – Csőszhalom.

³⁷ Bader 1978, 126/60.

³⁸ Némethi 1999, 82.

BIBLIOGRAFIE

- Bader 1968 Bader T., Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș, *ActaMN*, V, 381–388.
- Bader 1978 Bader T., *Epoca bronzului în Nord-vestul Transilvaniei*, București.
- Comșa 1963 Comșa, E., Kvaproso o periodizatii neoliticeskih kultur na severozapad RNP, *Dacia*, 477–484.
- Comșa 1972–1973 Comșa, E., Quelques problemes concernant la civilisations de Ciumești, *Acta Archeologica Carpathica*, XIII, 39–49.
- Iercoșan 1986–1987 Iercoșan, N., Noi descoperi arheologice în zona Carei, *StCom Satu-Mare*, VII–VIII, 139–158.
- Iercoșan 1992–1993 Iercoșan, N., Săpături în așezarea neolitică de la Căpleni (jud. Satu-Mare), *StCom Satu-Mare*, IX–X, 7–22.
- Iercoșan 1994–1995 Iercoșan, N., Săpături arheologice în așezarea neolitică aparținând culturii Starčevo-Criș de la Tășnad-Sere (jud. Satu-Mare), *Stcom Satu Mare*, XI–XII, 9–24.
- Iercoșan 1997 Iercoșan, N., Descoperiri arheologice în așezarea neolitică târzie de la Carei-„Cozard”. Groapa nr. 2, *StCom Satu-Mare*, XIV, 23–58.
- Lazarovici – Némethi 1983 Lazarovici, Gh. – Némethi J., Neoliticul dezvoltat în NV României, *ActaMP*, 17–36.
- Maxim 1999 Maxim, Z., *Neo-eneoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 27–63.
- Némethi 1981–1982 Némethi J., Descoperiri arheologice din hotarul orașului Carei (jud. Satu-Mare), *StCom Satu-Mare*, V–VI, 167–182.
- Némethi 1986–87 Némethi J., Descoperiri din neoliticul târziu în Valea Crasnei, *StCom Satu Mare*, VII–VIII, 15–61.
- Némethi 1997 Némethi J., Câteva considerații asupra colecției „Kovács”, *StCom Satu-Mare*, XIV, 63–68.
- Némethi 1999 Némethi J., *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Biblioteca Tracologica XXVIII, București.
- Némethi – Dani 2001 Némethi J. – Dani J., Néhány korabronzkori sír az Érmellékről (Románia) és a Nyírségből (Magyarország), adalék Ék. Magyarország és Ény Románia korabronzkorához, *JAMÉ*, LXIII, 95–125.
- Némethi – Molnár 2002 Némethi J. – Molnár Zs., *A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér völgyében*, Kolozsvár.
- Némethi – Gindele 1997 Némethi J. – Gindele R., Beitrage zur Geschichte des Careieged im 2–4 Jahrhundert n. Chr. In *Romani și barbari la frontierele Daciei romane*, Zalău, 599–703.
- Szőcs – Mérai – Jaquelinet 2005 Szőcs P. – Mérai D. – Jaquelinet, E., A nagykárolyi bobáldi temető és templom 2001. régészeti kutatása, *Opuscula Hungarica*, VI, Bp. 315–324.
- Păunescu 1963 Păunescu, E., Perejitki tardenoajkoi kulturi v drevnem neolite v Ciumești, *Dacia*, NS, VII, 467–475.
- Virag 2008 Virag, C., A Kovács gyűjtemény újkőkori és rézkori kerámiaanyaga, *JAMÉ*, L. 91–160.

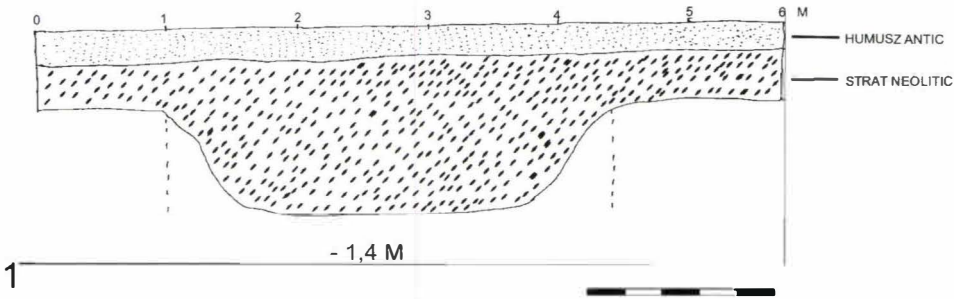
Planșa I. Harta descoperirilor din neoliticul mijlociu și târziu din zona Careiului
 1-6. Municipiul Carei; 7. Borea-Dolláros; 8. Resighe-Lac; 9. Resighe-Gară; 10. Moftinu Mare-Gară

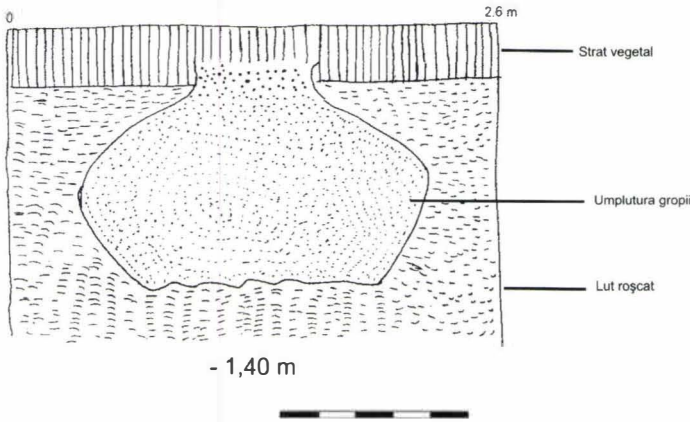
Planșa II. Harta descoperirilor din neoliticul mijlociu și târziu de pe teritoriul municipiului Carei

1. Str. Esenin 2; 2.Str. Esenin 3; 3, Calea Viilor; 4 Poligonul Gănicerilor; 5.Drumul spre Oradea; 6. Bödör-völgy

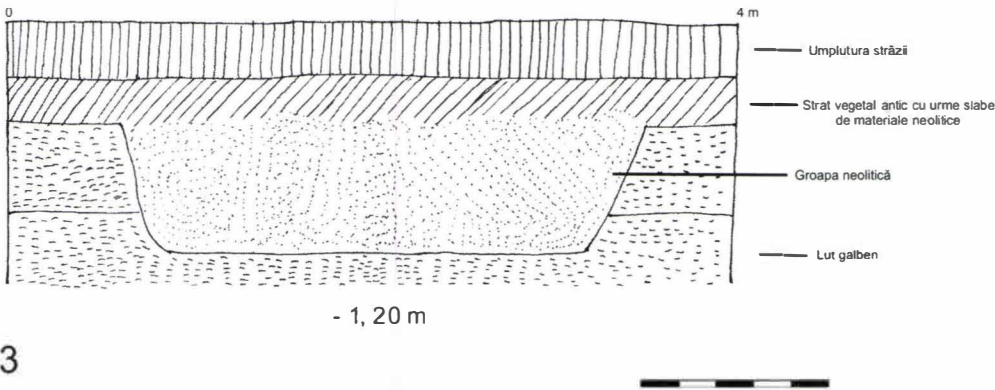
Drum Foieni-Berea/Berea-Dolláros
S. 8 10 X 1,5 M
1:20

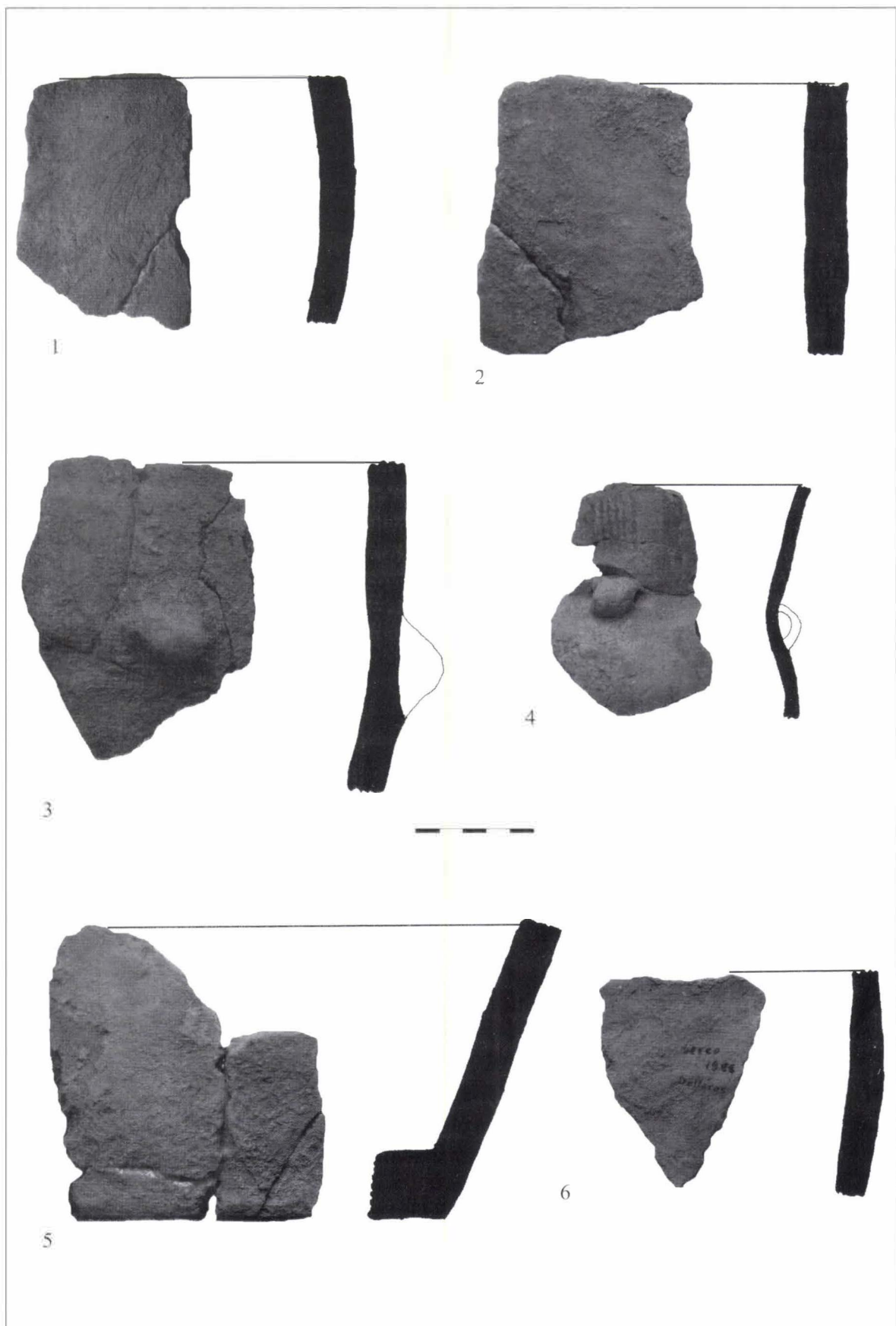
Groapa din curtea casei Str. Esenin nr.2
1:20

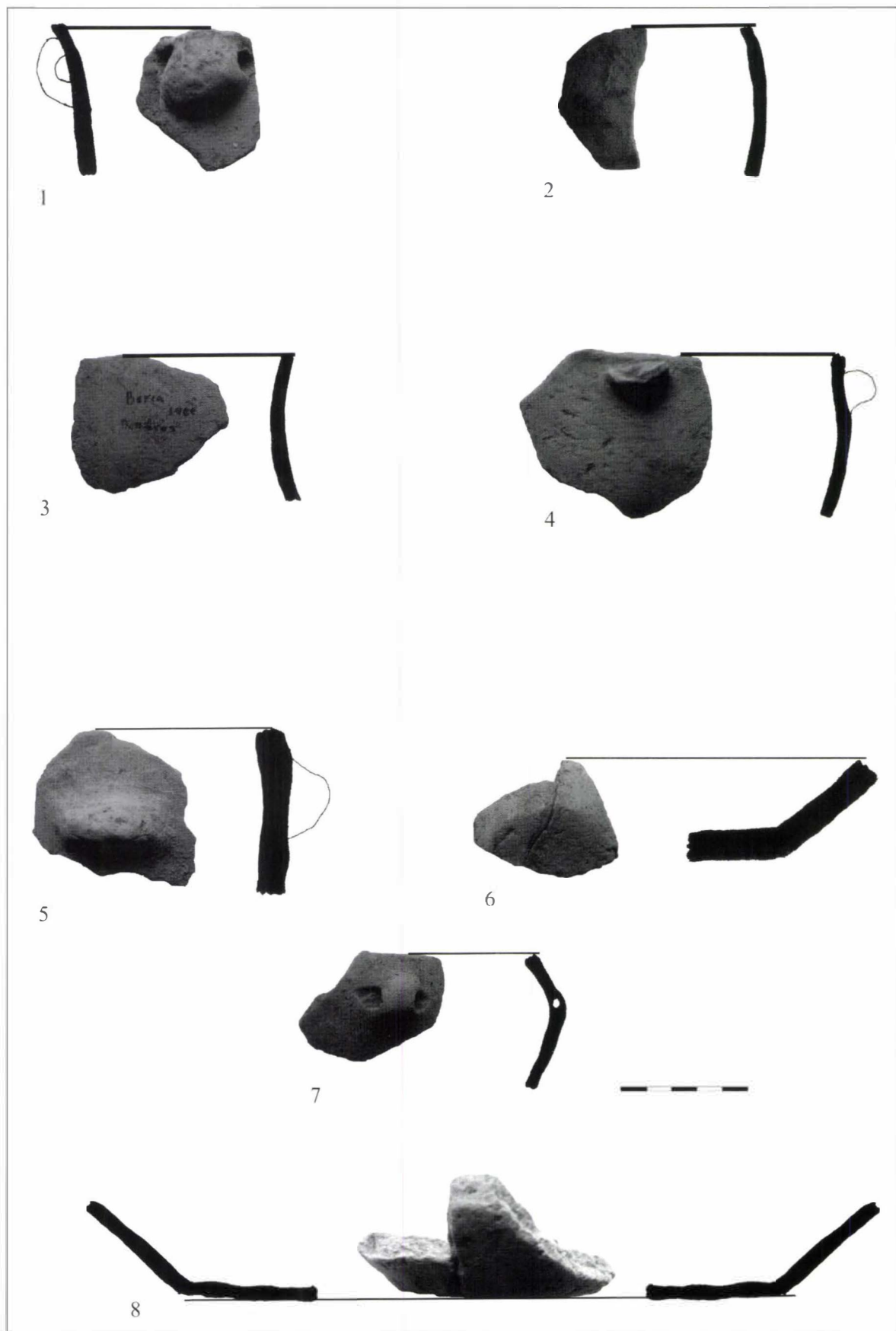
Carei Str. Esenin nr. 3
Secțiunea șanțului
1:20

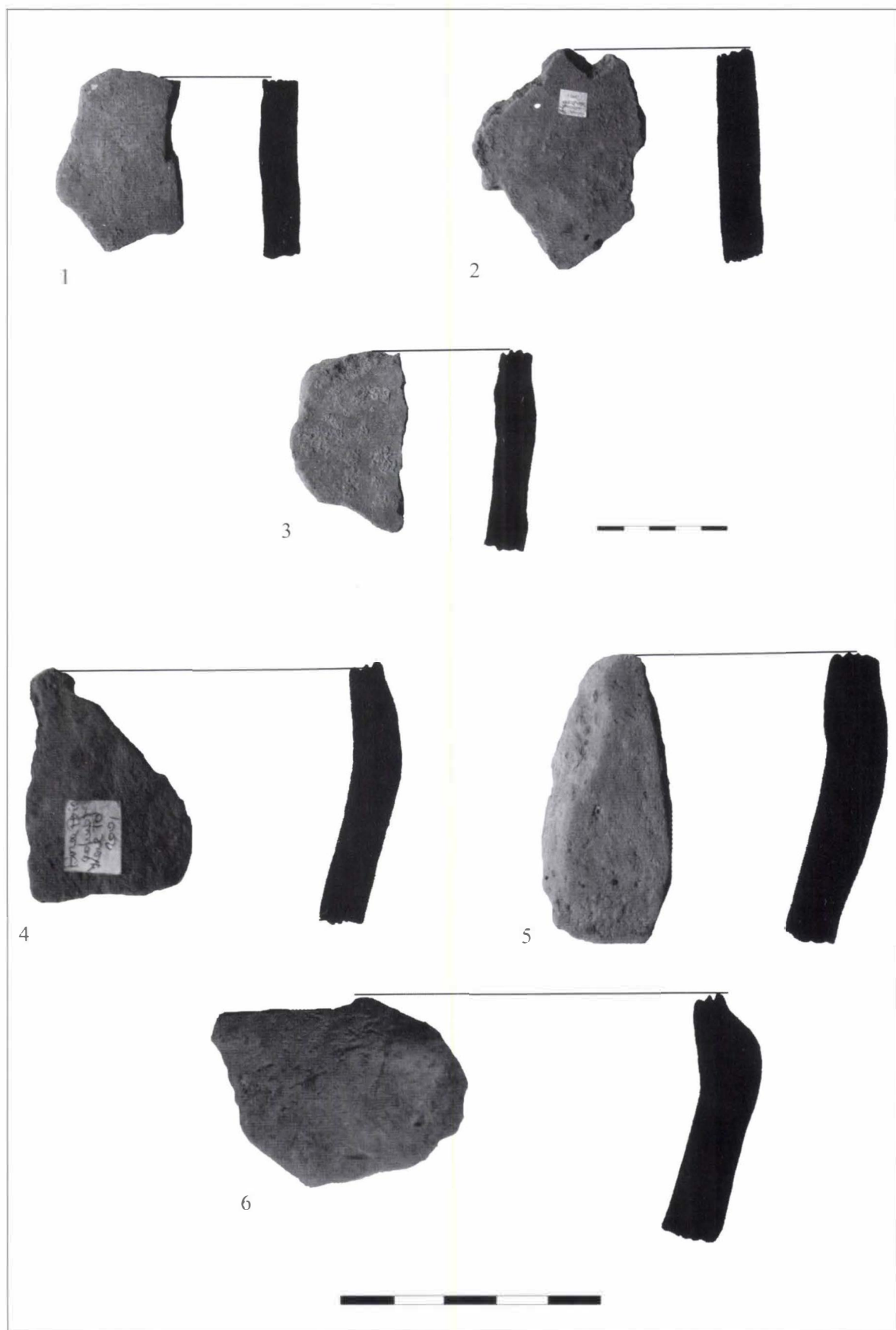
Planșa III. Profile și grunduri de la Berea-Dolláros și Str. Esenin nr. 2

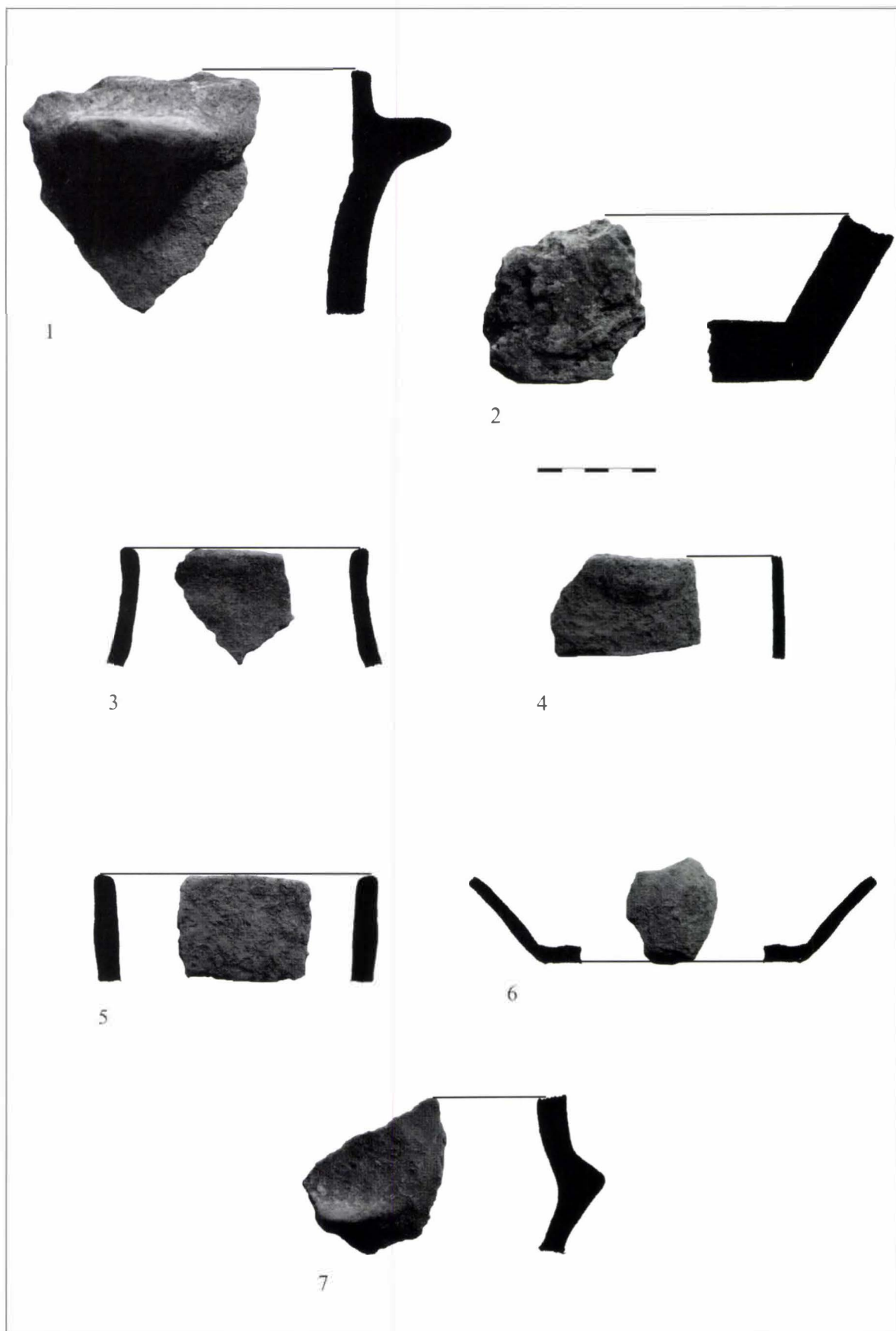
Planșa IV. Material ceramic de la Berea-Dolláros (1982)

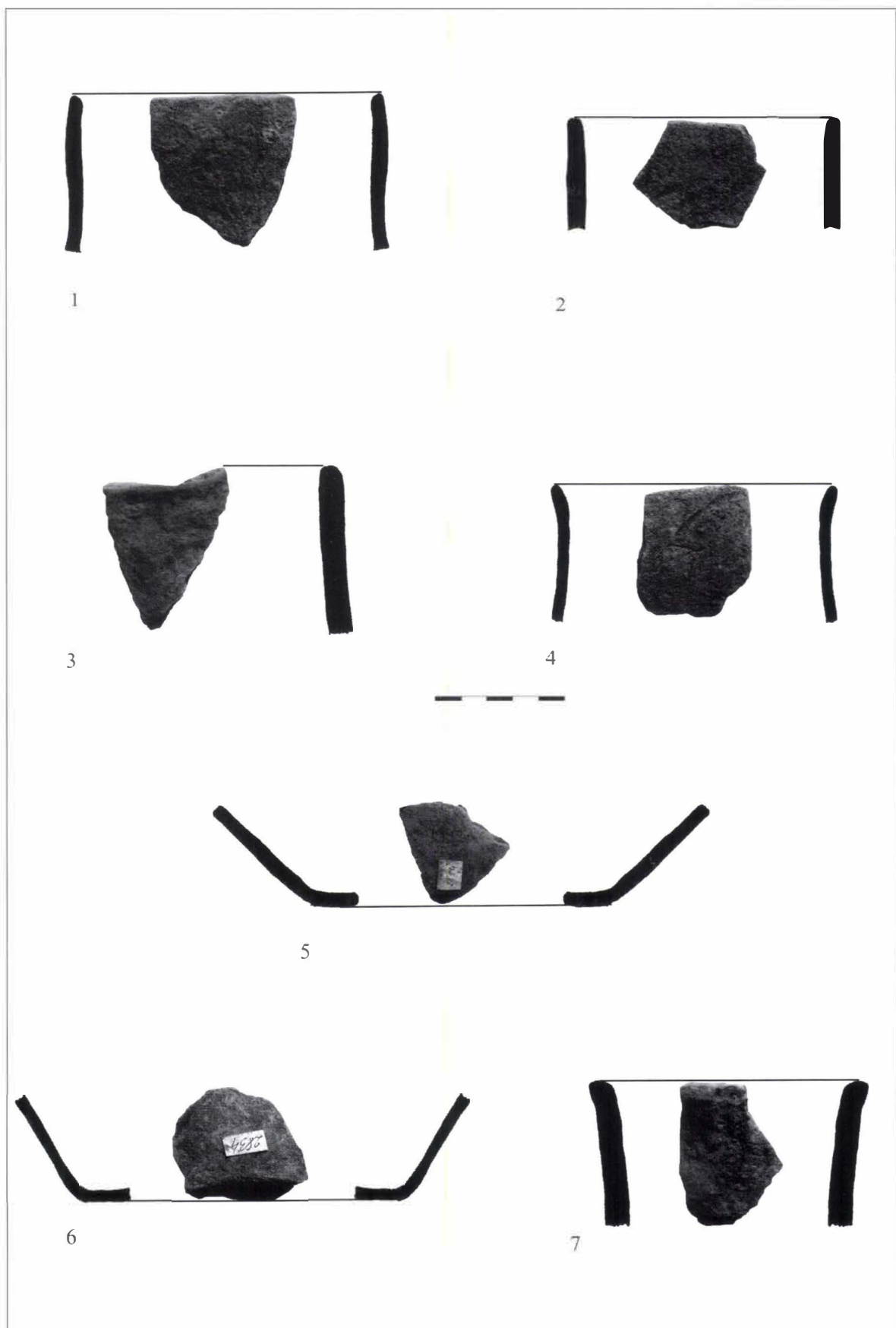
Planşa V. Material ceramic de la Berea-Dolláros (1982)

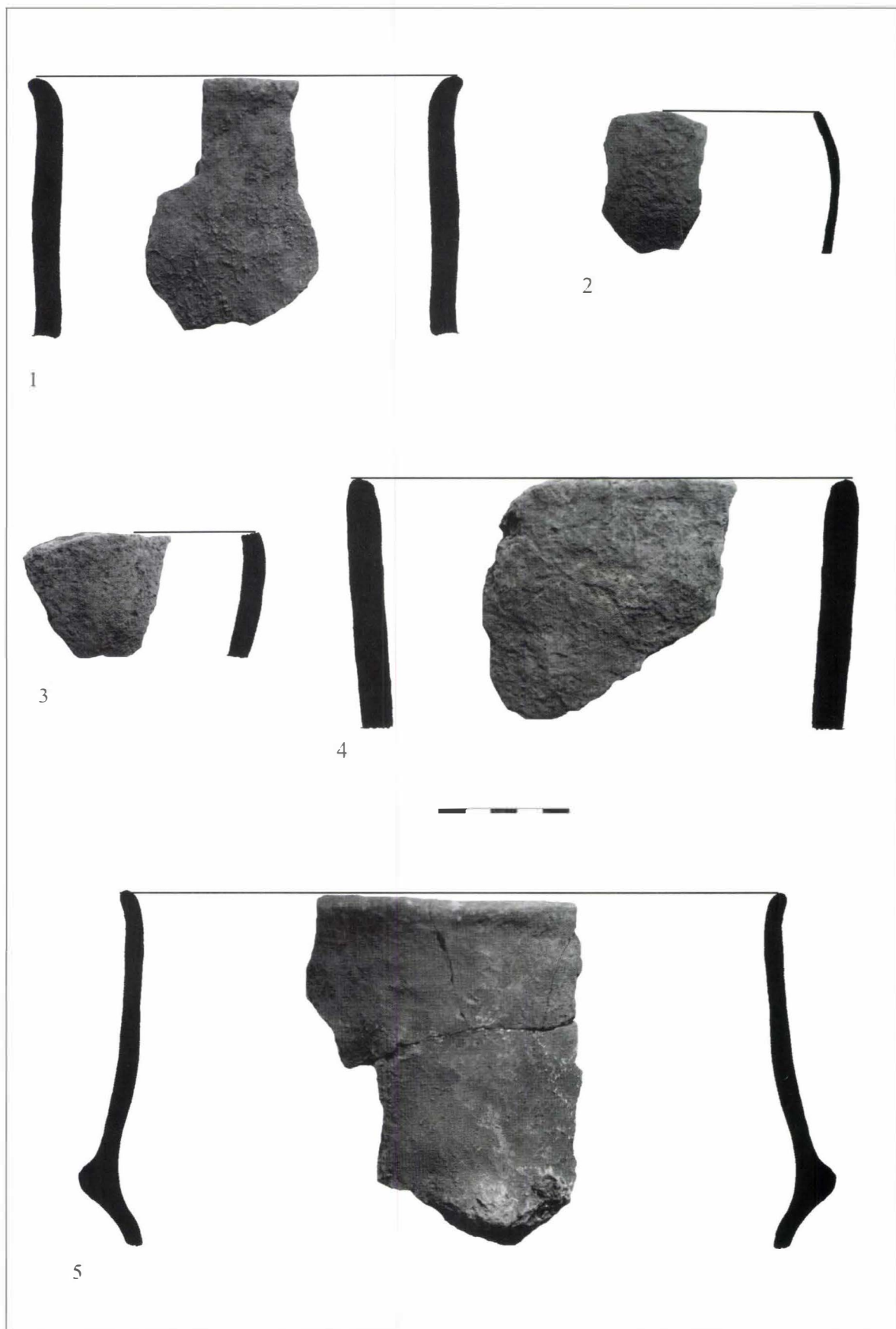
Planșa VI. Material ceramic de la Berea-Dolláros (2001)

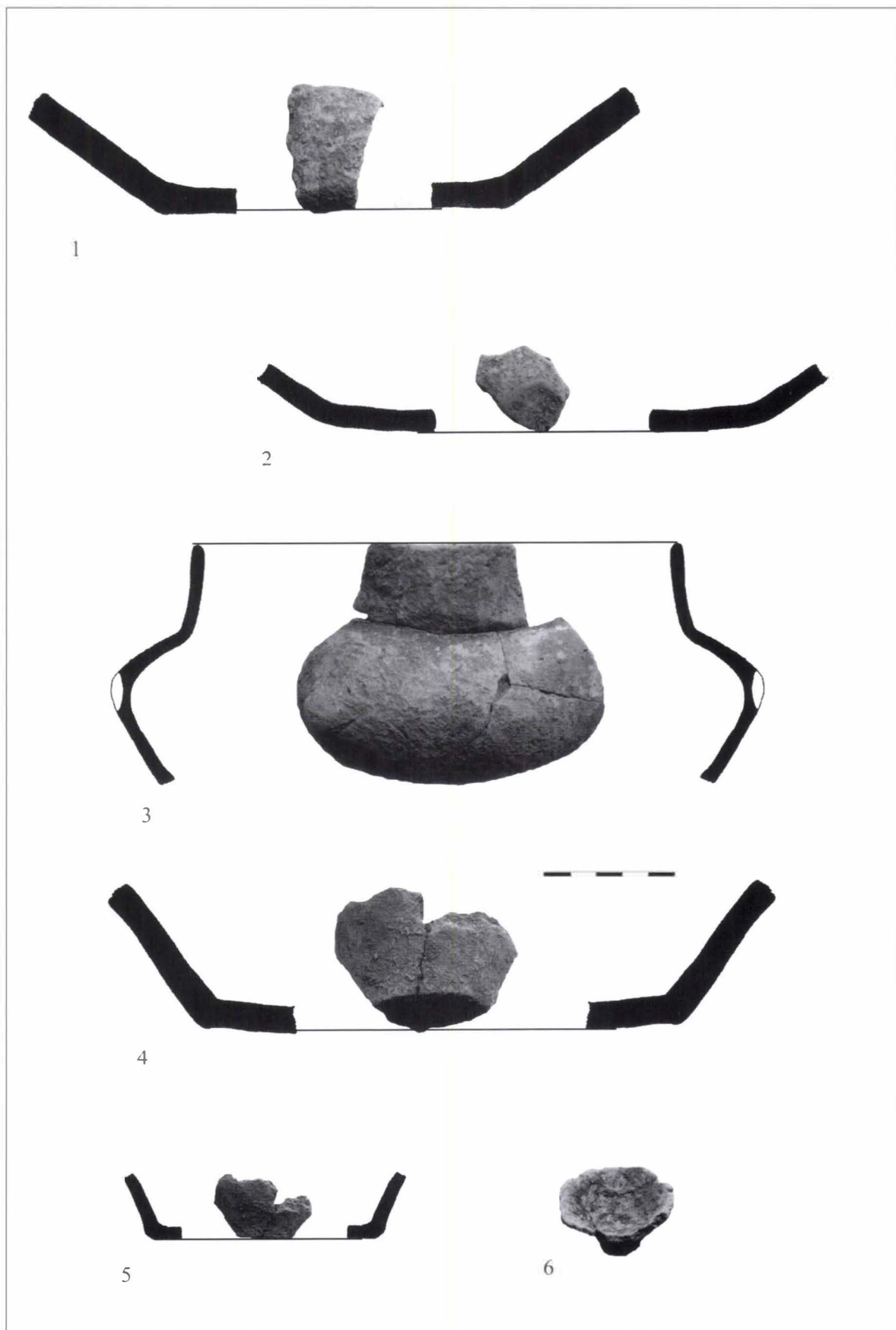
Planșa VII. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 2

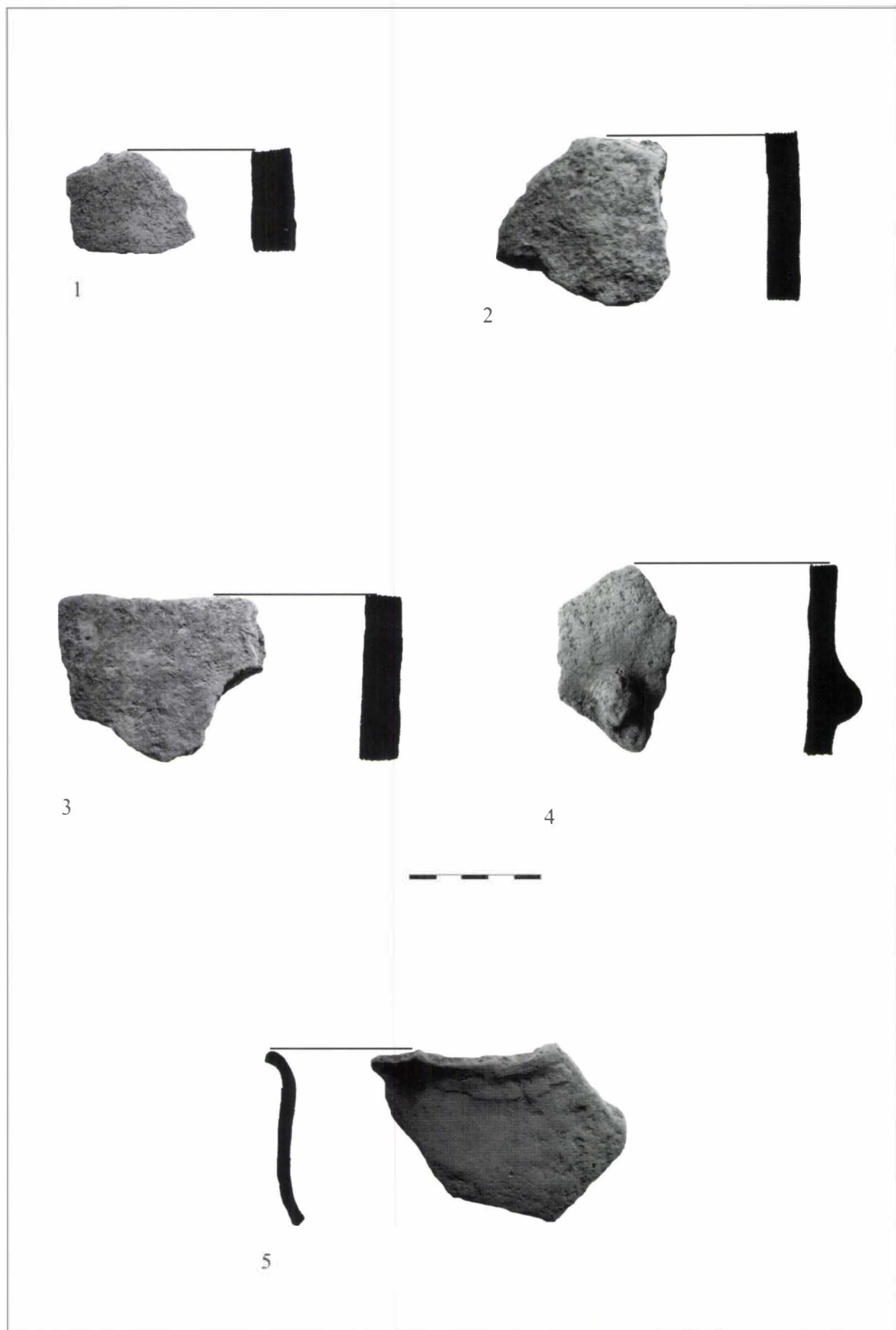
Planșa VIII. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 2

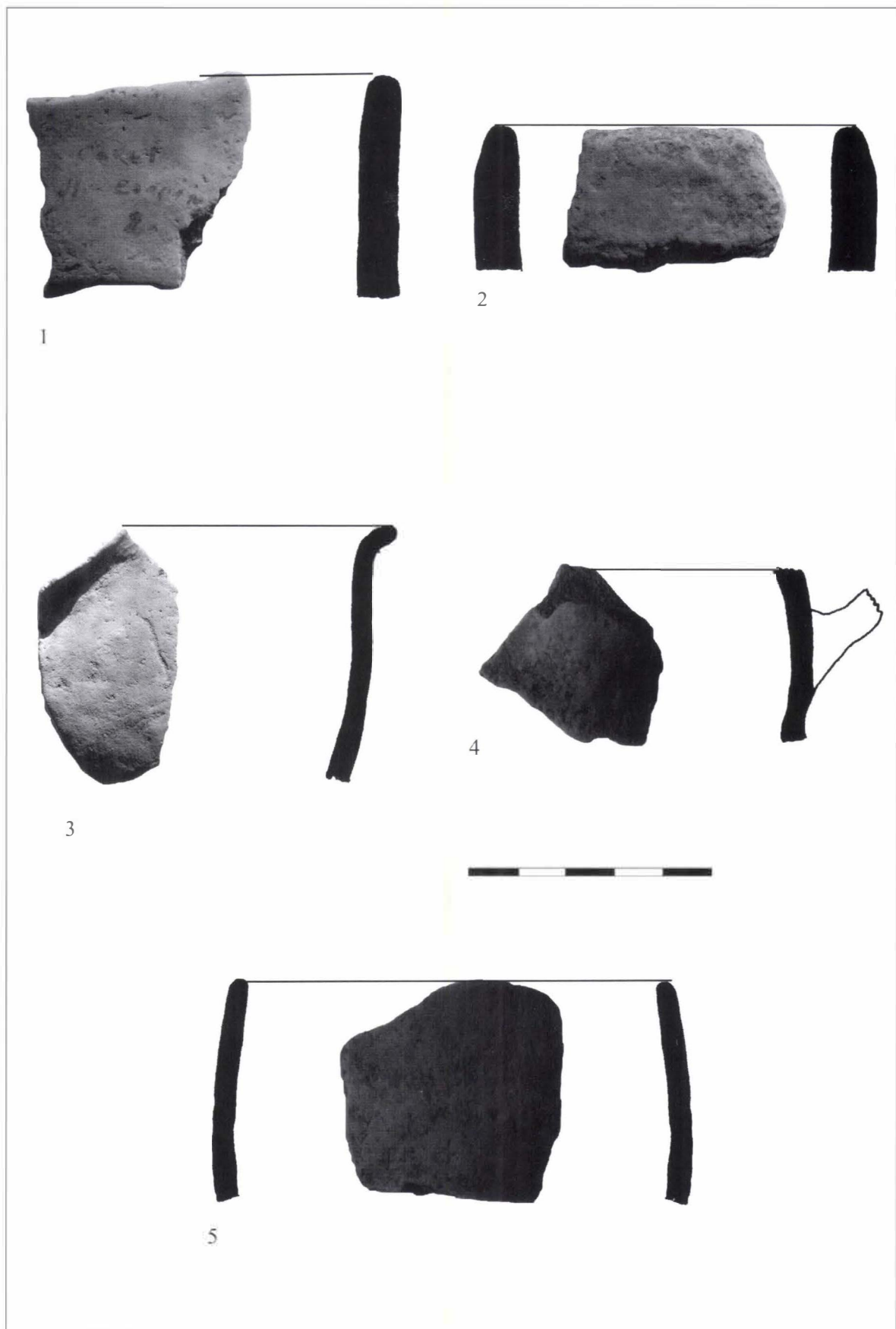
Planșa IX. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 2

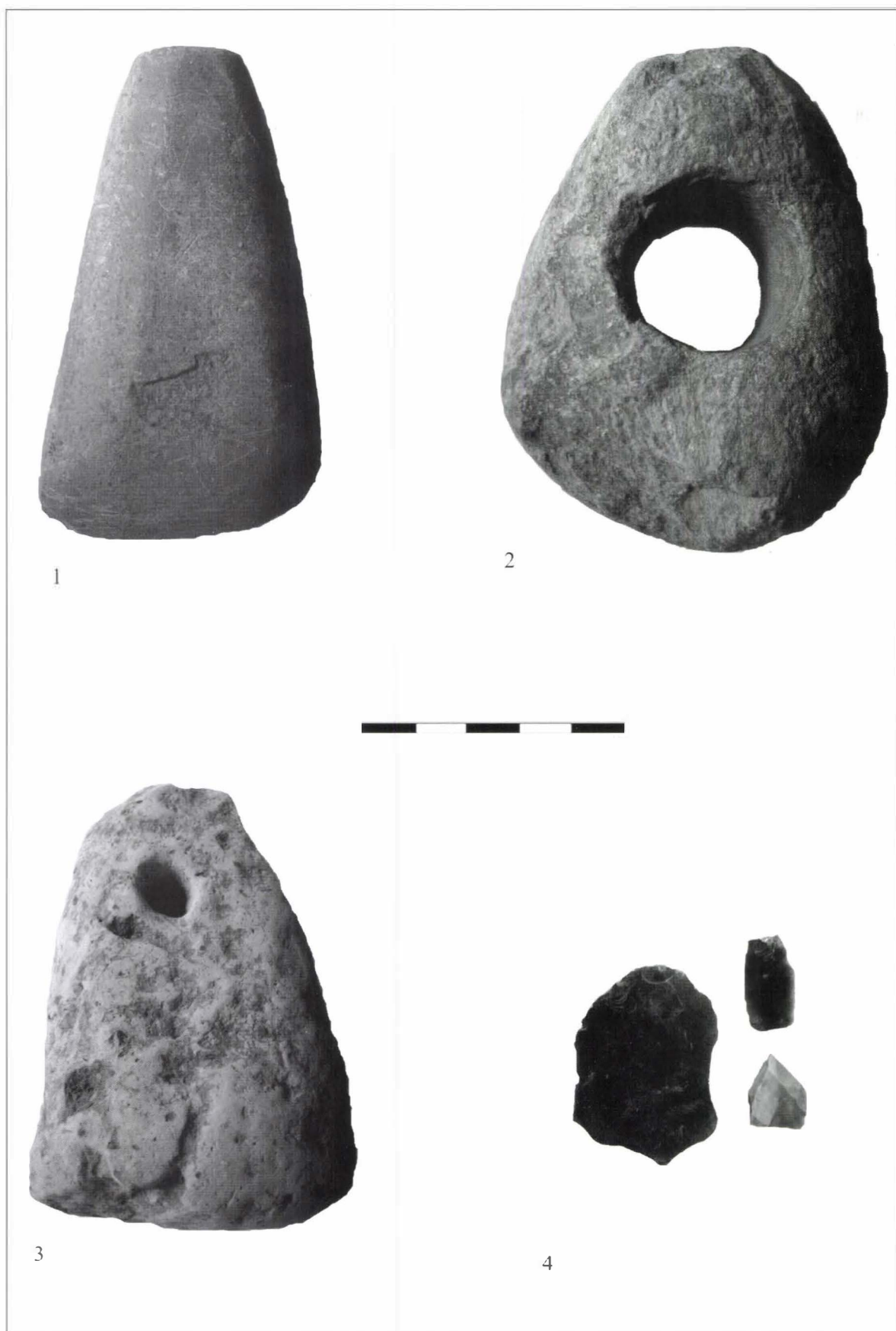
Planșa X. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 2

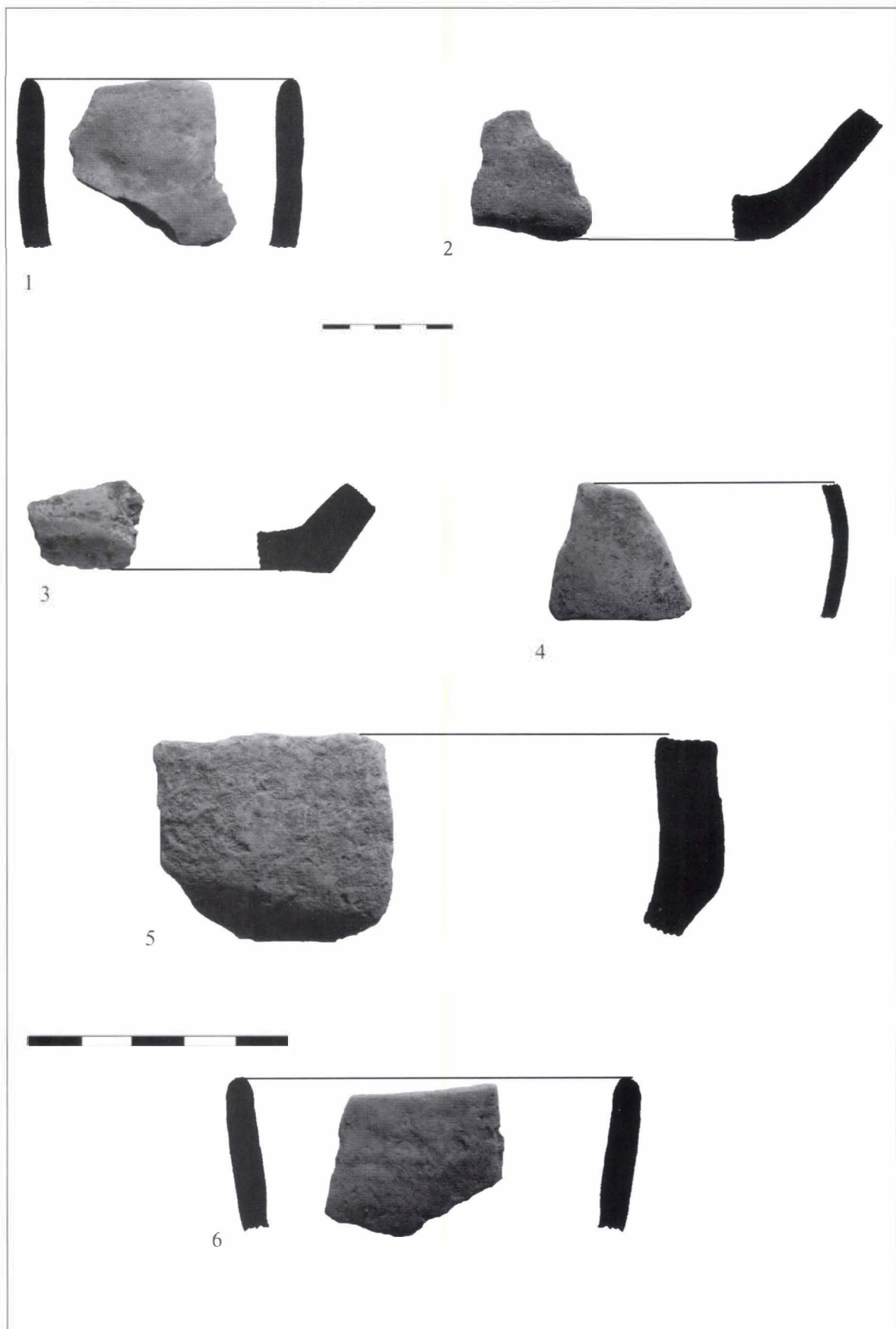
Planșa XI. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 3

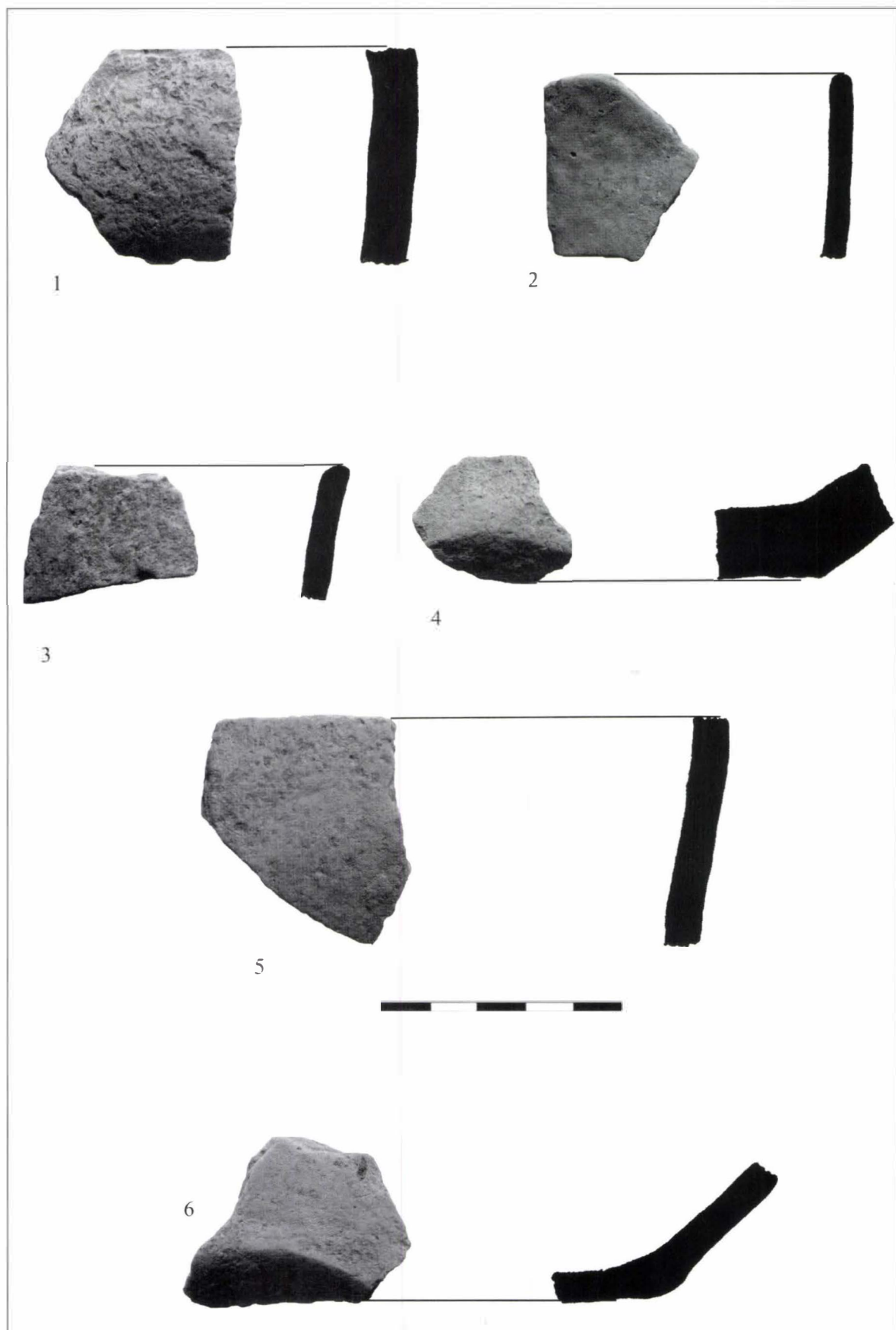
Planșa XII. Material ceramic de la Carei-Str. Esenin nr. 3

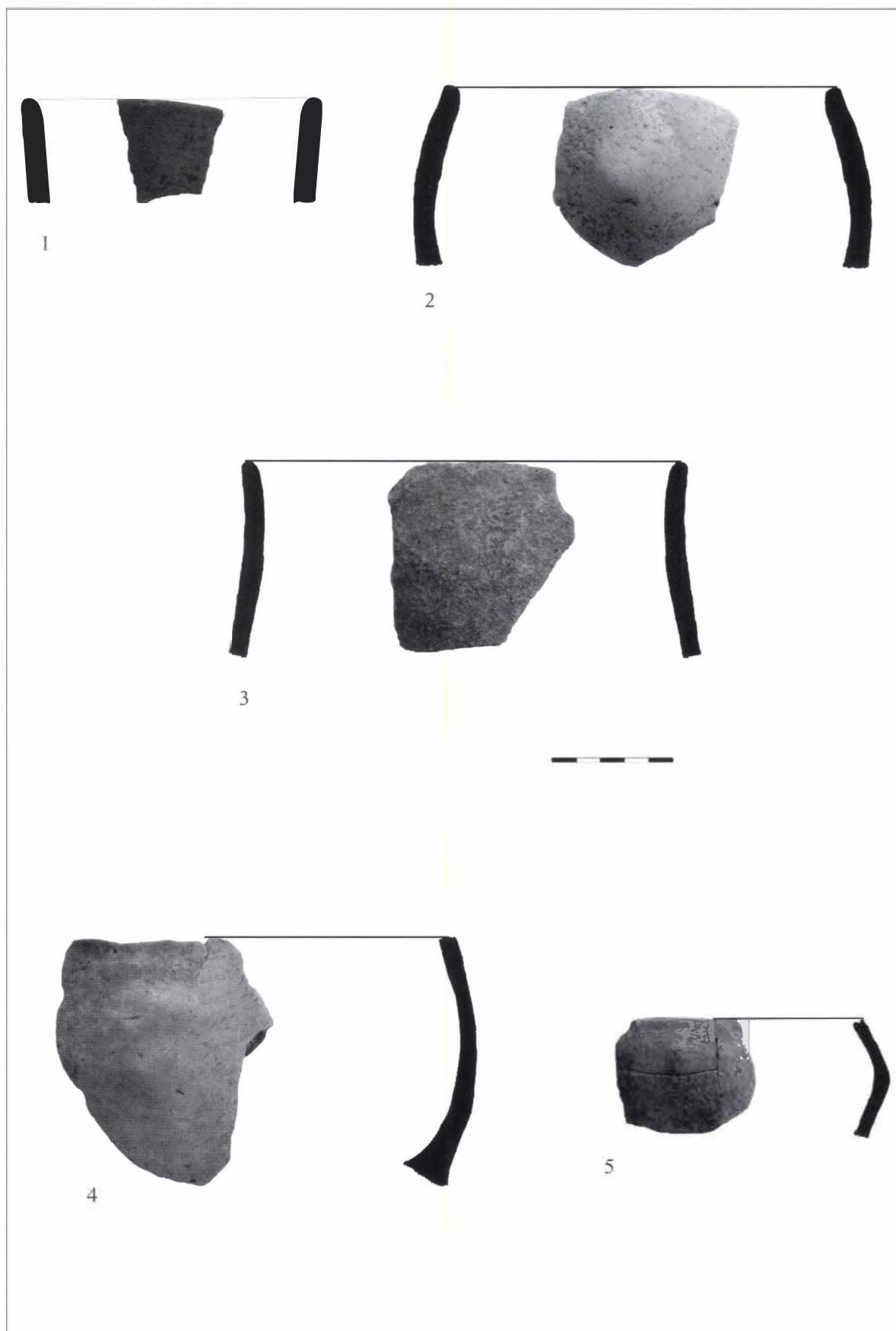
Planșa XIII. 1. Topor de piatră de la Calea Viilor; 2. Topor de piatră Carei-Ferma de porci; 3. Greutate de lut Carei-Ferma de porci; 4. Fragmente de obsidian Carei-Ferma de porci

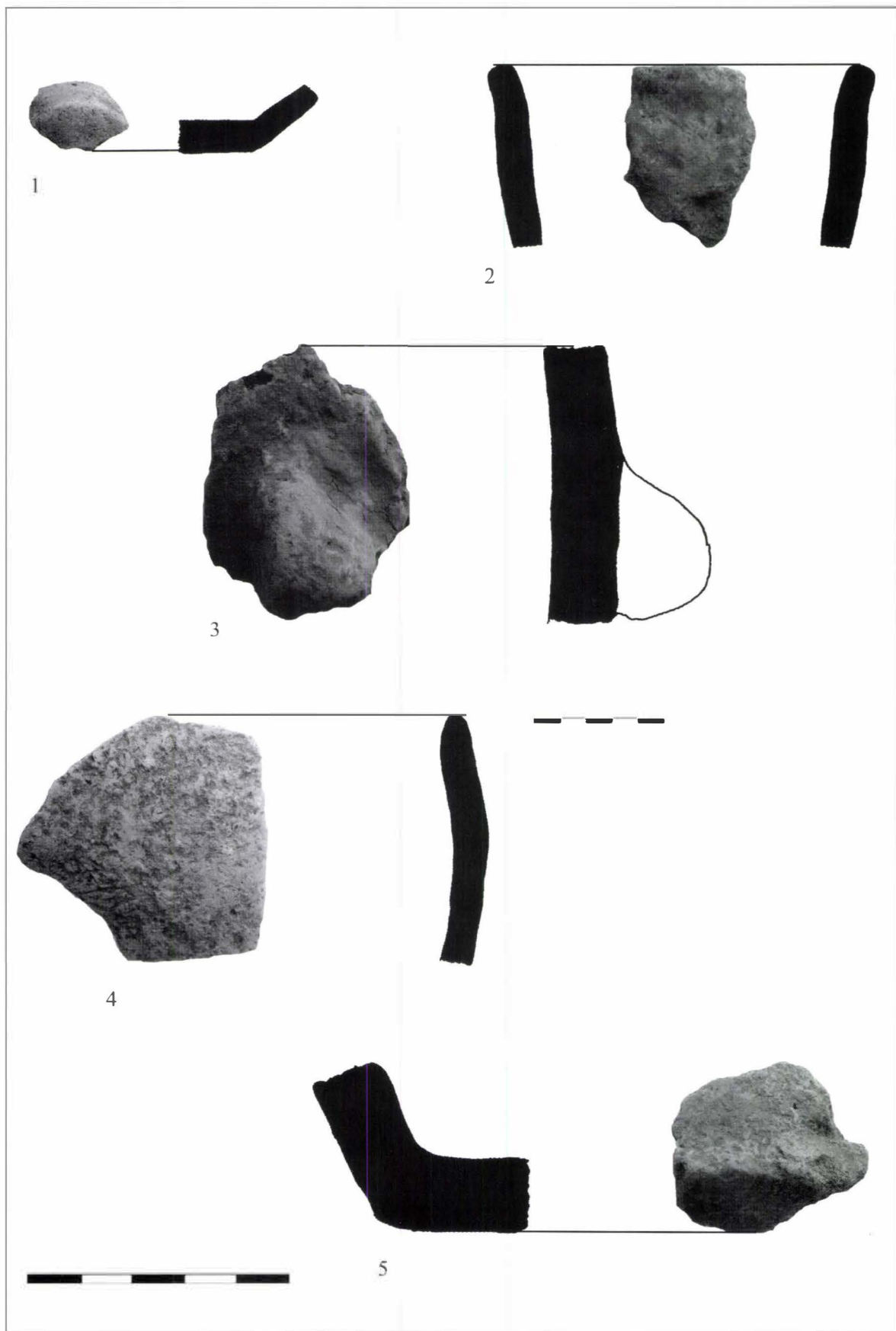
Planșa XIV. 1-4. Material ceramic Carei-Bödör völgy
5-6. Material ceramic de la „Poligonul grănicerilor”

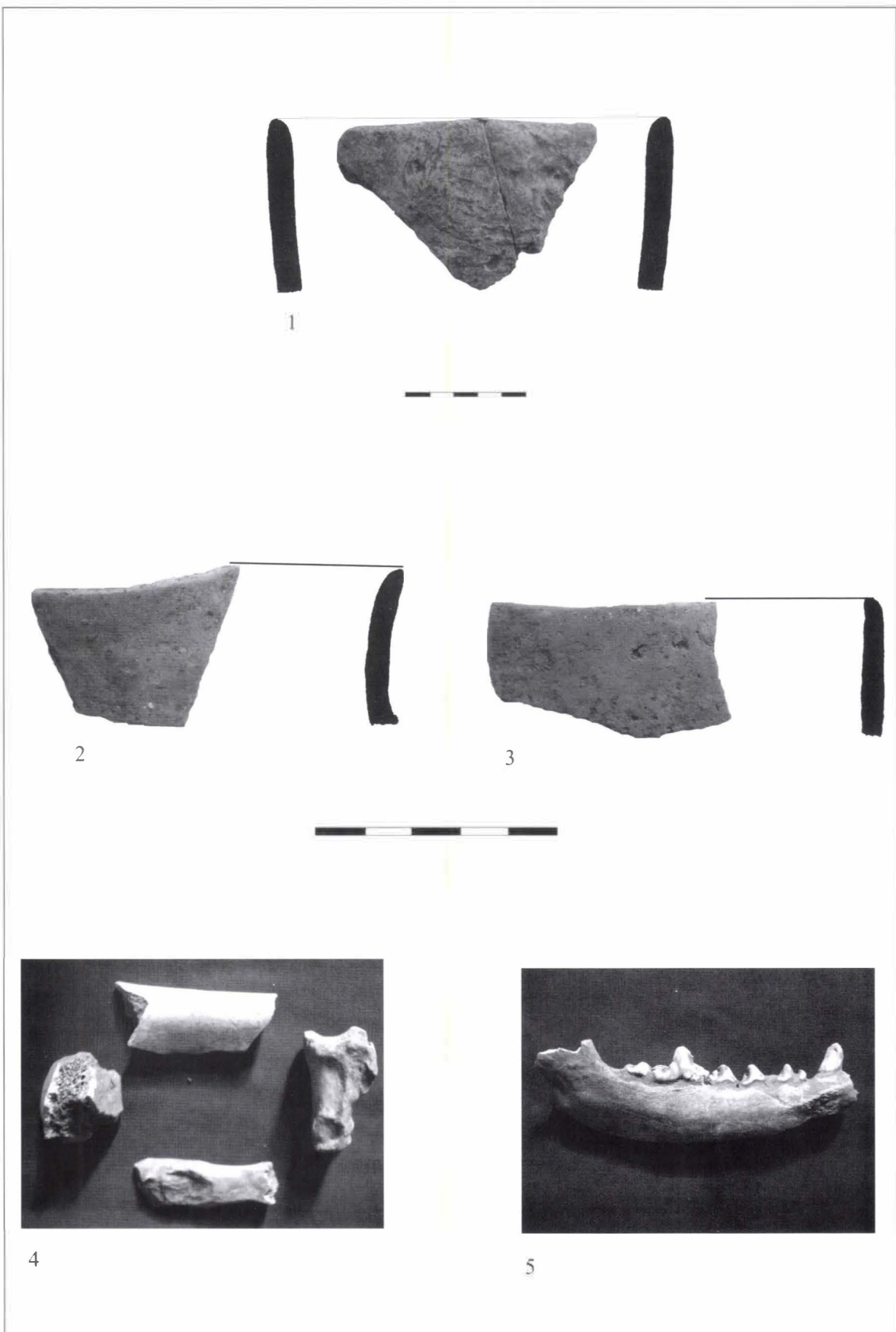
Planşa XV. Material ceramic de la Carei-Bödör völgy

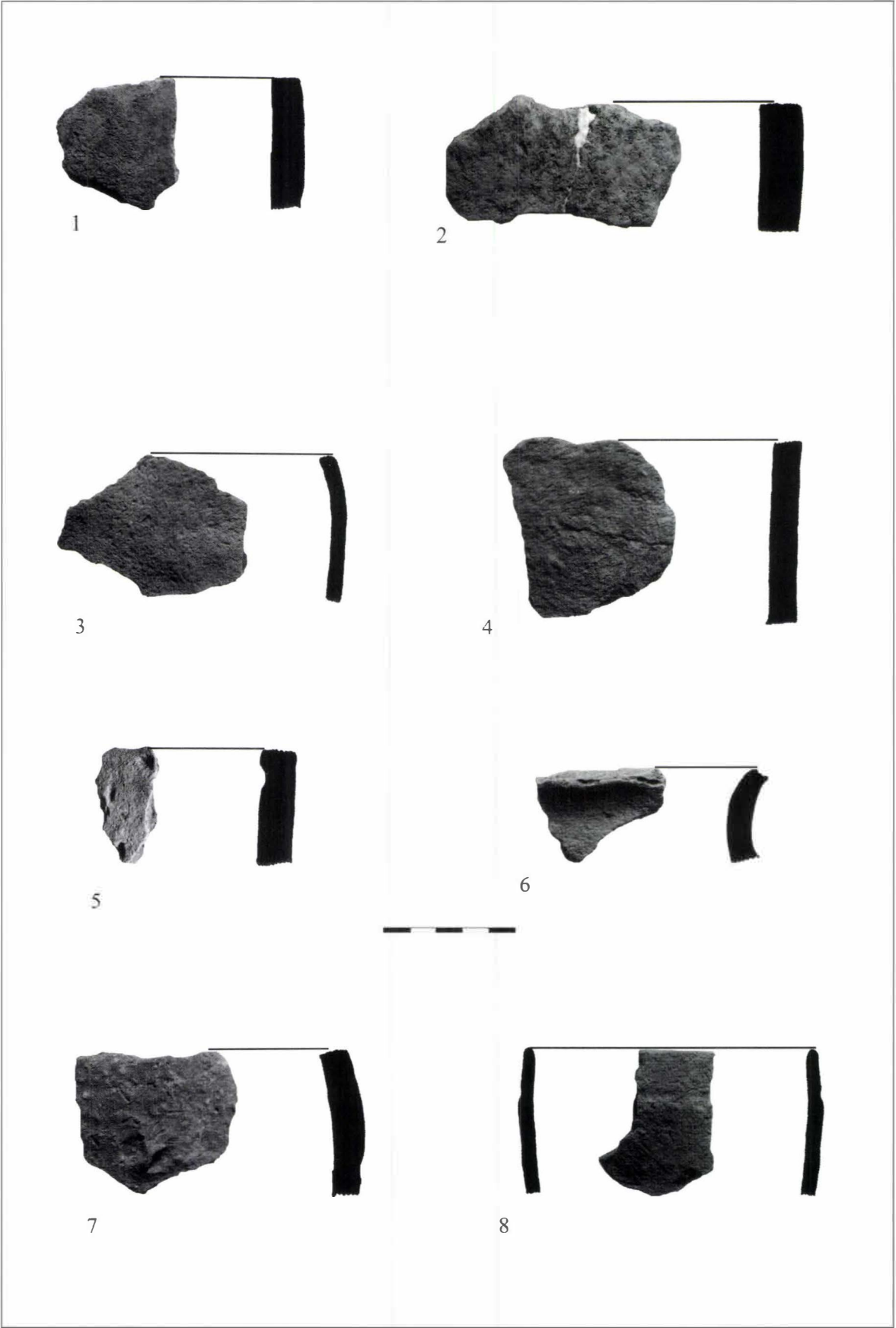
Planșa XVI. Material ceramic de la Carei-Bödör völgy

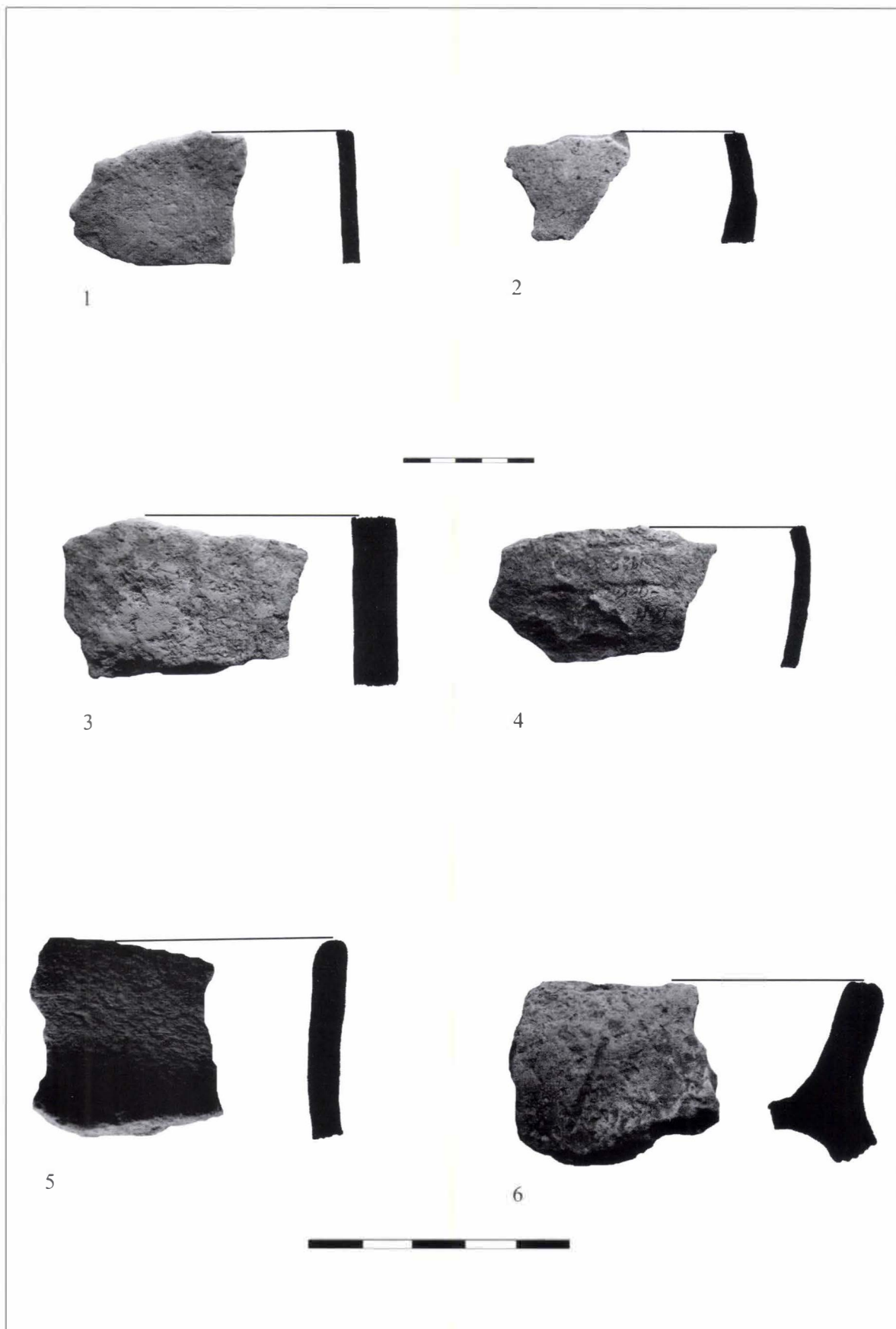
Planșa XVII. Material ceramic de la Carei-Bödör völgy

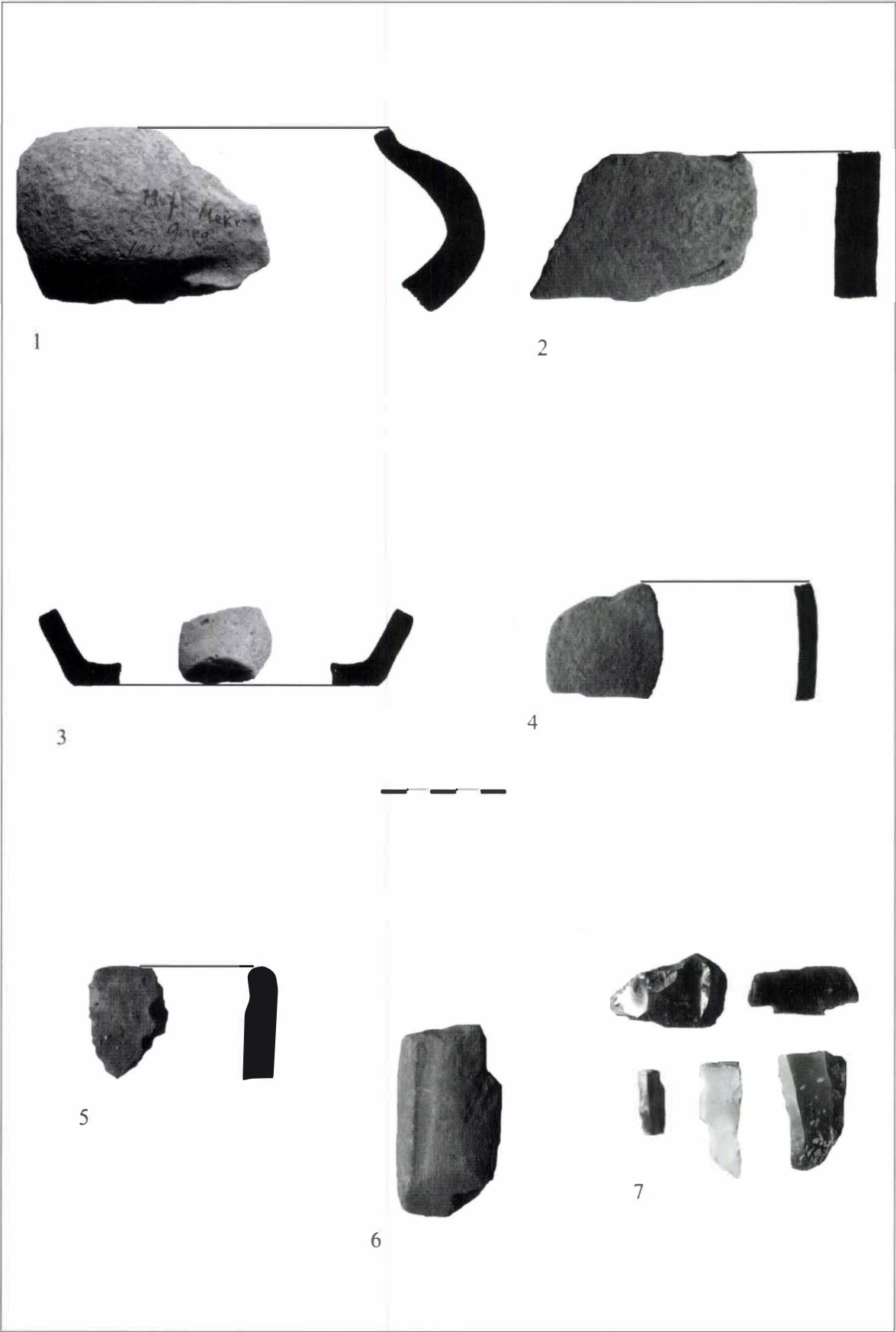
Planșa XVIII. Material ceramic de la Carei-Bödör völgy

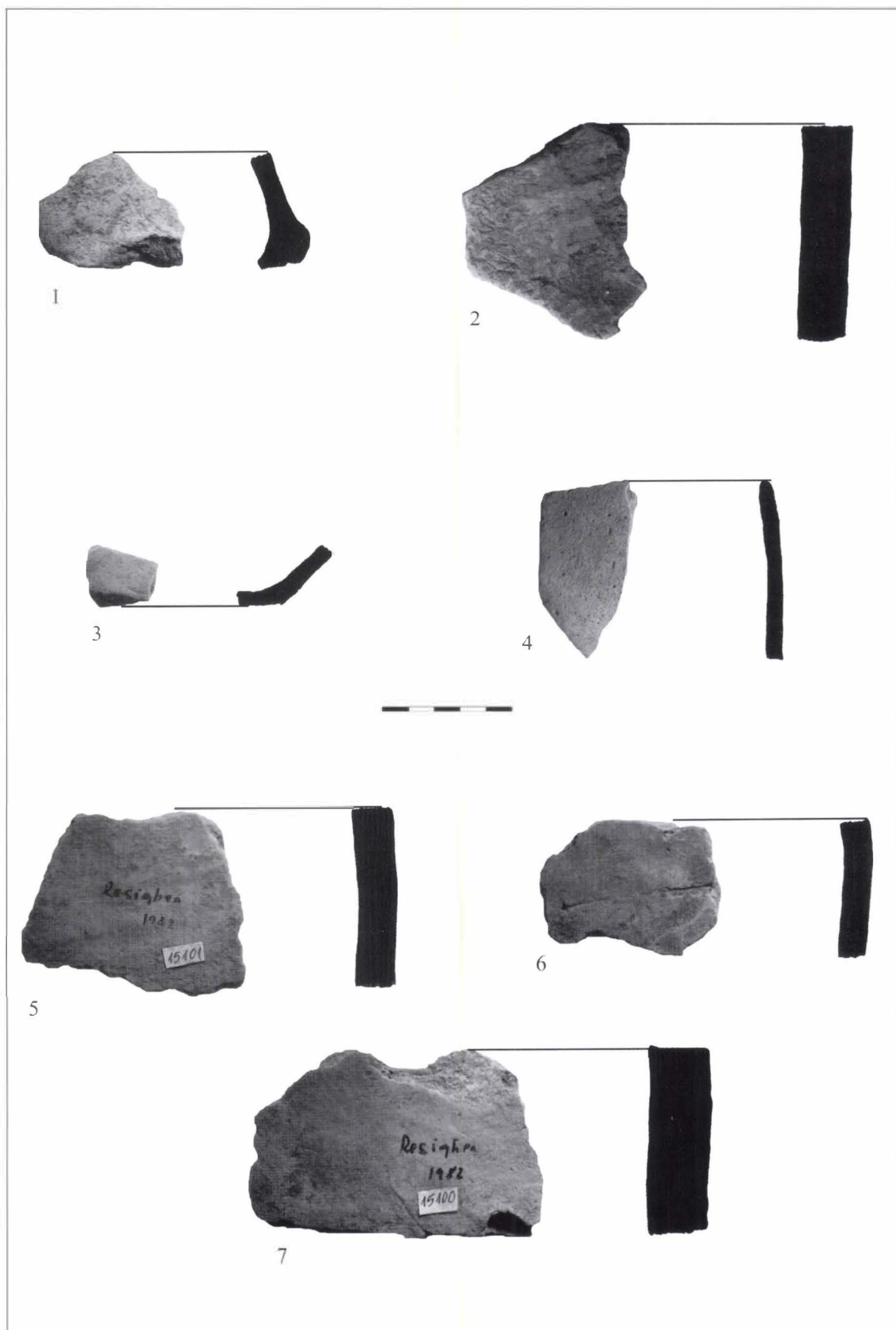
Planşa XIX. Material ceramic de la Moftinu Mare

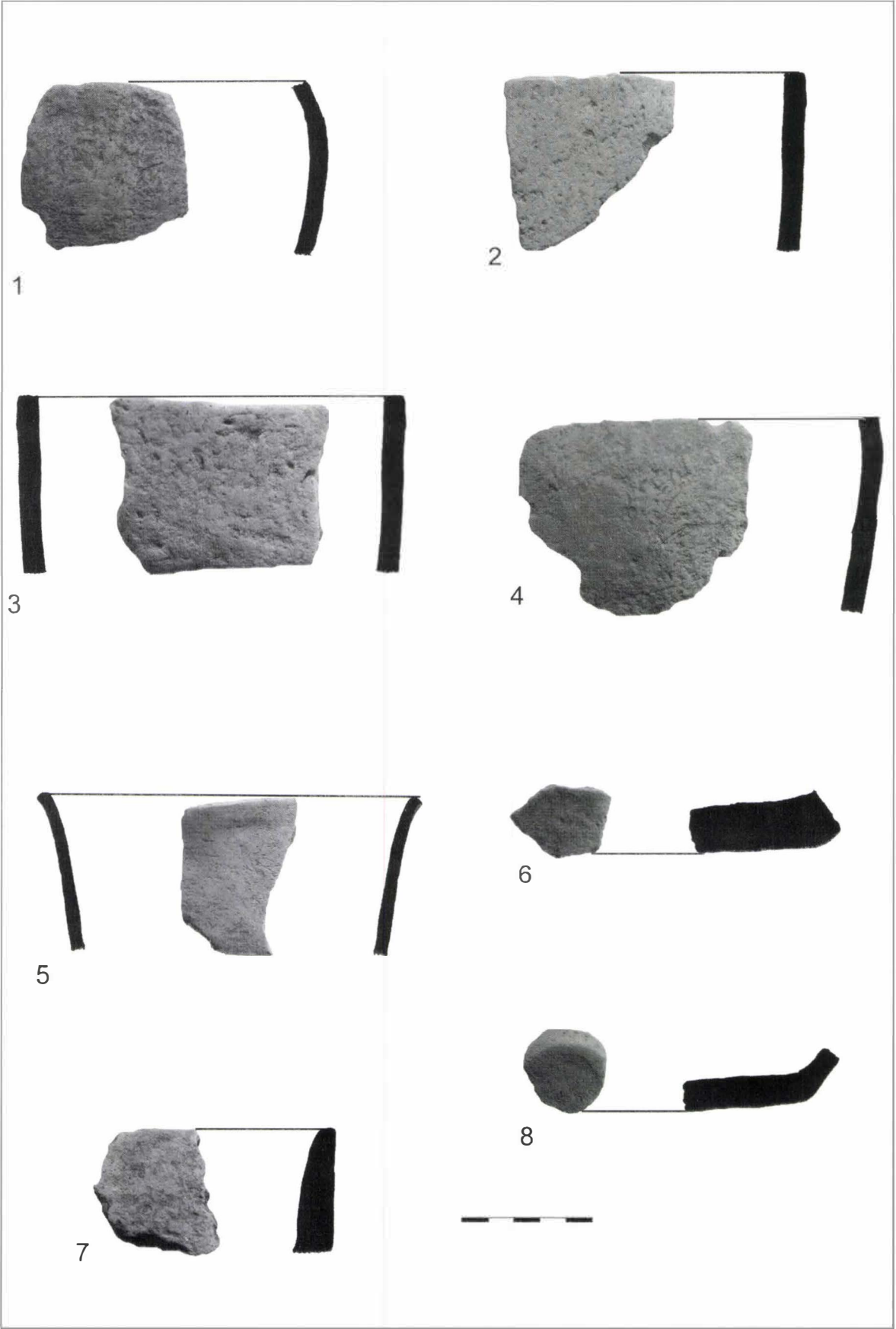
Planșa XX. Material ceramic de la Moftinu Mare

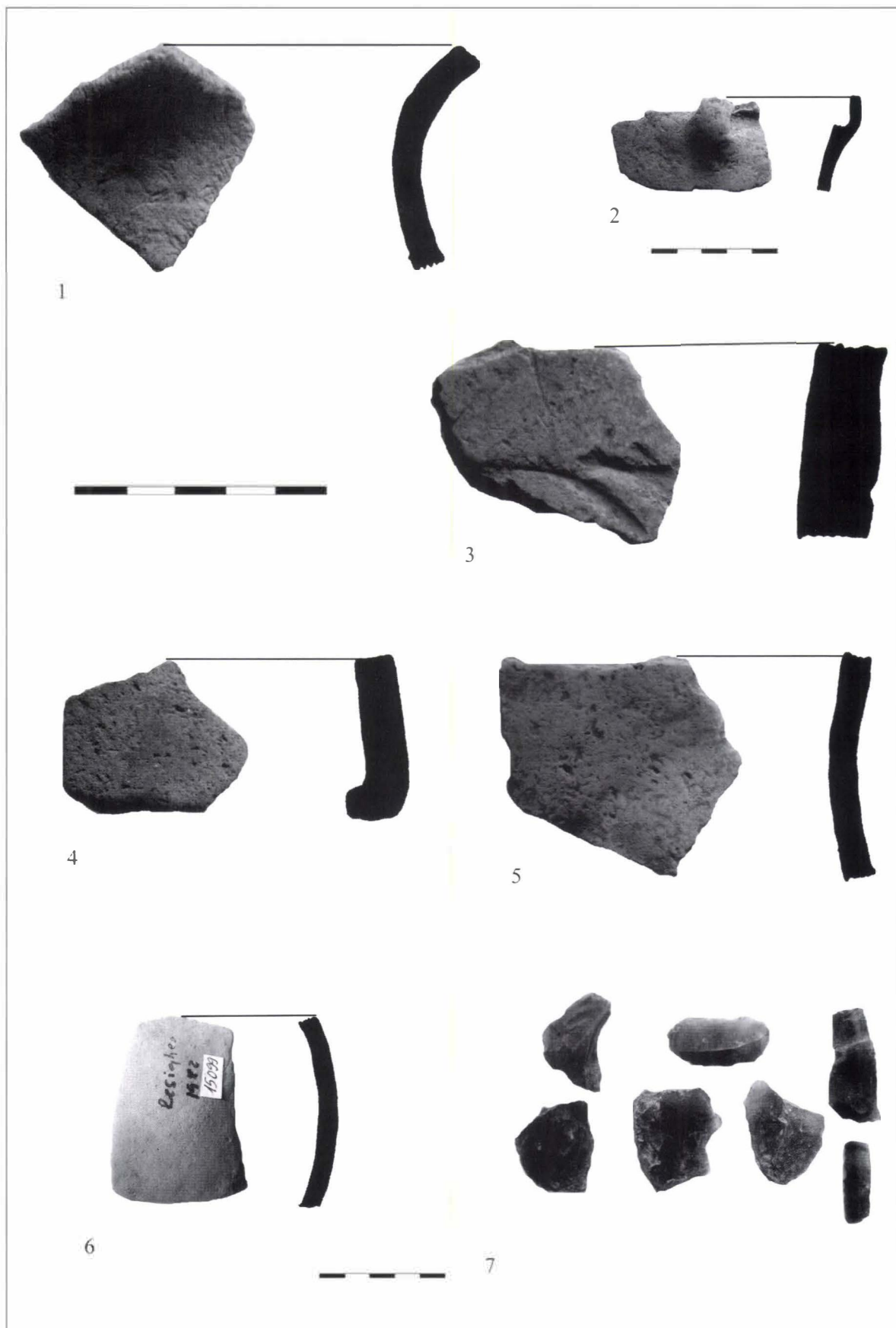
Planşa XXI. Material ceramic de la Moftinu Mare

Planșa XXII. Material ceramic de la Resighea-Lac

Planşa XXIII. Material ceramic de la Resighe-Gară

Planșa XXIV. 1–5 Material ceramic; 7 Fragmente de obsidian de la Resighea-Gară

A LATE BRONZE AGE PIT DISCOVERED AT SÂNGEORGIU DE MUREȘ (MUREȘ COUNTY)

BERECKI SÁNDOR

Mureș County Museum, Târgu Mureș

In 2004, the archaeologists from the Mureș County Museum researched by surface surveys the south-eastern edge of Sângeorgiu de Mureș (Marosszentgyörgy in Hungarian, situated north from Târgu Mureș, on the left side of the Mureș River, plate 1/1), on the northern edge of the place known as “Sub Ghera – Gyéra alja” („Borsófold”, not the same site investigated by Székely Zoltán), where an early medieval settlement from the 10th–11th centuries was identified¹. Thanks to the financial support given by the local authorities, the site was investigated by several trenches in the summer of 2007. The archaeological excavations were organized by László Keve. The territory was researched by magnetometric measurements (plate 1/5), method which detected, between others, a prehistoric pit.

Identified in the archaeological field work in the section S₃, the pit had a regular shape², it was circular in horizontal section, with a diameter of 82 centimetres (plate 2). It appeared as a spot with traces of burn at the depth of 35 cm from the actual surface, 10 cm above the yellow, sterile soil, in which it was dug with 20 cm, having a final depth of 30 cm. The compact fill of the pit contained burned earth, wattle-and-daub fragments, carbon and a few ceramic fragments from two vessels, from which only the form of a cup could be entirely restored.

Some of the potsherds belonged to a big storage vessel (M. C. M. 8388/380.3.153.784). The form is also mentioned in the Romanian literature as “sack-shaped vessel”. It has an almost straight profile, a rounded rim; it was coloured brown, with glazed and mildly polished surface, damaged because of the soil, with traces of secondary burning on the upper part, caused after its deterioration. The vessel was tempered with coarse sand; it had oxidizing firing and on the inner side horizontal channels, the traces of the modelling could be observed. It was decorated with a double, parallel impressed cordon, which starts at the upper and lower side of the large handle. The present height of the fragment is of 23 cm (plate 3/2, 4). This type of pottery, as well as the ornament from its superior part is common for the ceramic wares from the end of the Bronze Age³.

¹ On the southern edge of the place features from prehistoric settlements with some from the Bronze Age were earlier revealed (Horedt 1960, 113, no. 140; Boroffka 1994, 78, no. 407).

² Gogâltan 1993, 373, fig. 3.

³ Horedt 1960, Abb. 12, A5; Florescu 1964, 155, fig. 7/8, 9, 11; Morintz 1978, 116, 152, 156; Chidioșan 1980, 28, fig. 2/Id; Andrișoiu 1992, 35, 43, pl. 43/1–6; Ciugudean 1997, fig. 9/10.

The rest of the ceramic fragments belonged to a small vessel (M. C. M. 8389/380.3.153.785), a cup without a handle, with slightly arched profile and round, everted rim. Its colour was brownish brick-red; the surface was glazed and mildly polished, with marks of secondary burning posterior to the fragmentation. It was tempered with coarse sand, the firing was oxidizing and it was decorated with four bosses with two prominences, d. rim: 17 cm, d. bottom: 9.5 cm, height: 16 cm (plate 3/1, 3). This type of vessel can be frequently met in the Bronze Age sites⁴, and at Derşida they are specific to the last (3rd) phase of the settlement⁵, while at Băcăinţi they are met in funerary context from the last (4th) phase of the Wietenberg culture⁶.

The five fragments of pottery slag (M. C. M. 8390/380.3.153.786) were slightly vitrified and spongy because of the high temperature (plate 4/1). The wattle-and-daub fragments (M. C. M. 8391/380.3.153.787) kept the traces of wattle and poles (plate 4/2–7). From the statistical point of view, the analyses of the traces from the daub unearthed from the pit showed that the diameters of the poles and sticks were between 7 and 35 mm, with a sample mean of 17.8 mm, most of the traces (statistical modal score) having a diameter of 15 mm.

Because in the afferent stratum, or in the researched surfaces no prehistoric objects were found, one can affirm that the archaeological feature from the late Bronze Age was an isolated one. However, the role and the functionality of the pit can hardly be established. At the Bronze Age settlement from Tureni–Quarry (Cluj County) researched by rescue excavations, a large number of pits were identified, some of them were interpreted as ritual features, but the settlement these hollows belonged to could not be determined on the field⁷. In other cases, like at Cluj–Becaş, the pits appear on the territory of the settlement. These were interpreted as storage pits, turned later into rubbish pits. Their diameter was 1–1.5 meter. In the first pit from the mentioned site, dated to the forth phase of the Wietenberg culture, a large quantity of pottery was unearthed⁸, some of which is similar to those discovered at Sângeorgiu de Mureş.

A similar role for the feature from Sângeorgiu de Mureş can not be excluded. However, because of the intense burning the pit might have been used rather as a holed fireplace with wattle-and-daub structure.

BIBLIOGRAPHY

Andriţoiu 1992	Andriţoiu, I., <i>Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului</i> , Bibliotheca Thracologica, II, Bucureşti.
Boroffka 1994	Boroffka, N. G. O., <i>Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa</i> , Teil 1 und 2, Bonn.
Chidioşan 1980	Chidioşan, N., <i>Contribuții la cunoașterea tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derşida</i> , Oradea.
Ciugudean 1997	Ciugudean, H., <i>Considerații privind sfârșitul culturii Wietenberg</i> , In: <i>Cercetări privind epoca bronzului și prima epocă a fierului</i> , BMA, VII, Alba Iulia, 65–97.

⁴ Horedt 1960, Abb. 12, F16; Andriţoiu 1992, 38, 35/18 (Telna); Boroffka 1994, 136, 36/5 (Chintelnic), 64/3 (Corpadea); Gogâltan *et al.* 1992, pl. X/1; Gogâltan 1993, fig. 16/13; Boroffka 1994, TC1c.

⁵ Chidioşan 1980, 30, Fig. 2/IV.

⁶ Andriţoiu 1992, 39, pl. 43/72.

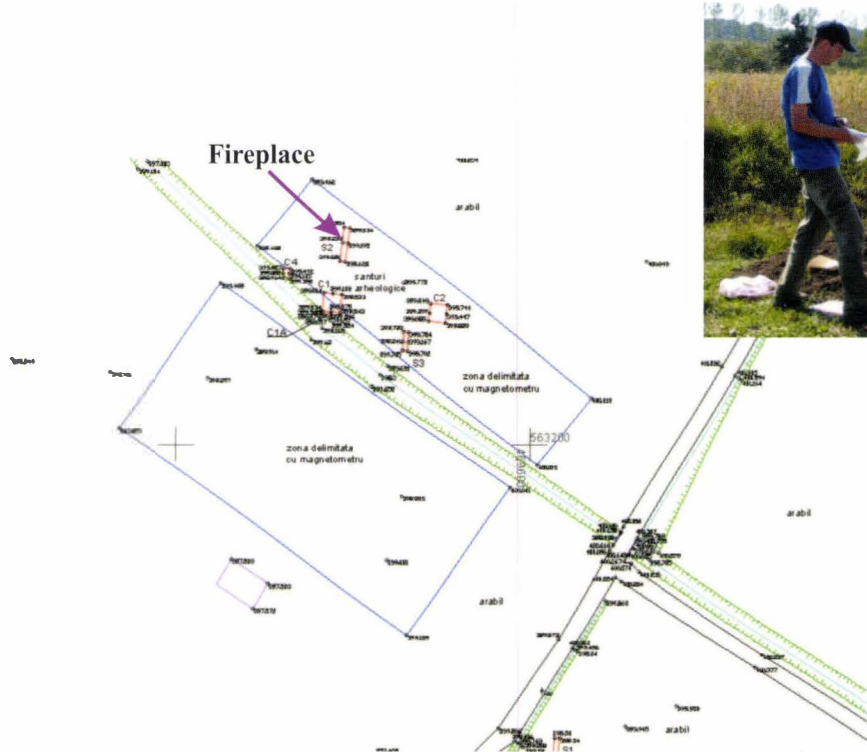
⁷ Gogâltan 1993, 370–371.

⁸ Gogâltan *et alii* 1992, 7.

- Florescu 1964 Florescu, A. C., Contribuții la cunoașterea culturii Noua, *Arheologia Moldovei*, II–III, 143–216.
- Gogâltan 1993 Gogâltan, Florin, Săpături de salvare la Tureni–Carieră, județul Cluj (1985–1986), *Acta Musei Napocensis*, 26–30, I/2, 1989–1993, 365–387.
- Gogâltan *et alii* 1992 Gogâltan, F. – Cociș, S. I. – Paki A., Săpături de salvare la Cluj–Becaș-1989, *Ephemeris Napocensis*, II, 7–17.
- Horedt 1960 Horedt, K., Die Wietenbergkultur, *Dacia*, ns. IV, 107–137.
- Morintz 1978 Morintz, S., *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București.

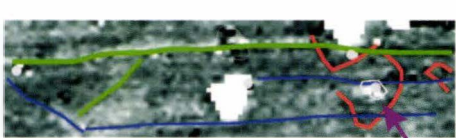
2

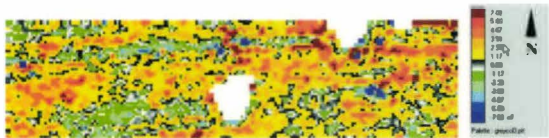
4

3

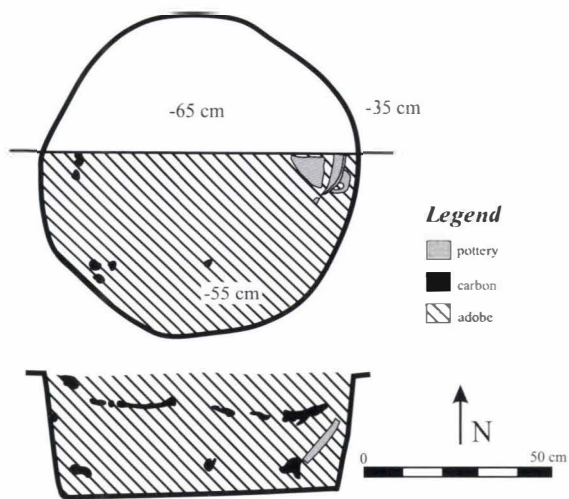

Fireplace

5

Plate 1

1

2

3

4

5

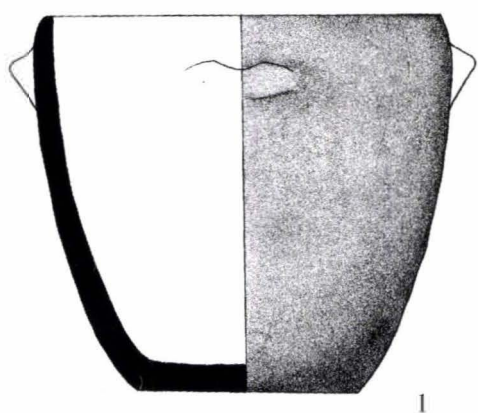

6

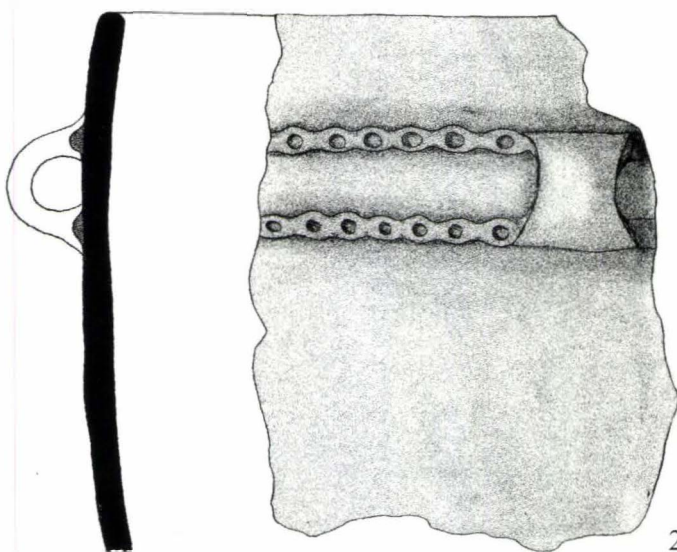

7

Plate 2

1

2

3

4

Plate 3

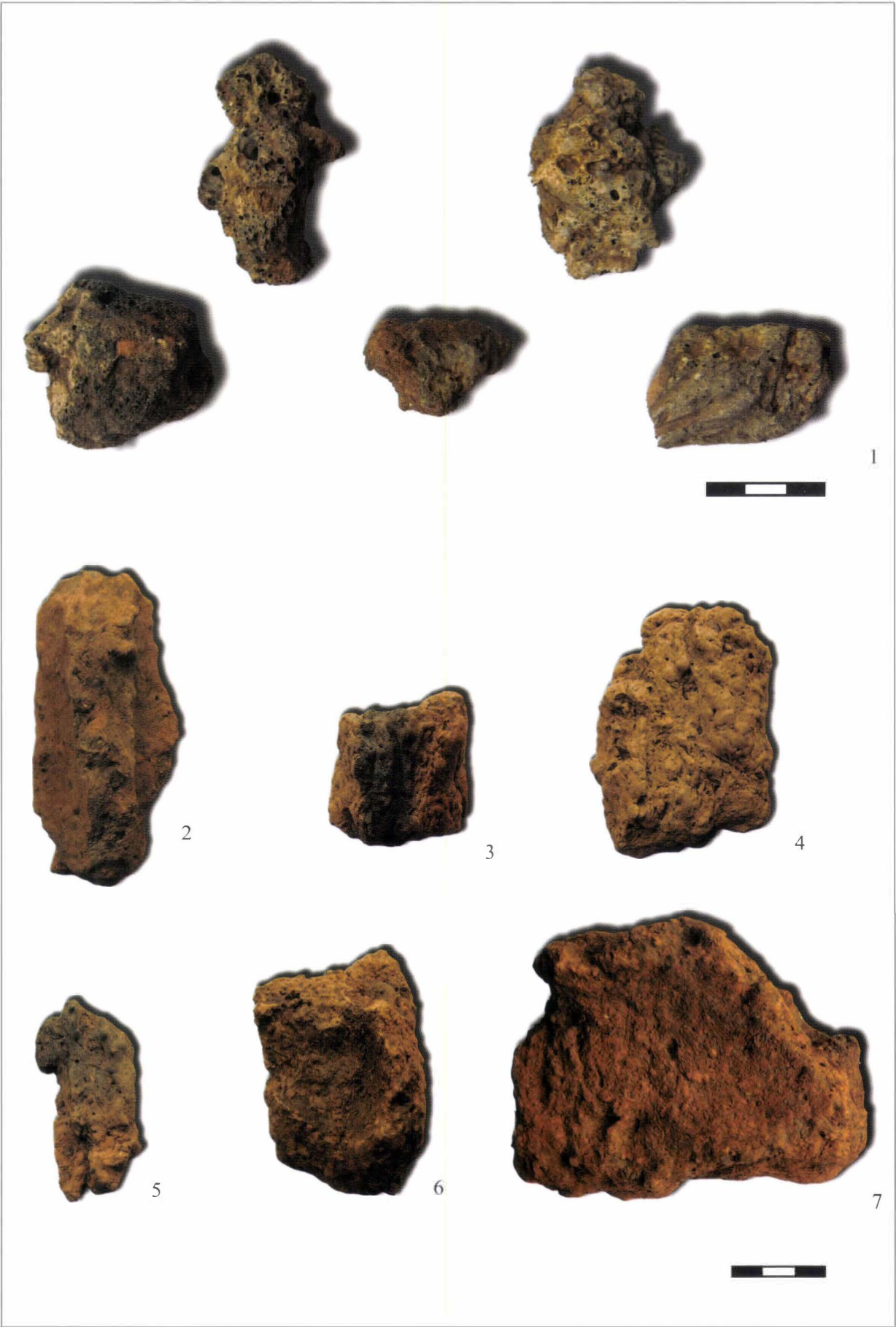

Plate 4

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DE SALVARE PE ȘOSEAUA DE CENTURĂ A ORAȘULUI NYÍREGYHÁZA. DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DIN EPOCA BRONZULUI DIN PUNCTUL „ÚR-CSERE” (26 ȘI 33 LH)

IOAN BEJINARIU

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

ZSOLT SZÉKELY

Sfântu Gheorghe

DAN V. SANA

D.J.C.C.P.C.N. Sălaj

Rescue excavations on the Bypass of Nyíregyháza. The Archaeological Discoveries from the Bronze Age at “Úr-Csere” (26th and 33rd Lh)

This study presents the discoveries from the Bronze Age from the summer of 2004 excavated on the bypass of Nyíregyháza, at “Úr-Csere”. The sites were noted with 26th and 33rd indicatives. In total, there were 153 complexes discovered from the Bronze Age.

Ceramic fragments from the Early Bronze Age were discovered only in secondary position, in complexes from the Late Bronze Age or Sarmatian period. Some fragments from a bowl with leg and ornament on the inside are typical for the Makó Culture (pl. II/a–b, 2). The discoveries named “the Sanislău / Szaniszló group” are placed in a later period of the Early Bronze Age from the Upper Tisa region with pottery ornamented with small printed triangles bordering incised lines. (pl. II/3). Some fragments decorated with ribs fascicles (pl. II/4–5) and one with textile decoration belongs to this period, as well.

Late Bronze Age discoveries are much more numerous and diversified than the earlier ones. We can mention the 200 complexes, a ditch from the 26th site, having 120–125 m length, with aperture between 2.5–5.5 m and maximal depth of 2 m. Big pieces of adobe and burn were also found, coming from a possible palisade which was burnt and after that it crashed in the ditch. We don't exclude the possibility that this groove was used for another practical service, necessary in a swampy area.

From the examined Late Bronze Age features, only in one case could be defined as a dwelling. It was the no. 281 feature, having a rectangular form slightly deepened from the level. All the others complexes from this period are pits, having cylindrical form or the shape of a truncated cone, with the aperture smaller and the bottom larger.

They contained ceramics (whole pots or pieces), animal bones, adobe fragments, grinder, little pieces of flint and obsidian, metal pieces and forms for moulding.

The analysis of the forms and the decorations of the ceramics during the Late Bronze Age from the site discovered at Nyíregyháza "Oros" emphasize that there are common ceramic types and decoration elements, mostly, on a larger area than the Upper Tisa region, from Transylvania and the south of Criș rivers. In some of the cases we can talk about heritage of Otomani – Füzesabony complex from the Middle Bronze Age, later being assimilated by the culture of the Late Bronze Age: Piliny, Cehăluț – Hajdúbagos, Berkes and Suci de Sus. Geographically, these settlements are placed in the interference area of these cultures, where T. Kemenczei placed most of the Berkesz culture's discoveries from east of the Tisa, culture which was insufficiently defined at that moment (1984).

In some of the researched complexes a series of bronze pieces were discovered. The battle axe (pl. XII/2) and socketed axe (pl. XIV/8) mould or melting pots, a chisel (pl. XIV/12) and a bronze fishing tap (pl. V/1), like some pieces from brut bronze (pl. XIV/4a-e; XIII/1a-b; XIV/7a-b; XIII/3), one pendant (pl. XIV/6), one ring with winding termination (pl. XIV/1), and a series of small pieces (pl. XI/2-3; XIV/5, 9, 11), these represent directly clues of metallurgical activity in this settlement.

Concluding the examination of the pottery and the metal objects, this settlement can be dated in the 2nd stage of the Late Bronze Age, corresponding to the Reinecke Bronz D phase.

Introducere

În cadrul proiectului de salvare a vestigiilor arheologice reperate pe traseul șoselei de centură (varianta estică) a orașului Nyíregyháza, în vara și toamna anului 2004 au fost cercetate siturile arheologice din zona localității Oros, desemnate convențional prin indicativele 26 și 33*. Cele două situri au fost delimitate artificial, deoarece sunt separate de un drum de exploatare agricolă, care taie practic în două duna de nisip pe care s-a concentrat locuirea. Au fost descoperite vestigii arheologice din epoca bronzului, morminte și gropi din perioada sarmatică, morminte de factură gepidă, un complex cu piese de factură hunică și complexe moderne¹. În acest studiu ne propunem să prezentăm doar descoperirile din epoca bronzului.

În cele două situri au fost descoperite în total 153 complexe din epoca bronzului. Există însă și dovezi de locuire anterioare. În complexul 50 descoperit în situl 26 au apărut fragmente de la un vas cu corpul globular, înalt de 10 cm, cu diametrul la gură de circa 6 cm. Pe pânțele vasului apare un ornament realizat din două șiruri orizontale de impresiuni rotunde, de sub care pornesc alte impresiuni rotunde, dispuse vertical pe partea inferioară a vasului (pl. III/6). În același complex au apărut alte două fragmente ceramice, dintre care unul are niște caneluri fine, ca niște pliseuri, dispuse vertical pe burta vasului, iar pe celălalt apar incizii scurte dispuse aleatoriu. Pe baza inventarului ceramic, redus numeric, complexul nr. 50 poate fi atribuit cultu-

* Alături de semnatarii acestui articol, care au prelucrat materialele din epoca bronzului, la săpăturile arheologice de pe cele două situri au mai participat următorii colegi arheologi: Liviu Marta, Astaloș Ciprian, Kádas Zoltán, Virag Cristian, Szöcs Péter Levente (toți de la Muz. Jud. Satu Mare), Pop Dan (Muz. Jud. Maramureș) și Istrate Angel (Muz. Jud. Brașov).

¹ Marta et alii 2004, 256-257, nr. 284; Bejinariu et alii 2004, 257, nr. 286.

rii Baden din epoca cuprului. Alte materiale tipice, cu decor caracteristic culturii Baden nu au mai apărut cu această ocazie, însă din zona localității Oros sunt menționate descoperiri mai vechi atribuite acestei culturi².

1. Materiale arheologice din perioada timpurie a epocii bronzului

Câteva fragmente ceramice apărute, în poziție secundară în inventarul unor gropi din Bronzul Târziu sau sarmatice, constituie dovezi de locuire ale zonei în perioada Bronzului Timpuriu. Astfel, în groapa 228, din sectorul 26 împreună cu fragmente ceramice din Bronzul Târziu au apărut câteva bucăți de ceramică de o factură aparte. Este vorba despre partea inferioară a unui vas cu picior, la care cei patru lobi ce alcătuiesc talpa sunt dispuși în cruce (pl. II/1a-b). Un alt fragment, de aceeași factură prezintă un decor pe interior din linii incizate și spații hașurate, respectiv „cruțate” (pl. II/2). E posibil să fie vorba despre fragmente de la un singur vas și anume un castron cu picior. Ambele fragmente sunt realizate dintr-o pastă săpunoasă, în amestec cu cioburi drept degresant. Arderea nu a fost foarte profundă. La exterior fragmentele au culoarea galbenă, suprafața este netezită, iar la interior sunt negre. Castroanele cu picior sunt o formă ceramică ce apar în zona central și sud-est europeană în perioada eneoliticului târziu și la începutul bronzului timpuriu în diverse medii culturale³. Exemplarele cu picior, decorate pe interior sunt o apariție frecventă în mediul cultural Makó⁴ fiind considerate moșteniri din fondul Vučedol⁵. În cadrul unor descoperiri atribuite culturii Makó au apărut și exemplare cu piciorul modelat în patru lobi sau în cruce⁶.

Materiale din perioada timpurie a epocii bronzului au mai fost descoperite în alte două gropi din sectorul 26. Din groapa 113 provin fragmente ceramice decorate cu fascicule de striuri precum și fragmentul unui perete de vas cu decor textil. Unul dintre fragmente provine de la un castron cu o toartă lată trasă din buză, iar de la baza torții pleacă un brâu alveolat, dispus oblic (pl. II/4). Și aceste materiale au fost aflate în poziție secundară, într-o groapă din Bronzul Târziu.

Groapa 116 avea un inventar modest compus din câteva fragmente ceramice și o piatră. Unul dintre fragmente provine de la un vas cu toartă, lucrat dintr-o pastă fină. Este decorat cu incizii încadrate de mici triunghiuri imprimate (pl. II/3). Acest tip de decor, compus din impresiuni triunghiulare dispuse de-a lungul unei linii este caracteristic descoperirilor reunite generic de către arheologii români sub numele de „grupul Sanislău / Szaniszló”⁷ prin care se

² În 1950 cu ocazia amenajării șoselei între Nyíregyháza și Vásárosnamény, pe teritoriul localității Oros au fost descoperite vase atribuite culturii Baden, despre care se crede că provin dintr-o necropolă: Banner 1956, 110, nr. 321 sqq. și alte descoperiri din zona Nyírség. Descoperiri Baden recente din jud. Szabolcs-Szatmár-Bereg: Nyíregyháza – Nagyszállás: Almássy 2004, 254, nr. 277.

³ Schuster 1995, 45–53; Ciugudean 1996, 87, fig. 17/6; Neustupný 1966, fig. 1/1–3; Brudiu 2003, 85, fig. 3/1.

⁴ Kalicz 1968, 82; Bona 1992, 11–12; Koós 1998, 13, fig. 5/1–9; Kalicz – Schreiber 1994, 40, fig. 2/2a–b; 4/1a–b; Kulcsár 1998, 31–34; Kulcsár, 2002, 448; Kacsó 1997, 426–428; Gogăltan 1995, 56, fig. 1/6–7; Gogăltan 1996, pl. 1/8,10; Csány et alii 1999, 49–50, fig. 3/6; Tóth 2003, 72, fig. 4.

⁵ Dimitrijević 1956, pl. I/1; Bona 1992, 11–12.

⁶ Kalicz 1984, pl. XX/5; Tóth 2002, fig. 8/2.

⁷ Roman 1984, 269–274; Roman – Némethi 1986, 204–211; Roman – Némethi 1990, 36–38; Némethi – Roman 1994–1995, 29–30; Némethi 1995, 123.

înțelege ceea ce anterior T. Bader desemnase drept „faza Sanislău a culturii Nir”⁸ din perioada timpurie a epocii bronzului. În estul Ungariei, descoperiri similare celor de tip Sanislău au fost identificate de M. Máthé cu Otomani A⁹. Arheologic, descoperirile „grupului Sanislău” au fost documentate la limita estică a Nyírség-ului, Câmpia Careiului, Valea Ierului și mult mai rar în nord-estul Ungariei și sud-estul Slovaciei¹⁰.

Interesantă este asocierea din groapa 113 unde a apărut (chiar dacă în poziție secundară) un fragment de vas cu decor textil în asociere cu fragmente ceramice decorate cu fascicole de striuri. Din câte cunoaștem, în puținele stațiuni cercetate arheologic ale „grupului Sanislău” nu a apărut și ceramică cu decor textil¹¹. Se pare că în nord-vestul României și nord-estul Ungariei există cel puțin două orizonturi cronologice în evoluția ceramicii cu impresiuni textile. Unul ar fi anterior „grupului Sanislău”, iar al doilea apare după încheierea evoluției acestui grup¹². Deși redus numeric, materialul arheologic analizat mai sus, descoperit în situl cu indicativul 26, credem că sugerează o prezență umană sporadică în acest punct, pe parcursul mai multor etape ale bronzului timpuriu din zona Nyírség-ului.

2. Descoperirile din perioada târzie a epocii bronzului

2.a. *Complexe arheologice*

În timpul cercetării sitului 26, spre baza dunei de nisip, către canalul actual a fost surprins un șanț (desemnat drept complexul nr. 200). Acest complex a putut fi cercetat pe o lungime de 120–125 m. Lățimea șanțului la nivelul de conturare era cuprinsă între 2,5–5,5 m, iar adâncimea maximă de circa 2 m. În partea nord-estică a suprafeței cercetate, șanțul dispare. Chiar aici apare o groapă cu diametrul de cca. 1,5 m. Probabil în această zonă a fost o cale de acces în incinta delimitată de șanț, sub rezerva că, mai departe nu am putut verifica această presupunere, deoarece suprafața se afla în afara perimetrului afectat de lucrările șoselei de centură. În profil șanțul are un aspect albiat, cu fundul rotunjit. Pe alocuri, în umplutura șanțului, pe fundul acestuia, au apărut și zone cu bucăți masive de chirpici și arsură care ar putea să provină de la o eventuală palisadă incendiată și prăbușită în șanț. Fără această amenajare suplimentară (palisada), rostul defensiv al șanțului era mult diminuat. Nu excludem totuși posibilitatea, ca șanțul respectiv să nu fi avut un scop defensiv, ci să fi fost amenajat, încă din perioada târzie a epocii bronzului, pentru a servi la asanarea zonei mlăștinoase.

Pe fundul șanțului au apărut doar fragmente ceramice din perioada târzie a epocii bronzului. Acest amănunt, coroborat cu faptul că o serie de gropi ce aparțin locuirii sarmatice suprapun șanțul, ne determină să atribuim acest complex, nr. 200, locuirii din perioada târzie a epocii bronzului. În suprafața cercetată au apărut complexe din perioada târzie a epocii bronzului atât în interiorul incintei delimitate de șanț, cât și în afară. Este însă greu de precizat dacă este vorba despre complexe contemporane cu perioada când șanțul a fost în uz, sau aceste gropi sunt ulterioare, după ce șanțul a fost dezafectat.

⁸ Bader 1978, 30.

⁹ Máthé 1988, 39; Máthé 2001, 42–43.

¹⁰ Némethi – Roman 1994–1995, 30. O repertoriere completă a celor din zona Careiului la Némethi 1999.

¹¹ Roman – Némethi 1990, 39–40; Roman – Némethi 1990 A, 39–47; Roman – Némethi 1994–1995, 28.

¹² Roman – Némethi 1990, 37.

Perioada târzie a epocii bronzului este puțin cunoscută în zona Nyírség-ului. Majoritatea siturilor atribuite „culturii Berkesz”, respectiv culturii Gáva sunt de fapt cunoscute în urma unor cercetări de suprafață¹³ sau excavații de amploare redusă, cum este cazul așezării de la Nagykálló¹⁴. Săpăturile arheologice de salvare din ultimii ani au permis cercetarea unor suprafețe întinse ale unor așezări din bronzul târziu, perioadă în care această regiune mlăștinoasă pare să fi fost intens locuită, în contrast cu perioada mijlocie a epocii bronzului¹⁵. Marea majoritate a acestor săpături recente au rămas inedite. Ca atare și datele despre locuirea umană din perioada bronzului târziu sunt reduse. Nu știm mai nimic despre existența unor așezări fortificate în zona mlăștinoasă din regiunea Tisei Superioare. Puține asemenea așezări, din perioada bronzului târziu sunt cunoscute din zona înaltă din nordul Ungariei¹⁶, în schimb sunt mult mai numeroase în Ucraina Subcarpatică, respectiv Transilvania în perioada culturii Gáva. Recent, au fost publicate câteva date despre așezări fortificate cu șanțuri din nordul și estul Ungariei (jud. Borsod-Abaúj-Zemplén, respectiv Csongrád și Békés)¹⁷. Coroborând datele provenite din cercetări mai vechi cu cele recente, autoarea studiului înclină să atribuie aceste așezări fortificate perioadei bronzului târziu, respectiv începutului primei epoci a fierului.

Dintre cele 153 de complexe din bronzul târziu cercetate pe cele două situri, gropile reprezintă imensa majoritate. Un singur complex, cel cu nr. 281 poate fi interpretat drept locuință. Este vorba despre un complex rectangular, puțin adâncit în sol de la nivelul de conturare. Dimensiunile sale sunt de circa 5 × 2,5 m.

Gropile sunt fie cilindrice, cu pereții drepți, fie tronconice, mai înguste la gură, cu baza mai largă. Probabil cele din a doua categorie erau utilizate inițial drept gropi de provizii, pentru ca ulterior, după ce se deteriorau să fie transformate în gropi menajere. Nu puține sunt gropile în care au fost depuse vase întregi sau vase sparte, dar ale căror fragmente au fost depuse în totalitate (ex. C9, C32, C33, C34, C55 etc.). Alături de ceramică (vase întregi sau fragmente), inventarul gropilor ce aparține orizontului de locuire din bronzul târziu mai include fragmente de chirpici, bucăți din lipitura vetrelor de foc, oase de animale (unele cu urme de prelucrare), piatră de râu și lespezi plate care au putut fi utilizate pentru măcinatul cerealelor, mici piese din silex și obsidian, dar și obiecte din metal.

2.b Descrierea ceramicii

Cea mai mare parte a ceramicii este de calitate superioară, lucrată din pastă bine omogenizată, în amestec cu cioburi sfărâmate sau cu nisip. Vasele sunt bine arse, în profunzime, poate cu excepția vaselor de mari dimensiuni cu pereții groși, unde miezul este mai puțin pătruns. Printre fragmentele ceramice descoperite se remarcă câteva la care tehnica de ardere utilizată a condus la coloritul dublu al pereților: negru la exterior, respectiv roșu sau cărămiziu la interior. Suprafața vaselor la exterior este bine netezită și lustruită. Doar o mică parte a recipientelor descoperite sunt de o calitate inferioară și ne referim în acest sens la fragmentele ce provin de la vase-cuptor portabile sau de la unele vase de provizii la care se observă o anumită neglijență în ceea ce privește confecționarea și aspectul estetic.

¹³ Kemenczei 1984, 123, 152–168.

¹⁴ Kemenczei 1982, 73–78.

¹⁵ Kemenczei 1982, 92.

¹⁶ Kemenczei 1984, 14, 63.

¹⁷ Hellebrandt 2003, 217–237; Hellebrandt 2004, 171–186.

Vasele de dimensiuni peste medie (30–50 cm înălțime, 30 cm diametrul la gură) cu pereții groși, utilizate probabil drept vase de provizii, apar în câteva variante principale. Este vorba despre vase cu profilul pereților ușor înclinat spre interior sau exterior (pl. IV/2, XI/1) cu umărul puțin profilat și buza îngroșată și modelată cu câte patru nervuri scurte îndreptate în jos (pl. III/6, VII/1).

Datorită funcționalității sale, ca vas pentru depozitarea proviziilor, acest tip de recipient este întâlnit în numeroase culturi ale epocii bronzului din Bazinul Carpatic. Maniera interesantă de modelare a buzei, cu aceste nervuri scurte este întâlnită mai ales în cadrul ceramicii culturii Piliny¹⁸, dar se întâlnește și în descoperiri ulterioare cronologic¹⁹. Vasele cu gât înalt, cilindric, cu corpul rotund și partea inferioară îngustă (pl. VI/4, X/3) reprezintă o formă foarte frecventă în diversele variante ale culturii mormintelor tumulare²⁰ din estul Bazinului Carpatic, dar și în culturile bronzului târziu care s-au format pe fond sau cu aport de elemente tumulare²¹. Vasele cu corpul bitronconic, pântecoase, cu torți mari ce unesc gura vasului cu umărul (pl. X/4) sau torți mici dispuse pe umărul recipientului (pl. IX/1) reprezintă deasemenea un tip frecvent întâlnit în diverse medii culturale ale bronzului târziu din zona Tisei Superioare²². Au fost descoperite fragmente ce provin de la vase cu partea inferioară a corpului mai mult sau mai puțin bitronconică și cu gâtul cilindric înalt și buza lătită spre exterior (pl. IV/1, V/3). Acest tip apare în perioada premergătoare culturii Gáva, în numeroase descoperiri din zona Tisei Superioare²³ și se perpetuează ulterior în cadrul producției ceramice de factură Gáva²⁴.

Relativ frecvent întâlnite în inventarul ceramic al complexelor din Bronzul Târziu cercetate în situl nr. 26 și 33 sunt cămile cu un mic picior rotund, gol pe interior și toarta trasă din buză, cu corpul rotunjit și gâtul cilindric, înalt (pl. V/2, VI/1, XIII/4, 6). Toate exemplarele sunt lucrate din pastă omogenă, fină, bine arsă și au suprafața lustruită cu aspect metalic. Acest tip ceramic²⁵ este întâlnit în mediile culturale diverse din zona răsăriteană a Bazinului Carpatic începând cu faza târzie a culturii Füzesabony și Vátya²⁶, în morminte atribuite perioadei Koszider²⁷, în descoperiri ale fazei finale a culturii Otomani din Crișana (depozitul de vase de la Valea lui Mihai)²⁸ și Slovacia sud-estică²⁹. Respectivul tip de cană devine foarte frecvent în perioada următoare, a Bronzului Târziu din zona Tisei Superioare, fiind întâlnit în necropola de la Dolný Peter (Slovacia)³⁰, în descoperirile de factură Cehăluț – Hajdúbagós³¹, cele ale cultu-

¹⁸ Kemenczei 1984, pl. XII/8, XIII/18, XIX/3, 6.

¹⁹ Szabó 2004, pl. 4/4, 5/4.

²⁰ Bartík 1996, pl. 5/7, 6/5, etc.

²¹ Kemenczei 1984, pl. XXXI/11–14.

²² Kemenczei 1981, 84, pl. 5/8; 7/4–5, etc; Kemenczei 1984, pl. XXXIV/21; Tóth – Marta 2005, 110, fig. 4.

²³ Kovács 1970, pl. 2/19, 4/7; Némethi 1978, fig. 10/6; Ignat 1984, pl. I/2–3; Chidioșan – Emődi 1982, fig. 1; Chidioșan – Emődi 1983, fig. 4/1; Kemenczei 1984, pl. XVI/4; Nágy 2005, pl. XIII/1; Szabó 2002, fig. 2, tipurile IV B1 și IV F; Szabó 2004, pl. 3/3.

²⁴ Szabó 2002, fig. 26, tip IV B2.

²⁵ Koós 2003, 307, pl. 15.

²⁶ Koós 1989, 38, fig. 5.

²⁷ Kovács 1977, 53, pl. 3/6.

²⁸ Ordentlich 1965, pl. II.

²⁹ Olexa 1992, pl. 1/9.

³⁰ Dušek 1969, fig. 12/12, 14/1, 16/7.

³¹ Kovács 1970, pl. 1/9–10; Némethi 1978, fig. 2/1, 6/2, etc; Kacsó 1997 A, pl. XII/1; Bejinariu 2001, pl. III/4.

rii Piliny³² și mai rar spre sud, în descoperirile grupului Igrîța³³. Există și exemplare care diferă de tipul de bază descris mai sus, doar prin lipsa piciorului (pl. III/4, VIII/5).

În aceeași categorie a vaselor de mici dimensiuni intră și ceștile, de obicei mai scunde decât exemplarele menționate anterior. Ceștile apar într-o gamă tipologică variată. Se remarcă trei țevi pântecoase, cu corpul bitronconic, dintre care două sunt decorate într-o manieră rar întâlnită pe ceramica din acest sit. Una dintre ele este decorată cu spirale incizate (pl. XI/8), iar cealaltă cu un decor complex realizat în tehnica exciziei combinată cu incizii late (pl. XII/5). Nu doar prin decor, ci și prin formă, acest tip de țevi este caracteristic culturii Suciului de Sus³⁴. În schimb exemplarul nedecorat, cu corpul bitronconic (pl. V/4) își află analogii până la identitate în necropola de la Alsóberekci (jud. Borsod-Abaúj-Zemplén) atribuită culturii Berkesz, cu specificația că prototipul trebuie căutat tot în mediul Suciului de Sus³⁵. Exemplarul descoperit în complexul C 60 din situl nr. 33, care se individualizează prin partea inferioară a corpului foarte înaltă și prin decorul realizat din caneluri scurte, dispuse oblic pe umărul vasului (pl. XI/5) este o formă întâlnită mai ales în mediul Cehăluț³⁶, unde se regăsesc și analogiile cele mai apropiate pentru țevile cu profilul rotunjit (pl. XIII/5)³⁷.

Bine reprezentate numeric sunt vasele puțin adânci, cu pereții foarte înclinați, cu patru proeminențe conice sau mici tortițe înconjurată de caneluri semicirculare, uneori flancate de impresiuni rotunde (pl. III/2, VII/3, VIII/1, 8, XI/7, 10, XII/3). La unele exemplare buza a fost modelată cu lobi (pl. XII/4). Majoritare sunt exemplarele puțin adânci, fără a lipsi întru totul cele mai înalte. Prototipul acestor vase este reprezentat de așa-numitele străchini în formă de „coif suedez”, care sub influență tumulară, apar în zona de la est de Tisa încă din perioada așezărilor „tell” ale culturii Otomani, pe valea Barcăului³⁸, în nivelurile superioare de la Tószeg³⁹, pentru ca în perioada târzie a epocii bronzului să fie o apariție frecventă pe un spațiu larg din estul Bazinului Carpatic în diverse culturi și grupuri culturale ale perioadei⁴⁰. Distribuția menționată este valabilă și pentru exemplarele cu buza lobată.

Analiza formelor și decorului ceramicii descoperită în așezarea din perioada târzie a epocii bronzului de la Nyíregyháza – Oros, siturile 26 și 33, evidențiază că avem de-a face cu tipuri ceramice și elemente ale decorului care nu pot fi restrânse la o anumită arie sau o anumită cultură arheologică. Dimpotrivă, majoritatea formelor și a elementelor ornamentale sunt comune unui spațiu larg, care pentru unele dintre ele nu poate fi restrâns doar la zona Tisei Superioare, ci se extinde spre Transilvania ori spre zonele de la sud de Crișuri. În unele cazuri putem vorbi chiar despre moșteniri ale fondului viguros de tradiție Otomani – Füzesabony din Bronzul Mijlociu, cu preluări de factură tumulară, ulterior asimilate în culturile perioadei târzii a epocii bronzului din zona Tisei Superioare: Piliny, Cehăluț – Hajdúbagos, Berkesz și Suciul de

³² Kemenczei 1984, pl. XXXVI/1, 4, 6; Furmánek – Marková 2001, pl. 6/11.

³³ Chidioșan – Emödi 1982, fig. 6/4.

³⁴ Bader 1972, pl. 2/1–3, 3/7; Bader 1978, pl. L/6, 9; LI/1 etc.; Kacsó 1987, pl. 5/1, 9/8.

³⁵ Kemenczei 1981, 88, pl. 3/1, 12, 4/2, 5/3, 6 etc.

³⁶ Némethi 1978, fig. 10/1.

³⁷ Némethi 1978, 117, fig. 9/3, 11/2 – autorul le consideră moșteniri din fondul Otomani.

³⁸ Máthé 1988, pl. 25/3, 26/3.

³⁹ Kovács 1988, pl. 3/1, 4/5.

⁴⁰ Kovács 1970, pl. 1/14, 4/17; Némethi 1978, fig. 4/1; Kacsó 1997 A, pl. I/9, II/5, 8; Gumă 1997, pl. LXX/13, 16–19; Ciugudean 1997, 75, fig. 2/6, 16/1.

Sus. Chiar așezarea de unde provin materialele prezentate de noi se află într-o zonă (Nyírség) unde aceste culturi se întâlnesc.

În sinteza referitoare la Bronzul Târziu din nord-estul Ungariei, T. Kemenczei plasa majoritatea descoperirilor culturii Berkesz în zona de la est de Tisa, în județele Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar și doar câteva, în dreapta Tisei, în Borsod-Abaúj-Zemplén⁴¹. Observăm însă, că este vorba mai ales despre descoperiri izolate și îndeosebi de descoperiri cu caracter funerar, lipsind așezările⁴², ceea ce, trebuie să recunoaștem, este prea puțin pentru a putea creiona o imagine coerentă despre această cultură, definită în urmă cu patru decenii⁴³. Pe baza datelor furnizate de ceramică s-a precizat că trebuie luat în considerare, la geneza culturii Berkesz ca o entitate culturală separată în zona Tisei Superioare, aportul câtorva componente și în principal cele de tradiție Suci de Sus, Piliny, tumulare și chiar est-carpătice (de factură Noua), iar intervalul cronologic în care evoluează corespunde etapelor Reinecke BC-BD⁴⁴. În baza celor enunțate, așezarea din Bronzul Târziu de care ne ocupăm se plasează în arealul atribuit culturii Berkesz, iar aspectul ceramicii pare a sugera o sinteză între câteva manifestări culturale ale acestei perioade, care se întâlnesc în zona Nyírség-ului, cu precizarea că o componentă Suci de Sus pare mai diluată în raport cu elementele de factură Piliny și mai ales Cehăluț – Hajdúbágyos.

În contextul prezentării aspectelor principale ale inventarului ceramic din Bronzul Târziu descoperit în așezarea de la Oros trebuie să menționăm că în unele dintre gropile cercetate apar și fragmente ceramice cu colorit dublu (negru la exterior, respectiv roșu-cărămiziu la interior). Este vorba despre vreo șase gropi unde au fost descoperite fragmente ceramice cu această caracteristică. Respectiva specie ceramică reprezintă încă o minoritate în ansamblul ceramicii, dar atestă deja utilizarea unei tehnici speciale de ardere care se va impune tot mai mult în cultura Gáva și alte culturi contemporane și se va perpetua pe parcursul primei epoci a fierului.

2.c. Dovezi ale practicării metalurgiei. Piese de metal

Obiectele de metal descoperite constituie un suport însemnat pentru precizarea limitelor cronologice între care evoluează așezarea, mai ales că în cele mai multe cazuri provin din complexe închise și au fost descoperite în asociere cu ceramică. La fel de importante, în opinia noastră sunt și câteva artefacte care reprezintă dovezi directe ale prezenței unor meșteri ce prelucrau bronzul. Este vorba despre tipare pentru turnat piese de metal, fragmente de la un creuzet, precum și piese de metal care puteau fi utilizate în diverse etape ale prelucrării metalului.

În groapa 34 din situl 26 în asociere cu materiale ceramice din Bronzul Târziu a fost descoperit un fragment de creuzet lucrat dintr-o pastă dură, cu urme de ardere secundară, pe fundul căruia se păstrau resturi de bronz topit.

Din groapa nr. 120, în asociere cu fragmente ceramice din Bronzul Târziu, provine fragmentul valvei unui tipar pentru turnat topoare cu disc și spin (pl. XII/2). Tiparul este lucrat dintr-o gresie silicifiată moale, prezintă urme de folosire, iar pe singura latură frontală păstrată, acolo unde se îmbina cu valva pentru discul toporului, apare în partea de jos o incizie lată. Fața

⁴¹ Kemenczei 1984, harta nr. 1, 123–127 (catalogul descoperirilor atribuite culturii Berkesz).

⁴² Kemenczei 1981, 89.

⁴³ Kovács 1966–1967, 27–58.

⁴⁴ Kemenczei 1981, 90–92; Kemenczei 1984, 28–31.

unde este redat negativul toporului este deteriorată pe alocuri. Deși piesa nu este întreagă, vom încerca să stabilim ce variantă de topor cu disc și spin se turna în tiparul descris. Piesa redată în negativ avea atât secțiunea lamei cât și a barei spre disc hexagonală, iar canturile toporului rezultat în urma turnării erau bine profilate. Se observă că lama începe să se curbeze ușor, chiar imediat după tubul de fixare, iar pe tub apare un prag. Aceste caracteristici se regăsesc la topoarele tipului B3, varianta Târgușor⁴⁵. Tubul de fixare al topoarelor care se turnau în tiparul de la Oros nu avea extremitățile îngroșate cum au majoritatea topoarele tipului B3. O piesă asemănătoare cu cele care puteau fi turnate în tiparul de la Oros este cea din depozitul de la Velikaja Begañ⁴⁶. În Transilvania, topoarele variantei Târgușor se regăsesc în depozite din zona vestică (Bihor, Satu Mare, Sălaj) cu o excepție, descoperirea de la Odorheiu Secuiesc⁴⁷. În estul Ungariei apar în descoperiri din fostul comitat Szabolcs⁴⁸, în depozitul de la Csegöld⁴⁹ etc. Toate aceste descoperiri aparțin seriei depozitelor de tip Uriu–Opály⁵⁰. Mult mai importantă ni se pare însă descoperirea în sine, deoarece tiparele pentru turnat topoare cu disc și spin sunt foarte rare⁵¹, iar majoritatea celor descoperite erau folosite pentru turnarea unor variante mai timpurii⁵².

O altă valvă de turnat, de asemenea fragmentară provine din șanțul desemnat drept complexul nr. 200. Este lucrat dintr-o rocă asemănătoare celei din care a fost făcut primul tipar. În negativ este redat conturul unei piese cu lama ușor arcuită, iar în partea de jos apare o linie orizontală, paralelă cu lama, iar deasupra ei un arc de cerc (pl. XIV/8). Pe singura latură frontală păstrată apare, tot în partea de jos o incizie lată, la fel ca și în cazul tiparului anterior. Dacă la primul tipar am fost tentați să credem că este vorba despre o amenajare cu caracter tehnologic a valvei, spre a fixa mai bine valva pentru discul toporului, apariția acestui detaliu și la această valvă ne determină să gândim o altă explicație, care nu ține de sfera tehnologiei, ci poate pur și simplu să reprezinte o marcă, un însemn. După aspectul piesei redată în negativ, se pare că în această valvă se turnau celturi. În legătură cu cele două piese, se cuvine subliniat un ultim aspect. Așa cum spuneam ambele sunt fragmentare. Desigur, multe dintre tipare se deteriorau în procesul turnării pieselor de metal, dar există și opinia că unele tipare erau distruse deliberat⁵³. Este posibil ca distrugerea intenționată a tiparelor, cu scopul vădit de a le face inutilizabile, urmată apoi de depunerea lor în anumite contexte să aibă o conotație rituală, ca și în cazul bronzurilor fragmentate intenționat și apoi îngropate în cadrul unor așa-numite depozite⁵⁴. În groapa C 31 a fost descoperit un alt fragment dintr-o valvă de tipar, lucrat dintr-o rocă foarte moale, însă este greu de precizat pentru ce piese de metal era utilizat.

În groapa C 33 a fost descoperită o piesă de bronz confecționată din bară rotundă în secțiune, cu un capăt ascuțit și cu celălalt puțin lățit (pl. V/1). Este vorba despre o piesă utilizată ca dorn sau punctator pentru ornamentarea pieselor din tablă de bronz (vase, centuri, armuri,

⁴⁵ Vulpe 1970, 86.

⁴⁶ Novotná 1996, fig. 3.

⁴⁷ Novotná 1996, 87–88.

⁴⁸ Mozsolics 1973, pl. 28/2.

⁴⁹ Mozsolics 1973, pl. 35/7.

⁵⁰ Petrescu-Dîmbovița 1977, 51–73.

⁵¹ Kroeger-Michel 1983, 21.

⁵² Bejinariu 2007.

⁵³ Wanzek 1989, 65–66; Boroffka – Ridiche 2005, 160–161.

⁵⁴ Boroffka – Ridiche 2005, 161.

etc.). Din complexul C 226 provine o daltă confecționată din bară de bronz cu secțiunea hexagonală (pl. XIV/12). Partea superioară a piesei, unde era lovită este deteriorată. Se observă că daltă a fost confecționată dintr-o brătară, aplatizată prin ciocănire și ascuțită ulterior pentru a crea o muchie tăioasă. Piesa are un aspect argintiu-închis, mat, caracteristic pentru bronzurile cu un conținut ridicat de staniu. Procentajul ridicat de staniu sporește rezistența aliajului și implicit a obiectelor realizate din el. Probabil a fost una dintre rațiunile pentru care o podoabă (brătară) a fost transformată în unealtă pentru tăiere.

Zgură de bronz, dar mai ales bucăți de bronz brut au fost descoperite în mai multe dintre gropile ce aparțin locuirii din Bronzul Târziu. În groapa C 32 a fost descoperită zgură de bronz, iar din groapa C33 (pl. XIV/4a-e) unde a apărut și dornul descris mai sus provin mai multe fragmente de bronz brut. Alte bucăți de bronz au fost descoperite în șanțul C 200 (pl. XIV/2-3).

Din complexe cercetate provin câteva ace de bronz. Este vorba mai ales de ace cu unul dintre capete ușor aplatizat și perforat, foarte asemănătoare cu banalele ace de cusut din zilele noastre (pl. XII/1a-b, XIII/1a-b, XIV/7a-b). Acest tip de ace, cu o funcționalitate bine precizată este lipsit de valoare cronologică. Alături de piesele prezentate mai sus, menționăm tija unui ac (pl. XIII/2), precum și un fragment din tija altei piese (pl. XIV/9). Din stratul de cultură provine un ac cu capul semisferic, ornamentat pe gât cu registre de linii orizontale și în zig-zag. Lungimea acului: 15,5 cm; diametrul capului: 0,9 cm (pl. XIII/3). Acele de acest tip din zona Slovaciei au fost incluse de M. Novotná în tipul Diviaky și datate mai larg, în perioada veche a UFZ⁵⁵.

Numeroase piese de bronz au fost descoperite în poziție secundară în umplutura complexului C 200 (șanțul, pl. XIV/1-2, 5-10). Printre cele mai reprezentative se numără un pandantiv în formă de potcoavă, ușor deteriorat pe curbura exterioară și cu două mici proeminente pe interior (pl. XIV/6). Pandantivele de acest tip, ale căror prototipuri apar în metalurgia perioadei Koszider de la sfârșitul Bronzului Mijlociu din zona Tisei Superioare au o lungă perioadă de evoluție, cu modificări neglijabile ale formei până în perioada târzie a epocii bronzului⁵⁶.

Din complexul nr. 130 provine o piesă tubulară, realizată din tablă de bronz rulată (pl. XIV/11a-b). Două piese confecționate din sârmă de bronz provin tot din șanțul C 200. În primul caz este vorba, probabil, despre o parte dintr-un inel cu terminație spiralică (pl. XIV/1), piese care apar frecvent în așezări și depozite din Bazinul Carpatic în perioada târzie a epocii bronzului⁵⁷. Un fragment similar provine din groapa C 123 (neilustrat în articolul de față). O altă piesă spiralică din sârmă de bronz a fost descoperită în aceleași împrejurări (pl. XIV/10).

Așa cum menționam, formele și decorul ceramicii din așezarea prezentată sunt comune unor manifestări culturale diverse ce aparțin perioadei târzii a epocii bronzului din zona Tisei Superioare. Piesele de metal descoperite în așezare nu pot fi restrânse la un cadru cronologic îngust, fiind vorba, așa cum spuneam despre tipuri aflate „la modă” o perioadă de timp mai lungă. Descoperirile (tipare, creuzet, material brut etc.) atestă indubitabil prezența unor meșteri

⁵⁵ Novotná 1980, 125-127, pl. 38/813-821 B.

⁵⁶ Kemenczei 1965, 114; Kemenczei 1967, 292; Furmánek 1980, 37-39; Furmánek et alii 1999, 8; Kovács 1986, 28, 39-40, pl. 2/6-8; Veliačik 1991, 202-203, pl. 32/10.

⁵⁷ Kemenczei 1984, pl. VI/24, XXXV/19, 21; Petrescu-Dâmbovița 1977, 99, pl. 165/25; Ignat 1984, pl. XII/8; Bejinariu 2005, 58, pl. VII/5.

care prelucrau bronzul în această așezare. În acest context cel mai important este fără îndoială, fragmentul de tipar pentru turnarea topoarelor cu disc și spin. Din analiza făcută asupra depunerilor de topoare cu disc și spin din Bronzul Târziu în nord-vestul Transilvaniei rezultă că în depozitele seriei mai vechi, Uriu–Opály apar majoritatea pieselor de acest tip, în timp ce în depozitele seriei mai recente, Cincu–Suseni topoarele de acest tip apar mult mai rar și cel mai adesea este vorba despre piese fragmentare⁵⁸. Acest aspect sugerează că „vârful” producției acestor piese se plasează într-o perioadă de timp contemporană depozitelor de tip Uriu–Opály. În perioada de timp corespunzătoare acestei serii de depozite se plasează și așezarea din Bronzul Târziu de la Nyíregyháza – Oros „Úr-Csere”. Este vorba despre etapa Reinecke Bronz D. Publicarea ei își propune, cu limitele impuse de caracterul preventiv al cercetării, să umple o parte din golul, tot mai acut resimțit, cauzat de lipsa datelor ce provin din așezările perioadei Bronzului Târziu din zona Tisei Superioare.

BIBLIOGRAFIE

- Almássy 2004 Almássy K., Nyíregyháza, Nagyszállás. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon / Archaeological Investigations in Hungary*, 254.
- Bader 1972 Bader T., Cultura Suciu de Sus în nord-vestul României, SCIV, 23, 4, 535.
- Bader 1978 Bader T., Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică, București.
- Banner 1956 Banner J., Die Peceler Kultur. *ArchHung*, 35, Budapest.
- Bartík 1996 Bartík, J., Sídliisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom, *SlovArch*, XLIV, 2, 189–252.
- Bejinariu 2001 Bejinariu, I., Late Bronze Age in the Depression of Șimleu. In: (Kacsó C. hrsg.). *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Symposium Baia Mare 7–10. Oktober 1998, Baia Mare, 157–174.
- Bejinariu 2005 Bejinariu, I., Beiträge zur Kenntnis der Bronzemetallurgie im Nordwesten Rumäniens (unter Berücksichtigung des Oberlaufes von Crasna und Barcău). In: (Soroceanu, T. hrsg.). *Bronzefunde aus Rumänien / Descoperiri de bronzuri din România II*, Bistrița – Cluj Napoca, 47–74.
- Bejinariu 2007 Bejinariu, I., Der Bronzeäxtehort von Fântânele-Rus (Gem. Rus, Kr. Sălaj). In: (Soroceanu, T. hrsg.) *Bronzefunde aus Rumänien / Descoperiri de bronzuri din România III*. (în curs de apariție).
- Bejinariu et alii 2004 Bejinariu, I. – Istrate, A. – Pop, D. – Szöcs P. L., Nyíregyháza–Oros, Úr-Cserétől délre. *Régészeti Kutatások Magyarországon / Archaeological Investigations in Hungary*, 257.
- Bona 1992 Bona I., Bronzezeitliche Tell-Kulturen in Ungarn. In: (Meyer-Arendt, W. hrsg.). *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main, 9–39.
- Boroffka – Ridiche 2005 Boroffka, N. G. O. – Ridiche, F., Der Gußformenfund von Plenița, Kr. Dolj, Rumänien. In: (Soroceanu, T. hrsg.). *Bronzefunde aus Rumänien / Descoperiri de bronzuri din România II*, 133–208.

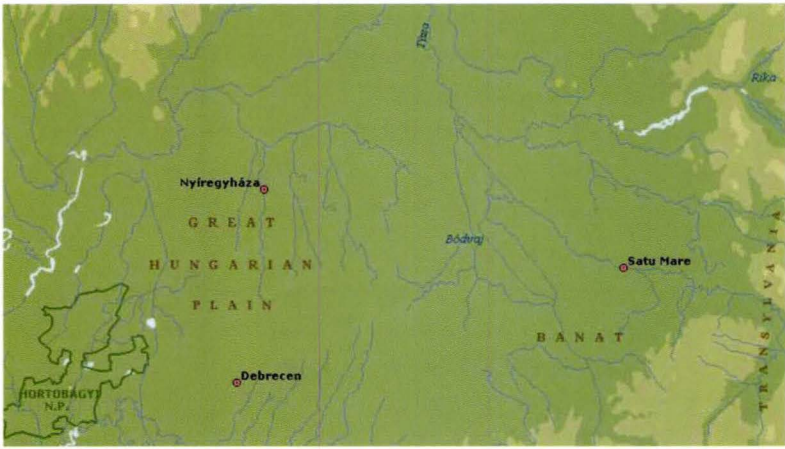
⁵⁸ Bejinariu 2007.

- Brudiu 2003 Brudiu, M., L' époque du bronze dans la zone de sud de l'interfluve Prut-Siret – des osmoses culturelles. In: (Kacsó C. hrgs.) *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den Benachbarten Gebieten.* (Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare 10–13. Oktober 2001). Baia Mare, 83–92.
- Chidioșan – Emödi 1982 Chidioșan, N. – Emödi I., Grupul cultural Igrița de la sfârșitul epocii bronzului, *Crisia*, 12, 61–86.
- Chidioșan – Emödi 1983 Chidioșan, N. – Emödi I.: Descoperirile arheologice din peștera Izbândiș (com. Șuncuiș) aparținând grupului cultural Igrița, *Crisia*, 13, 17–32.
- Ciugudean 1996 Ciugudean, H., *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei.* Bibliotheca Thracologica, XIII, București.
- Ciugudean 1997 Ciugudean, H., Considerații privind sfârșitul culturii Wietenberg, In: *Cercetări privind epoca bronzului și prima epocă a fierului în Transilvania*, BMA VII, Alba Iulia, 65–97.
- Csány et alii 1999 Csány M. – Cseh J. – Tárnoki J., Tiszapüspöki, Karancs, Háromágdülő: kora bronzkori áldozati gödör és kora vaskori épület. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon / Archaeological Investigations in Hungary.* 47–62.
- Dimitrijević 1956 Dimitrijević, S., Prilog daljem upoznavanju Vučedolske Kulture. *Opuscula Archaeologica*, I, 5–56, pl. I–XV.
- Dušek 1969 Dušek, M., Birituelles Gräberfeld der Karpatenländischen Hügelgräberkultur in Dolný Peter. In: *Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südvestslowakei*, ArchSl, IV, 50–81.
- Furmánek 1980 Furmánek, V., Die Anhänger in der Slowakei, *PBF*, XI, 3, München.
- Furmánek et alii 1999 Furmánek, V. – Illášová, L. – Marková, K., Metallgießerei in Včelince. In: (Mihok, L. – Miroššayová, E. ed.) *Archaeometallurgy in the Central Europe, Východoslovenský Pravek [Special Issue]*, Košice, 7–15.
- Furmánek – Marková 2001 Furmánek, V. – Marková, K., Beitrag der Ausgrabung der Siedlung in Včelince zur Problematik der Bronzezeit in Theißgebiet. In: (Kacsó C. hrgs.) *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit.* Symposium Baia Mare 7–10. Oktober 1998, Baia Mare, 105–118.
- Gogâltan 1995 Gogâltan, F., Die frühe Bronzezeit im südwesten Rumäniens. Stand der Forschung, *T.D.*, XVI, 55–79.
- Gogâltan 1996 Gogâltan, F., About the Early Bronze Age in the Romanian Banat. In: (Tasić, N. ed.) *The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Regions in the 2nd Millenium B.C.*, Beograd-Vršač, 43–68.
- Gumă 1997 Gumă, M., *Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări rituale*, BiblHist et ArchBan, V, Timișoara.
- Hellebrandt 2003 Hellebrandt M., Urzeitliche Erdwalle und Wasserburgen. In: (Kacsó C. hrgs.) *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den Benachbarten Gebieten.* (Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare 10–13. Oktober 2001). Baia Mare, 217–237.
- Hellebrandt 2004 Hellebrandt M., Őskori föld- és vízivárak, *ΜΩΜΟΣ*, II. (Őskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete, Debrecen, 2000. november 6–8.), Debrecen, 171–186.

- Ignat 1984 Ignat, D., Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor), *Crisia*, XIV, 9–26.
- Kacsó 1987 Kacsó C., Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und Chronologie der Suciude Sus-Kultur, *Dacia N.S.*, 31, 51–75.
- Kacsó 1997 Kacsó C., Contribuții la cunoașterea bronzului timpuriu din nord-vestul Transilvaniei. Descoperirile Makó de la Ciumești, Berea și Foeni, *Acta MN*, 34, 1, 425–434.
- Kacsó 1997 A Kacsó C., Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României, *StComSM*, 14, 85–110.
- Kalicz 1968 Kalicz N., Die Frühbronzezeit in Nordost Ungarn, Budapest.
- Kalicz 1984 Kalicz N., Die Makó-Kultur. In: (Tasić, N. hrsg.) *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd, 93–103, taf. XX–XXIII.
- Kalicz-Schreiber 1994 Kalicz-Schreiber, R., Siedlungsfunde und ein Brandgrab der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur in Budapest, *ZalaiMúzeum*, 5, 35–59.
- Kemenczei 1965 Kemenczei T., Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat, *ÉvkMiskolc*, 5, 1964–1965 (1966), 105–175.
- Kemenczei 1967 Kemenczei T., Die Zagyvapálfalva-Gruppe der Pilinyer Kultur, *ActaArchAcadScientHungaricae*, 19, 229–305.
- Kemenczei 1981 Kemenczei T., Das Spätbronzezeitliche Urnengräberfeld von Alsóberecki, *FoliaArch.*, XXXII, 69–94.
- Kemenczei 1982 Kemenczei T., Die Siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagykálló, *FoliaArch*, XXXIII, 73–95.
- Kemenczei 1984 Kemenczei T., Die Spätbronzezeit Nordostungarns, *Arch.Hung*, LI, Budapest, 1984.
- Koós 1989 Koós J., Der II. Bronzefund von Tiszaladány, *ComArchHung*, 31–43.
- Koós 1998 Koós J., Grabungen an neueren Fundstellen der Makó-Kultur in Nordostungarn, In: (Ciugudean, H. – Gogâltan, F. ed.) *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*, B.M.A. VIII, Alba Iulia, 7–30.
- Koós 2003 Koós J., Über die Chronologie der spätphase der Mittelbronzezeit (Füzesabony-Kultur) in Nordostungarn. In: (Kacsó C. hrsg.) *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den Benachbarten Gebieten*. (Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare 10–13. Oktober 2001). Baia Mare, 301–326.
- Kovács 1966–1967 Kovács T., Eastern Connections of North Eastern Hungary in the late Bronze Age, *FoliaArch*, XVIII, 1966–1967 (1967), 27–58.
- Kovács 1970 Kovács T., A hajdúbagosi bronzkori temető, *FoliaArch*, XX, 27–47.
- Kovács 1977 Kovács T., Funde der Metallkunst der Koszider-Periode aus Siedlungen und Grabfelder, *FoliaArch*, XXVII, 39–65.
- Kovács 1986 Kovács T., Zsádány-Orosi puszta: ein alter Hortfund (Grabfund?) nach der Restaurierung, *ComArchHung*, 27–48.
- Kovács 1988 Kovács T., Die Bronzezeitliche Siedlung von Süttő – eine kurze Übersicht, *SlovArch*, XXXVI, 1, 119–132.
- Kroeger-Michel 1983 Kroeger-Michel, E., *Les haches à disque du Bassin des Carpathes*, Paris.

- Kulcsár 1998 Kulcsár G., The distribution of the Makó culture in south-eastern Hungary. In: (Ciugudean, H. – Gogâltan, F. ed.) *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*, B.M.A. VIII, Alba Iulia, 31–53.
- Kulcsár 2002 Kulcsár G., Die Makó-Kosihy-Caka Kultur im Spiegel einiger Bestattungen, *Anteus*, 25 (Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián), 441–475.
- Marta et alii 2004 Marta, L. – Astaloş, C. – Kádas Z. – Virag, C. – Sana, D., Nyíregyháza – Oros, Űr-Csere. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon / Archaeological Investigations in Hungary*, 256–257.
- Máthé 1988 Máthé M. Sz., Bronze Age Tells in the Berettyó Valley. In: (Kovács T. – Stanczik I. ed.) *Bronze Age Settlements of the Great Hungarian Plain*, 1, IPH, I, Budapest.
- Máthé 2001 Máthé M. Sz., Angaben zum Ursprung der Ottomány (Otomani) Kultur (Forschungsskizze). In: (Kacsó C. hrsg.). *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Symposium Baia Mare 7–10. Oktober 1998, Baia Mare, 39–43.
- Mozsolics 1973 Mozsolics A., *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapest.
- Nagy 2005 Nagy M., Késő bronzkori település Nyírlugos határában, *JAMÉ*, XLVII, 63–105.
- Németi 1978 Németi J., Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului în zona Careiului, *SCIV*, 29, 1, 99–122.
- Németi 1995 Németi J., Descoperiri arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, I, 123–126.
- Németi 1999 Németi J., *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bibliotheca Thracologica XXVII, Bucureşti.
- Németi – Roman 1994–1995 Németi J. – Roman, P. I., Epoca bronzului timpuriu din nord-vestul României (Grupul cultural Sanislău), *StudComSM*, XI–XII, 25–32.
- Novotná 1980 Novotná, M., Die Nadeln in der Slowakei, *PBF*, IX, 3, München.
- Novotná 1996 Novotná, M., Ein weiterer Hortfund aus der Gemeinde Gemer. In: (Kovács T. hrsg.) *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Region. Festschrift für Amalia Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Budapest, 163–173.
- Neustupný 1966 Neustupný, E., K mladšimu eneolitu v Karpatské kotlině, *SlovArch*, XIV, 1, 77–96.
- Olexa 1992 Olexa, L., Naleziská z doby bronzovej v Nižnej Myšli (Predbežná správa o výsledkoch výskumu opevnených sídlisk a pohrebiska otomanskej kultúry), *SlovArch*, XL, 2, 189–204.
- Ordentlich 1965 Ordentlich, I., Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai (reg. Crişana), *StudComSibiu. MuzBrukenthal*, 12, 181–197.
- Petrescu-Dîmboviţa 1977 Petrescu-Dîmboviţa, M., *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti.
- Roman 1984 Roman, P. I., Probleme în legătură cu perioada timpurie a epocii bronzului şi începuturile culturii Otomani, *SCIVA*, 35, 3, 266–274.
- Roman – Németi 1986 Roman, P. I. – Németi J., Descoperiri din perioada timpurie (pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României, *SCIVA*, 37, 2, 198–232.

- Roman – Némethi 1990 Roman, P. I. – Némethi, J., Epoca bronzului în nord-vestul României. *Symposia Thracologica* (al XIII-lea Simpozion de Tracologie. Centenarul muzeului sătmărean), 8, Satu Mare – Carei, 34–40.
- Roman – Némethi 1990 A Roman, P. I. – Némethi J., Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Carei–Bobald, *ThracoDacica*, 11, 39–47.
- Schuster 1995 Schuster, C., Zu den Fusschalen der Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit und Frühbronzezeit aus Rumänien, *ThracoDacica*, XVI, 45–53.
- Szabó 2002 V. Szabó G., *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto Gáva-periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*. PhD értekezés, Budapest.
- Szabó 2004 V. Szabó G., A Tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához, *MFME StudArch*, X, 81–113.
- Tóth 2002 Tóth, K., Kora bronzkori temetkezések Szeged-Kiskundorozsma határában, *MFME StudArch*, VIII, 31–75.
- Tóth 2003 Tóth K., A kora bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon, *JAMÉ*, XLV, 65–111.
- Tóth – Marta 2005 Tóth K. –Marta, L., Gefäßdepot der Felsőszöcs / Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada – Vályogvető, *JAMÉ*, XLVII, 2005, 107–143.
- Veliačik 1991 Veliačik, L., Beitrag der Gräberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmäler der Lausitzer Kultur in der Slowakei, *SlovArch*, XXXIX, 1–2, 143–214.
- Vulpe 1970 Vulpe, Al., *Äxte und Beile in Rumänien*, (I), P.B.F. IX, 2, München.
- Wanzek 1989 Wanzek, B., *Die Gußmodel für Tüllenbeile im südöstlichen Europa*, U. P. Arch., 2, Bonn.

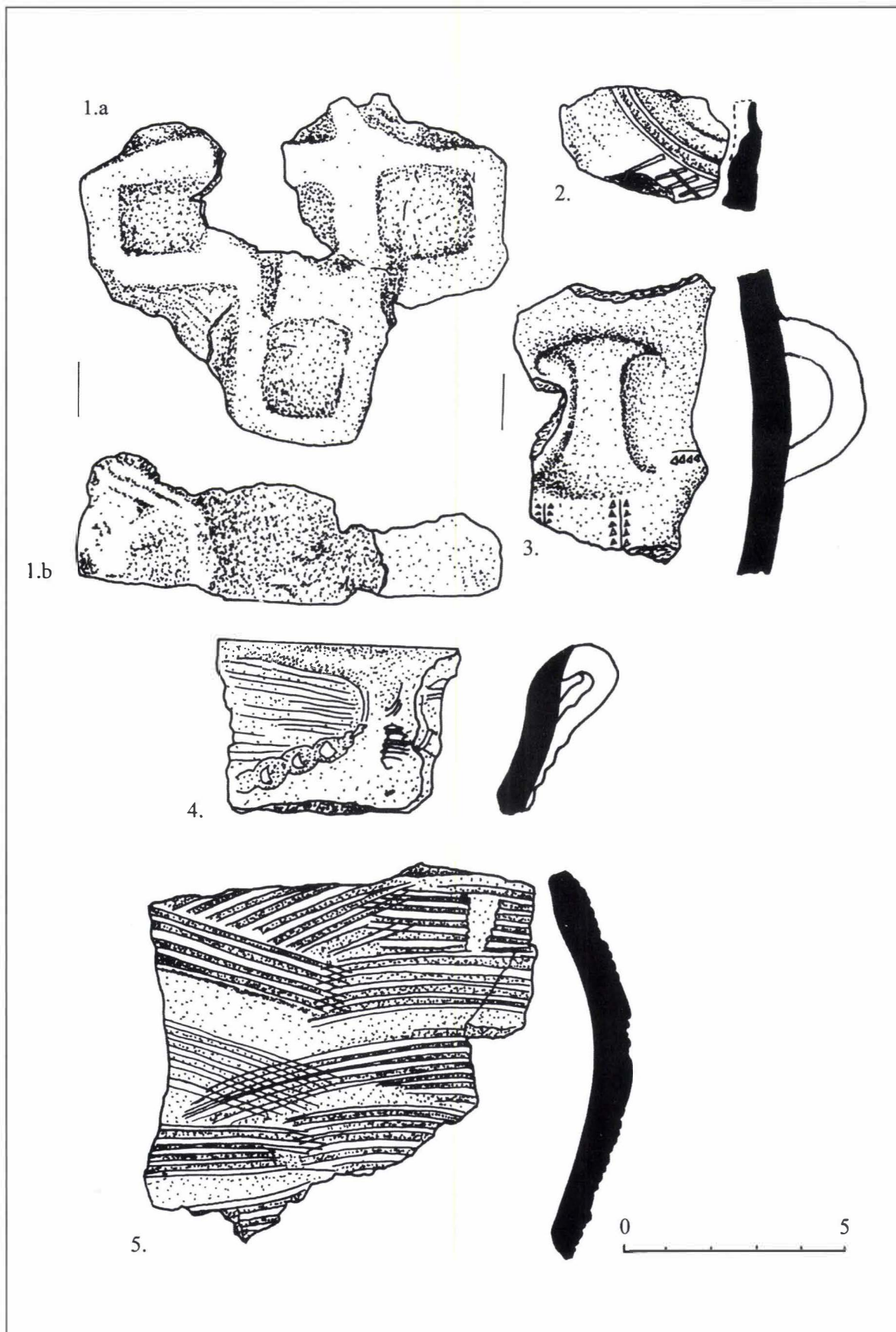

1

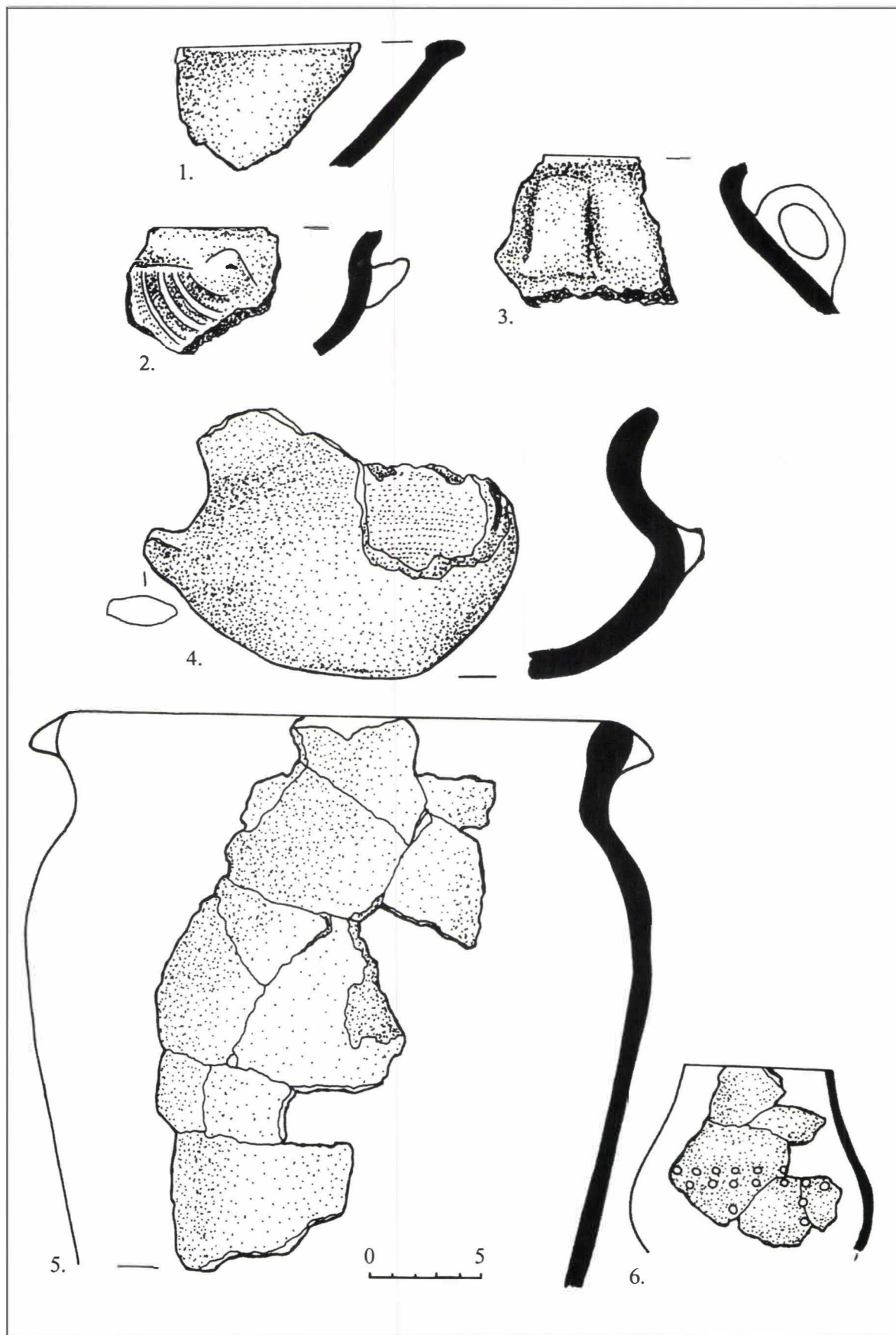

2

Pl. I. 1. Nyíregyháza-Oros. Localizare geografică,
2. Planul săpăturilor din situl „Űr-Csere” cu complexe din epoca bronzului (siturile 26 și 33)

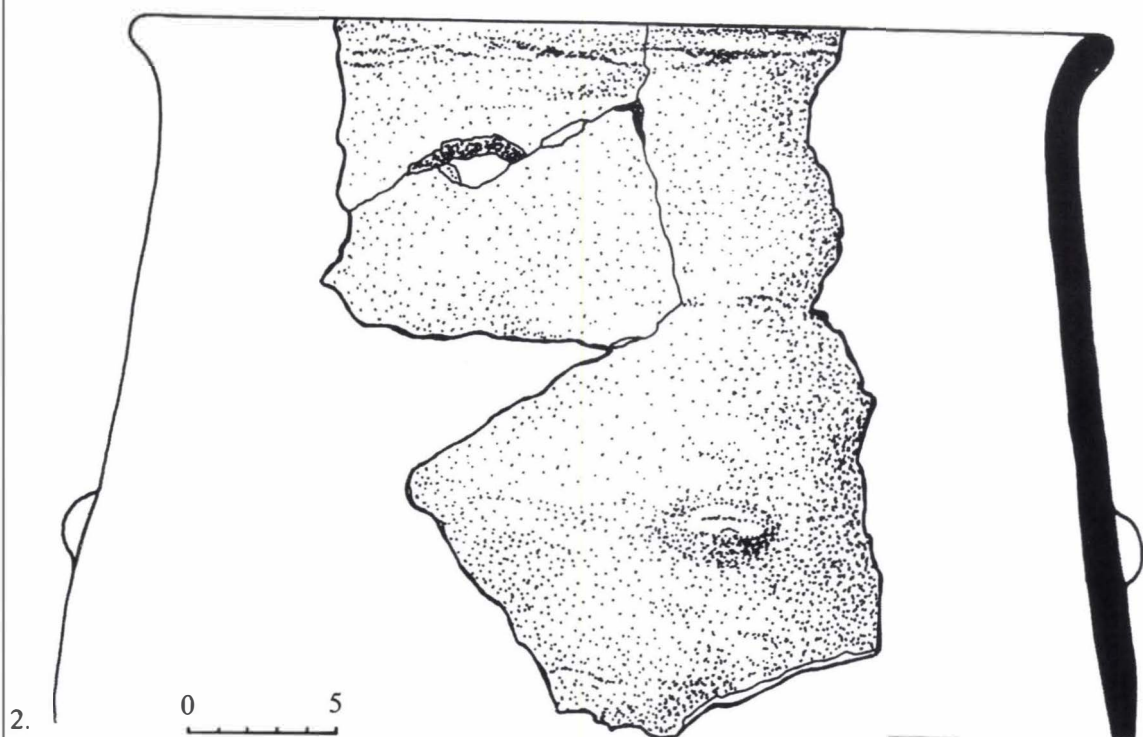
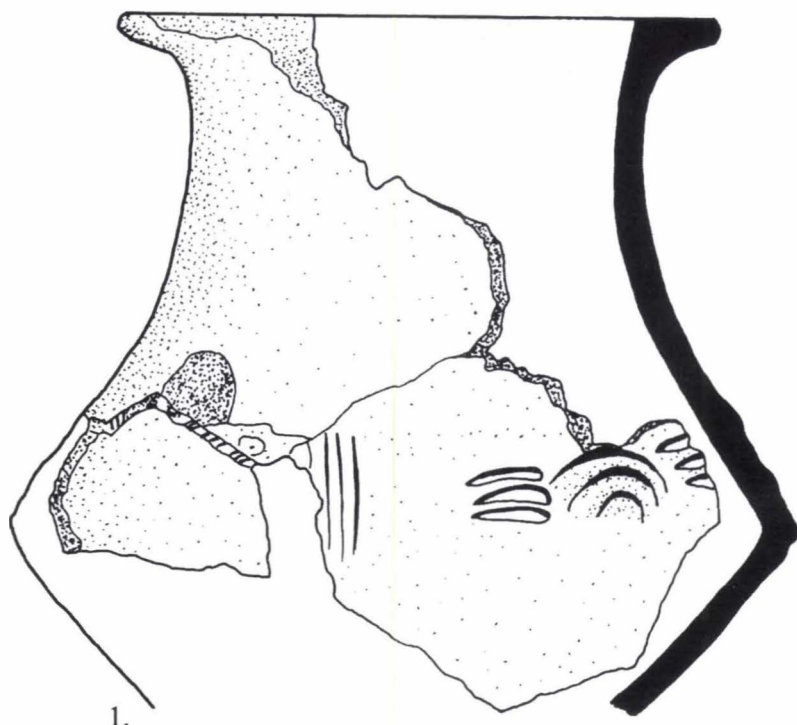

Pl. II. Fragmente ceramice din Bronzul Timpuriu
(1-2: complexul 228; 3: complexul 116; 4-5: complexul 113)

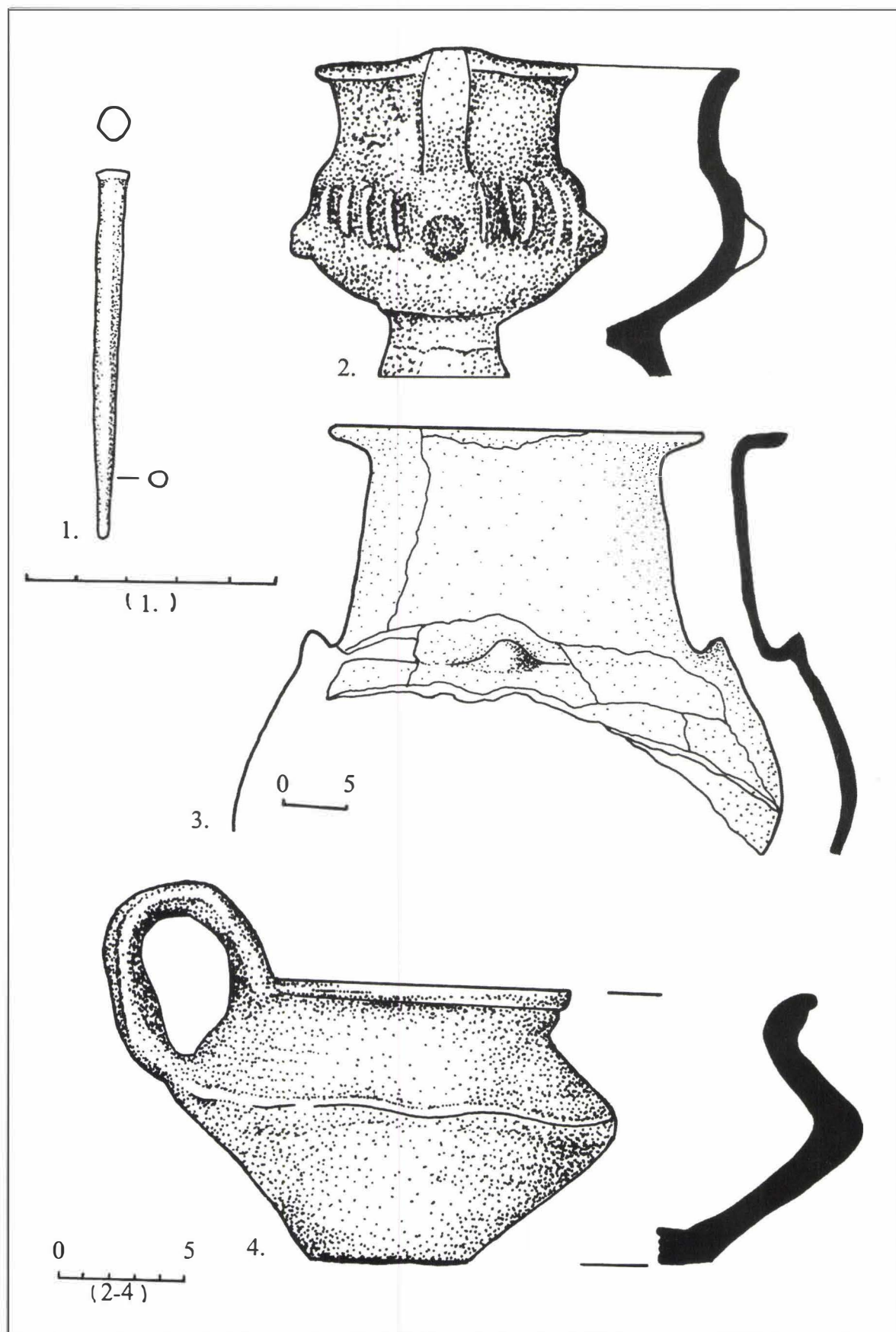

Pl. III. 1-5 ceramică din Bronzul Târziu

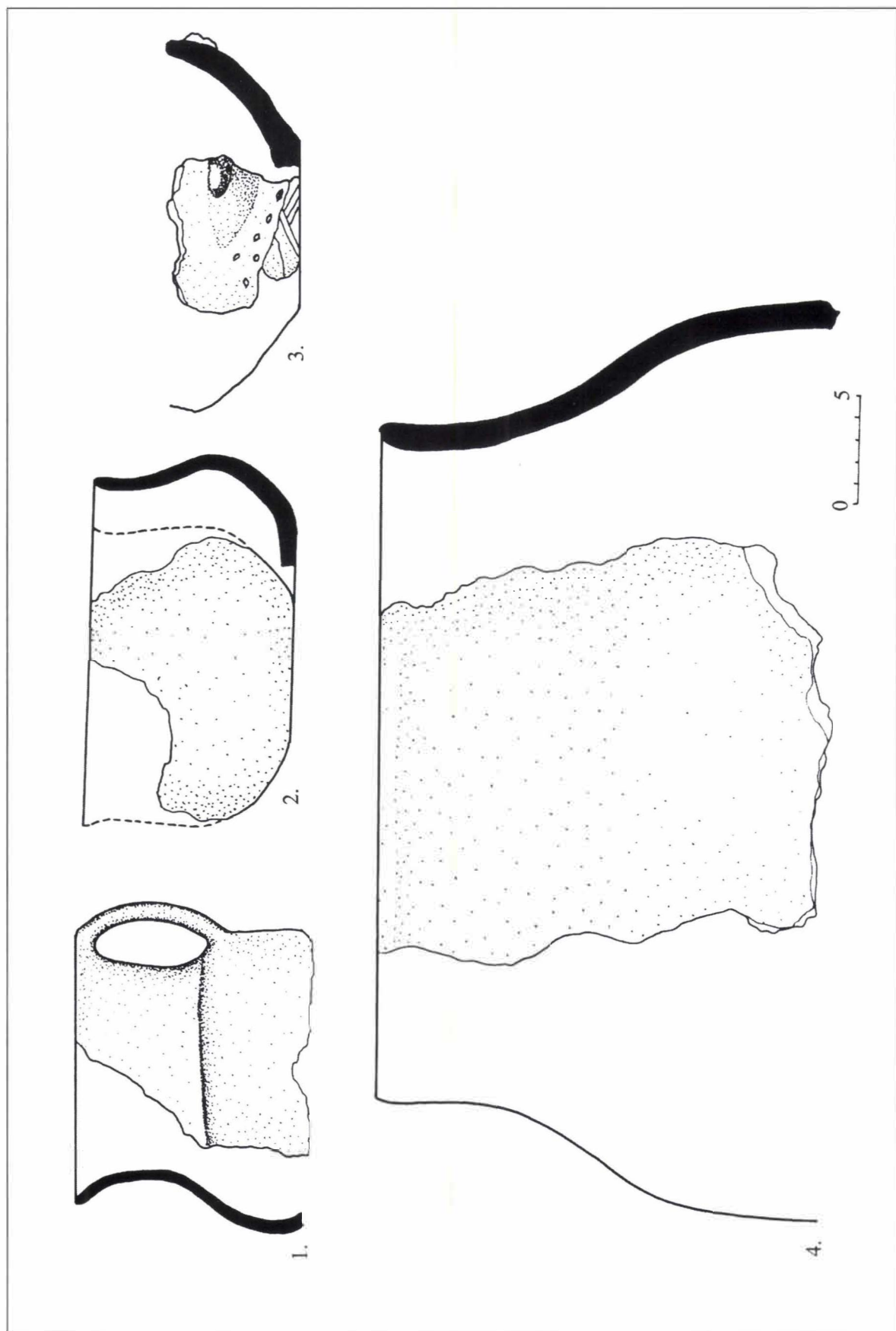
(1-4: complexul 9; 5: complexul 5; 6: fragment ceramic de tip Baden din complexul 50)

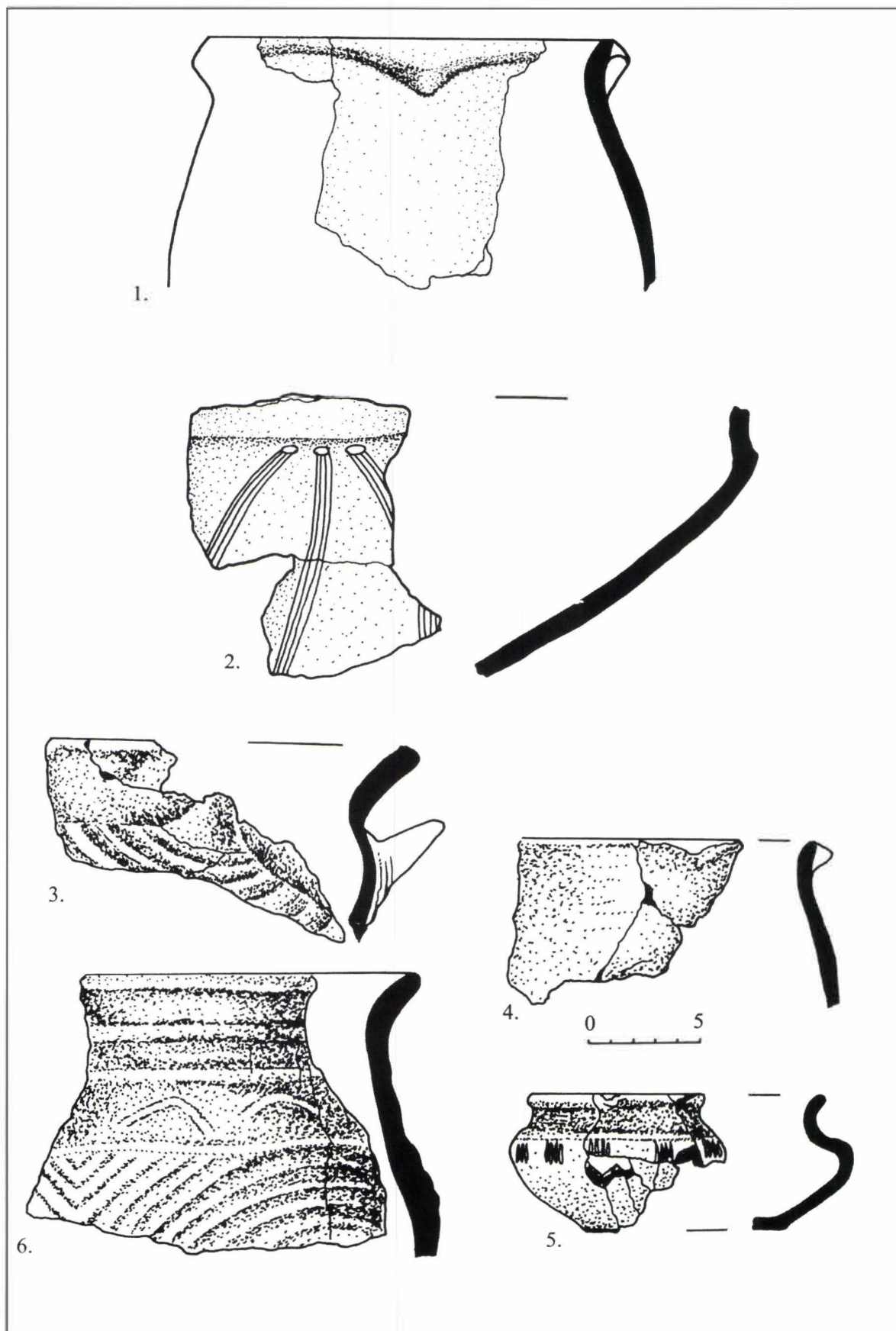
Pl. IV. Ceramică din Bronzul Târziu
(1: din complexul 32; 2: din complexul 9)

Pl. V. Materiale arheologice din Bronzul Târziu
(1-3: din complexul 33; 4: din complexul 32). 1 - bronz

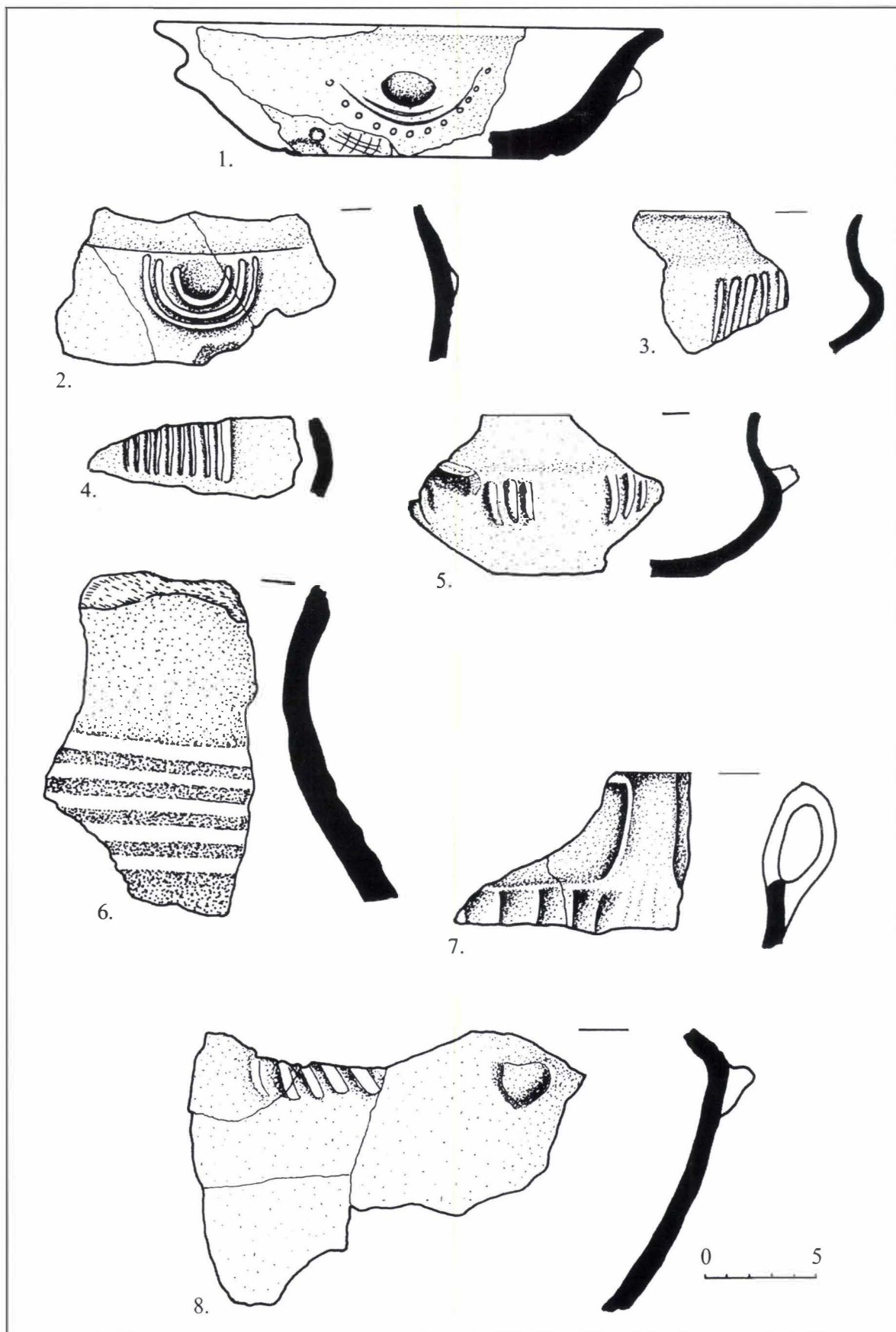

Pl. VI. Ceramică din Bronzul Târziu
(1-4: din complexul 55)

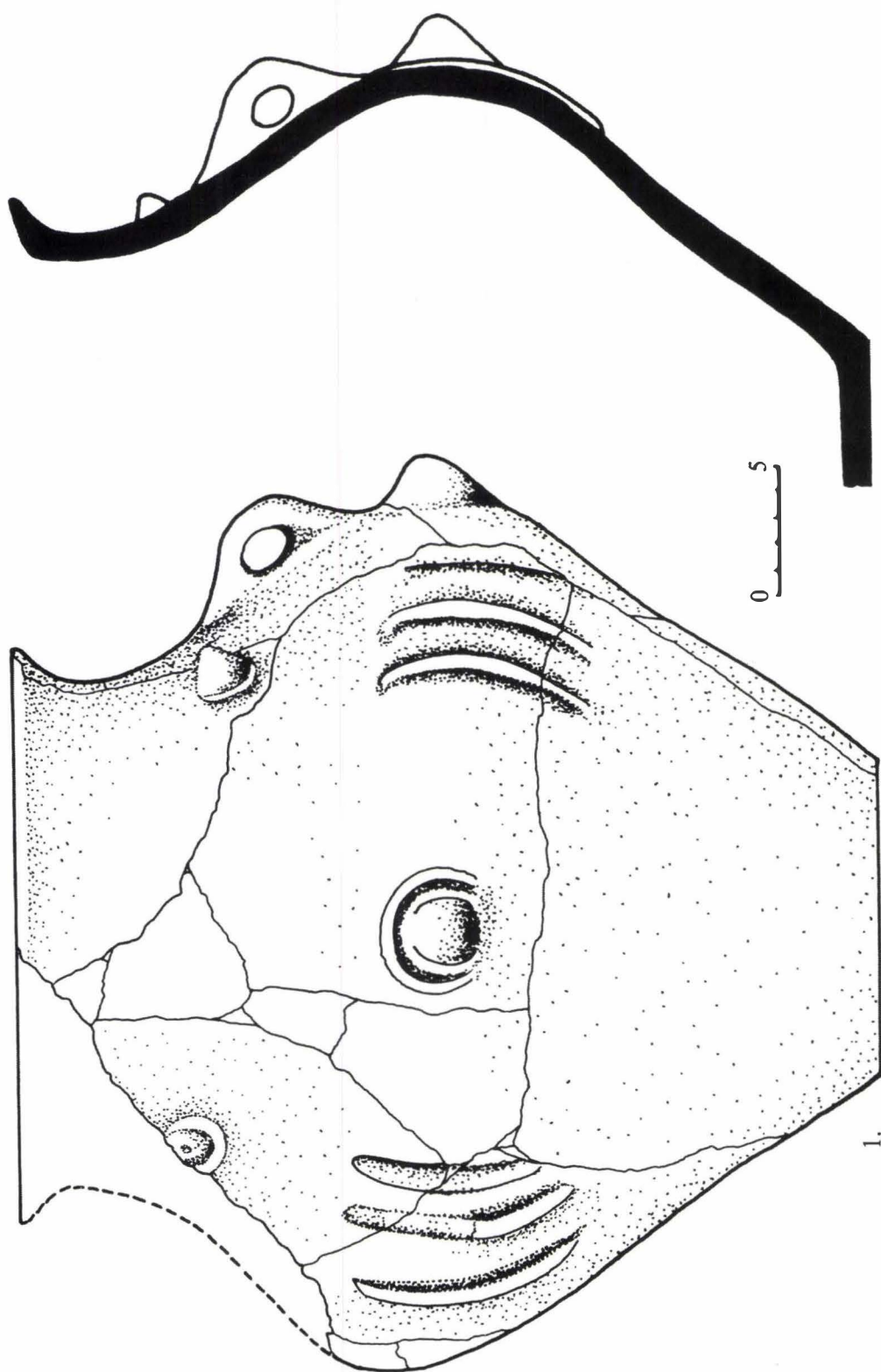

Pl. VII. Ceramică din Bronzul Târziu

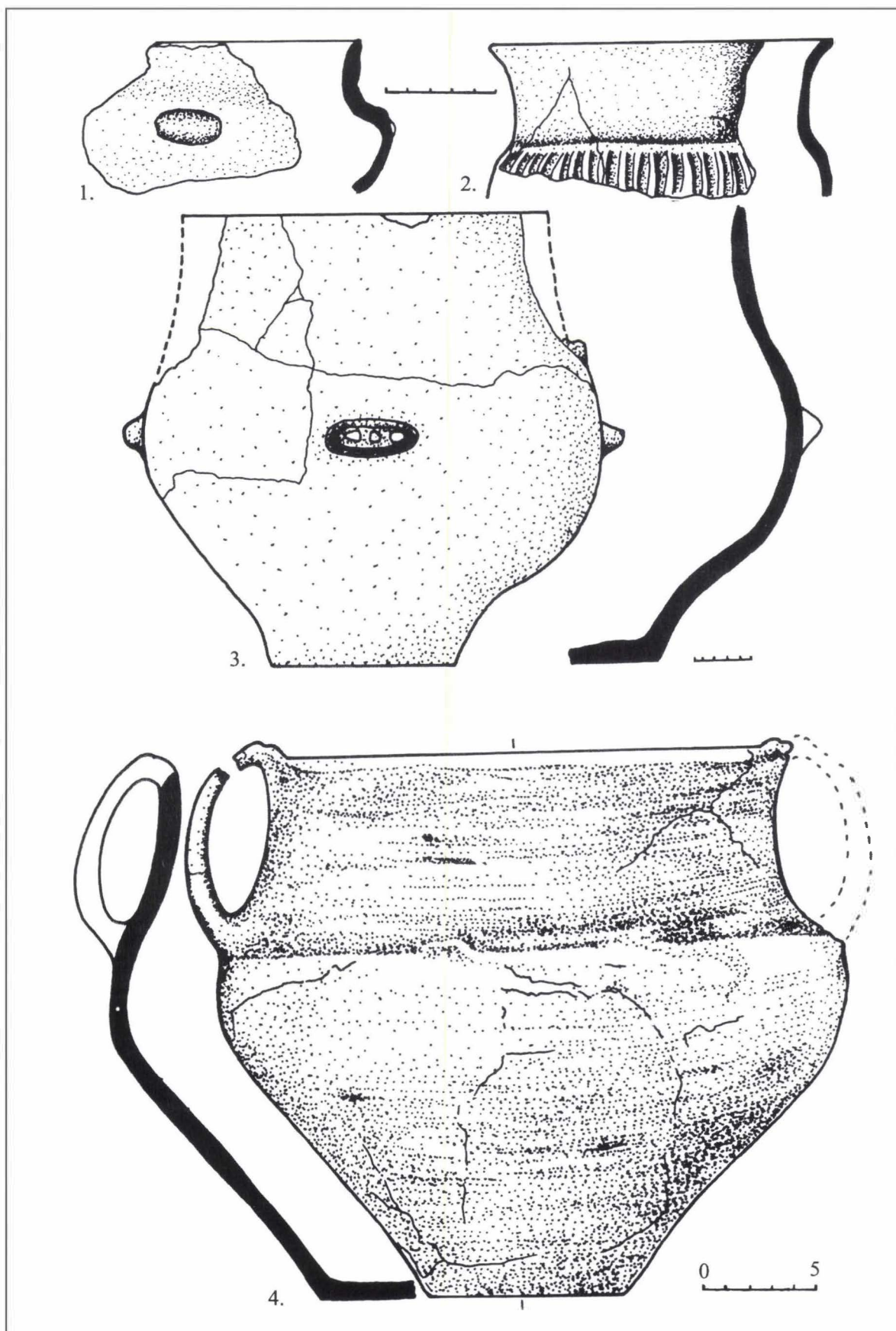
(1: din complexul 55; 2: din complexul 62; 3-5: din complexul 71; 6: din complexul 75)

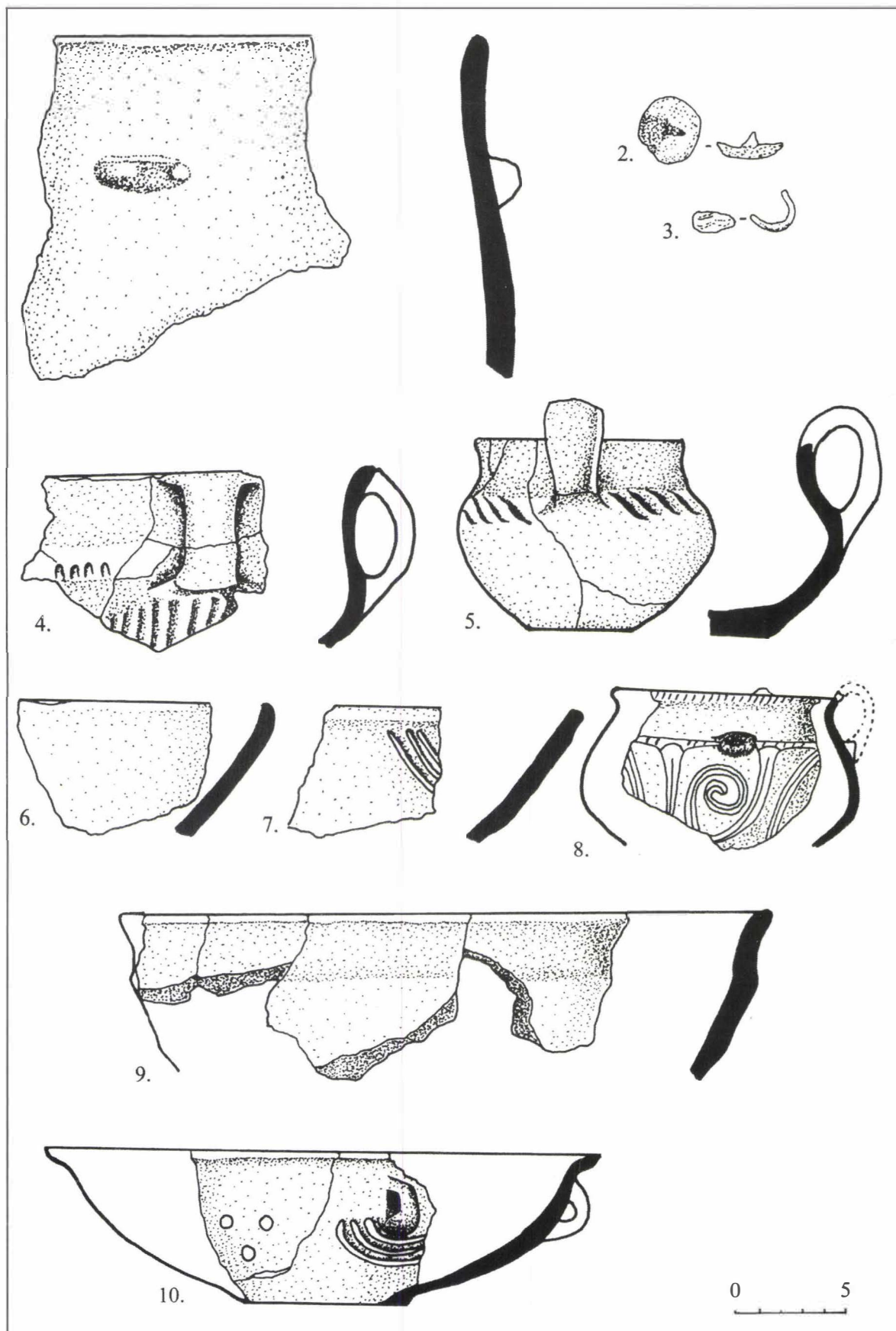
Pl. VIII. Ceramică din Bronzul Târziu
(1-8: ceramică din complexul 176)

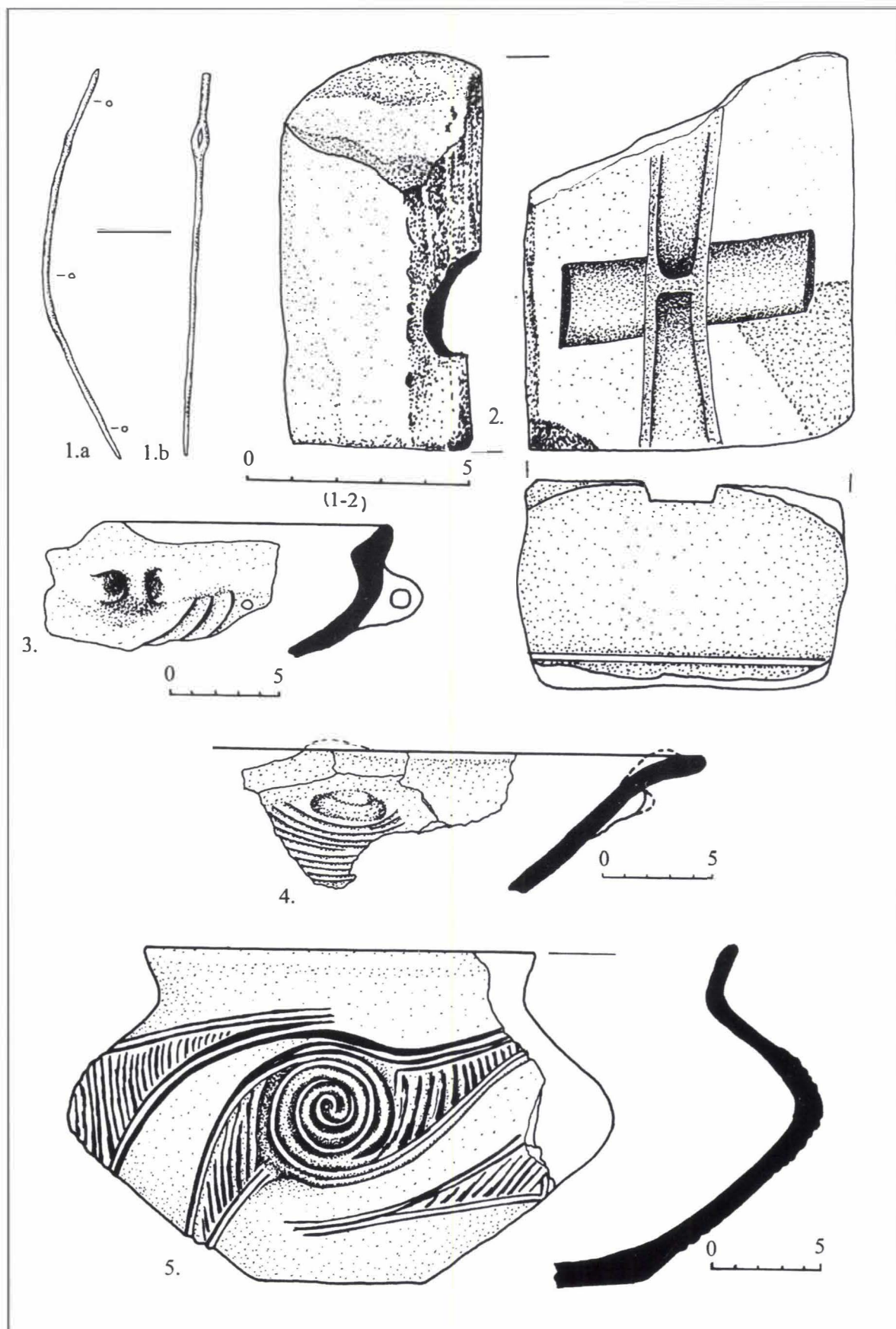
Pl. IX. Vas din complexul 200

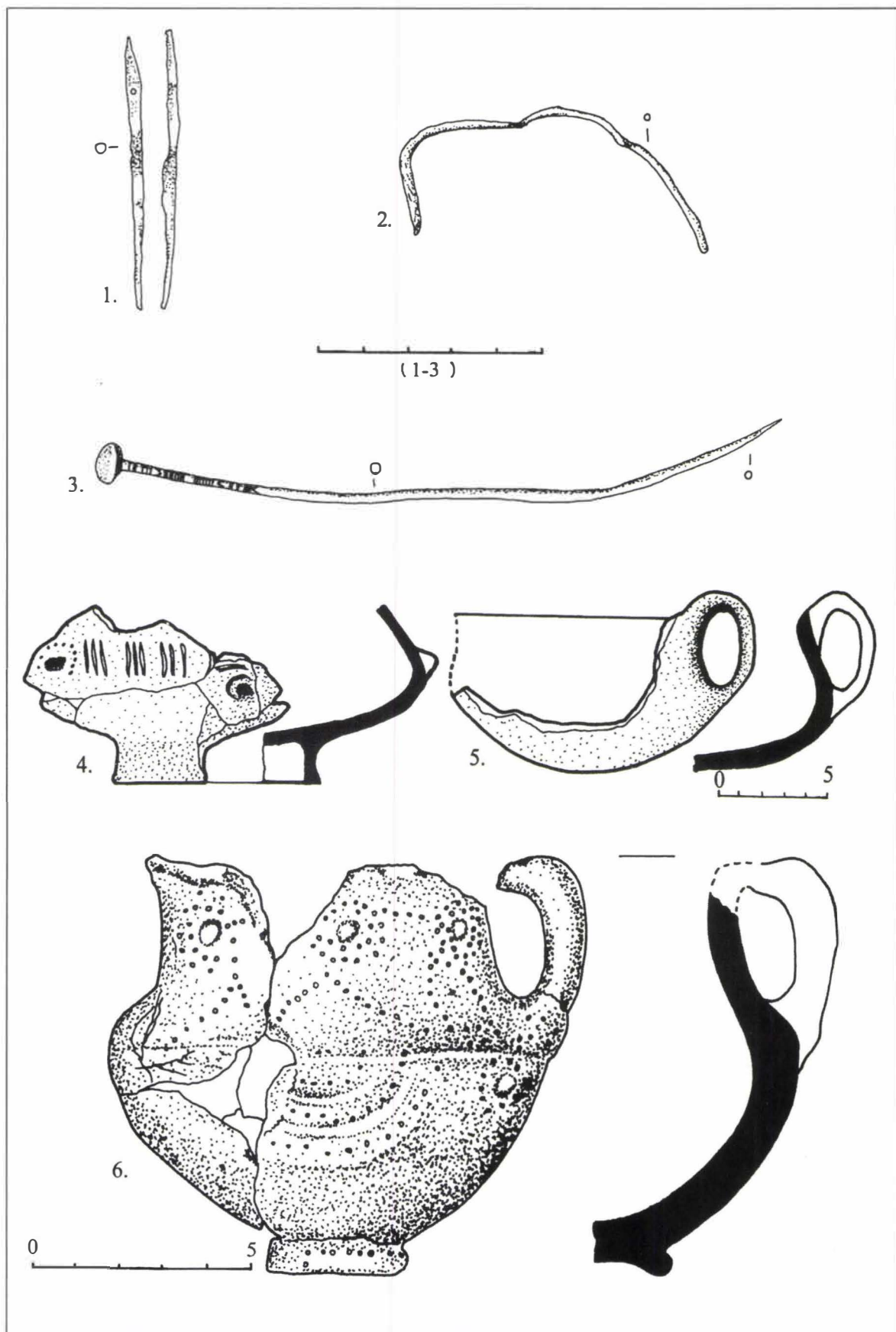
Pl. X. Ceramică din Bronzul Târziu
(1: din complexul 127; 2: din complexul 130; 3–4: din complexul 200)

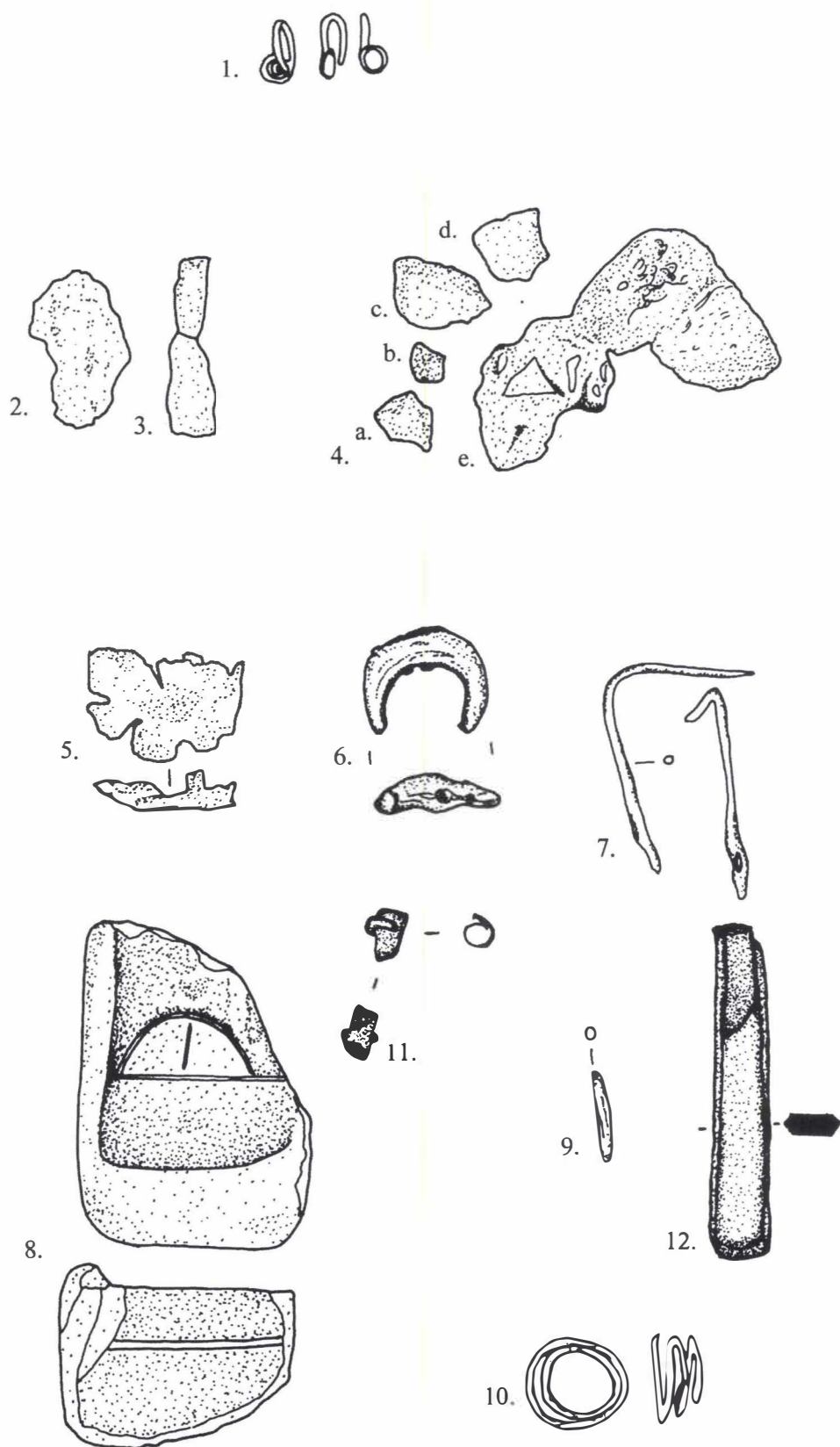
Pl. XI. Materiale arheologice din Bronzul Târziu (1, 4-5: din complexul 60, situl 33;
 2: din complexul 44; 3: din complexul 46; 6-7: din complexul 130;
 8: din complexul 142; 9: din complexul 127; 10: din complexul 133). 2-3: piese din bronz

Pl. XII. Materiale arheologice din Bronzul Târziu (1: din complexul 13; 2: din complexul 120; 3: din complexul 102; 4: din complexul 123; 5: din complexul 142). 1a-b: bronz; 2: tipar din gresie

Pl. XIII. Materiale arheologice din Bronzul Târziu (1: din complexul 200; 2: din complexul 14; 3: din stratul de cultură; 4-5: din complexul 65, situl 33; 6: din complexul 58, situl 33). 1-3: piese din bronz

Pl. XIV. Materiale arheologice din Bronzul Târziu (1–3, 5–10: din complexul 200; 4: din complexul C 33; 11: din complexul C 130; 12: din complexul C 226). 1–7; 9–12: bronz; 8: tipar din gresie)

RESCUE EXCAVATIONS AT CHINARI “MOCIAR” (MUREȘ COUNTY)*

REZI BOTOND

Mureș County Museum, Târgu Mureș

NAGY JÓZSEF-GÁBOR

Cluj-Napoca

Research History

In the spring of 2007, Márton Orbán from Chinari (Mureș County), who made surface collections in the area, offered the archaeological materials to the Mureș County Museum. At the end of April, Berecki Sándor and Rezi Botond, archaeologists at the Mureș County Museum, made a systematic surface survey in the area and found various pottery fragments belonging to different historical periods: prehistory, medieval and modern age. They managed to determine the area and the extent of the prehistoric settlement. The Early Iron Age settlement is located on the right bank of the Mureș River, on a promontory that stretches several hundred meters and overlooks the village of Chinari¹. The toponym “Mociar” from Chinari (Fig. I), is unknown in the literature of specialty, it doesn't appear in the Mureș County Repertory.

The archaeological research was co financed by the Mureș County Council and Sântana de Mureș town hall. Fieldwork was carried out at the end of June, by Berecki Sándor, responsible for the rescue excavation, Rezi Botond and Németh Rita, archaeologists from the Mureș County Museum.

Excavation Description

Being an unknown site, the main objective was to determine its archaeological potential. In order to establish the presence of a settlement five sections were dug. The research strategy, focused on the extent and stratigraphy, had to be adapted to the site. The sections had to be marked on the lots without crops. Three sections have been laid out before the magnetometer surveys and soil resistivity measurements, according to the information's from the surface

* We would like to express our gratitude to Dr. Valentin Vasiliev and Dr. Florin Gogâltan for the help in analyzing and dating the archaeological material, for the literature offered regarding this period and for the meaningful conversations. We would also like to thank Dr. Berecki Sándor for offering the material for study.

¹ On the promontory lie the remains of an earth fortification, researched by A. Dankanits and A. Zrinyi in 1963, but didn't offer any dating elements.

survey. The first one was measured in an area with high pottery concentration, the second in the west side of the settlement to see the edge of the settlement and possible fortification, the third between the first two. The last sections were measured according to the survey data, which led to the founding of three features.

Sections Description

Section 1, with the dimensions of 3×5 m, was laid out on the north-south direction. The numbering of the squares began from the south profile. The maximum depth was at 0.82 m, where we reached the sterile soil. In the first 0.20 m we found few potteries, but the section was rich in archaeological material, daub and charcoal. At 0.50 m from the west profile, near the 3 m square, we found a daub concentration, named feature C001.

Section 2, with the dimensions of 2×10 m, was laid out on the east-west direction. The numbering of the squares began from the east profile. At a depth of 0.35 m, we reached the sterile yellow clay. The section offered few potteries. We were unable to identify any features.

Section 3, with the dimensions of 3×5 m, was laid out on the north-south direction. The numbering of the squares began from the south profile. The plough layer had no archaeological materials. At a depth of 0.54 m we reached the sterile soil. The section offered few potteries. We were unable to identify any features.

Section 4, with the dimensions of 3×7 m, was laid out on the east-west direction. The numbering of the squares began from the east profile. The layout of the section was based on the magnetometer surveys. At a depth of 0.54 m we reached the sterile yellow clay. On both of the short sides of the section wall, based on the high concentration of finds we could mark two features, C002 on the east profile and C003, on the west profile. The section was rich in finds, mainly pottery, daub and charcoal. The finds started to appear from the top of the plough layer.

Section 5, had the dimensions of 3×3 m, the numbering of the squares began from the south profile. At a depth of 0.54 m we found the sterile soil. Near the 3 m square at a depth of 0.25 m, we discovered a layer of pottery fragments, incomplete pots and daub, same as in the other features. It was named feature C004. The section was rich in finds, mainly pottery, daub and charcoal. Compared to S4 the plough zone doesn't have a high concentration of archaeological material.

Feature Description

The excavation led to the discovery of four features, because of the hard, compacted soil the features couldn't be identified at the outline level. The ploughing disturbed the upper part of the features.

C001 was found in S1, near the 3 m square, at 0.50 m from the west profile, at a depth of 0.60 m. With the size of 0.60×0.50 m, it had an irregular circular form. Because of the compacted soil, we could not see the exact outline of the feature and it was marked only by the presence of pottery fragments. The archaeological material consisted of ceramic fragments, daub, burned stones, grindstone fragments and animal bones. In the south-west corner of the pit we discovered a small black restorable vessel (Fig. XV/55). After sectioning the pit had 0.13 m in depth.

C002 was found in S4, near the 1 m square, at 0.10 m from the east profile, at a depth of 0.26 m. Same as C001 because of the compacted soil, we could not see the exact outline and the feature was marked only by the pigmentation of the soil. The size of the pit was 1.26×1.08 m. The archaeological material consisted mainly of small daub fragments, a few red and black potteries, some stones, three charcoal fragments and a big bone. The filling of the pit was hard to distinguish from the surrounding soil. It was considered a pit because of the high concentration of material in that area. At the same level all the surface was pigmented with fragments of ceramics and daub. Under this level the archaeological material diminished gradually. After sectioning the pit had 0.24 m in depth..

C003 was found in S4, near the 6 m square, at 0.80 m from the west profile of the section, at a depth of 0.32 m. The size of the pit was 1.46×1.56 m. The shape and the characteristic of the pit were same as C002, the filling consisted mainly of red and black pottery, a few daub and grindstone fragments. After sectioning, the pit had 0.11 m. Because of the depth of the pits C002 and C003 there is a question if we can consider them features or just simple material concentrations in the culture layer.

C004 was found in S5, near the 2 and 3 m square, at a depth of 0.25 m. The size of the pit was 2.08×2.14 m and had a circular shape. The filling consisted of red and black pottery fragments, daub, restorable vessels and three miniature vessels found in the north corner of the feature. Same as with the other features we couldn't mark the exact outline of the pit. The pit was dug in the sterile clay with a depth of 0.10 m. After sectioning, the pit had 0.39 m.

Stratigraphy

The research area had an even stratigraphy; only in S2 we could notice a considerable decrease in the layers thickness. The section was laid out at the west limit of the hill, at the beginning of the promontory's slope. Because it had only a few archaeological materials, this area it's thought to be the edge of the site. S3 it's similar, maintains the general stratigraphy of the site, but lacks the archaeological materials. The deepest section is S1, placed at the northern point of the site. The uppermost level consist of the vegetation layer with a thickness of 0.10 m, and a 0.25 m thick black-greyish plough layer, pigmented with pottery and daub fragments. The soil is granulated and has a soft consistence. Usually the archaeological materials are concentrated in the inferior part of the layer. Only in S4 the upper level had an appreciable amount of pottery and daub, followed by a 0.40 m thick black, compacted, argillaceous culture layer, with pigments of pottery, daub, a few charcoal and bone fragments. After this stratigraphical segment there is the sterile yellow-red clay.

The plan and profiles of the sections presented above are illustrated in the figures.

Surface prospection

On 17th–20th of July 2007, surface investigations were made, with the contribution of the Mureş County Museum and "1 Decembrie 1918" University from Alba Iulia. The research area covered 1 ha. The magnetometer surveys were influenced by the presence of crops, and had to be performed on the empty lots. The results of the surveys came in the second part of the campaign. The magnetometer surveys aimed three lots with different size, named area 1 ($10 \times$

75 m), area 2 (75 × 80 m) and area 3 (30 × 75, 15 × 75 m). The 2nd and 3rd area were set out at the northern and southern edges of the site. In the centre of the settlement only a small surface, area 1, could be surveyed (Fig. II, see results of the prospections). The first three sections were laid out west and south from area 3; the last two sections were laid out also in area 3, based on the anomalies measured by the magnetometer surveys (see Fig. II/S4 and S5). As shown in the description of the sections, features C002 and C003 were found in S4, and feature C004 in S5.

The soil resistivity measurements were carried out approximately in the centre of the settlement between area 1 and 3 (see Fig. II/axis R1–R4), on a length of 250 m. The first 200 m cut through the settlement on the shorten side, from the edge of the hill to the access road on the plateau, 50 m were laid perpendicularly on this axis, at the length of 100 m (Fig. III, see results of the prospections). The results of the soil resistivity measurements, confirmed the general stratigraphical image obtained by traditional archaeological methods.

The study and ascertainment of the prospections' results will have to be fulfilled in the near future.

Catalogue

“Bag-shaped” Vessels

1. Outcurved rim fragment (Fig. VIII/1), coarse, medium smoothed, red outside and black inside, oxidant firing outside and reduction inside, crushed sherd temper, decorated with a semi-spherical knob on the lip.
2. Straight rim fragment (Fig. VIII/2), coarse, medium smoothed, red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
3. Straight rim fragment (Fig. VIII/3), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
4. Rim fragment (Fig. VIII/4), coarse, poor smoothed, brick-red outside and brown-greyish inside, poor oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with a knob on the rim.
5. Incurved rim fragment (Fig. VIII/5), semi fine, well smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
6. Rim fragment (Fig. VIII/6), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
7. Rim fragment (Fig. IX/7), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with a knob on the neck.
8. Outcurved rim fragment (Fig. XV/8), coarse, medium smoothed, brick-red/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated on the neck with a knob with an impression.
9. Outcurved rim fragment (Fig. IX/9), semi fine, medium smoothed, gray outside and brick-red inside, poor oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with incisions on the lip.
10. Outcurved rim fragment (Fig. IX/10), semi fine, medium smoothed, brick-red/greyish coloured, poor oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with incision on the lip.
11. Outcurved rim fragment (Fig. IX/11), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
12. Outcurved rim fragment (Fig. IX/12), semi fine, well smoothed, brown/brick-red coloured, poor oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
13. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XV/13), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.

14. Base fragment (Fig. X/14), coarse, medium smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
15. Base fragment (Fig. X/15), coarse, poor smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
16. Outcurved rim fragment (Fig. X/16), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, decorated on the neck with a knob with an impression.
17. Outcurved rim fragment (Fig. X/17), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated on the neck with a knob with an impression.
18. Outcurved rim fragment (Fig. X/18), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
19. Body fragment (Fig. X/19), semi fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with a knob on the body.
20. Body fragment (Fig. X/20), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated on the body with a knob with an impression.
21. Outcurved rim fragment (Fig. XI/21), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
22. Outcurved rim fragment (Fig. XI/22), coarse, medium smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
23. Outcurved rim fragment (Fig. XI/23), coarse, poor smoothed, brick-red/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with a knob on the neck.
24. Outcurved rim fragment (Fig. XI/24), coarse, poor smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
25. Incurved rim fragment (Fig. XI/25), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
26. Outcurved rim fragment (Fig. XI/26), semi fine, medium smoothed, brick-red/yellow coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
27. Body fragment (Fig. XII/27), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with a knob on the body.
28. Outcurved rim fragment (Fig. XII/28), coarse, poor smoothed, brown coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
29. Large storage vessel, outcurved rim (Fig. XII/29), coarse, medium smoothed, brick-red/greyish coloured, oxidant firing, secondary burning the fragment is vitrified, deformed, crushed sherd temper, undecorated.

Bitronconic Vessels

30. Outcurved rim fragment (Fig. XII/30), semi fine, medium smoothed, black outside and brown/brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, fine sand temper, undecorated.
31. Outcurved rim fragment, diameter of the lip 35 cm (Fig. XII/31), fine and well smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
32. Outcurved rim fragment, diameter of the lip 44 cm (Fig. XII/32), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
33. Outcurved rim fragment (Fig. XII/33), semi fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
34. Outcurved rim fragment (Fig. XII/34), semi fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.

35. Outcurved rim fragment (Fig. XIII/35), semi fine, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
36. Outcurved rim fragment (Fig. XIII/36), fine, well smoothed, black coloured, reduction firing, fine sand temper, undecorated.
37. Outcurved rim fragment (Fig. XIII/37), semi fine, medium smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
38. Outcurved rim fragment (Fig. XIII/38), semi fine, medium smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim, the decorated surface is deteriorated.
39. Outcurved rim fragment (Fig. XIII/39), fine, well smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
40. Neck fragment (Fig. XIII/40), fine, well smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red/brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on one side of the neck.
41. Body fragment (Fig. XIII/41), semi fine, well smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.
42. Body fragment (Fig. XIII/42), semi fine, well smoothed, brick-red/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.
43. Body fragment (Fig. XIII/43), fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.
44. Body fragment (Fig. XIV/44), fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the upper part of the body.
45. Globular body fragment (Fig. XIV/45), semi fine, well smoothed, brown/greyish outside and brick-red inside, poor oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the upper part of the body.
46. Globular body fragment (Fig. XIV/46), semi fine, well smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the upper part of the body.
47. Globular body fragment (Fig. XIV/47), semi fine, well smoothed outside surface polished, black outside and brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, fine sand temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.
48. Body fragment (Fig. XIV/48), semi fine, medium smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with garland channelling that ends in a knob on the upper part of the body.
49. Globular body fragment (Fig. XIV/49), semi fine, well smoothed, gray coloured, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.

Globular Vessels

50. Body fragment (Fig. XIV/50), semi fine, well smoothed, black coloured, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with vertical channelling on the upper part of the body.
51. Body fragment (Fig. XIV/51), semi fine, well smoothed, black outside and brown/brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.

52. Body fragment (Fig. XIV/52), semi fine, well smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with vertical channelling on the upper part of the body.
53. Body fragment (Fig. XIV/53), semi fine, medium smoothed, black outside and brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
54. Body fragment (Fig. XIV/54), semi fine, well smoothed, black outside and brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with oblique channelling on the body.

Shallow Bowls

55. Restorable bowl (Fig. XV/55), semi fine, medium smoothed, black-greyish coloured, reduction firing, gravel temper, undecorated.
56. Outcurved rim fragment (Fig. XV/56), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with profiled rim.
57. Restorable bowl, slightly concave base, ring foot (Fig. XV/57), semi fine, medium smoothed, gray coloured, reduction firing, gravel temper, undecorated.
58. Flat base fragment (Fig. XV/58), coarse, medium smoothed, black outside and red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd and gravel temper, undecorated.
59. Flat base fragment (Fig. XV/59), coarse, poor smoothed, brick-red outside and black-greyish inside coloured, oxidant inside and reduction firing outside, crushed sherd temper, undecorated.
60. Flat base fragment (Fig. XV/60), semi fine, medium smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
61. Slightly concave base, ring foot fragment (Fig. XV/61), fine, medium smoothed, gray coloured, reduction firing, fine sand temper, undecorated.

Deep Bowls

62. Outcurved rim fragment (Fig. XV/62), semi fine, well smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, fine sand temper, undecorated.
63. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XV/63), coarse, poor smoothed, brown-greyish coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
64. Incurved rim fragment (Fig. XV/64; part of no. 51), semi fine, medium smoothed, brown/yellowish outside and black/greyish inside, poor reduction firing, crushed sherd temper, and decorated with oblique channelling on the rim.
65. Base fragment (Fig. IX/65), coarse, medium smoothed, black outside and brown-greyish inside, poor reduction firing, crushed sherd temper, undecorated.
66. Base fragment (Fig. IX/66), coarse, medium smoothed, brick-red outside and gray inside, poor oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
67. Incurved rim fragment (Fig. XVI/67), coarse, well smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, gravel temper, decorated with horizontal channelling on the lip.
68. Incurved rim fragment (Fig. XVI/68), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
69. Incurved rim fragment (Fig. XVI/69), coarse, medium smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with spiral channelling on the lip.
70. Flat base fragment (Fig. XVI/70), coarse, medium smoothed, inside surface polished, brick-red outside and black inside, oxidant outside and reduction firing inside, crushed sherd temper, undecorated.

71. Outcurved rim fragment (Fig. XVI/71), semi fine, well smoothed, black coloured, reduction firing, gravel temper, undecorated.
72. Outcurved rim fragment (Fig. XVI/72), semi fine, well smoothed, black/greyish coloured, reduction firing, fine sand temper, undecorated.
73. Outcurved rim fragment (Fig. XVI/73), semi fine, well smoothed, black outside and brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, fine sand temper, undecorated.
74. Outcurved rim fragment (Fig. XVI/74), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
75. Outcurved rim fragment (Fig. XVI/75), coarse, medium smoothed, black/greyish coloured, reduction firing, gravel temper, undecorated.
76. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XVI/76), semi fine, well smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.

Bowls

77. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/77), coarse, poor smoothed, brown/greyish outside and gray inside, reduction firing, crushed sherd temper, undecorated.
78. Slightly incurved rim fragment (Fig. XVII/78), semi fine, well smoothed, polished, brick-red outside and black inside, oxidant outside and reduction firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the lip.
79. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/79), semi fine, well smoothed, yellow/brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
80. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/80), semi fine, well smoothed, outside surface polished, brick-red outside and black inside, oxidant outside and reduction firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
81. Incurved rim fragment (Fig. XVII/81), semi fine, well smoothed, polished, black coloured, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with slightly oblique channelling on the lip.
82. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/82), fine, well smoothed, inside surface polished, black/greyish coloured, reduction firing, fine sand temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
83. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/83), fine, well smoothed, outside surface polished, brick-red outside and black inside, oxidant outside and reduction firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
84. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/84), semi fine, well smoothed, inside surface polished, gray coloured, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
85. Outcurved rim fragment (Fig. XVII/85), fine, well smoothed, inside surface polished, brown coloured outside and black inside, oxidant firing outside and reduction inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
86. Outcurved rim fragment (Fig. XVIII/86), semi fine, well smoothed, gray outside and black inside coloured, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside the rim.
87. Incurved rim fragment (Fig. XVIII/87), semi fine, well smoothed, black/greyish coloured, reduction firing, fine sand temper, decorated with horizontal channelling on the lip.
88. Incurved rim fragment (Fig. XVIII/88), fine, well smoothed, black/greyish coloured, reduction firing, fine sand temper, decorated with horizontal channelling on the body.
89. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XVIII/89), coarse, medium smoothed, brick-red outside and gray inside, oxidant firing outside and reduction inside, fine sand temper, decorated with spiral channelling on the lip.

90. Flat base fragment (Fig. XVIII/90), semi fine, medium smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
91. Flat base fragment (Fig. XVIII/91), semi fine, well smoothed, black/greyish outside and brown/brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
92. Flat base fragment (Fig. XVIII/92), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
93. Concave base, ring foot fragment (Fig. XVIII/93), semi fine, well smoothed, inside surface polished, brick-red outside and black inside, oxidant firing outside and reduction inside, crushed sherd temper, undecorated.

Mugs

94. Outcurved rim fragment (Fig. XIX/94), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated, missing the handle.
95. Outcurved rim fragment (Fig. XIX/95), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
96. Outcurved rim fragment (Fig. XIX/96), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
97. Outcurved rim fragment (Fig. XIX/97), semi fine, well smoothed, black coloured, reduction firing, fine sand temper, undecorated.

Miniature Vessels

98. Fragmentary (Fig. XIX/98), semi fine, medium smoothed, gray outside and brick-red inside, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
99. Fragmentary (Fig. XIX/99), semi fine, medium smoothed, brown coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
100. Fragmentary with looped handle (Fig. XIX/100), semi fine, medium smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
101. Fragmentary with ring base (Fig. XIX/101), fine, medium smoothed, red coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with vertical channelling on the upper part of the body.
102. Fragmentary (Fig. XIX/102), fine, well smoothed, gray coloured, reduction firing, fine sand temper, with two horizontal incised decorations on the neck and two oblique incisions on the body.
103. Fragmentary (Chinari Fig. XIX/103), fine, medium smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, fine sand temper, with two pair of horizontal incised decorations on the rim and neck.

Pottery Fragments

104. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XX/104), coarse, poor smoothed, brown coloured, poor oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
105. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XX/105), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, undecorated.
106. Body fragment (Fig. XX/106), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, secondary burning, gravel temper, decorated with three vertical incisions on the upper part of the body.
107. Slightly outcurved rim fragment (Fig. XX/107), coarse, medium smoothed, brick-red outside and black/greyish inside, poor oxidant firing, secondary burning, gravel temper, undecorated.
108. Rounded rim fragment (Fig. XX/108), coarse, well smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
109. Body fragment (Fig. XX/109), semi fine, medium smoothed, gray outside and brown/brick-red inside, poor oxidant firing, gravel temper, decorated with oblique incisions on the knob.

110. Body fragment (Fig. XX/110), semi fine, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, decorated with incised parallel wavy lines on the body.
111. Body fragment (Fig. XX/111), semi fine, well smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with incised parallel wavy lines on the body.
112. Body fragment (Fig. XX/112), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, decorated with a knob on the body.
113. Body fragment (Fig. XX/113), fine, well smoothed, black outside and brown/brick-reddish inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the upper part of the body.
114. Body fragment (Fig. XX/114), semi fine, well smoothed, black/greyish outside and brown/yellowish inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body that end in a knob.
115. Body fragment (Fig. XX/115), semi fine, well smoothed, black/greyish outside and brown/yellowish inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with oblique channelling on the upper part of the body.
116. Body fragment (Fig. XX/116), coarse, poor smoothed, brick-red outside and black inside, oxidant firing outside and reduction inside, crushed sherd temper, undecorated.
117. Body fragment (Fig. XX/117), coarse, poor smoothed, brick-red outside and brown/greyish inside, oxidant firing outside and reduction inside, crushed sherd temper, brushed decoration.
118. Body fragment (Fig. XX/118), fine, well smoothed, black/greyish outside and brown/brick-reddish inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with horizontal and oblique incisions.
119. Body fragment (Fig. XX/119), semi fine, well smoothed, black outside and brown inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with vertical channelling on the upper part of the body.
120. Ring base fragment (Fig. XX/120), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, gravel temper, undecorated.
121. Body fragment (Fig. XX/121), fine, well smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with garland channelling on the upper part of the body.
122. Flat base fragment (Fig. XXI/122), coarse, medium smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling inside de base.
123. Body fragment (Fig. XXI/123), semi fine, medium smoothed, brown/greyish coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with a knob on the body.
124. Body fragment (Fig. XXI/124), semi fine, medium smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with wide oblique channelling on the upper part of the body.
125. Body fragment (Fig. XXI/125), semi fine, medium smoothed, brown coloured, poor oxidant firing, crushed sherd temper, with punctuated decoration and oblique incisions arranged in a "fishbone pattern".
126. Body fragment (Fig. XXI/126), semi fine, medium smoothed, outside surface polished, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with semicircular channelling around an impression.
127. Body fragment (Fig. XXI/127), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with barbotine.
128. Body fragment (Fig. XXI/128), coarse, poor smoothed, brown/brick-reddish coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with organized barbotine.

129. Body fragment (Fig. XXI/129), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with a knob with an impression.
130. Body fragment (Fig. XXI/130), coarse, poor smoothed, brown coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with incised parallel wavy lines on the body.
131. Body fragment (Fig. XXI/131), semi fine, medium smoothed, brown/brick-reddish coloured, oxidant firing, fine sand temper, decorated with incised lines on the body.
132. Body fragment with looped handle (Fig. XXI/132), semi fine, medium smoothed, black outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, undecorated.
133. Body fragment (Fig. XXI/133), coarse, medium smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, oblique incisions arranged in a "fishbone pattern".
134. Body fragment (Fig. XXI/134), semi fine, well smoothed, gray outside and black inside, reduction firing, crushed sherd temper, decorated with incised parallel wavy lines on the body.
135. Body fragment (Fig. XXI/135), coarse, poor smoothed, brick-red coloured, oxidant firing, fine sand temper, undecorated.
136. Body fragment (Fig. XXI/136), coarse, well smoothed, black/greyish outside and brick-red inside, reduction outside and oxidant firing inside, crushed sherd temper, decorated with incised parallel wavy lines on the body.
137. Body fragment (Fig. XXI/137), semi fine, medium smoothed, brown outside and black inside, oxidant firing outside reduction inside, crushed sherd temper, decorated with garland channelling inside the vessel.

Burned Clay Objects

138. Fragmentary portable hearth (Fig. XXII/138), well smoothed, brown coloured, oxidant firing, crushed sherd temper, decorated with horizontal channelling on the rim.
139. Burned clay object (Fig. XXII/139), poor smoothed, brown/yellowish coloured, oxidant firing, fine sand temper.
140. Fragmentary conical shaped weight (Fig. XXII/140), poor smoothed, brown coloured, oxidant firing, fine sand temper.

Animal Figurines

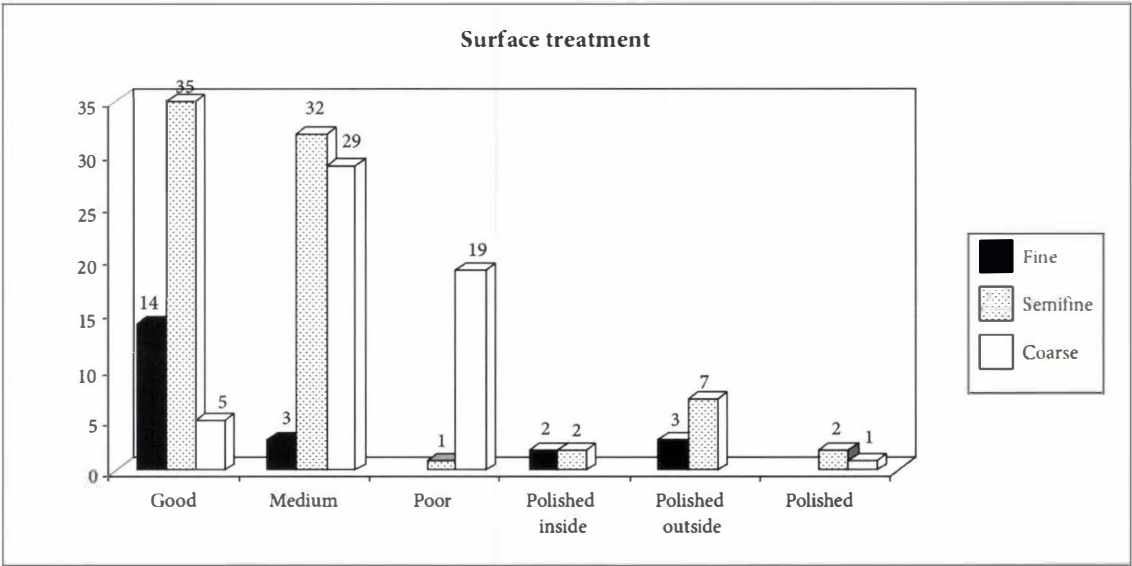
141. Fragmentary animal figurine (Fig. XXII/141), probably a ram, naturalistic worked from burned clay, well smoothed, brown/greyish coloured, fine sand temper.
142. Fragmentary animal figurine (Fig. XXII/142), probably a dog, naturalistic worked from burned clay, well smoothed, brick-red coloured, fine sand temper.

Pottery Analysis

The purpose of the present article is to study the ceramic material from Chinari "Mociar". The majority of the archaeological material consists of pottery, out of which we analyzed the well-defined forms and the fragments with characteristic decorations, approximately 25% of the total number of fragments. In the description of the pottery we took into consideration the vessels part (lip or rim, neck, upper, middle or lower part of the body, bottom or base), forms of vessels ("bag-shaped", bitronconic and globular vessels, shallow and deep bowls, mugs), pottery category (fine, semi fine, coarse), outside and inside surface treatment (good, medium, poor smoothing, polished), the temper used (fine sand, gravel, crushed sherd), outside and inside colour which shows the outside and inside firing (oxidant or

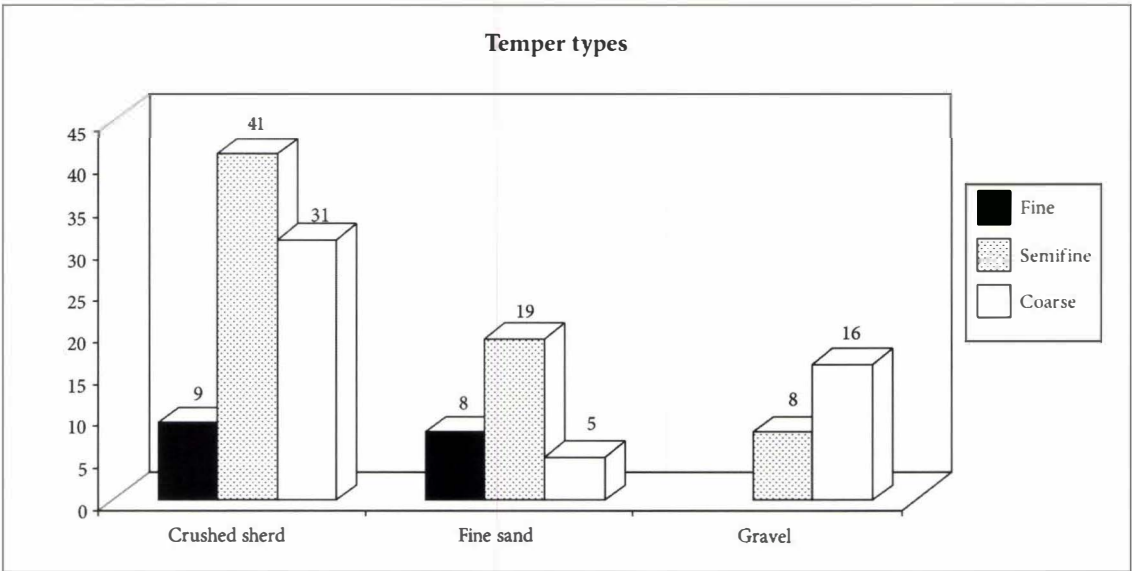
reduction, reduction outside and oxidant firing inside, oxidant firing outside and reduction inside) secondary burning, decoration of vessels (channelling, barbotine, incisions, impressions, etc.), the technique used to obtain the decoration.

The prehistoric pottery from the settlement of Chinari “Mociar”, regarding the composition of the paste, thickness of the wall, inner and outer surface treatment, can be classified in three major categories: coarse ware, semi fine and fine pottery.

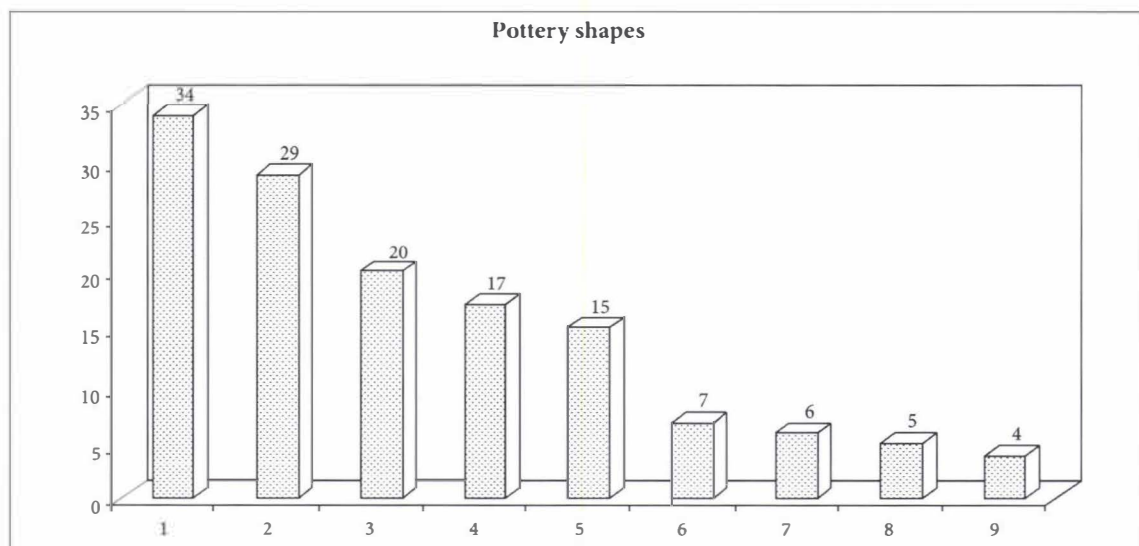
Graph. I. Surface treatment based on ceramic categories

In the category of coarse pottery we included the pots and “bag-shaped” vessels, which represent the most common type (Fig. VIII–XII/1–29). The surface of the pots is poor or medium smoothed, made of coarse, porous, unevenly burned paste tempered with gravel and crushed sherd. The surface of the semi fine category is neater, with medium or good smoothing; we can include here the shallow and deep bowls. In the category of fine pottery we included the vessel that have a metallic, black coloured, well smoothed surface, polished outside or inside, tempered with crushed sherd.

Graph. II. Temper distribution based on ceramic categories

Because of the high fragmentation of the material, most of the pottery fragments belonging to the walls or body of the vessels, it was impossible to include them in one of the characteristic forms. Typologically, we have identified various shapes as follows in the graphic below:

Graph. III. Distribution of pottery shapes. 1. Pottery fragments; 2. Pots; 3. Bitronconic vessels; 4. Bowls; 5. Deep bowls; 6. Shallow bowls; 7. Miniature vessels; 8. Globular vessels; 9. Mugs

In the category of the pots we can determine three shapes based on the shape of the body and rim: "bag-shaped" vessels with straight² or slightly curved body and rounded outcurved rim (Fig. VIII/1, 6; IX/7; XI/21, 22, 23), with straight rim (Fig. VIII/2, 4) or incurved rim (Fig. XI/25); medium sized pots with rounded and outcurved rim, conical curved neck, well-defined upper part of the body (Fig. IX/9–12; X/16–18; XI/24, 26); pots with curved body, short neck, outcurved rim (Fig. VIII/3, 5). On the rim or body of the "bag-shaped" vessels there small knobs³ can be placed (Fig. VIII/4; IX/7, 8; X/16, 17, 19, 20; XI// 23)⁴.

The large bitronconic vessels (Fig. XII/30–34; XIII/35–43; XIV/44–49) with outcurved rim, cylindrical neck, globular well-defined body, are characteristic for the early Iron Age and have analogies in entire the area of Gáva Culture⁵ at Reci⁶, Obreja⁷, Teleac⁸, Mediaș⁹, Uioara de Jos "Grui"¹⁰ and Stolna "Podurile Domnești"¹¹.

The bowls represent a very common type. In most of the cases the bowls have a conical shape with an outcurved (Fig. XVII/No. 77, 79, 80, 82–85; XVIII/No. 86) or incurved rim (Fig.

² Porumbenii Mari (Benkő 1992, 7. tábla/10); Mediaș "Cetate" (Pankau 2004, Tafel 19/1).

³ Gogâltan 2001, 192, pl. I, nr. 3–4.

⁴ Porumbenii Mari (Benkő 1992, 7. tábla/10).

⁵ T. Kemenczei dates the settlement from Nagykálló "Telekdomb" in Ha A₁, in the Late Bronze Age II from Hungary (Kemenczei 1982, 95). Later Kemenczei returns on the date Ha A₂. Chronologically P. Patay, places the settlement from Poroszló "Aponhát" in Ha A₂ (Patay 1976, 200 sq.). T. Kemenczei dates the Late Bronze Age III from Hungary to Ha A₂–B₁ (X–IX centuries B. C., Kemenczei 1982, 91).

⁶ Székely 1966, 11, pl. II, 3, 4, pl. III, 3, pl. IV, 1–4.

⁷ Soroceanu 1973, 497, 512 pl. VIII, nr. 9.

⁸ Vasiliev et alii 1991, 80 sqq.

⁹ Pankau 2004, 49 sqq, Tafel 7, the tipology of bitronconic vessels.

¹⁰ Ciugudean 1994, 66, fig. 4, nr. 1; Rustoiu 1997, p. 22.

¹¹ Rescue excavation at the Borș-Brașov Motorway, km 46+300, in the course of processing, information Adrian Ursuțiu.

XVII/No. 81; XVIII/No. 87, 88), with slightly incurved bevelled rim, well-defined upper part of the body, conical lower body (Fig. XVII/No. 78; XVIII/No. 89). The deep bowls are represented by fifteen pottery fragments and we have to types: slightly curved body, rounded and incurved rim (Fig. XVI/No. 67–69, 76), curved body, short neck, rounded and outcurved rim (Fig. XV/No. 62; XVI/No. 71–75). The shallow bowls have curved body, conical shape, outcurved rim, and flat base (Fig. XV/No. 55, 58–60) or ring base (Fig. XV/No. 57, 61).

The globular vessels have a spherical body and cylindrical neck, we don't have any rim fragments, presumably they were outcurved (Fig. XIV/No. 50–54).

The mugs are the least represented type of vessels (Fig. XIX/No. 94–97), there have been established only one fragment certainly belonging to a mug that had a broken high handle (Fig. XIX/No. 94).

At Chinari "Mociar" we discovered six fragmentary miniature vessels, which imitates the forms and types of normal size vessels: bowls (Fig. XIX/98, 99), bitronconic vessels (Fig. XIX/100¹²) and vessels with high neck and curved body (Fig. XIX/101¹³, 102¹⁴ and 103). The miniature vessels were considered toys or ritual recipients¹⁵.

Along with the pottery fragments mentioned above there were discovered other burned clay objects that can also be attributed to the Early Iron Age (weights, animal figurines). The conical shape weights (Fig. XXII/140) are more common and were discovered in different sites¹⁶. The zoomorphic statuettes are represented by two stylized specimen (Fig. XXII/141, 142), with the essential characteristic of domestic animals, probably a ram and a dog. Same statuettes can be found in all the area of Gáva culture, being a specific element of this culture¹⁷.

Decoration Types

Half of the analysed pottery had been decorated, mainly with channelling, followed by incisions, knobs and rarely barbotine. Only three pot fragments are decorated with incision and one with incisions on the lip (Fig. IX/9, 10). The roughening of the surface with organized vertical barbotine can be noticed on two vessel fragments (Fig. XXI/127, 128). This type of decoration has analogies in the settlements from Mureş County at Iernut "Gorotar"¹⁸, in Alba County at Meşcreac¹⁹, Simeria "În coastă"²⁰, Sebeş²¹, Oarda "Bulza I"²², Alba Iulia "Str.

¹² Patay 1976, 197, Abb. 3/4.

¹³ Patay 1976, 197, Abb. 3/2.

¹⁴ László 1994, 84, 265, fig. 45, nr. 1.

¹⁵ Vasiliev et alii 1991, 92.

¹⁶ Teleac (Vasiliev et alii 1991, 61, 221 fig. 25, nr. 9–10); Mediaş (Zaharia 1965, 94); Porumbenii Mari (Székely 1966, 34); Grăniceşti (László 1994, 64, 231, fig. 11).

¹⁷ Poroszló-Aponhát (Patay 1976, 197, Abb. 3/7–9); Lechința de Mureş (Horedt 1963, 527–534, fig. 2/1–11); Teleac (Vasiliev et alii 1991, 145, 223, fig. 27, 224, fig. 28, nr. 1–8); Reci (Székely 1966, pl. VII/6); Grăniceşti (László 1994, 90, 266–269, fig. 46–49).

¹⁸ Vlassa 1970, 174, fig. 8, nr. 4 și 6; Lazăr 1995, PL. LXXII, nr. 4, 6.

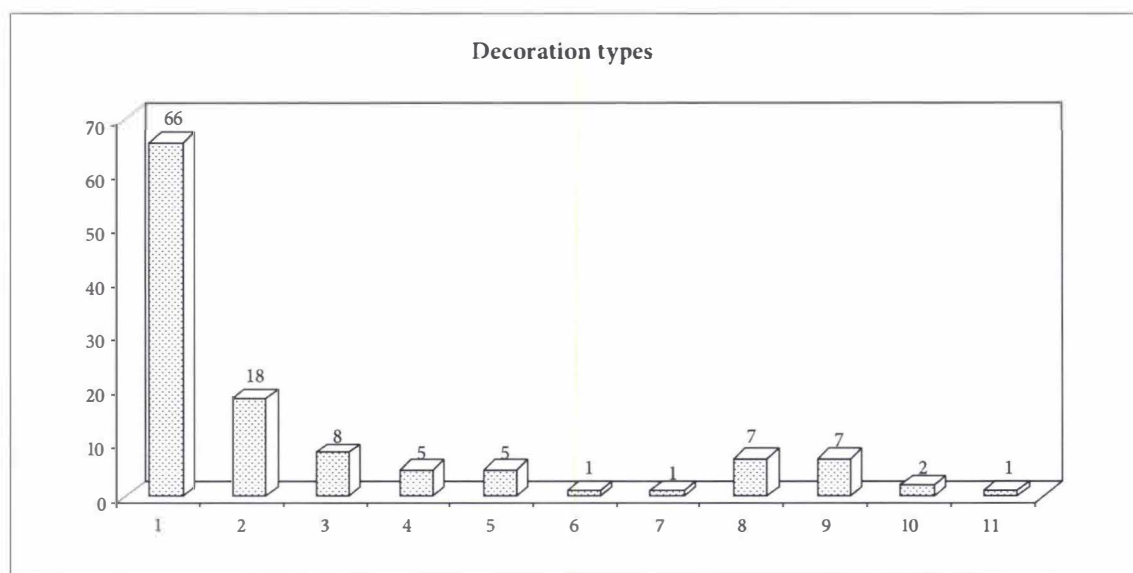
¹⁹ Ciugudean 1979, 68, 73, fig. 6, nr. 1.

²⁰ Dated to the end of Bronze Age beginning of early Iron Age (Ha A₁, Andrițoiu 1976, 396, nr. 5), mark the presence of Susani type discoveries in the middle basin of the Mureş River (Andrițoiu 1996, 224; Rustoiu 1997, 22); M Gumă dates the Susani group in the second half of Ha A₁ and the first part of Ha A₂ (Gumă 1993, 170).

²¹ Horedt 1967 et alii, 22, fig. 9, nr. 4.

²² Rustoiu 2000, 173, pl. II, nr. 3; at approximately 200–250 m from this point on the same terrace at Oarda Bulza II, there have been discovered pottery fragments belonging to the Teleac – Mediaş II phase (Ha B₂–Ha B₃).

Brândușei"²³, in Cluj County at Cășeu "Cetățele"²⁴, Dezmir "Aeroclub"²⁵, Vultureni "Știubei"²⁶ and further away in Hungary²⁷.

Graph. IV. Decoration of pottery fragments 1. Without decoration; 2. Horizontal channeling; 3. Garland channeling; 4. Oblique channeling; 5. Vertical channeling; 6. Semicircular channeling; 7. Spiral channeling; 8. Incision; 9. Knob; 10. Barbotine; 11. Incision on the lip

The decoration of the bowls mostly consists of horizontal channelling inside the rim (Fig. XVII/No. 80, 82–85 and XVIII/No. 86). The channelling of the lip can be horizontal (Fig. XVII/No. 78; XVIII/No. 87), slightly oblique (Fig. XVII/No. 81) or spiral (Fig. XVIII/No. 89). In one case we have horizontal channelling on the body (Fig. XVIII/No. 88²⁸). The lip and rim of the deep bowls are decorated with slightly oblique channelling (Fig. XV, No. 64), horizontal channelling (Fig. XVI/No. 67) or spiral channelling (Fig. XVI/No. 69). Regarding the shallow bowls (Fig. XV/No. 55–61) only one fragment is decorated with a profiled rim (Fig. XV/No. 56).

Numerous black-polished fragments belonging to large bitronconic vessels have a characteristic decoration on the upper part of the body represented by garland channelling²⁹ (Fig. XIII/No. 41–43; XIV/No. 47–49). As well decorated with horizontal channelling of the vessels inside the rim (Fig. XIII/No. 37, 38), on the neck (Fig. XIII/No. 40) and upper part of the body³⁰ (Fig. XIV/No. 44–46). We didn't find characteristic elements for the first phase of the Gáva culture: empty conical protuberances and horizontal channelling on the neck³¹. J. Paulík presumes that in Ha A appear the vessels without the characteristic protuberances surrounded

²³ Popa et alii 2004, 151.

²⁴ Gogâltan et alii 1992, 12, nr. 32; Gogâltan – Isac 1995, nr. 20, pl. V; Gogâltan 2001, 192.

²⁵ Stan 2008, 33, pl. 10, nr. 2 și 3 și pl. 11, nr. 1 și 2.

²⁶ Chita 2005, 16.

²⁷ Nagykovács "Telekoldal" (Kemenczei 1982, 83, Abb. 7/7); Sajószentpéter "Vízmu" (Kemenczei 1984, 304, Abb. XCIV/22); Tiszacsege "Sóskás" (Szabó 2004, 104 sqq, 4. kép/4; 5. kép/4; 7. kép/1, 5).

²⁸ Porumbenii Mari (Benkő 1992, 7. tábla/3).

²⁹ Porumbenii Mari (Benkő 1992, 7. tábla/11; Kalmar – Crișan 1995, 754, nr. IV, pl. V, nr. 5–9); Uioara de Jos "Grui" (Ciugudean 1994, 66, fig. 4, nr. 1).

³⁰ Kemenczei 1982, 79, Abb. 4/1.

³¹ Kemenczei 1984, 96, in the chronological table it's dated in Ha A₁.

by concentric channelling³². In the second phase of the Gáva culture³³ in the Upper Course of the Tisa River, the bitronconic vessel goes through a changing process, the protuberances and the small handles under the rim disappear, the neck of the vessels becomes rarely or partially covered with horizontal channelling. At the same time the narrow channelling and the handles placed on the upper part of the body appear³⁴. Taking into consideration the decreasing presence of the characteristic elements of the “dominating” bitronconic vessel, the penetration of the Gáva culture took place at the end of 11th century the beginning of the 10th century B.C.³⁵ The globular vessels were decorated with vertical (Fig. XIV/No. 50, 52) and oblique channelling on the body (Fig. XIV/No. 54)³⁶. In the Ha B period under the influence of pottery from the Lower Course of Mureş River or Banat Region³⁷, the upper part of the body of the vessels becomes narrower and decorated with oblique channelling. The surface of miniature vessels is poor or medium smoothed, its decorated with vertical channelling (Fig. XIX/No. 101) horizontal incised decorations (Fig. XIX/No. 103) and oblique incisions (Fig. XIX/No. 102).

The pottery fragments that couldn't be included in any of the shape categories were analyzed based on the characteristic decorations. Stylistically there are two types of predominant decorations: channelling and incisions. The majority of the fragments are decorated with vertical channelling (Fig. XX/113, 119), oblique (Fig. XX/115; XXI/124), horizontal (Fig. XXI/122), garland (Fig. XX/114, 121; XXI/137), and one fragment with semicircular channelling (Fig. XXI/126). Some pottery fragments were decorated with incised lines in “fishbone” pattern (Fig. XXI/125, 133)³⁸, others with incised parallel wavy lines on the body (Fig. XXI/110, 111, 130³⁹, 134⁴⁰ and 136⁴¹). This decoration has analogies in the Late Bronze Age from Hungary⁴² and in the Early Iron Age settlements from Transylvania at Reci⁴³, Ciceu-Corabia⁴⁴, Poian “Kőhát”⁴⁵, Teleac⁴⁶ and Porumbenii Mari⁴⁷.

³² Somotor, Târgu Mureş (Paulik 1968, 39, fig. 3, nr. 2–4); At Târgu Mureş “Fortress” in the courtyard of the reformed church, Al. Bogdan made archaeological excavations in 1963, and discovered pottery fragments, houses with hearth in the corner from Early Iron Age; at the south-west corner of the castle in 1994, M. Blăjan found pottery fragment from the early Hallstatt period, the materials were kept in the V. Lazăr collection (Lazăr 1995, 258, nr. LXXXVI. 1. C. b).

³³ Kemenczei 1984, 96, in the chronological table it's dated in Ha A₂–B₁.

³⁴ Patay 1976, 193 sqq.

³⁵ Vasiliev 2008, 13 sq.

³⁶ Gogâltan – Isac 1995, 24, pl. IX, nr. 1–3, 25, pl. X, nr. 1–2; Gogâltan 2001, 212, pl. V., nr. 5.

³⁷ László 1973, 595.

³⁸ Porumbenii Mari (Benkő 1992, 7. tábla/5).

³⁹ Székely 1966, 53, pl. V, nr. 2, 3; Kalmar – Crişan 1995, 754, pl. V, nr. 1.

⁴⁰ Szabó 1996, 67, 12. kép/11; Kemenczei 1982, 81, Abb. 6/3, p 85, Abb. 8/8.

⁴¹ Szabó 1996, 67, 12. kép/13.

⁴² Baks “Temetőpart”, Nagykovács “Telekoldal” (Kemenczei 1982, 94 sq.); Prügy (Kemenczei 1984, 364, Abb. CLIV/20); Sajószentpéter “Vízmu” (Kemenczei 1984, 304, Abb. XCV/25)

⁴³ The settlement from Reci was dated based on the axes found in Ha B₁ (Székely 1966, 34), in Ha B₁–B₂ (Vasiliev 1983, 44; Vasiliev 1987, 65; Vasiliev 1992, 22; Vasiliev 1995, 96; Ardeu 1996, 211, nr. 160).

⁴⁴ Vasiliev 1995a, 114, fig. 7/17, 118, fig. 11/11, 122, fig. 15/18.

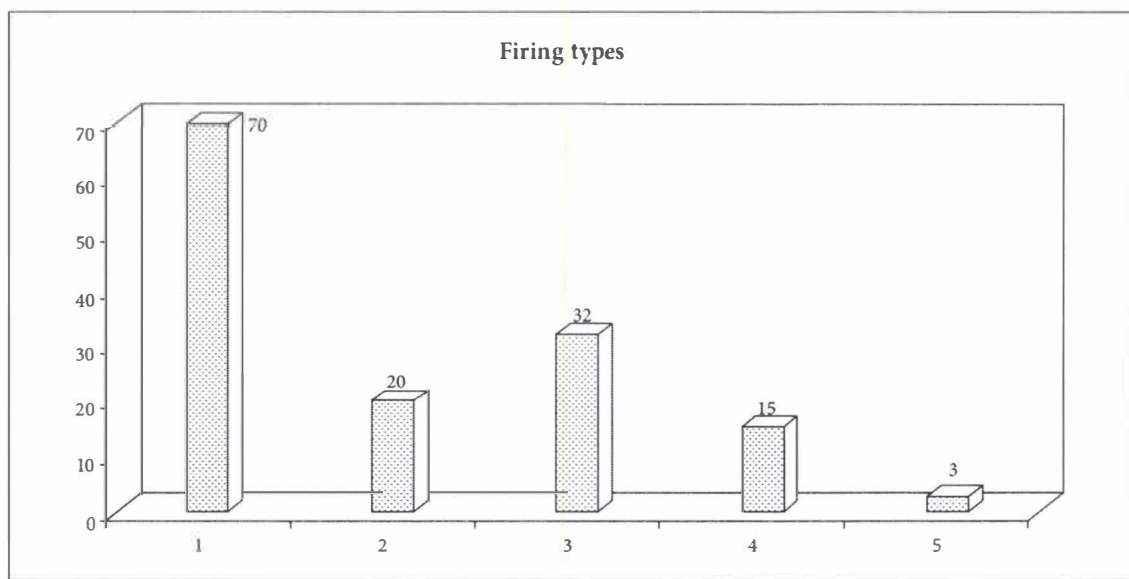
⁴⁵ Méder 2006, 59, Tafel 10/5.

⁴⁶ Vasiliev et alii 1992, 227, fig. 31/15, 241, fig. 45/10, 12.

⁴⁷ The settlement from Porumbenii Mari “Cetate” was dated in Ha B (Benkő 1992, 113), in Ha B₁ based on the six axes discovered here (Vasiliev 1983, 44; Vasiliev 1992, 22; Ardeu 1996, 210, nr. 153).

The colour of the pottery is influenced by the firing of the clay; generally the outside colour of the pots is brown/brick-reddish, followed by brown/greyish. The firing can be oxidant or reduction, and the majority of the pots have secondary burning on the body, that shows that they were place on open fire. Some of the bowls have oxidant or reduction firing that produces shades of brick-red, brown/brick-reddish, gray, black/greyish or black coloured. The majority of the bowls are bicoloured: brick-red, brown, brown/brick-reddish outside and black, gray, black/greyish inside, there are a few bowls with black/greyish outside and brick-red inside. The greatest number of fragments with reduction and oxidant firing belong to the large bitronconic vessels, which are mostly black outside and brown/brick/reddish inside.

The procedure of the firing in two colours appears on twenty-seven pottery fragments⁴⁸, the majority are black or gray outside and brick-red/ brown inside, nine of them have black colour outside and red inside. For the first time K. Horedt called the attention on the fact that the black and red coloured vessels originate in the Pilinyi culture, which adopted this technique from the southern part of the Alföld, where it appeared in Reinecke Bronze D period⁴⁹. This technique will widely spread in the Carpathian Basin under the influence of Gáva culture in the Early Iron Age⁵⁰.

Graph V. Distribution of pottery firing. 1. Oxidant; 2. Reduction; 3. Reduction outside and oxidant inside; 4. Oxidant outside and reduction inside; 5. Secondary burning

Based on the analysis of the archaeological materials, at the current stage of research, the settlement from Chinari "Mociar" can be dated in the Early Iron Age, Reinecke Ha A₂⁵¹ and

⁴⁸ The difference in the inside and outside colour, suggests that the mouth of the pot was closed in some way, perhaps by being fired inverted on the kiln floor or as a part of a stack of vessels. (Orton et alii 1993, 68 sq.)

⁴⁹ Horedt 1967, 151.

⁵⁰ László 1973, 599.

⁵¹ In the centre of Transylvania H. Ciugudean proposed the term Cugir – Band, the discoveries are parallel with the second phase of the Lăpuş necropolis (Ciugudean 1994, 25 sqq; Ciugudean 1994a, 72 sq); C. Kacsó dates the end of Lăpuş group at the middle of Ha A phase, which he considers the end of the Late Bronze Age III phase from north-west Romania (Kacsó 1990, 49). See also (Gogâltan 2001, 198 sq.; Gogâltan 2002, 44 sq.). The end of Bronze Age III phase for the central and south-west areas of Transylvania is linked with the beginning of the Gáva – Holihady culture in Ha B₁ (Vasiliev et alii 1991, 105 sqq; Vasiliev 1992, 25).

first part of Ha B₁ (the second part of 11th century and first half of 10th century B.C.)⁵². The future research and the unearthing of new features and the discovery of more material will bring further contributions to the knowledge of the cultural realities from this period.

BIBLIOGRAPHY

- Andrițoiu 1976 Andrițoiu, I., Descoperiri arheologice pe Valea Streiului Inferior, *Apulum*, XVI, 393–413.
- Andrițoiu 1983 Andrițoiu, I., Considerații asupra unor materiale arheologice aparținând bronzului târziu descoperite în împrejurimile Devei, *Sargetia*, XVI–XVII, 1982–1983, 125–137.
- Andrițoiu 1992 Andrițoiu, I., *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, Bibliotheca Thracologica, II, București
- Ardeu 1995–1996 Ardeu, A. G., Contribuții privind stadiul cercetării Hallstattului timpuriu în spațiul intracarpatic, *Sargetia*, XXVI, 1, 189–226.
- Bader 1970 Bader, T., Câteva observații privind sfârșitul epocii bronzului, *Aluta*, 1, 89–91.
- Benkő 1992 Benkő E., *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*, Varia Archaeologica Hungarica V, Budapest.
- Bouzek *et al.* 1966 Bouzek, J. – Koutecký, D. – Neustupný, E., The Knovíz Settlement of North-West Bohemia, *Fontes Archaeologici Pragenses*, 10, 203–212.
- Chita 2005 Chita, S., *Monografia istorică a comunei Vultureni până în 1990*, Cluj Napoca.
- Ciugudean 1978 Ciugudean, H., Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (I), *Apulum*, XVI, 39–53.
- Ciugudean 1979 Ciugudean, H., Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (II), *Apulum*, XVII, 65–86.
- Ciugudean 1994 Ciugudean, H., The Hallstatt A Period in Central Transilvania, *The Early Hallstatt Period (1200–700 B.C.) in South-Eastern Europe*, H. Ciugudean, N. Boroffka (ed.), *Bibliotheca Musei Apulensis*, I, Alba-Iulia, 25–40.
- Ciugudean 1994a Ciugudean, H., Perioada Hallstatt A în Centrul Transilvaniei, *Apulum*, XXXI, 59–73.
- Ciugudean 1997 Ciugudean, H., *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, Bibliotheca Musei Apulensis, VII, Alba-Iulia.
- Gogâltan *et al.* 1992 Gogâltan, Fl. – Cociș, S. I. – Păci A., Săpături de salvare la Cluj-Becaș – 1989, *Ephemeris Napocensis*, II, 7–17.
- Gogâltan – Isac 1995 Gogâltan, Fl. – Isac, A., Die spätbronzezeitliche Siedlung von Cășeu (I), *Ephemeris Napocensis*, V, 5–26.
- Gogâltan 2001 Gogâltan, Fl., The Settlement of Cășeu and Some Problems Concerning the Late Bronze Age in the Center and Northern Transylvania, Kacsó C. (Hrsg.), *Der nordkarpatischen Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7–10 Oktober 1998*, Baia Mare, 191–214.

⁵² The Ha A–B was considered a transition period to the Early Iron Age (Leahu 1973; Gumă 1993), later as part of the Late Bronze Age (Bader 1970, 91; Kacsó 1990; Gogâltan *et alii* 1992; Gogâltan 1999; Gogâltan 2002) being divided in three (Gogâltan *et alii* 1992; Gogâltan 2001; Gogâltan 2002) and four phases (Kacsó 1990, 49) later C. Kacsó returns on the three phases. The period Ha A₂–B₁ corresponds to the Gáva culture from the Tisza River area (Szabó 2004, 83; Szabó 2004a, 137). Iron I is parallel with the end of Ha A and Ha B₁ from Central Europe (Gogâltan 2002, 45) and marks the first occupation layer at the fortified settlements of Teleac and Mediaș (Vasiliev 1995, 96).

- Gogâltan 2002 Gogâltan, Fl., Aspecte privind metalurgia bronzului în Bazinul Carpatic. Ciocanele și nicovalele cu toc de înmănușare din România, *Ephemeris Napocensis*, IX–X, 1999–2000, 5–59.
- Gumă 1993 Gumă, M., *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, *Bibliotheca Thracologica*, IV, București.
- Horedt 1963 Horedt, K., Hallstättische Tierfiguren aus Lehința de Mureș, *Dacia NS*, 7, 527–534.
- Horedt 1966 Horedt, K., *Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației*, Baia Mare.
- Horedt 1967 Horedt, K., Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania, *Studii și Comunicări Brukenenthal*, 13, 137–156.
- Horedt *et al.* 1967 Horedt, K. – Berciu, I. – Popa, Al. – Paul, I. – Raica, I., Săpăturile arheologice de la Rahău și Sebeș, *Apulum*, VI, 11–27.
- Kacsó 1990 Kacsó, C., Bronzul târziu în nord-vestul României, *Symposia Thracologica*, 8, 41–50.
- Kalmar – Crișan 1995 Kalmar, Z. – Crișan, V., Materiale arheologice din județul Harghita în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (I), *ActaMN*, 32, I, 751–759.
- Kemenczei 1982 Kemenczei, T., Die Siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagykálló, *FolArch*, 33, 73–95.
- Kemenczei 1984 Kemenczei T., *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, *Archaeologia Hungarica*, S.N. LI, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács 1915 Kovács I., A marosvásárhelyi őskori telep, skytha és népvándorlaskori temető, *Dolgozatok*, 6, 226–325.
- Lazăr 1992 Lazăr, V., Mărturii arheologice tracice în județul Mureș, *Marisia*, XV–XXII, 37–49.
- Lazăr 1995 Lazăr, V., *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Târgu Mureș, 224–225.
- Lascu – Ota 2001 Lascu, I. Al. – Ota, R., Cercetări de suprafață pe raza localității Dumitra (jud. Alba), *Buletinul cercurilor științifice studențești. Arheologie-Istorie*, 7, Alba-Iulia, 77–86.
- László 1973 László A., Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din Hallstattul timpuriu, *SCIV*, 24, 4, 575–609.
- László 1994 László A., *Începuturile epocii fierului la est de Carpați* *Culturile Gáva-Holihrad și Corlăteni Chișinău pe teritoriul Moldovei*, *Bibliotheca Thracologica*, VI.
- László 2001 László A., Prima epocă a fierului. In Mircea Petrescu-Dâmbovița – Alexandru Vulpe (Ed.). *Istoria Românilor, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 294–327.
- Leahu 1973 Leahu, V., Cu privire la conceptul „perioada de trecere la epoca fierului” pe teritoriul României, *SCIV*, 24, 3, 477–484.
- Méder 2006 Méder Lóránt-László, Hallstättische Keramik aus Poian-Köhát, *Marisia*, XXVIII, 43–59.
- Orton *et al.* 1993 Orton, C. – Tyres, P. – Vince, A., *Pottery in Archaeology, Cambridge Manuals in Archaeology*, Cambridge University Press.
- Pankau 2004 Pankau, C., *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Mediaș / Siebenbürgen*, UPA, 109, Bonn.
- Patay 1976 Patay P., Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló-Aponhát, *FolArch*, 27, 193–201.
- Patek 1955 Patek E., Koravaskor-kutatásunk néhány problémája (Adatok a Duna-könyök koravaskorának kialakulásához), *ArchÉrt*, 82, 2, 162–176.

- Paulík 1968 Paulík, J., Zur Problematik der Ostlowakei in der jüngeren Bronzezeit. Sborník Slovenského Národného Múzea (Bratislava), *História*, 62, 8, 3–43.
- Popa *et al.* 2004 Popa, C. I. – Bounegru, G. – Mihai, P., Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia-Str. Brândușei, *Patrimonium Apulense*, IV, Alba Iulia, 150–155.
- Rustoiu 1997 Rustoiu, G., Câteva considerații culturale și cronologice privind Bronzul târziu în Bazinul Mijlociu al Mureșului, *Buletinul cercurilor științifice studențești. Arheologie-Istorie*, 3, Alba-Iulia, 19–26.
- Rustoiu 2000 Rustoiu, G., O așezare inedită aparținând bronzului târziu de la Oarda-„Bulza” (Mun. Alba Iulia). Câteva considerații culturale și cronologice privind bronzul târziu în Bazinul Mijlociu al Mureșului, *Apulum*, XXXVII, 1, 161–175.
- Soroceanu 1973 Soroceanu, T., Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja (jud. Alba), *ActaMN*, X, 493–515.
- Stan 2008 Stan, V. C., *Arheologia peisajului și Gis. Studiu de caz Valea Dezmir (com. Apahida, jud. Cluj)*, lucrare de licență, Cluj-Napoca.
- Szabó 1996 V. Szabó G., A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletgyűttes alapján, *StudArh*, II, 9–109.
- Szabó 2004 V. Szabó G., A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához, *StudArh*, X, 81–113.
- Szabó 2004a V. Szabó G., Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken, *ΜΩΜΟΣ*, II, Őskoros Kutatok II. Összejövetelének konferenciakötete, Debrecen, 2000. november. 6–8, Debrecen, 2004, 137–170.
- Székely 1966 Székely Z., *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Sf. Gheorghe.
- Vasiliev 1983 Vasiliev, V., Probleme ale cronologiei Hallstattului în Transilvania, *ActaMN*, XX, 33–57.
- Vasiliev 1985–1986 Vasiliev, V., Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba), *ActaMN*, XXII–XXIII, 1985–1986, 79–90.
- Vasiliev 1987 Vasiliev, V., Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II), *Sargetia*, 20, 1986–1987, 64–80.
- Vasiliev 1992 Vasiliev, V., Probleme privind cronologia epocii hallstattiene în aria intracarpatică a României (III), *EphemNap*, II, 19–26.
- Vasiliev 1994 Vasiliev, V., A propos du commencement du Premier Âge du Fer dans l'aire intracarpaticque de la Roumanie, H. Ciugudean, N. Boroffka (ed.), *The Early Hallstatt Period (1200–700 B.C.) in South-Eastern Europe*, Bibliotheca Musei Apulensis, I, Alba-Iulia, 231–239.
- Vasiliev 1995 Vasiliev, V., Les reserches consacrées au Premier âge du fer en Transylvanie. Résultats et problèmes, *Thraco Dacica*, XVI, 93–98.
- Vasiliev 1995a Vasiliev, V., *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du Premier âge du fer en Transylvanie*, Bibliotheca Thracologica, XII.
- Vasiliev 1997 Vasiliev, V., Quelques problemes concernant le premier age du fer en Transylvanie intracarpaticque, P. Roman (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations. Proceedings of the 7th International Congress of Thracology*, May, 20–26, 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, România, *Reports and Summaires*, București, 504–511.
- Vasiliev 2008 Vasiliev, V., Bemerkungen zu den bitronkonischen Gefässen, die für Gáva-Kultur Kennzeichnend sind, *Ephemeris Napocensis*, XVI–XVII, 2006–2007 (2008), 7–16.

- Vasiliev *et al.* 1991 Vasiliev, V. – Aldea, I. Al. – Ciugudean, H., *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României, Contribuții arheologice: Așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca.
- Vlassa 1970 Vlassa, N., Săpăturile de salvare de la Iernut (jud. Mureș), *Materiale*, IX, 167–176.
- Zaharia 1965 Zaharia, E., Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș, *Dacia NS*, 9, 83–104.
- Zaharia – Morintz 1965 Zaharia, E. – Morintz, S., Cercetarea Hallstattului timpuriu în România, *SCIV*, 16, 3, 451–462.

Explanation of the figures

- Graph. I. Surface treatment based on ceramic categories.
- Graph. II. Temper distribution based on ceramic categories.
- Graph. III. Distribution of pottery shapes: 1. Pottery fragments; 2. Pots, "bag-shaped" vessels; 3. Bitronconic vessels; 4. Bowls; 5. Deep bowls; 6. Shallow bowls; 7. Miniature Vessels; 8. Globular vessels; 9. Mugs.
- Graph. IV. Decoration of pottery fragments: 1. Without decoration; 2. Horizontal channeling; 3. Garland channeling; 4. Oblique channeling; 5. Vertical channeling; 6. Semicircular channeling; 7. Spiral channeling; 8. Incision; 9. Knob; 10. Barbotine; 11. Incision on the lip.
- Graph. V. Distribution of pottery firing: 1. Oxidant; 2. Reduction; 3. Reduction outside and oxidant inside; 4. Oxidant outside and reduction inside; 5. Secondary burning.
- Fig. I. The map of Chinari and location of the prehistoric settlement.
- Fig. II. The results of magnetometer surveys at Chinari "Mociar".
- Fig. III. The results of soil resistivity measurements at Chinari "Mociar".
- Fig. IV. The plan, east and south profile of S1 with feature Cx001.
- Fig. V. The north and east profile of S2 and the west profile of S3.
- Fig. VI. The plan and north profile of S4 with features Cx002 and Cx003.
- Fig. VII. The plan, north and west profile of S5 with feature Cx004.
- Fig. VIII. 1–6. "Bag-shaped" vessels.
- Fig. IX. 7–13. "Bag-shaped" vessels.
- Fig. X. 14–20. "Bag-shaped" vessels.
- Fig. XI. 21–26. "Bag-shaped" vessels.
- Fig. XII. 27–29. "Bag-shaped" vessels. 30–34. Bitronconic vessels.
- Fig. XIII. 34–43. Bitronconic vessels.
- Fig. XIV. 44–49. Bitronconic vessels. 50–54. Globular vessels.
- Fig. XV. 55–61. Shallow bowls. 62–66. Deep bowls.
- Fig. XVI. 67–76. Deep bowls.
- Fig. XVII. 77–85. Bowls.
- Fig. XVIII. 86–93. Bowls.
- Fig. XIX. 94–97. Mugs. 98–103. Miniature vessels.
- Fig. XX. 104–121. Pottery fragments.
- Fig. XXI. 122–137. Pottery fragments.
- Fig. XXII. 138–140. Burned clay objects. 141–142. Animal figurines.

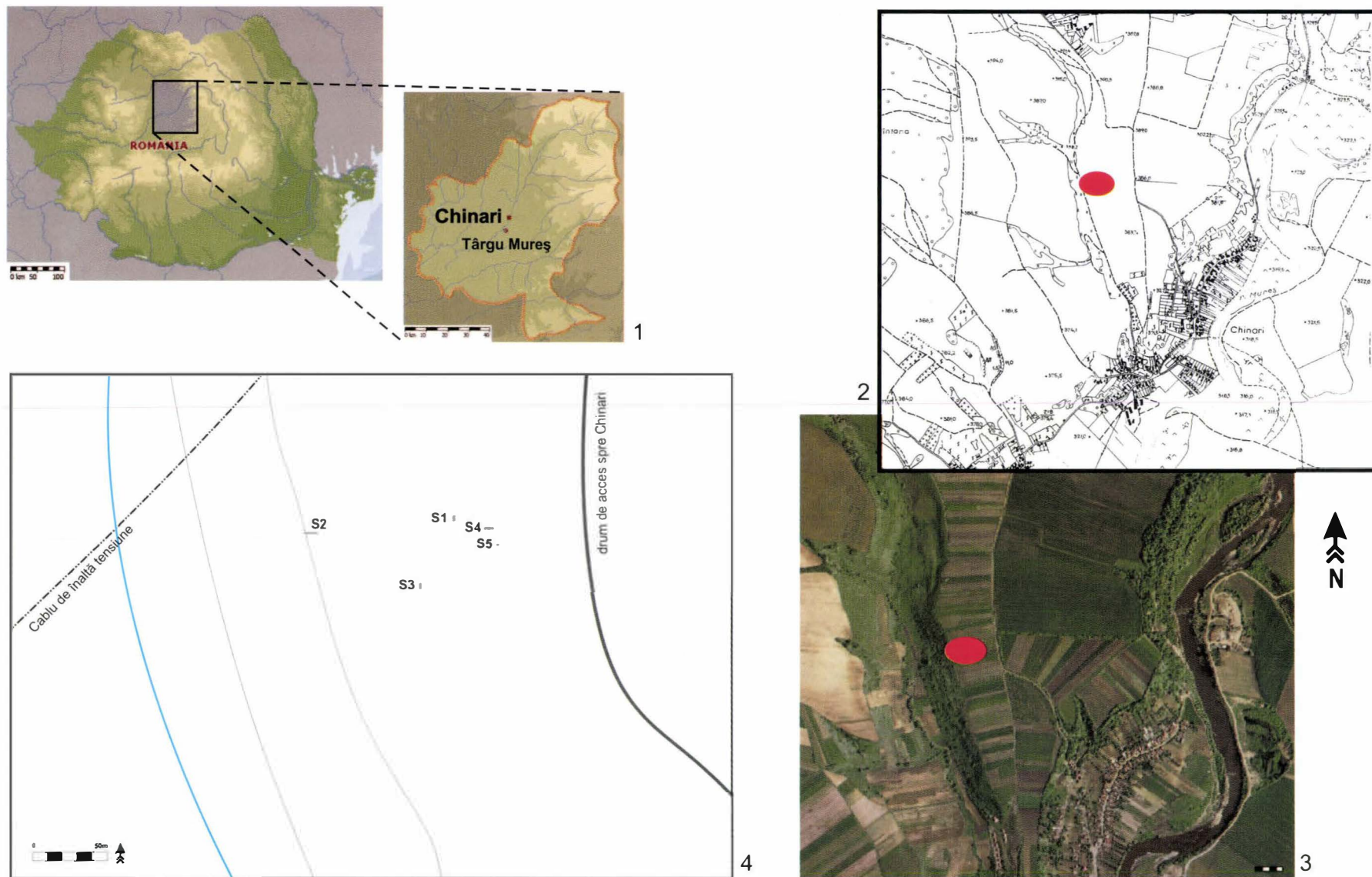

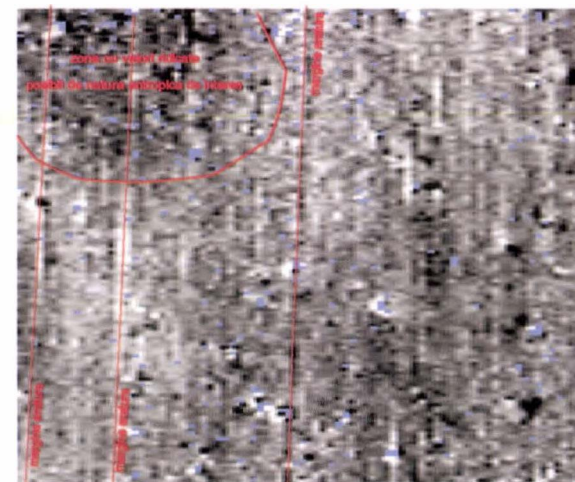
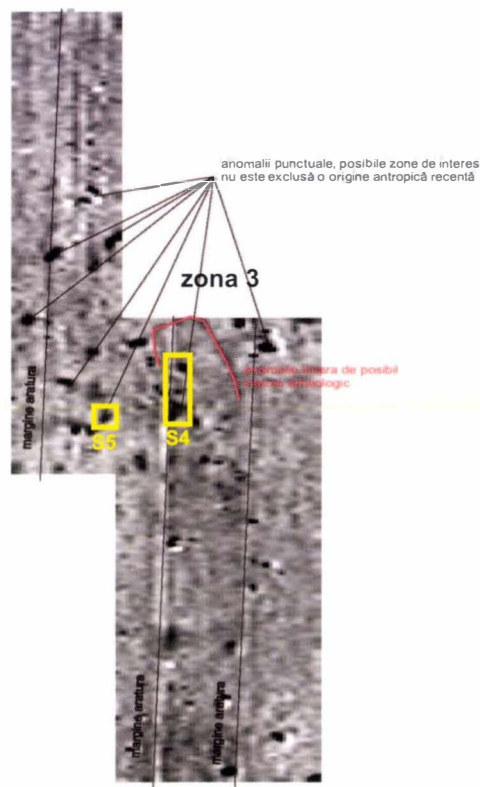
Fig. I. The map of Chinari and location of the prehistoric settlement.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

R1**Vest**

Ghid de interpretare:

- Hartile magnetometrice pentru zonele 1 -3 sunt redade in tonuri de gri pentru reliefarea variatiilor magnetice si a usura interpretarea;
- Variatiile inregistrate sunt per total foarte mici insa cu zone de crester bine delimitate; inafara acestora exista foarte multe anomalii punctuale, cu valoare ridicata ce corespund obiectelor metalice recente atat de raspandite pe suprafetele agricole lucrate mecanizat
- Pe langa acestea se poate identifica fenomenul ridge and furrow corespunzator limitelor adanci dintre proprietatile agricole rezultate din aratul adanc succesiv; acestea sunt fie mai vachi fie actuale, vizibile
- Anomaliile identificate ca fiind de interes sunt in marea lor majoritate de pana la 15 nT si corespund cel mai probabil unor complexe punctuale de tip groapa sau unor obiecte metalice aflate la mai mare adancime in sol

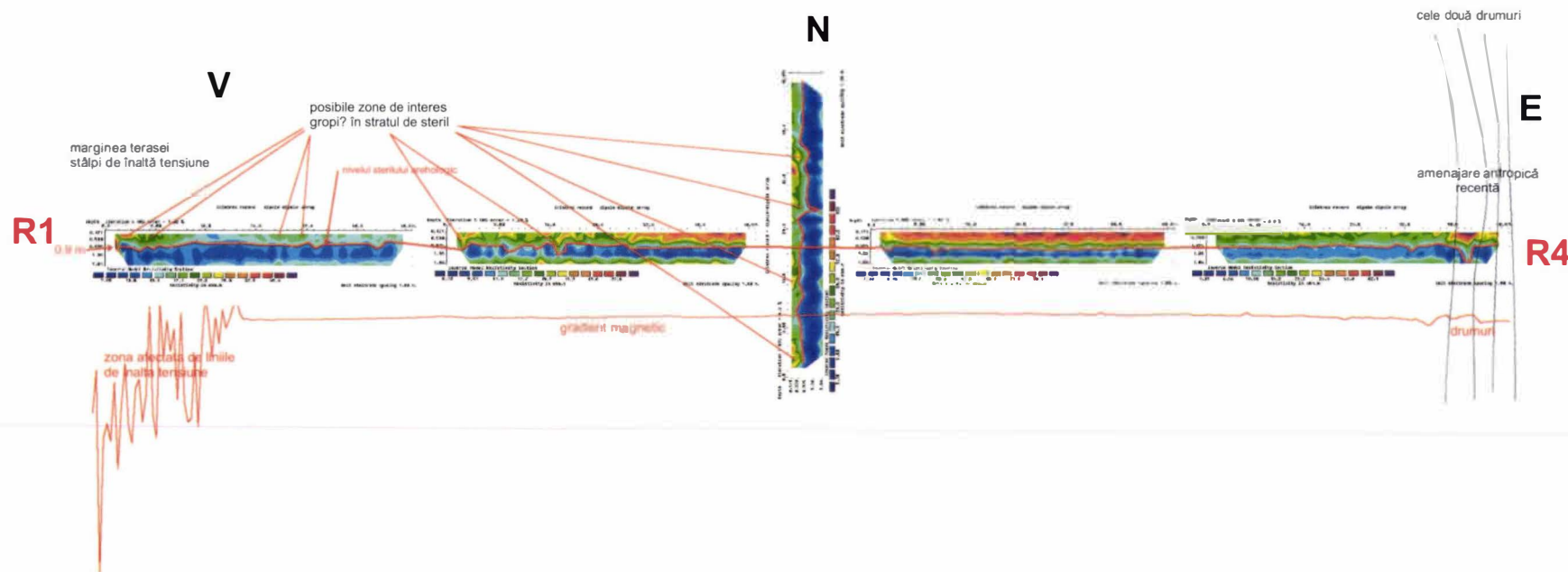
stâlpi de înaltă tensiune

zona 2**zona 1****N****Chinari****R4**

drumuri de acces

Fig. II. The results of magnetometer surveys at Chinari "Mociar".

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Ghid de interpretare:

- Secțiunile de rezistivitate sunt puse conform aliniamentului de pe teren R1 până la R4 de la V la E, iar R5 de la S la N.
- Valorile de rezistivitate sunt redată în culori ce corespund scalei fiecărui profil (la baza lui) - culorile pot induce în eroare, valorile sunt cele ce contează (deoarece sunt repartizate conform val. max și minime pentru fiecare profil)
- profilele sunt dispuse în ordine din teren însă nu strict după poziția lor din teren; pentru identificarea în teren a anomaliilor se va urmări metrul corespunzător de la origine pentru fiecare profil
- profilul magnetic este redat jos sub formă grafică; valorile din dreptul metrului 0 până spre metrul 25 al primului profil sunt afectate de liniile de înaltă tensiune și câmpul magnetic generat de acestea.
- din puncte de vedere arheologic, de interes sunt adâncirile / rupele în stratul de steril evidente rezistivimetric; ele ar putea aparține unor complexe de tip gropi însă nu este exclusă o origine geologică; rafinarea datelor de magnetometrie cu poziționare exactă va aduce un nou indiciu cu privire la originea acestor anomalii

Fig. III. The results of soil resistivity measurements at Chinari "Mociar".

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

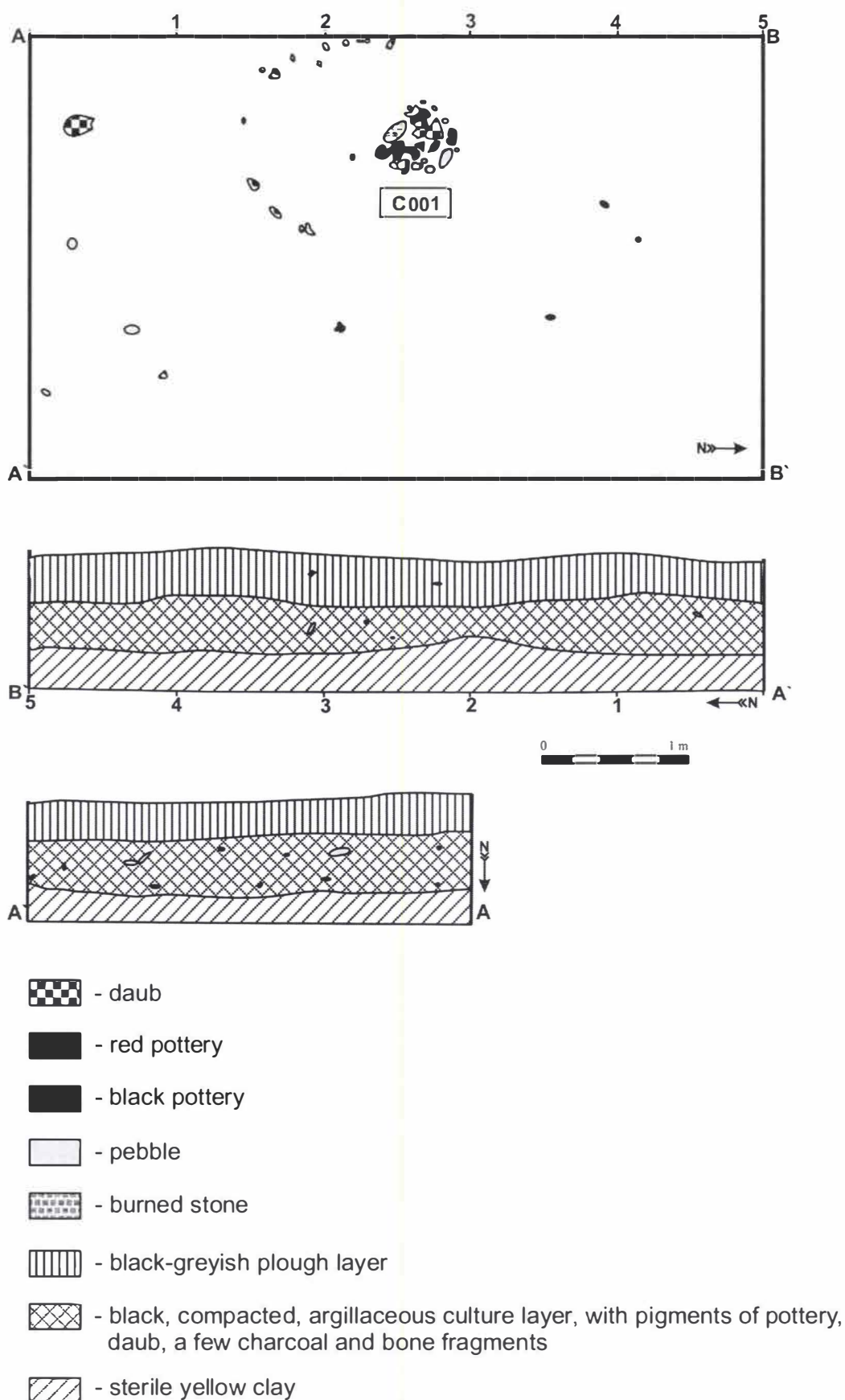

Fig. IV. The plan, east and south profile of S1 with feature C001

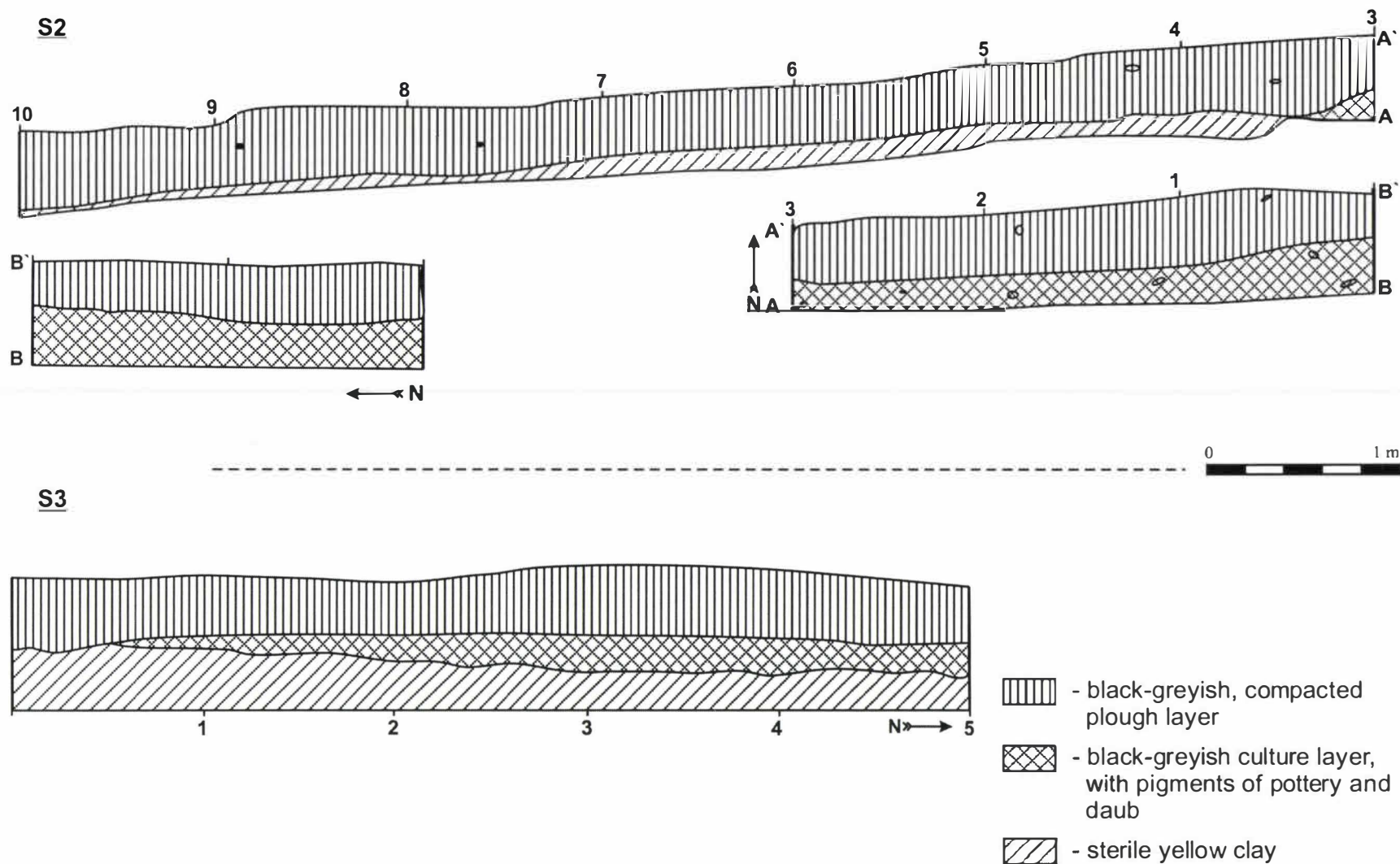

Fig. V. The north and east profile of S2 and the west profile of S3
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

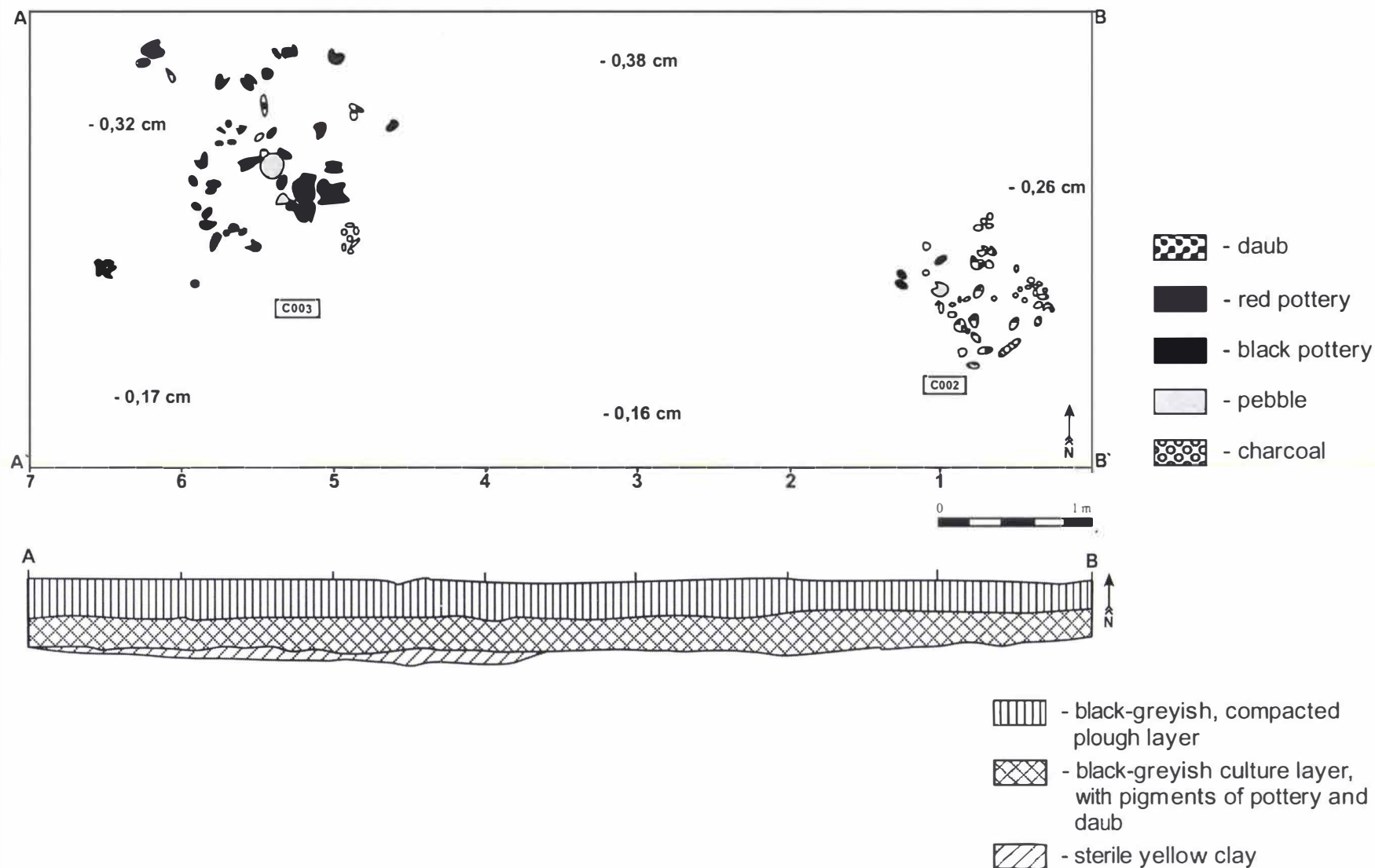

Fig. V I. The plan and north profile of S4 with features C002 and C003
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

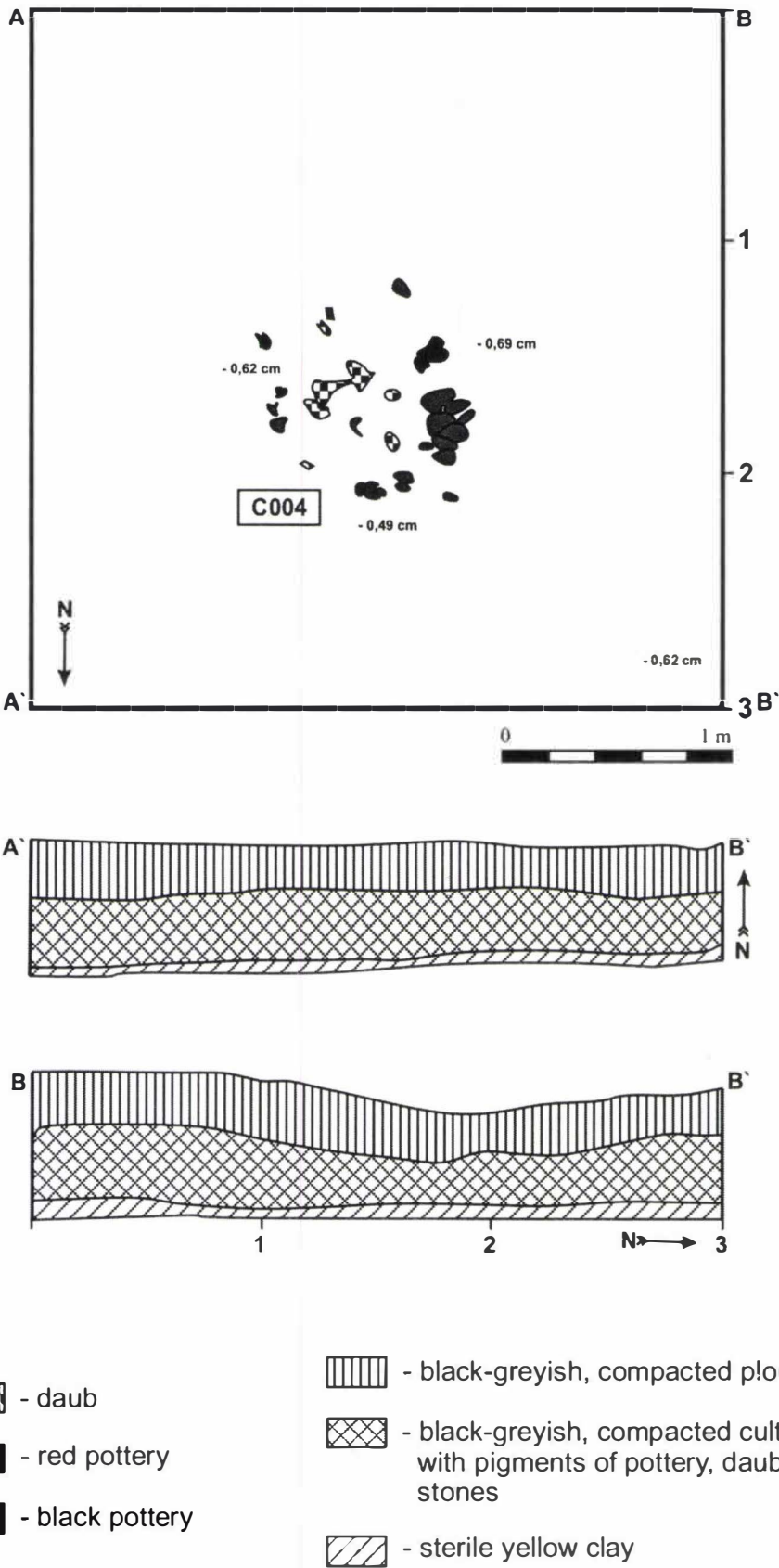

Fig. VII. The plan, north and west profile of S5 with feature C004

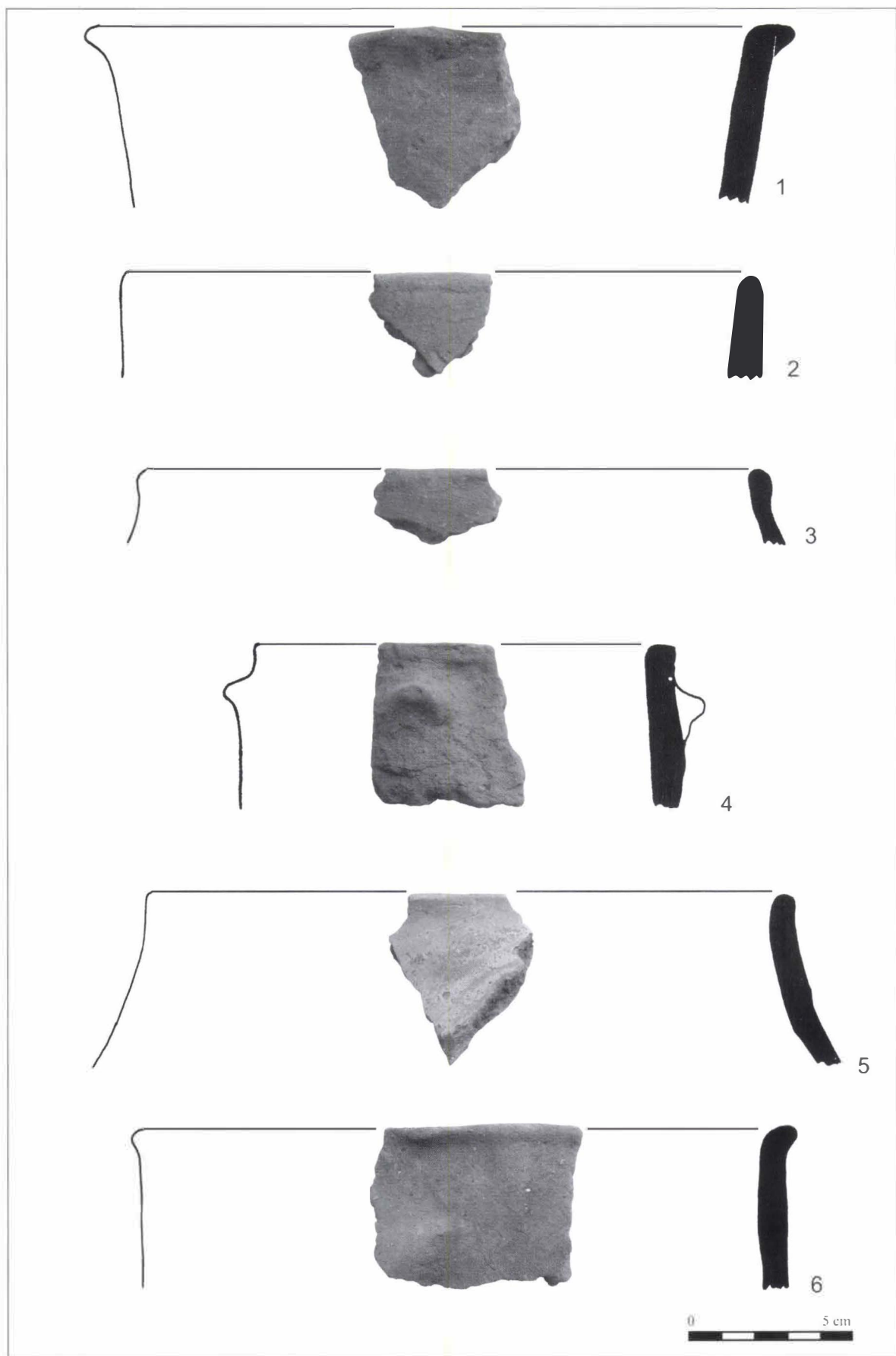

Fig. VIII. "Bag-shaped" vessels

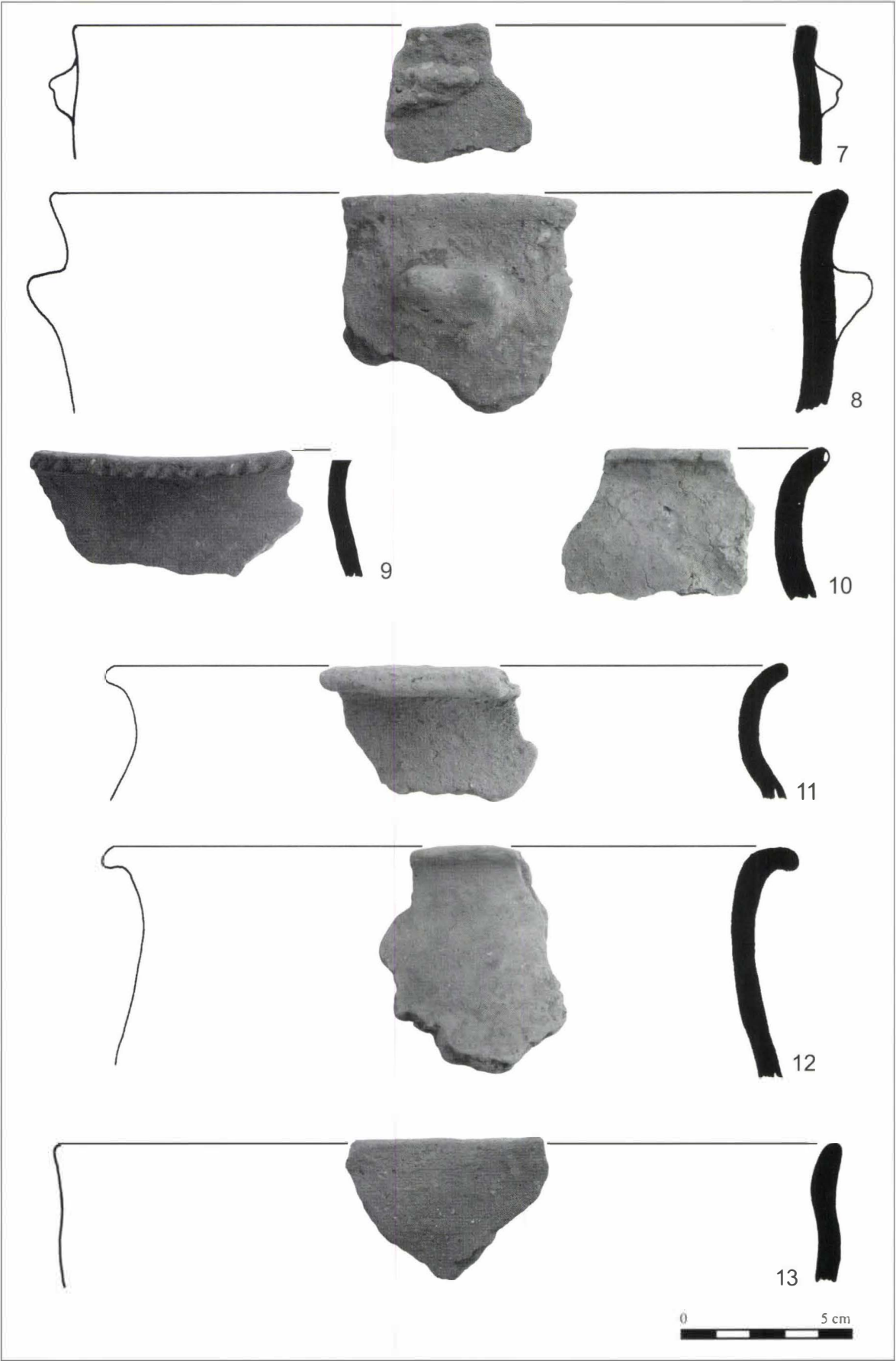

Fig. IX. “Bag-shaped” vessels

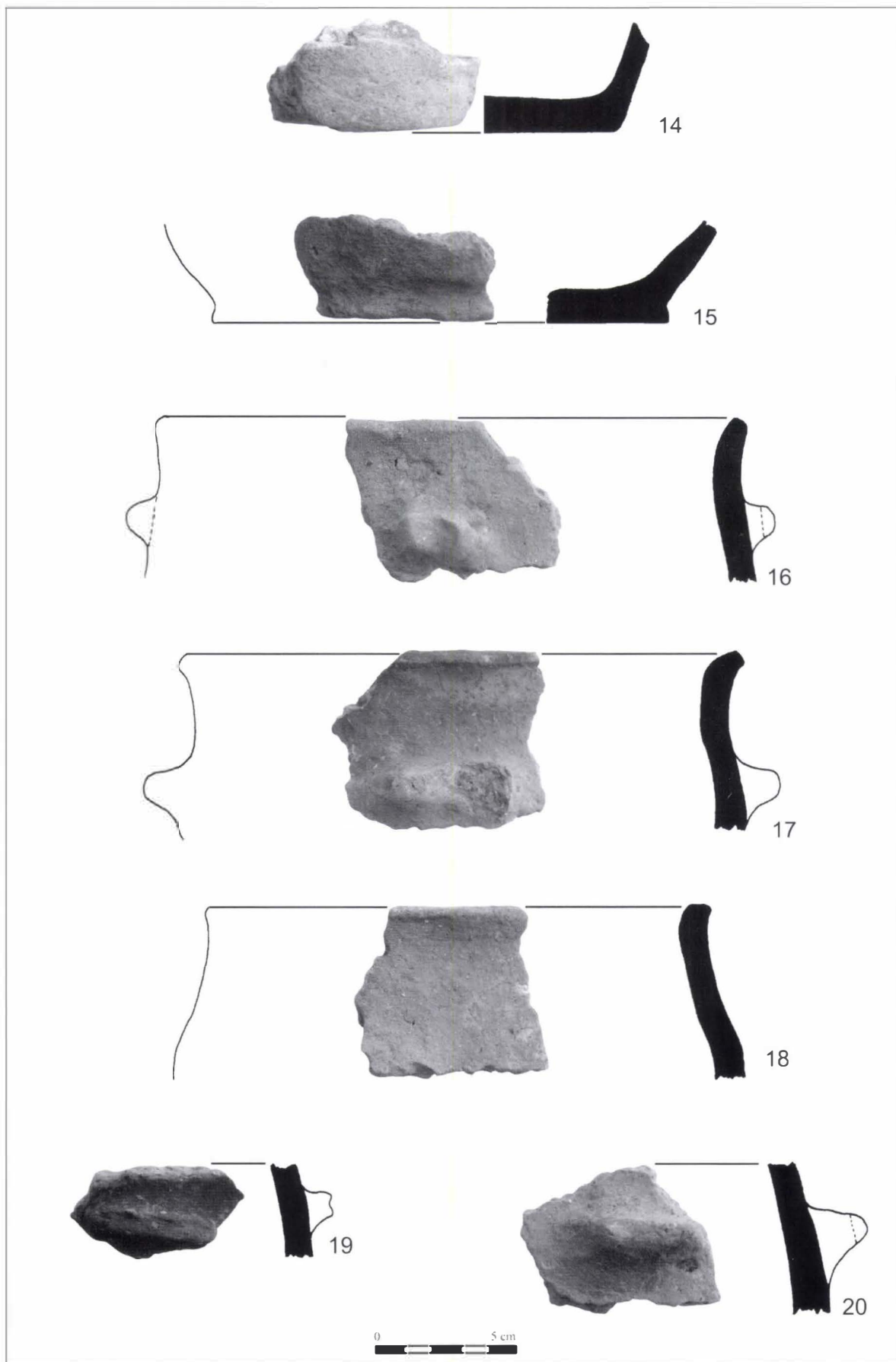

Fig. X. "Bag-shaped" vessels

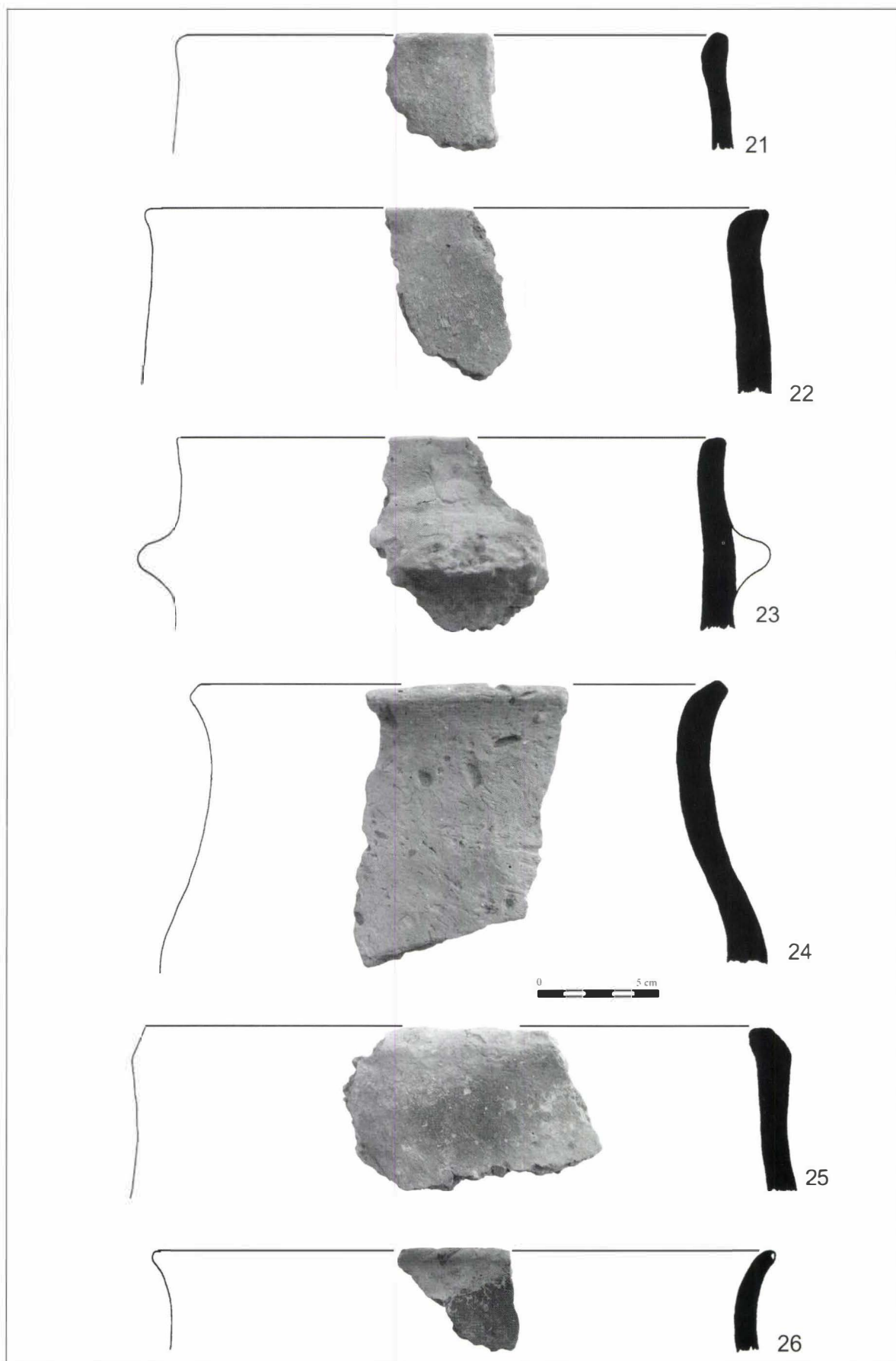

Fig. XI. "Bag-shaped" vessels

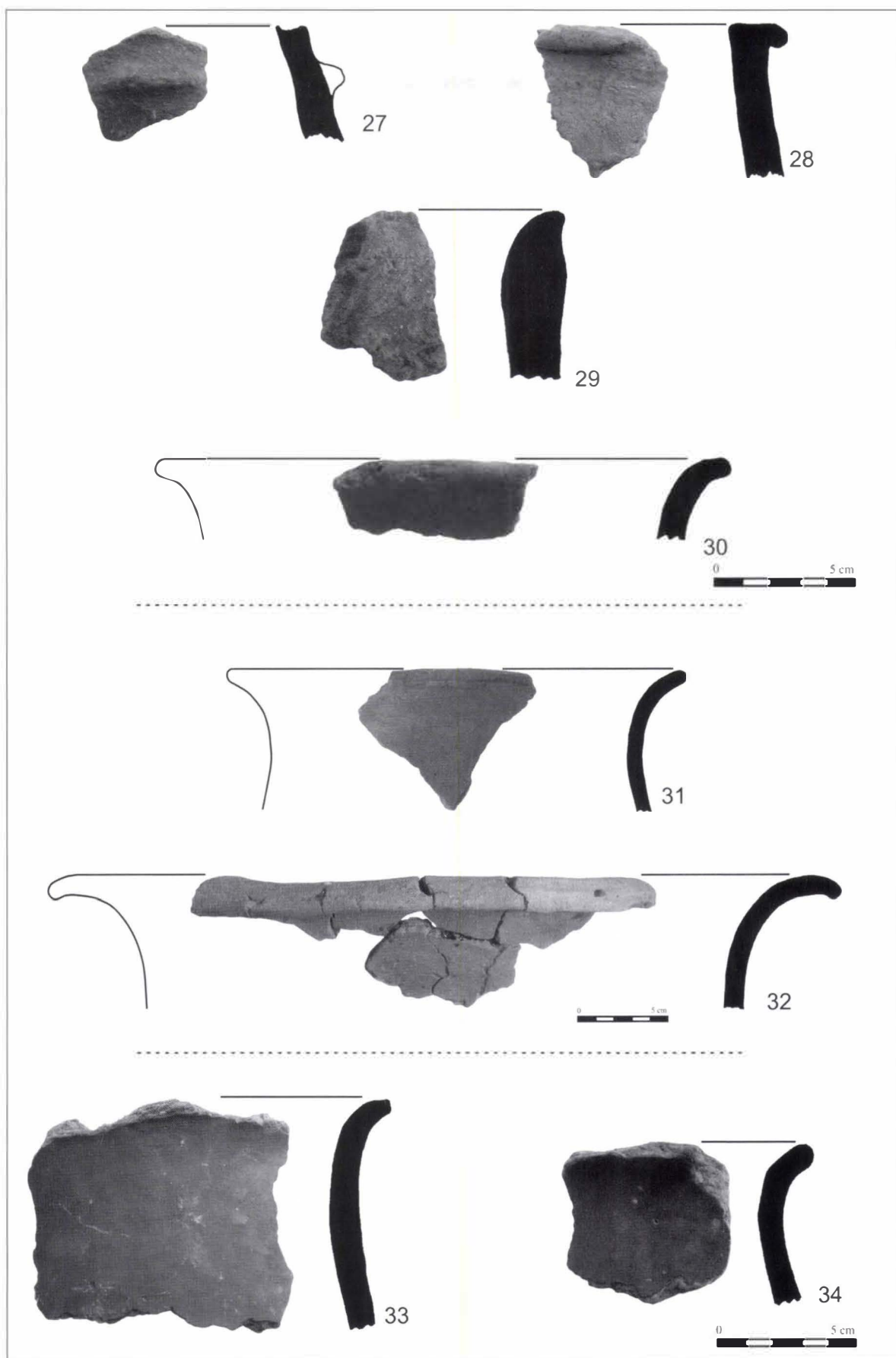

Fig. XII. 27–29. “Bag-shaped” vessels. 30–34. Bitronconic vessels

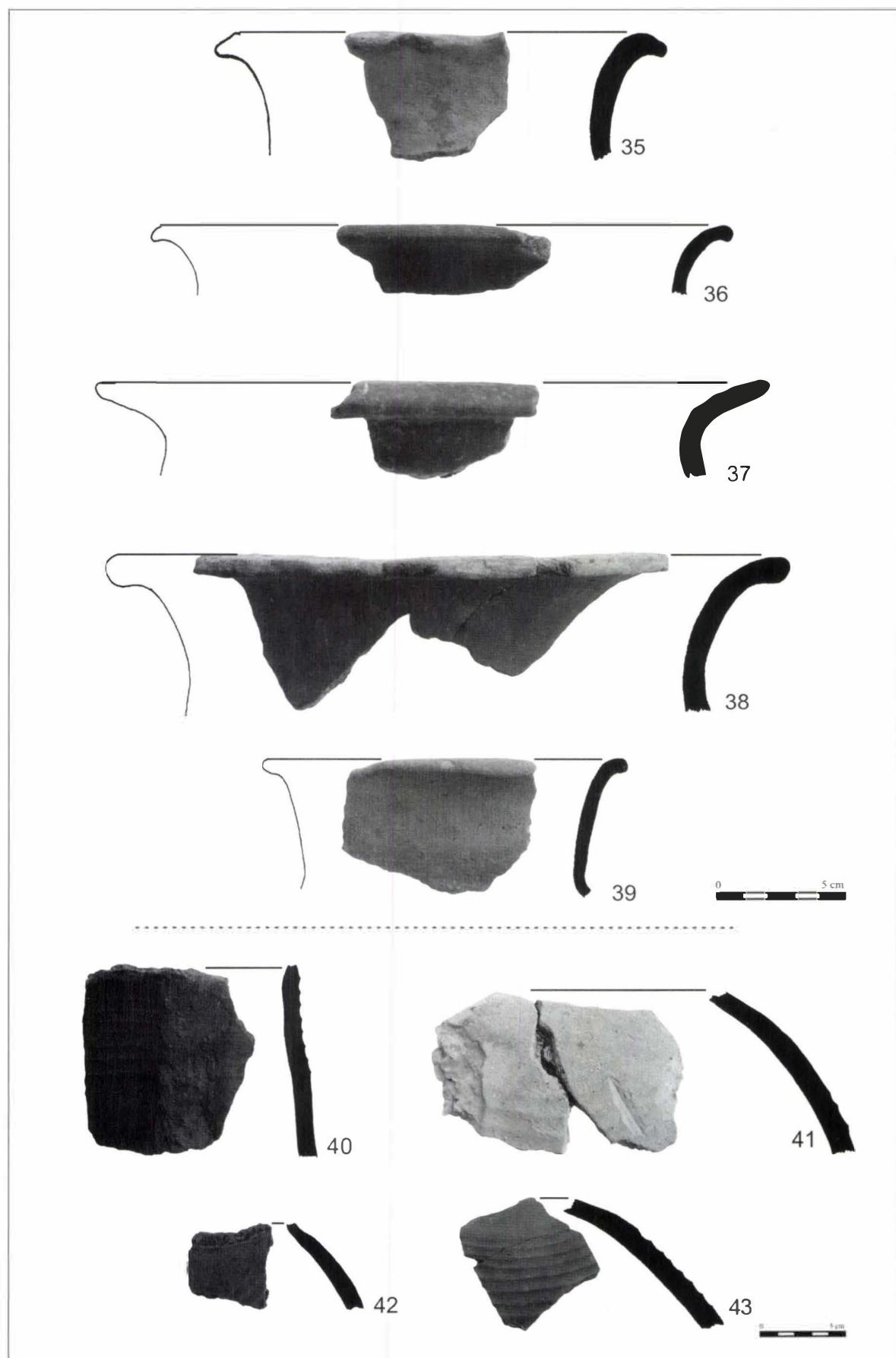

Fig. XIII. Bitronconic vessels

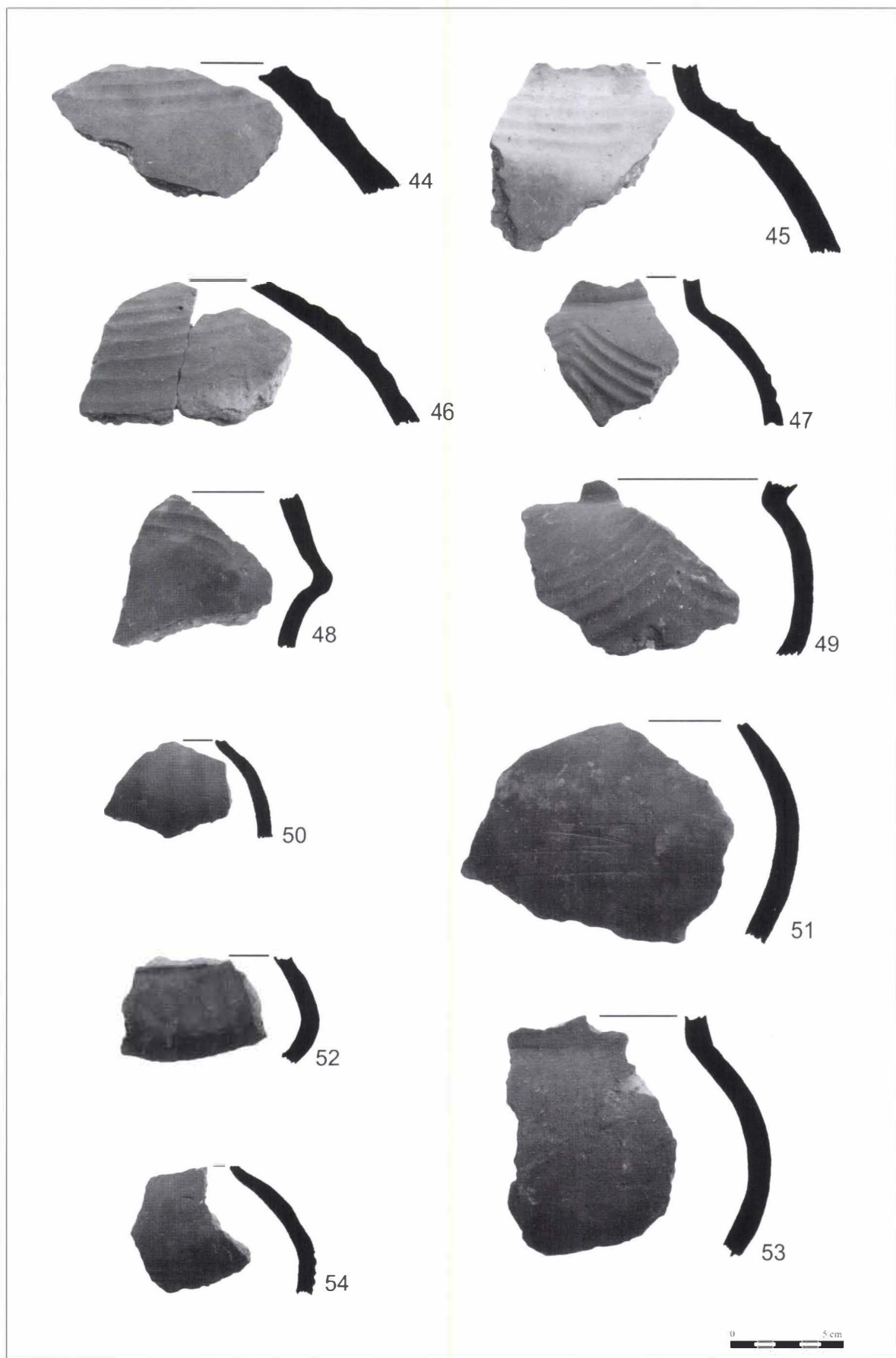

Fig. XIV. 44–49. Bitronconic vessels. 50–54. Globular vessels

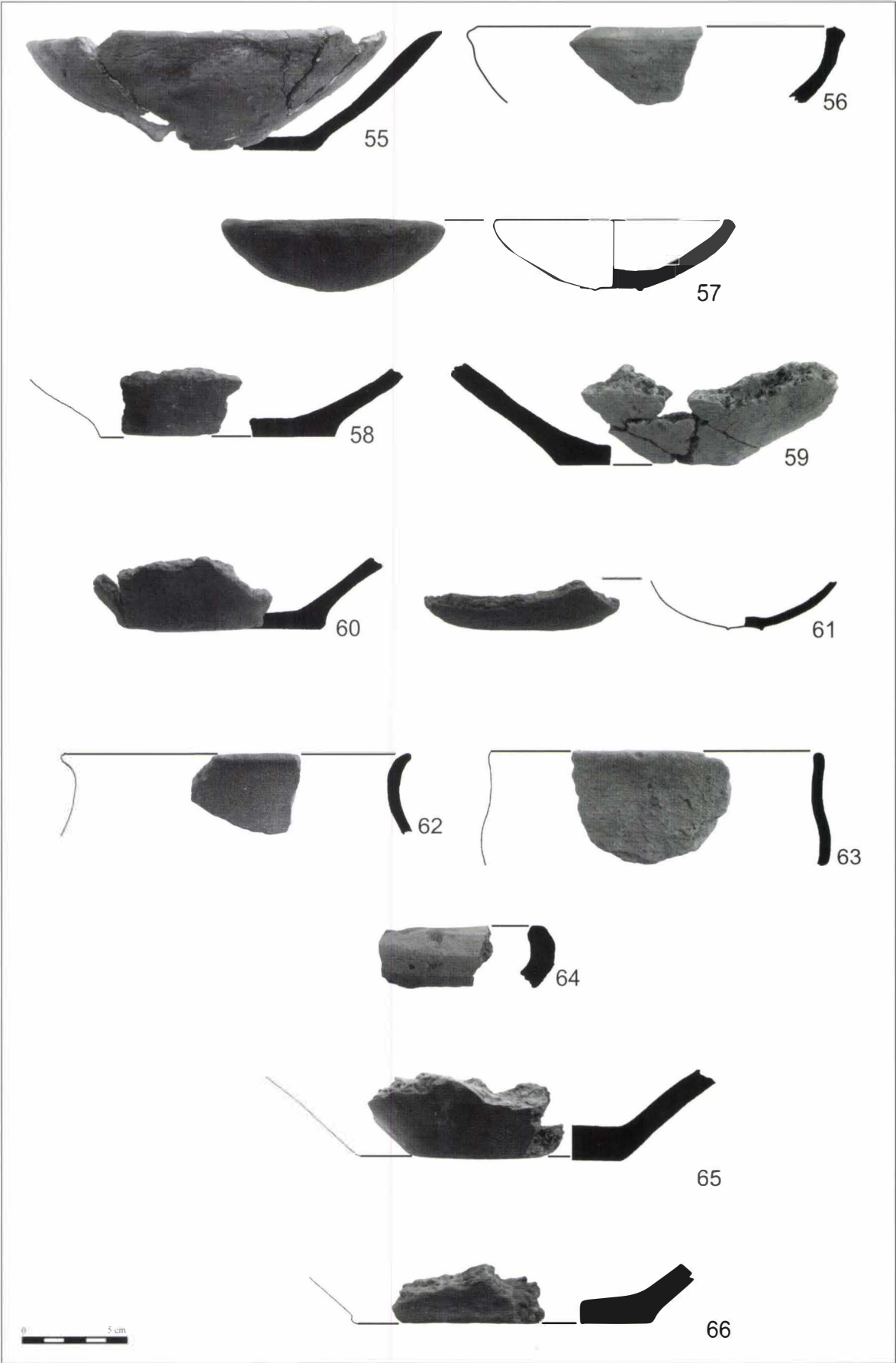

Fig. XV. 55-61. Shallow bowls. 62-66. Deep bowls

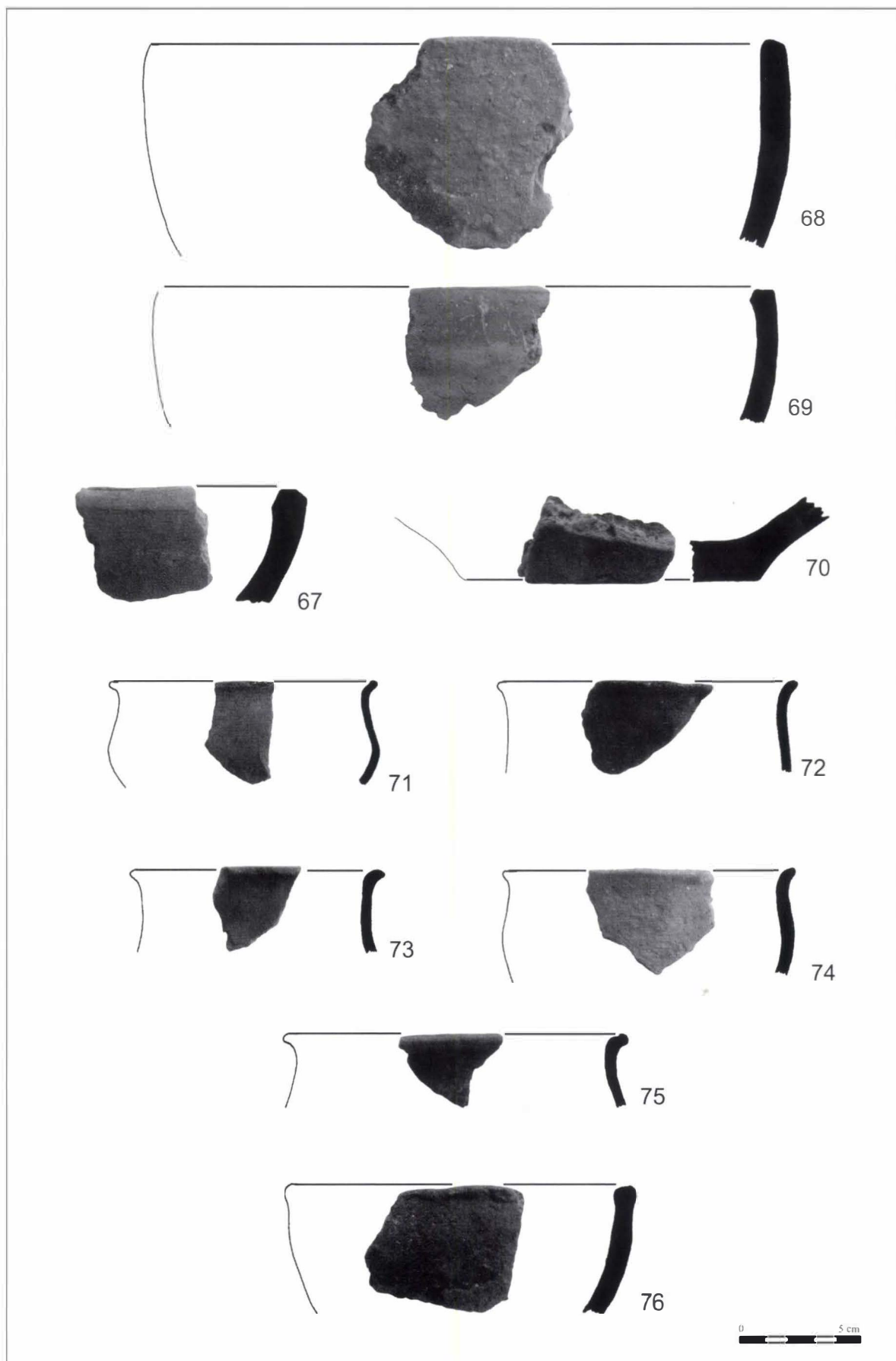

Fig. XVI. Deep bowls

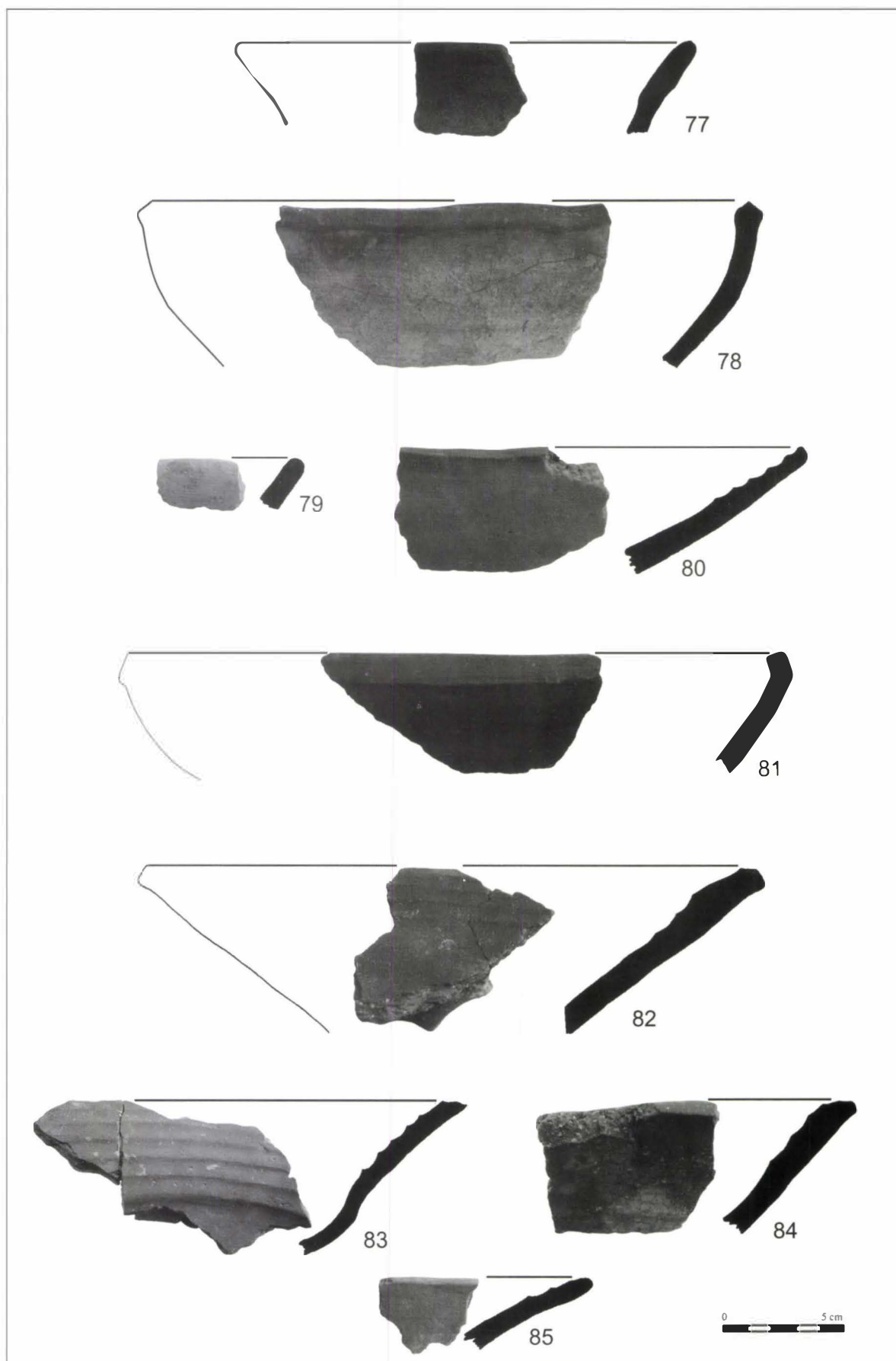

Fig. XVII. Bowls

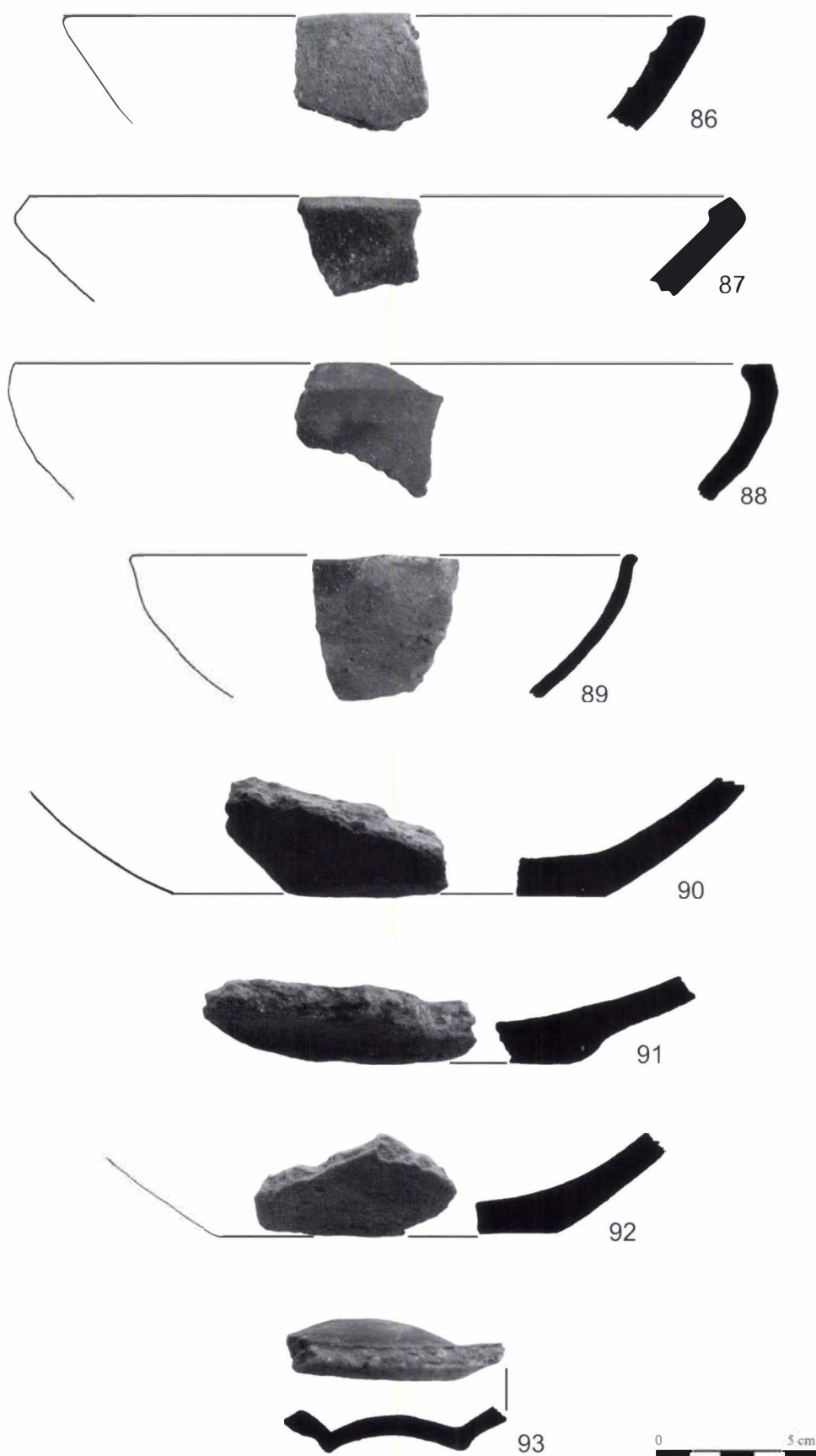

Fig. XVIII. Bowls

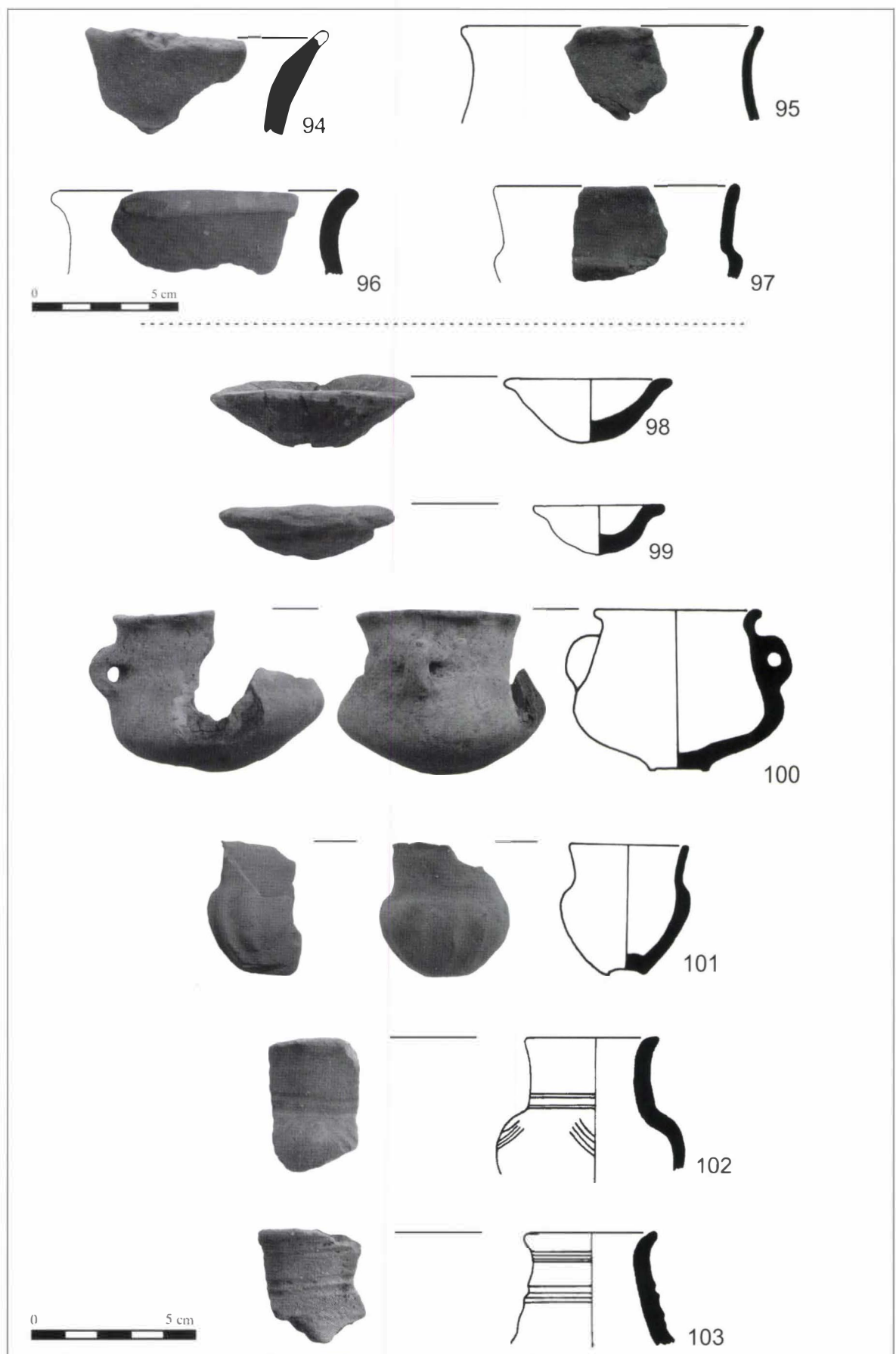

Fig. XIX. 94-97. Mugs. 98-103. Miniature vessels

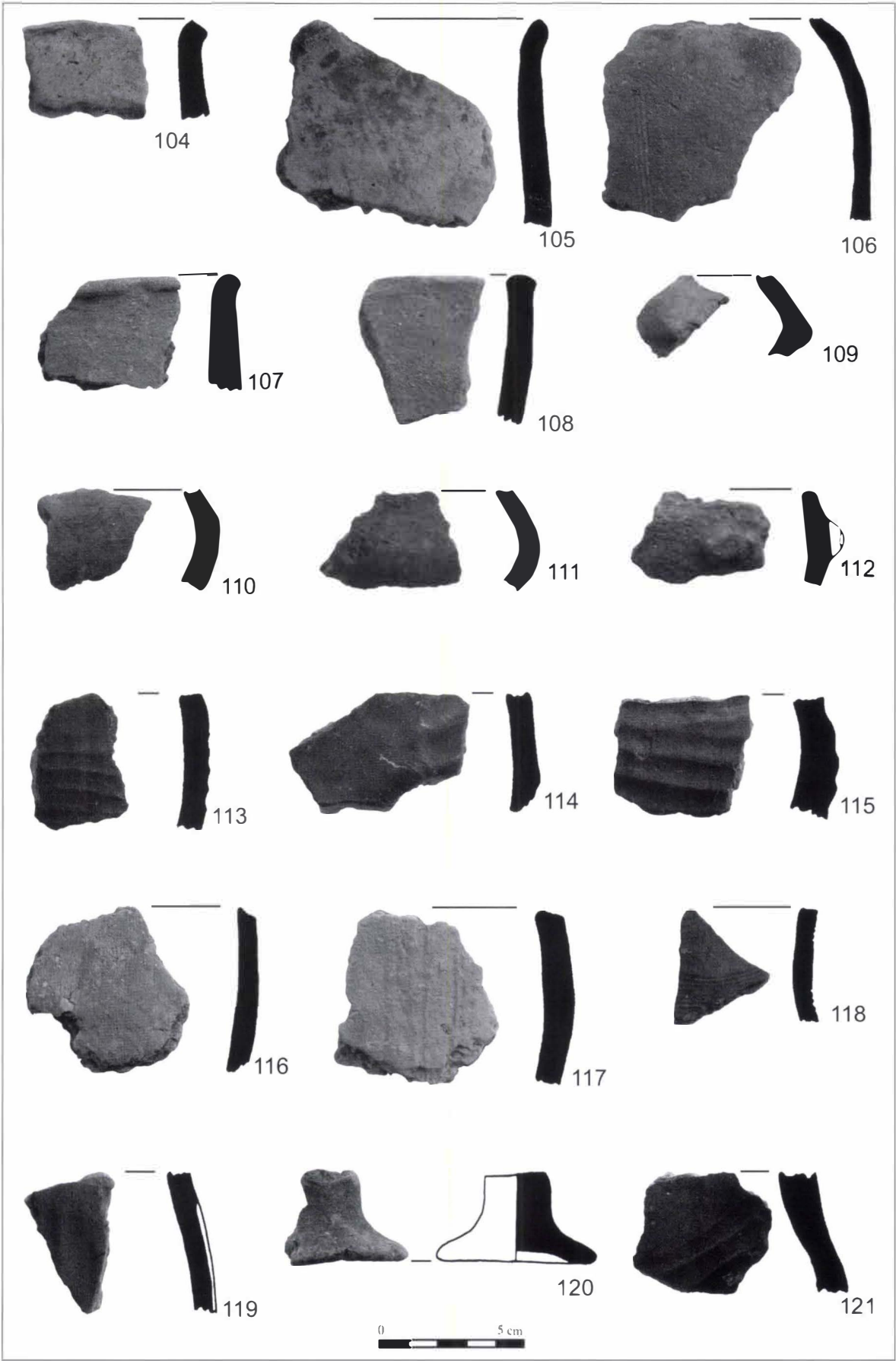

Fig. XX. Pottery fragments

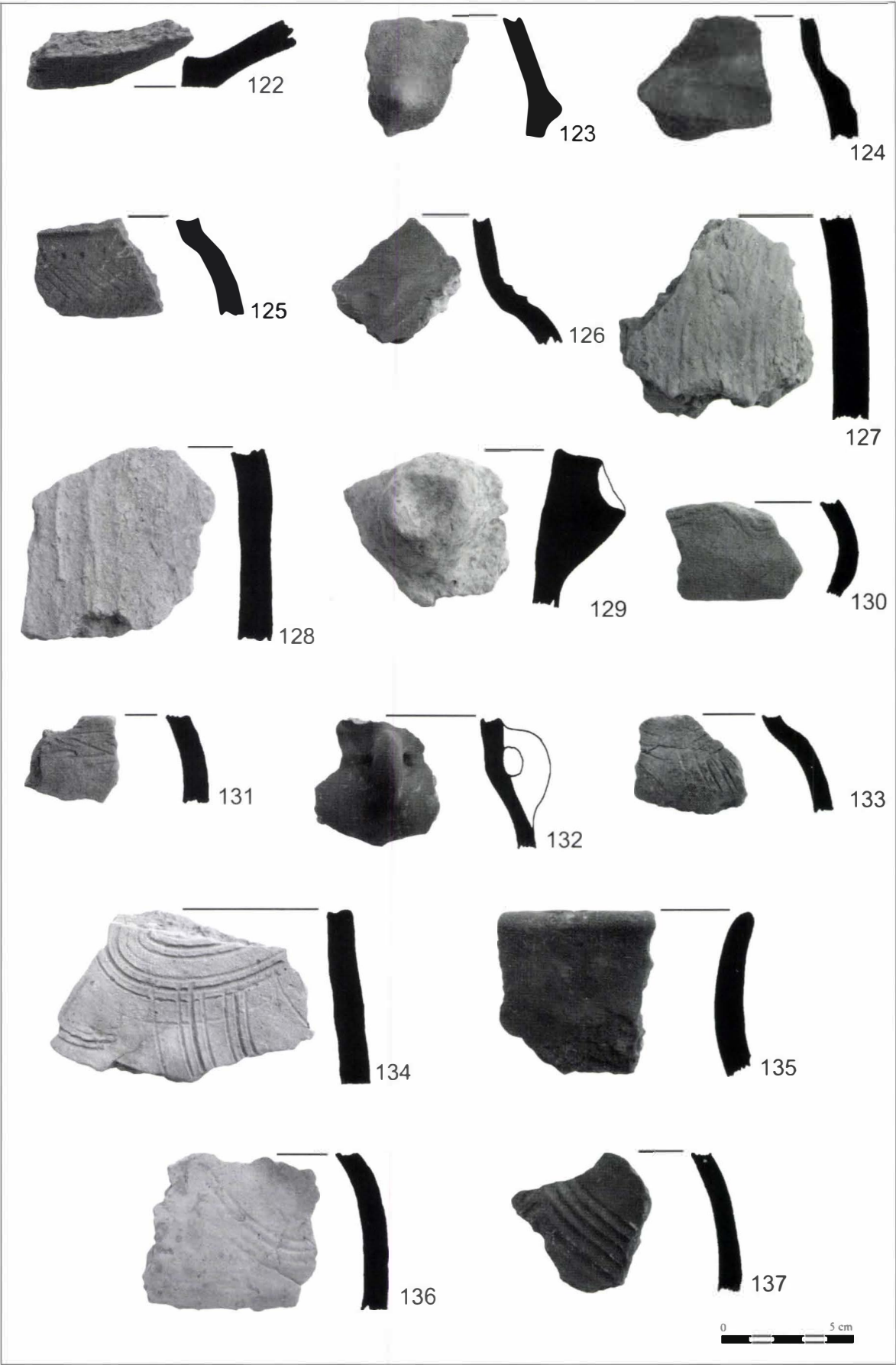

Fig. XXI. Pottery fragments

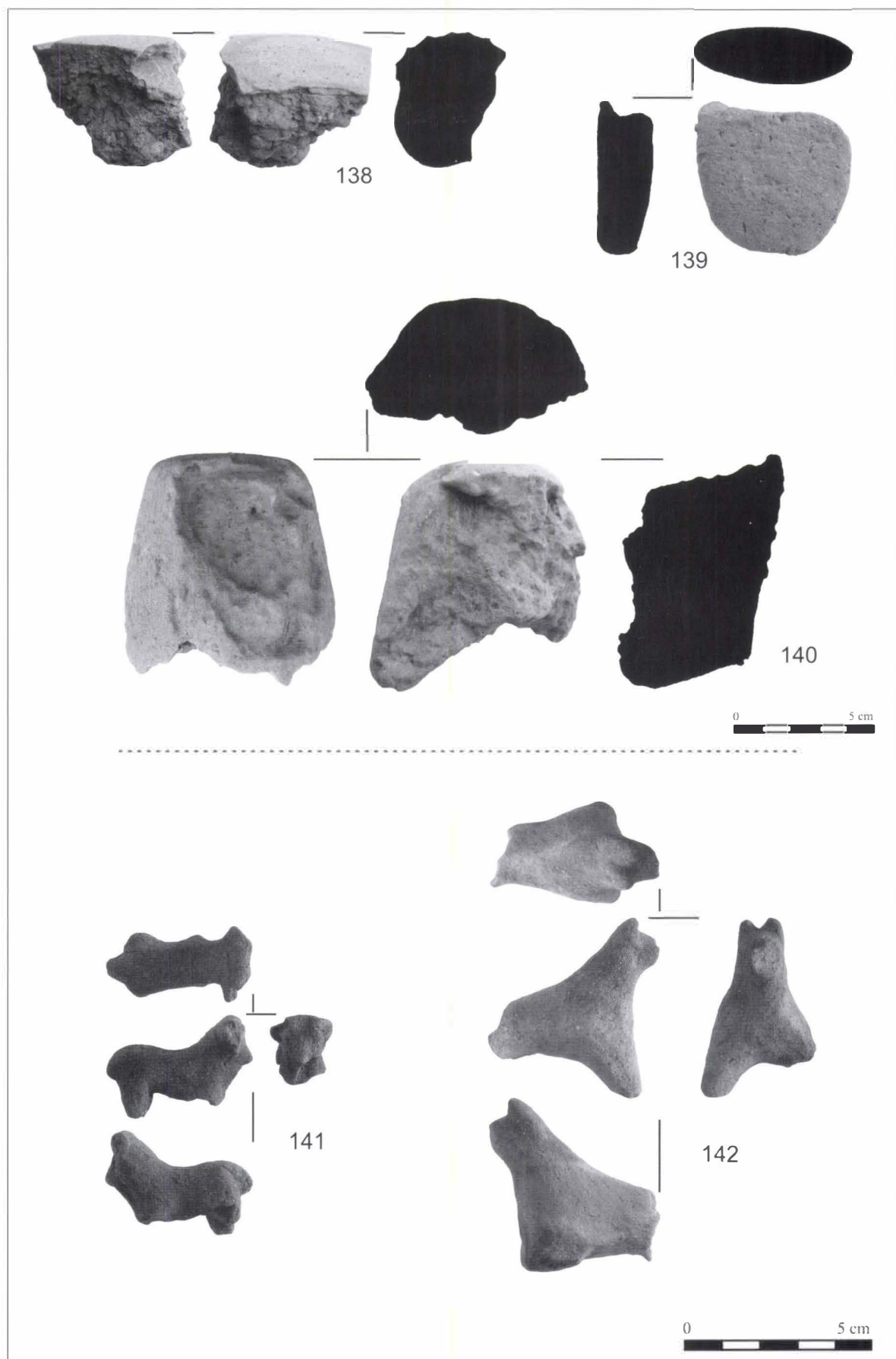

Fig. XXII. 138–140. Burned clay objects. 141–142. Animal figurines

ROMAN AGE DISCOVERIES FROM TÂRNĂVENI (MUREȘ COUNTY)¹

BORDI ZSIGMOND LÓRÁND
Sekler National Museum, Sfântu Gheorghe

This study presents the results of several field researches that were made in 1994–1995 in the area of Târnăveni (Mureș county). The existence of some Roman age vestiges in the territory of the town was formerly known in the archaeological literature due to the fact that in one unknown place a few stamped bricks (with the seals LEG XIII G² and CIVRB³) were found, and also a Roman oil lamp was discovered during the building of the Catholic Church. Based on these discoveries the scholars presumed the existence of a Roman age settlement in the area of the town⁴, but they could never localize it. The first information about the existence of some ancient remains in the researched area was brought to me by my father. In 1967, while planting the vine, he discovered a great number of potsherds, a grey oil lamp as well as the remains of a foundation made of sandstone. Based on this information, we started investigating that area. The results of our researches are the following:

I. The area called “Pe rât” is situated in the space between the 9 Mai Street, Crângului Street and the Blaj–Praid railroad (Fig. 1/1). From a 1.5 hectare surface a great number of potsherds from the Roman age were collected. Because this area was used for a long time as farming land, the superior levels are disturbed by the ploughing and the archaeological material collected is very fragmentary, even if the shape of the pots is recognizable, none of the parts can be joined together.

1. *Luxury pottery*

From this category two fragments of stamped pottery were found. The first one is a potsherd of a red fired bowl, with right, thickened rim and decorated with a stamped pinewood branch (Pl. I/1). The same decoration was found on the pottery discovered at Slăveni⁵, *Porolissum*⁶

¹ This is the English version of a study published in Romanian with the title “Descoperiri de epocă romană din orașul Târnăveni” in *Anuarul Institutului de Studii Socio-Umane Sibiu*, III, Sibiu, 1996, 31–41. The archaeological materials presented in this study, are now in the Târnăveni Municipal Museum.

² CIL III, 8065, 1.

³ CIL III, 8074, 25.

⁴ Lazăr 1995, 261–262, with further bibliography.

⁵ Popilian 1975, 81, pl. XXXI–XXXII.

⁶ Gudea 1980, 155.

and Turda⁷. The second fragment is part of a vessel with right rim, covered with a black engobe, which was made from a fine textured clay body mixed with mica, grey fired. The decoration is a combination of the stamped floral and vegetal elements (Pl. I/2). A vessel with a similar decoration was found at Turda⁸.

2. Common use pottery

This category of pottery represents the great mass of the potsherds discovered. The majority was grey fired rough pottery, which was made from a clay body tempered with sand (almost 70% of the gathered material). The brown or brick-red fired pottery is rare; it appears just in the case of the bowls and plates.

Pots (Pl. II)

The majority of the fragments discovered (almost 65%) are part of this category. They were fast wheel made, tempered with sand and small pebbles. The firing process was developed in an anaerobe ambience, till the materials acquired a colour between light and dark grey. The decoration consists of parallel wavy lines or rope-and-pulleys on the upper part of the vessel.

The majority of them are pots with bulging upper parts and short neck with everted rim. The edge has fluting for the lid (Pl. II/1, 3, 5–8). Similar vessels were found on both sides of the Carpathian Mountains in settlements like Romula⁹ in Oltenia or Cristești¹⁰ in Transylvania. The other, rare variant is the category of the bulging pots, with everted and thickened rim (Pl. II/2, 4). The fragments discovered are very similar to the ones found at Turda¹¹, Cristești¹² and Locusteni¹³.

Storage vessels (Dolia) (Pl. III/1–4)

We have only found four potsherds from this type of vessels; each fragment is part of a different pots. Two potsherds with horizontally extended rims (Pl. III/1, 2) were made from clay tempered with sand, fired in anaerobe ambience till getting a grey colour. One of the vessels had a horizontal fluting on the region of its neck. The other two (Pl. III/3, 4) with tawny colour have horizontally extended rims, covered by two or three fluting lines. This decoration consists of vertically painted puce bands, beginning below the rim. Vessels like these were discovered in almost every Roman Age settlement (ex. Cristești¹⁴).

Bowls (Pl. IV/1–7)

This category of vessels appears rarely in our collected archaeological materials. They were generally coloured between tawny and brick-red, and the surfaces were covered by puce toned bands. Fragments of two different types were discovered: potsherds of bowls with thickened rim (Pl. IV/1, 2, 5) and also of bowls with horizontally extended rim with fluting surface (Pl. IV/3, 4, 6, 7). The analogies of these types of vessels were also found in the military

⁷ Cătinaș 1982, 46, pl. V/79.

⁸ Cătinaș 1982, pl. V/72, 81.

⁹ Popilian 1975, pl. XXXIV/330.

¹⁰ Popescu 1956, fig. 112/13, 17, 18, 20; fig. 113/3, 7, 15, 19.

¹¹ Cătinaș 1980, 95, fig. 9/2.

¹² Popescu 1956, fig. 112/2, 14.

¹³ Popilian 1980, 141, pl. XVIII, M. 121.

¹⁴ Popescu 1956, fig. 106/9, 24, fig. 107/13.

camps (*castra*) like Bucium¹⁵, in civil settlements like Cristești¹⁶ or Turda¹⁷, and even in cemeteries like Locusteni¹⁸.

Plates (Pl. V/1–3)

Only three fragments of three different plates were retrieved. All of them are made of homogeneous mica mixed clay and are fired in an aerobic ambience. Two of them (Pl. V/1, 2) had double backed rim; their upper parts were decorated with concentric flutings. The third potsherd (Pl. V/3) it's from a plate with right rim and thickened edge, with fluting on its upper side. These types of plates appeared equally in settlements (ex. Cristești¹⁹) and cemeteries (ex. Locusteni²⁰).

Dishes (Pl. V/4–6)

The fragments of this type of pottery belong to some flat, grey vessels with rough surface, truncated cone shape, with inverted rim, made from homogeneous sand mixed clay, fired in an anaerobic ambience.

Lids (Pl. III/5, 6)

The two discovered fragments of lids with flat conical form were made of sand mixed clay, fired in an anaerobic ambience.

II. In July 1995, during the digging of a foundation in Porumbelilor Street 8 (fig. 1, 2), the owner Gros Hans found an important quantity of potsherds. From the excavated soil a lot of pottery fragments were collected. In the absence of any stratigraphic observation or documentation of the excavated surface, we are not able to make any supposition related to the provenance of the materials (whether they are remains of a house or a rubbish pit).

1. *Big (storage?) pot* (Pl. VI/1)

It was wheel-made, from fine, homogeneous sand mixed clay. It has a bulging belly shape, with short neck and everted right rim. The maximum diameter is lower than the half part of the vessel. The colour is light puce and the upper parts are covered with brown engobe. The vessel is decorated with two pairs of incised lines, one below neck and the other in the region of the belly. Dimensions: H = 35 cm; Ø_{lip} = 11 cm; Ø_{max} = 24 cm. A similar vessel was found during the archaeological researches in the settlement from Cristești²¹.

2. *Pot with two handles* (Pl. VI/4)

The vessel was wheel-made, from homogeneous, well worked mica mixed clay. It has puce colour, and it is covered inside with a brick-red engobe, except for the bottom. The rim is right and it has a fluting for the lid in the inside part. The neck of the vessel is short, its shoulders are drooping and the maximum diameter is below the belly. The bottom of the vessel

¹⁵ Gudea 1972, 47, Taf. XV/3.

¹⁶ Popescu 1956, fig. 101/18–26.

¹⁷ Cătinaș 1980, 104, fig. 16/2, 3.

¹⁸ Popilian 1980, 66, pl. XLII/2

¹⁹ Popescu 1956, fig. 105/13, 14.

²⁰ Popilian 1980, 163, pl. XL/2.

²¹ Popescu 1956, fig. 97/4.

is articulated and has a pair of concentric fluting on its surface. The pot has two band handles attached below the rim and stands below the shoulders. Dimensions: $H = 17$ cm; $\varnothing_{lip} = 14$ cm; $\varnothing_{max} = 17$ cm; $\varnothing_{bottom} = 7$ cm²². Similar pots were found at Locusteni²³.

3. *Two handled cup* (Pl. VI/3)

It was wheel-made, from homogeneous, well worked mica mixed clay. It has a biconical shape, with everted, right and rounded rim, and articulated bottom. The colour of the vessel is tawny, with some secondary firing black spots at the surface. It is decorated with two incised lines, one below the rim and the other on the belly. The two handles are attached below the rim and stand on the maximum diameter. Dimensions: $H = 8,5$ cm; $\varnothing_{lip} = 6$ cm; $\varnothing_{max} = 8$ cm; $\varnothing_{bottom} = 3,8$ cm. A similar piece is known from the settlement of Romula²⁴. The two-handled cup is relatively rare, compared to the discoveries of similar vessels with one handle.

4. *Plate* (Pl. I/3)

It is a relatively large and almost flat vessel, which was wheel-made, from homogeneous, well worked mica mixed clay. The upper part is oblique, the rim is extended horizontally to the outside, having fluting in its upper side. The bottom of the plate is ring-like. The exterior surface has an incised band. The plate was fired in aerobe ambient, till obtaining a tawny colour and its surface was covered with a puce coloured engobe. Dimensions: $H = 8$ cm; $\varnothing_{max} = 36$ cm; $\varnothing_{bottom} = 12$ cm. This type is a rare variant of the Roman Plates, representing some analogies with the Plates discovered at Turda²⁵ and Romula²⁶.

5. *Mortarium* (Pl. VII/1)

It is a relatively small vessel, but it presents all the characteristics of this type: wide everted rim, leaking beak and small pebbles in the inside surface. The vessel was made from sand and small pebbles mixed clay, and was fired in aerobe ambient, where it took a tawny nuance. In some parts on its surface there are secondary firing black spots. Dimensions: $H = 11$ cm; $\varnothing_{max} = 33$ cm; $\varnothing_{bottom} = 12$ cm. A very similar vessel with almost the same shape and dimensions was found in the Roman *castrum* of Bucium²⁷.

6. *Two handled jug* (Pl. VI/5)

It is a tubby shape clay vessel, with short neck and right, inside fluting rim. It was made from mica mixed clay and fired in aerobe ambience where reached a muddy nuance. The two handles that were attached below the rim and to the shoulder, were broken down in antiquity. The jug wasn't decorated. Dimensions: $H = 22$ cm; $\varnothing_{lip} = 5$ cm; $\varnothing_{max} = 15,5$ cm; $\varnothing_{bottom} = 7$ cm. This type of jug is well known in the Roman Dacia, similar discoveries were made especially in settlements like Cristești²⁸ and Turda²⁹.

²² In the published article appears incorrect: $\varnothing_{bottom} = 70$ cm.

²³ Popilian 1980, 162, pl. XXXIX/3.

²⁴ Babeș 1970, 183, fig. 9/c.

²⁵ Cătinaș 1980, 107, fig.18/1.

²⁶ Popilian 1975, pl. LXX/876.

²⁷ Gudea 1972, 53, Taf. XXX/8.

²⁸ Popescu 1956, fig. 97/3.

²⁹ Cătinaș 1980, 94, fig. 10/6.

7. Bowls (Pl. VII/2–4)

Fragments of three vessels were discovered, which can be classified in two categories:

Variant I is a vessel made from homogeneous mica mixed clay, fired in aerobe ambience, where it took a brick-red colour. The inside and outside surfaces were covered by a puce engobe in 2 cm wide in the region of its rim. This bowl is the flattest form, with everted, flat and fluting rim (Pl. VII/2). Similar bowls were found at Cristești³⁰ and Turda³¹.

Variant II is represented by two fragments from hemispheric shape bowls, with right, thickened rim. They are covered with a dark-brown engobe on the inside and brick-red engobe in the outside (Pl. VII/3, 4). Analogies for this type of bowls were found in almost all settlements of the Roman Dacia.

We have to mention some fragments of a small pot, made from sand mixed clay, and fired grey, with bulging shoulder and fluting everted rim (Pl. VI/2), as well as the fragments of a lid with flat, cylindrical handle (Pl. III/7), which was burnt after being broken.

III. During the excavations for the installation of the natural gas pipe near the railway cross in Eminescu Street (fig. 1/3), beside of a great number of atypical wheel-made ceramic fragments, a fragment of a Roman Age dish appeared similar to the dishes found in the “Pe râț” site (Pl. V/7).

Monetary finds

The spectre of the Roman Age finds from Târnăveni is completed with some monetary pieces:

1. Av. HADRIANVS AVGVSTVS.

Bare-headed, draped and cuirassed bust to right.

Rv. COS III P P, S C

Hadrian on horseback prancing right, holding spear in the right hand.

As, RIC, II, 717, Roma; 132–134 A. C.

Weight = 13.10 g; Ø = 26.4 mm.

Bronze; well preserved.

2. Av. IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG.

Laureate head to right, slight drapery on far shoulder.

Rv. PONT MAX TR POT COS III, S C.

Genius standing right, foot on globe, holding sceptre and cornucopia.

As, RIC, II, 574, Roma; 119 A. C.

Weight = 8.20 g; Ø = 25.5 mm.

Bronze; well preserved.

3. Av. LVCILLA AVGVSTA.

Draped bust of the empress to right.

Rv. IVNO, S C.

Juno seated to left holding *patera* and sceptre.

³⁰ Popescu 1956, fig. 103/11, 12.

³¹ Căținaș 1980, 102, fig. 15/3.

Sestertius, RIC, III, 1746, 161–180 A. C.

Weight = 15.37 g; Ø = 28.4 mm.

Bronze; weakly preserved.

4. Av. DIVA FAVSTINA

Draped bust to right.

Rv. AVGVSTA, S-C.

Vesta standing to left sacrificing from *patera* over altar and holding Palladium

Sestertius, RIC, III, 1126, 141 A. C.

Weight = 22.7 g; Ø = 29.8 mm.

Bronze; well preserved.

The first and fourth pieces were found in the tilled soil on the point “Pe râț” in year 1995, while the pieces nr. 2 and 3 were found earlier in a garden owned by Pál József, situated in a foothill, almost 1 km westward from this point (fig. 1/4). Discovered at the surface in relatively small area, these coins prove an intense monetary circulation in antiquity.

In conclusion, the archaeological materials found in 1994–1995 and the earlier discoveries prove the existence of the Roman settlement in the territory of the town Târnăveni. Based on these discoveries finally we could locate its place. The distance of the two extreme points from where archaeological materials were gathered (almost 500 m), as well as the relatively great wide of the stretch (almost 120 m) not exclude the existence of a Roman villa (*villa rustica*) in this area.

It is very hard to delimit the Roman Age habitation, because in present days this place is a residential area and the railway embankment renders the researches impossible. We consider anyway that in Târnăveni in the Roman Age there existed a settlement, a *vicus* or a *villa rustica*, having almost 6 hectares in surface. It was situated on the hypothetical ancient road which linked antique *Apulum* and the *castrum* of Sărățeni in the Valley of Târnavă Mică River.

BIBLIOGRAPHY

Babeș 1970	Babeș, M., Zu den Bestatungsarten im nördlichen Flachgräberfeld von Romula. Ein Beitrag zur Grabtypologie des römischen Daziens, <i>Dacia</i> NS, XIV, 167–207.
Cătinaș 1980	Cătinaș, A., Ceramica romană de la Potaissa – str. Cheii, <i>Potaissa</i> , II, 81–114.
Cătinaș 1982	Cătinaș, A., Ceramica șampilată de la Potaissa, <i>Potaissa</i> , III, 41–51.
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin 1873 sqq.
Gudea 1972	Gudea, N., Tonware. In: <i>Das Römerlager von Bucium. Beiträge zur Untersuchung des Limes der Dacia Porolissensis</i> . Cluj.
Gudea 1980	Gudea, N., Vase ceramice șampilate de la Porolissum, <i>Acta Musei Porolissensis</i> , IV, 105–190.
Lazăr 1995	Lazăr, V., <i>Repertoriul arheologic al județului Mureș</i> , Tg. Mureș.
Popescu 1956	Popescu, D., Cercetări arheologice în Transilvania, <i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , II, 41–250.
Popilian 1975	Popilian, Gh., <i>Ceramica romană în Oltenia</i> , Craiova.
Popilian 1980	Popilian, Gh., <i>Necropola romană de la Locusteni</i> , Craiova.

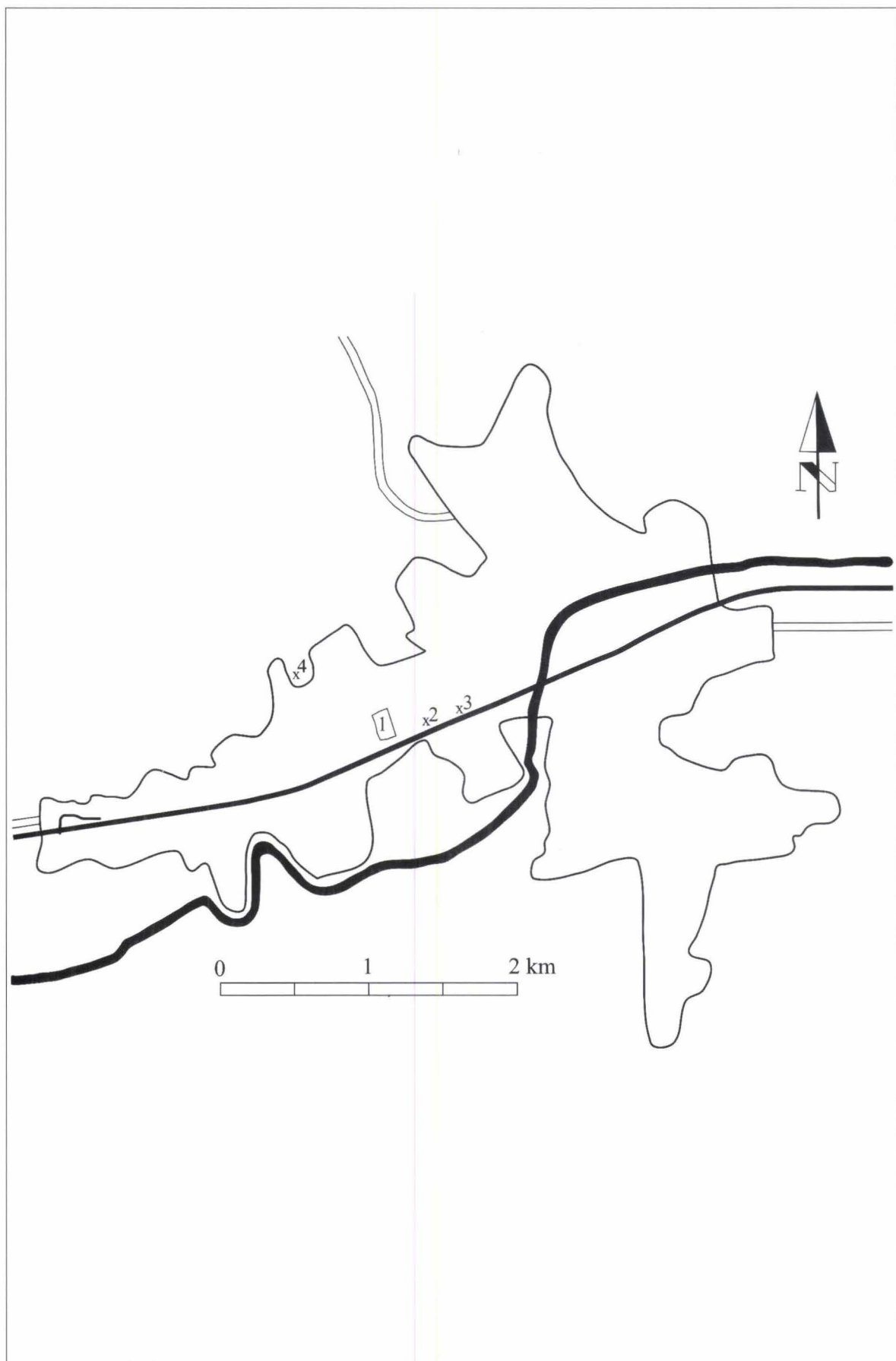

Fig. 1. Index: 1. Pe râț; 2. Str. Eminescu 8; 3. Str. Eminescu - Railway cross; 4. Pál József's garden

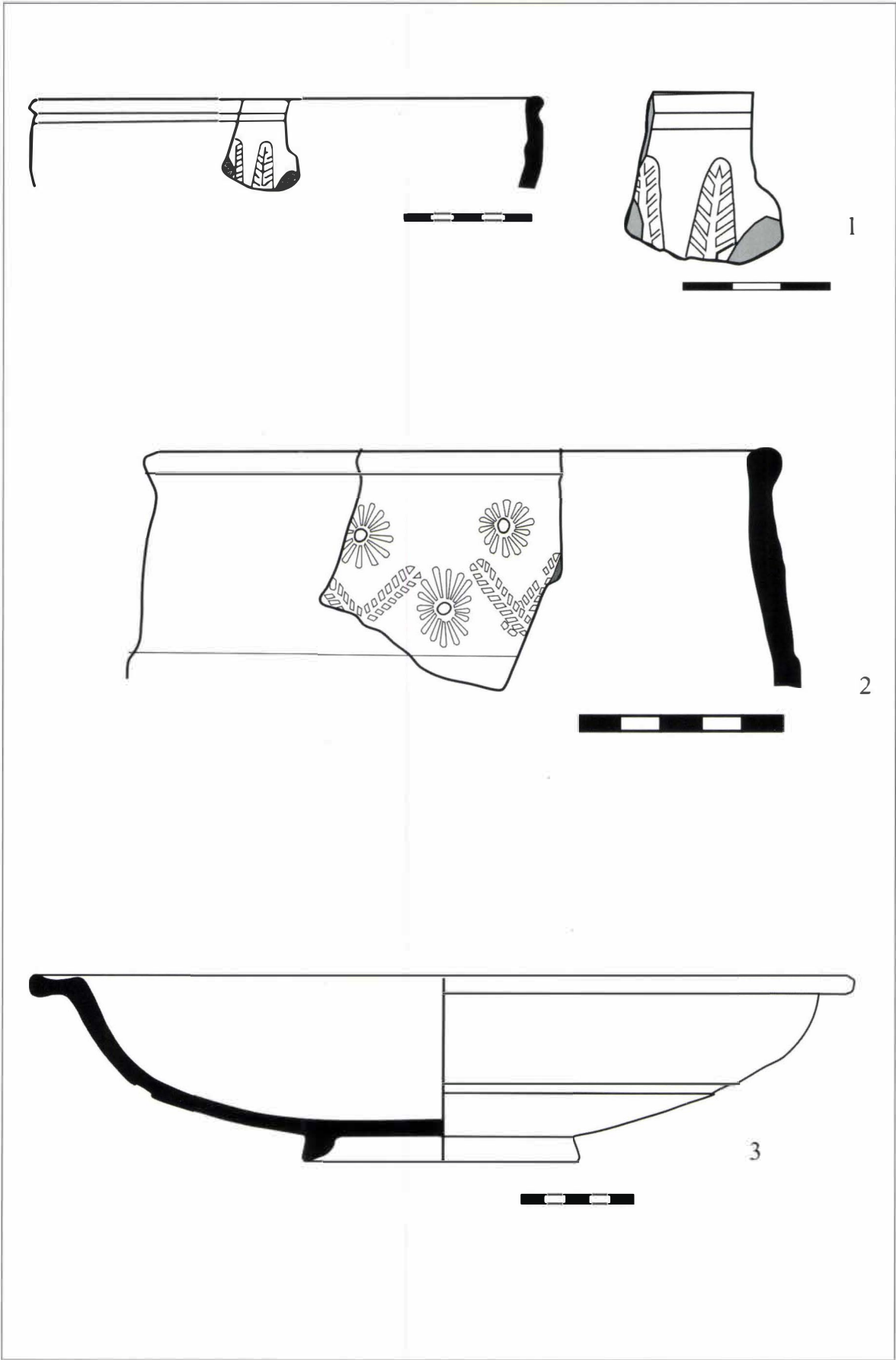

Plate I

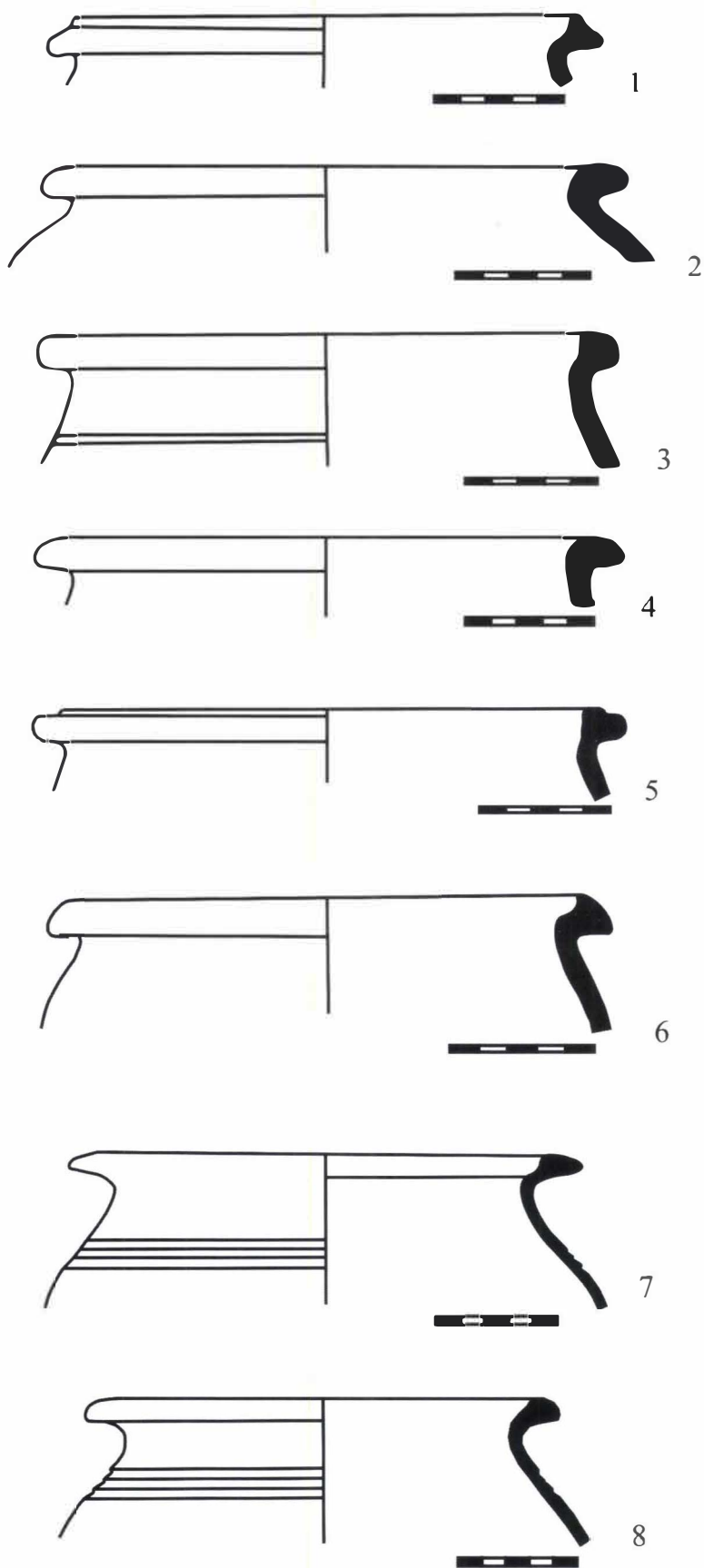

Plate II

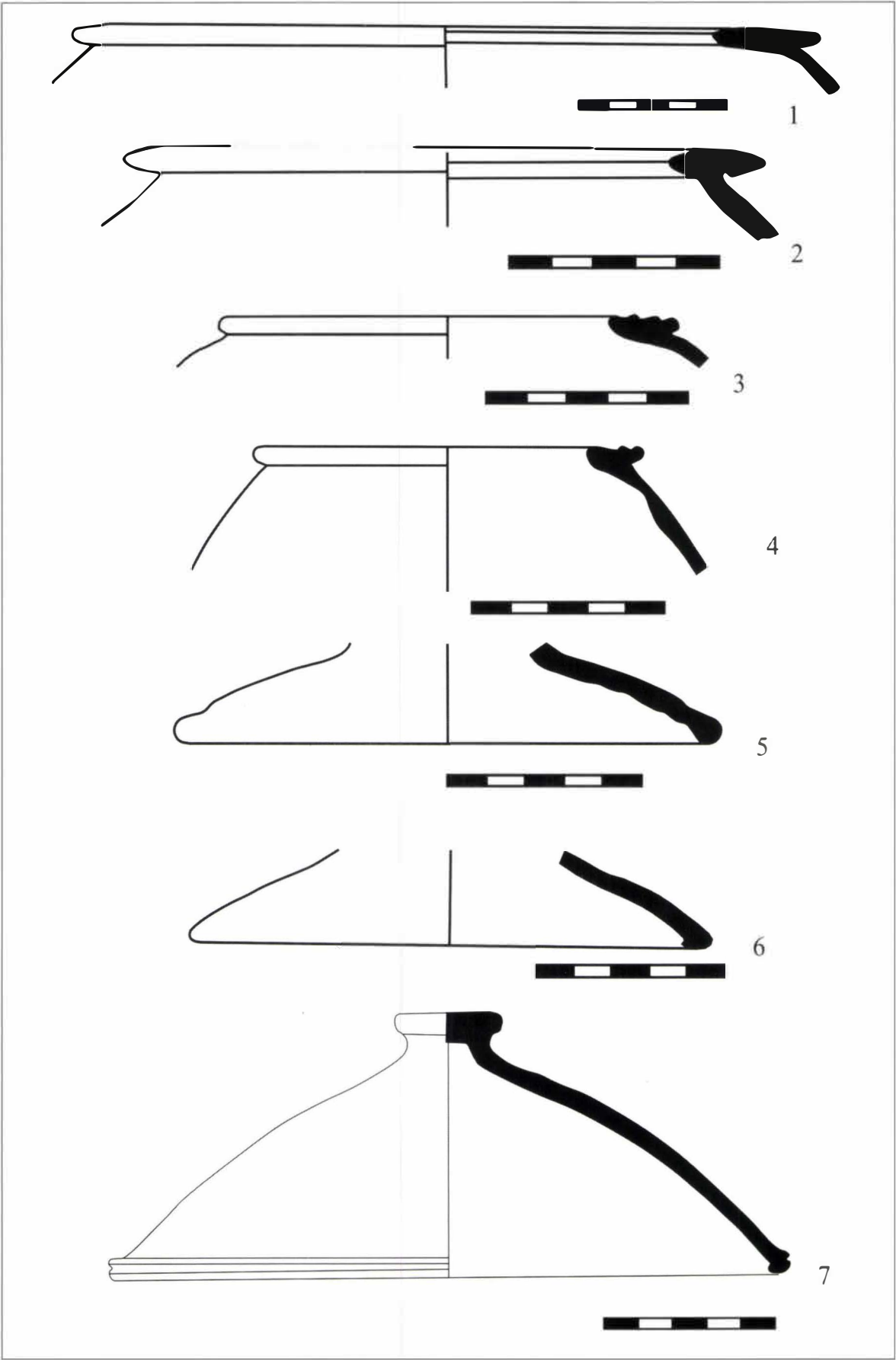

Plate III

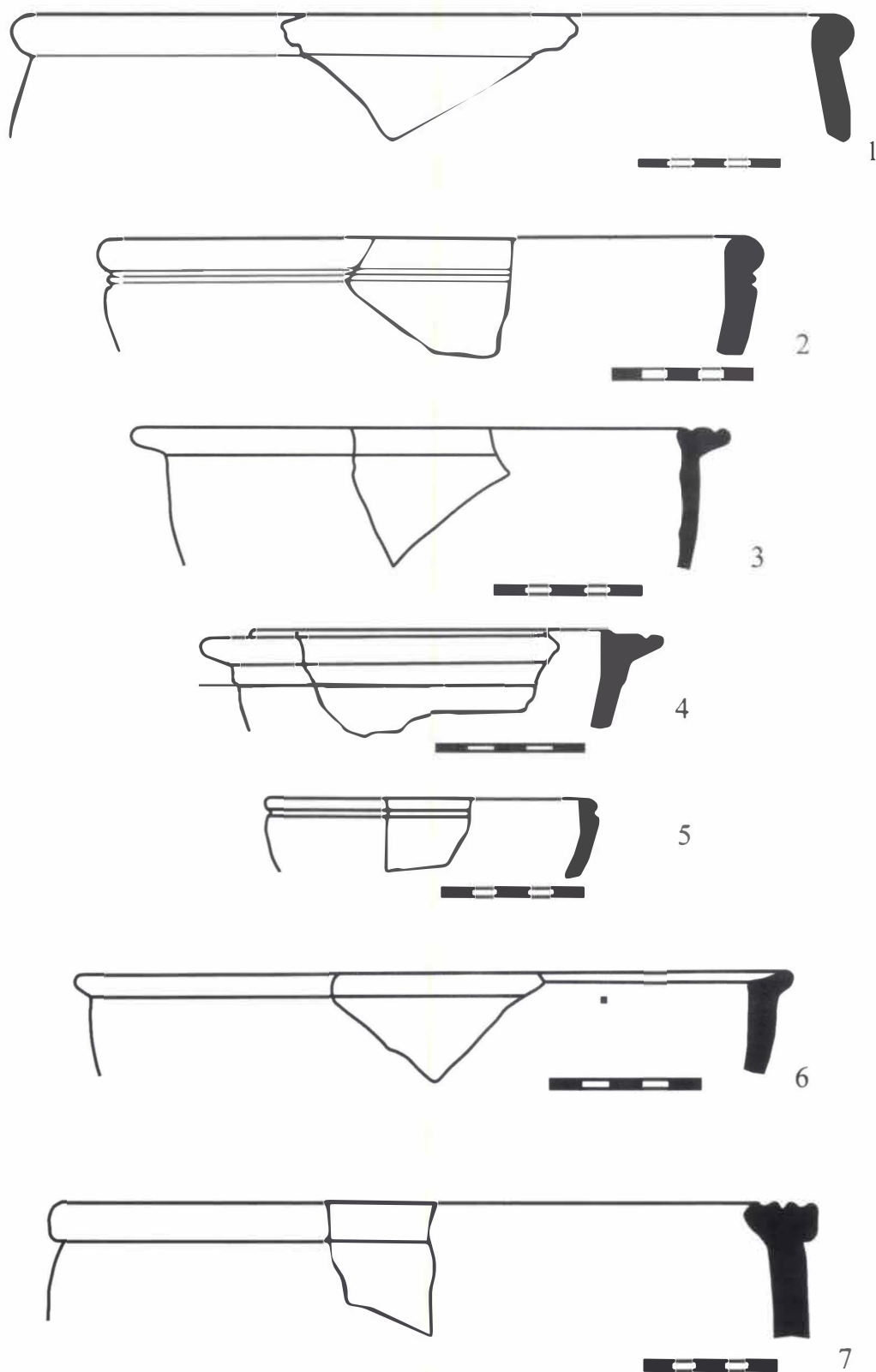

Plate IV

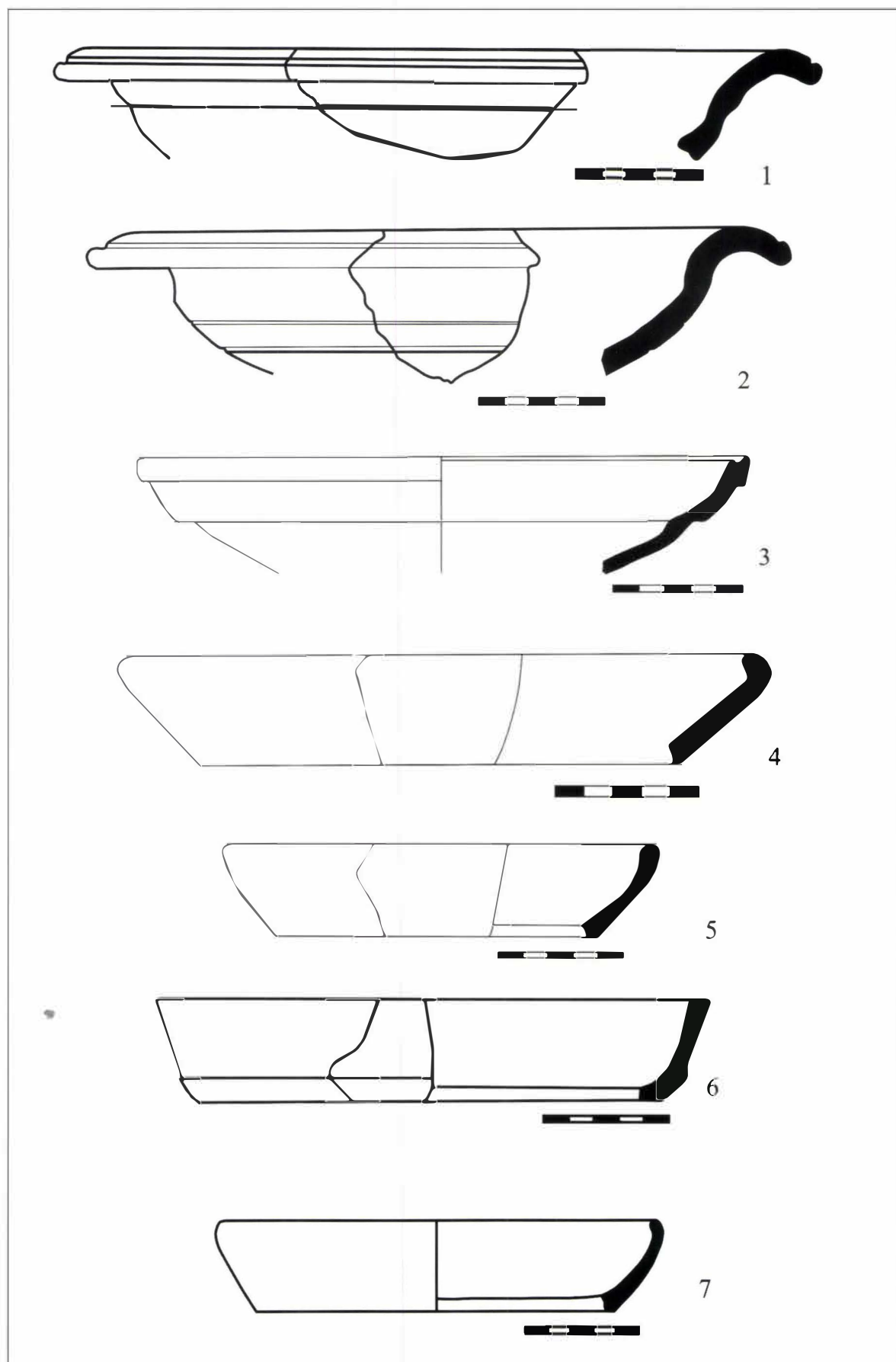

Plate V

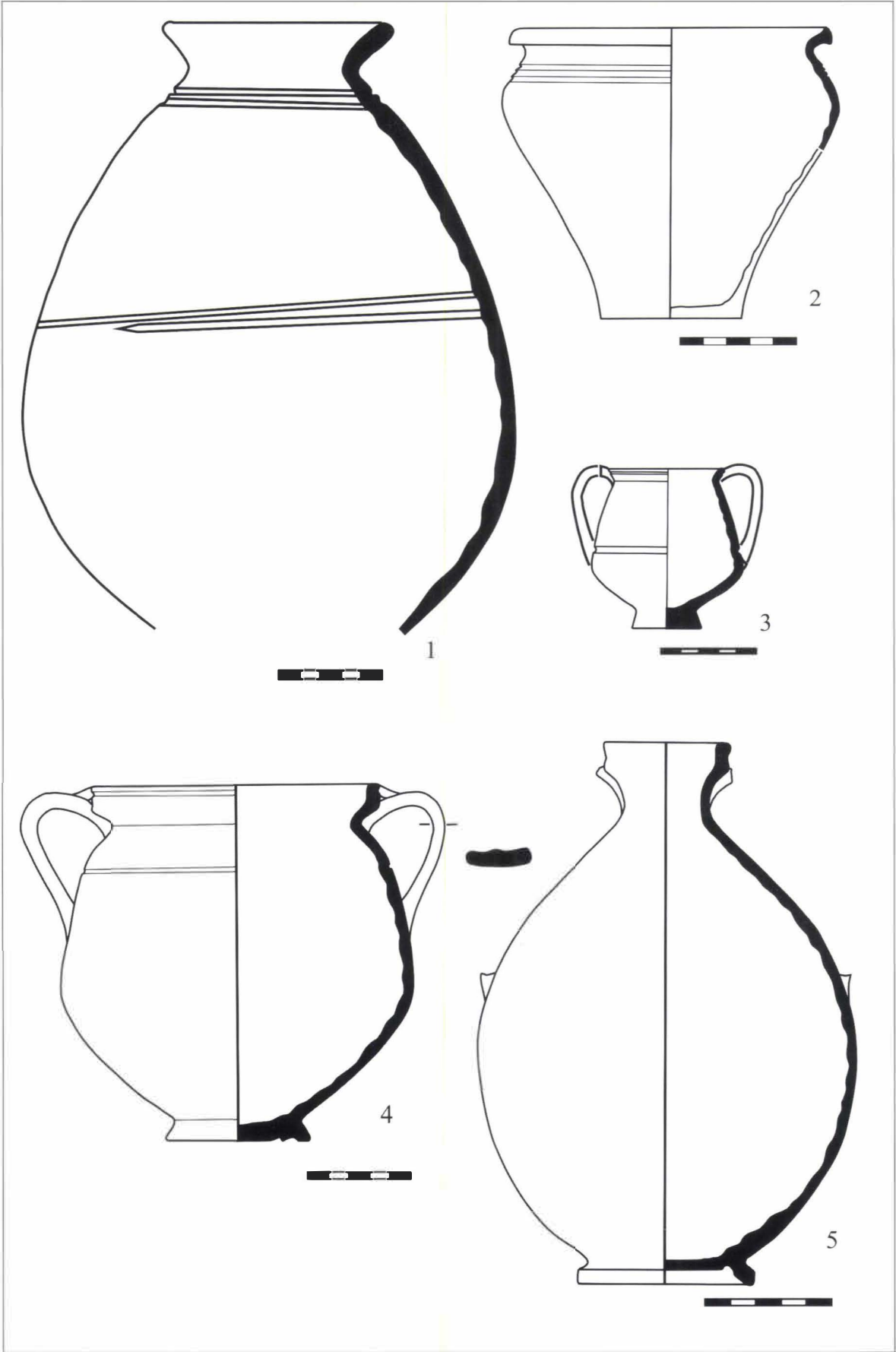

Plate VI

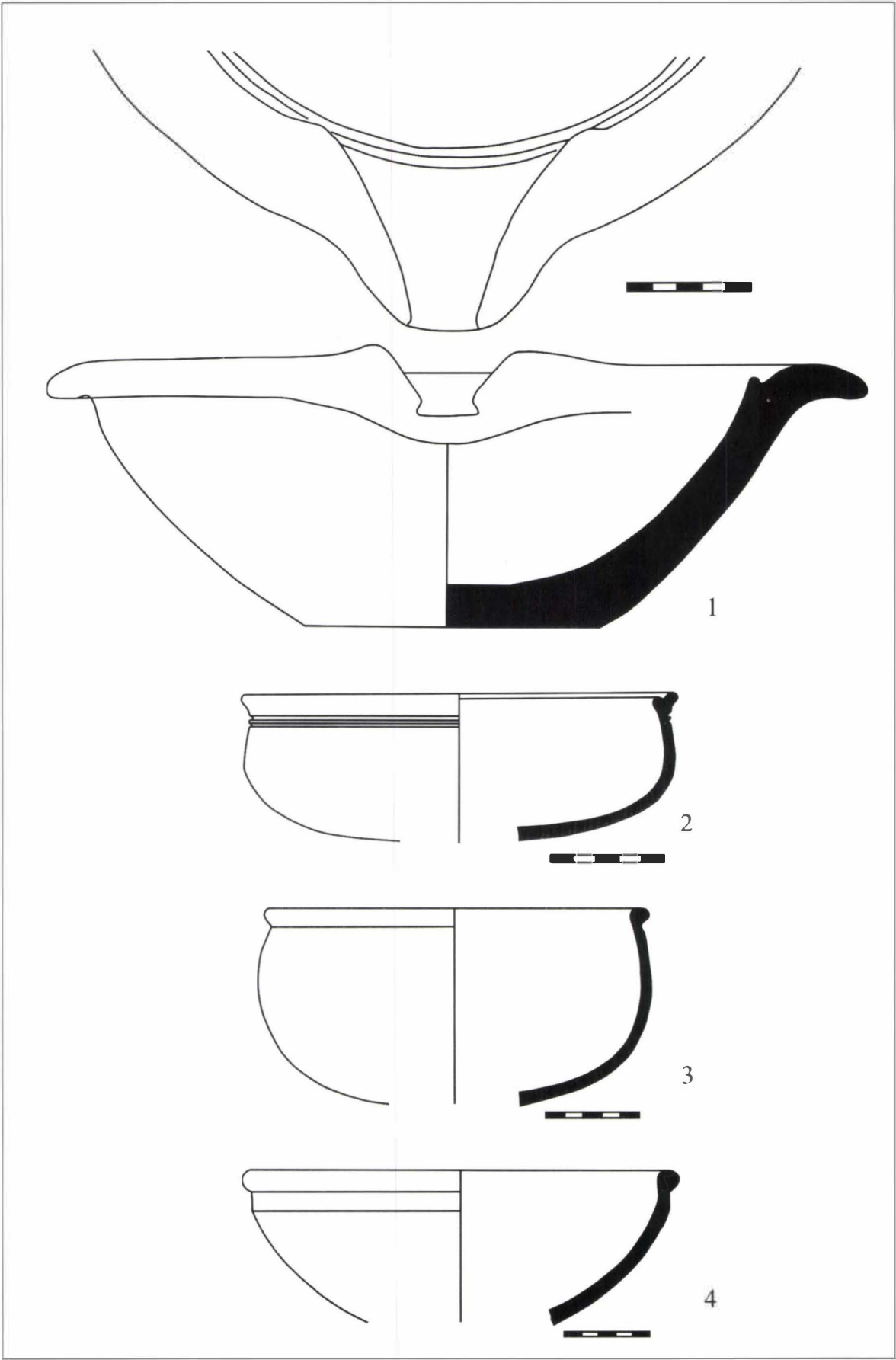

Plate VII

UN COMPLEX AL CULTURII SÂNTANA DE MUREȘ – CERNEAHOV ÎN CURTEA CETĂȚII DIN TÂRGU MUREȘ¹

KÖRÖSFŐI ZSOLT

Muzeul Molnár István, Cristuru Secuiesc

An Archaeological Complex of the Sântana de Mureș – Cerneahov Culture from the Fortress from Târgu Mureș

The Mureș County Museum has been carrying on, starting from 1999 archaeological investigations in the south-eastern part of the city fortress, on the area of the former Franciscan monastery. In 2006, in the south-eastern side of a building, presently abandoned, in the western corner of the archaeological section C16, the shape of a complex could be distinguished (G16). Based on the pottery it contained, it dated the discovery in the migration period. In the first phase, only a part of the complex was uncovered (see the C16 section plan on plate 2/1) and only in 2008 it was fully researched.

The chronological situation as well as its destination is hard to ascertain. From its homogenous content archaeological vestiges from the prehistory, Roman epoch and of course Sântana de Mureș – Cernahov ones were retrieved. From around the complex, prehistoric artefacts could also be collected, but the Roman and migration period ones belonged to this complex only. G16 cut through the prehistoric stratum, fact that justifies the presence of the light brown hand decorated potsherds, with encrusted motives. As it seems from the context, the fine red coloured wheel-made pottery (in several cases painted with red), of Roman origin is associated with the grey, polished wheel-made pottery, with zigzag motives, typical for the Sântana de Mureș – Cerneahov culture. Due to the chronological proximity or even the co-existence of the two pottery types and lacking an internal stratification of the archaeological complex, there cannot be traced or defined two distinctive phases within it.

For this discovery we have found analogies in the eastern area of the Sântana de Mureș – Cerneahov cultural complex, in north-western nowadays Ukraine (early period of the Wielbark culture in Volhynia), considered to be houses deepened into the ground. In northern Europe, close to the surface houses (of Germanic tradition) certain constructions deepened into the ground were found, at about 1.5–2 m below the contemporary level, which, in the absence of the hearths, were thought to be annexes.

¹ Dorim să mulțumim lui Drd. Coralia Crișan pentru ajutorul acordat în descrierea monedei, traducerea abstractului și corectura textului.

According to our opinion, the grey pottery and the fragment of right bladed knife with stem used to fix the short handle, of barbarian type represent the superior chronological limit in dating this complex, while the potsherds of Roman type, and the *dupondius* of Hadrian point to the inferior limit, having a *terminus post quem* value. The Roman coins dating from the 2nd–3rd centuries A.D. are not uncommon discoveries in Sântana de Mureș – Cerneahov type sites, with the observation that they are all made of precious metal (usually silver).

We believe that the two chronological limits have to be brought closer, emphasizing the later dating, in the early migration period. The relatively large number of Roman type pottery, and respectively the coin, together with the barbarian pottery ties the complex to the early phase of the Sântana de Mureș – Cerneahov culture, probably around the end of the 3rd century.

Muzeul Județean Mureș, începând din anul 1999, efectuează săpături arheologice în partea sud-estică a cetății orașului, pe locul vechii mănăstiri. În 2006, în partea sud-estică a unei clădiri, momentan abandonată, în colțul vestic al secțiunii arheologice C16, s-a surprins conturul unui complex (G16), care, pe baza ceramicii a datat descoperirea în epoca migrațiilor. Într-o primă etapă a fost dezvelită numai o parte a complexului (vezi conturul secțiunii arheologice C16 pe pl. 2/1), numai în 2008 reușindu-se degajarea în întregime a acestuia.

Complexul a fost săpat în stratul galben de argilă. Pe partea sud-vestică a secțiunii, conturul complexului a putut fi surprins mai sus de stratul argilos. În această zonă am constatat că partea superioară a complexului a fost săpată cu o grosime de 10–25 de cm în stratul negru din epoca bronzului.

Deasupra stratului preistoric urma stratul din epoca medievală, respectiv cel din epoca modernă, lipsind un strat de cultură, sau un nivel de călcare care se poate asocia cu complexul din epoca migrațiilor. Acest fapt s-a constatat și în alte părți ale șantierului arheologic: pe parcursul săpăturilor (10 ani de campanii), teritoriul vechii mănăstiri a fost cercetat într-o mare măsură, dar în afara complexului sus-numit n-au mai apărut alte complexe sau materiale arheologice din epoca migrațiilor.

Deoarece, complexul a fost dezvelit în două etape (ultima în condiții meteorologice nefavorabile), complexul dezvelit integral trebuie interpretat și luând în considerare primele observații făcute. Desenele conturului complexului făcute în 2005 și 2008 au fost coroborate, observând că acesta a avut o formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, la partea sa nordică și nord-estică având o proeminență clar vizibilă. Orientarea sa coincide cu axa principală nord-sud, având o lungime de 4 m și o lățime de 2–2,20 m. La început, proeminența nordică am interpretat-o ca un alt complex, dar această ipoteză a fost negată de contextul arheologic: umplutură omogenă și material arheologic identic. În cazul în care nu am interpreta complexul ca o groapă (privind dimensiunile sale nici nu încapе îndoială), ci ca o construcție, fiind ca o pivniță sau o locuință, respectiv un atelier, proeminența ar trebuie să fie un fel de intrare.

În partea vestică a complexului a fost documentat conturul a două gropi de stâlpi (una de dimensiuni mai mici, cealaltă de dimensiuni mai mari). Deoarece din ele n-a ieșit material arheologic, nu pot fi datate și nici nu știm dacă pot fi puse în legătură cu situația discutată, sau cu altă construcție dintr-o epocă diferită.

Umplutura complexului era de culoare neagră, afânată, cu lentile argiloase de mărimi diferite. Din umplutură au ieșit fragmente ceramice ale unor vase făcute la roată, respectiv modelate cu mâna, o monedă de bronz, un fragment de cuțit și un fragment de seceră.

Complexul a fost săpat la o adâncime de 130–145 cm față de nivelul de călcare contemporan. În laturile sale nordică și sudică, aproape la o înălțime identică, într-o adâncime de 50–60 cm față de nivelul de călcare contemporan au realizat câte o laviță din pământ crușat. Lățimea nordică al acesteia era de 20–60 cm, iar cea sudică era de 20–100 cm, amândouă săpate în stratul de argilă galbenă. Marginile erau arcuite, spre fund groapa complexului se îngusta, iar forma fundului era ovală neregulată, cu dimensiuni de $2,10 \times 1,80$ cm.

Vestigii arheologice

Din umplutura complexului a ieșit material ceramic foarte fragmentar. Pe baza fragmentelor s-a reușit identificarea mai multor tipuri de vase. După tehnica lor de modelare sunt piese ceramice făcute manual, respectiv pe roată. Dintre cele modelate la roată, după modul de degresare, s-a deosebit ceramica fină (cu nisip) și cea zgrunțuroasă (cu nisip și cu pietriș). În afară de ceramică a mai ieșit la iveală un fragment de cuțit de fier, o seceră și o monedă de bronz din timpul lui Hadrian.

Ceramică fină, de culoare cenușie

Castroane

1. Fragment de fund. Ceramică modelată la roata rapidă, fină, de culoare cenușie închisă, lustruită. Fundul este inelar, cu margine subțire. Ceramică era arsă uniform, degresată cu nisip. Diametrul reconstituit: 8 cm (pl. 4/1).
2. Fragment de buză și de gât. Ceramică modelată la roata rapidă, fină, de culoare cenușie închisă, lustruită, margine subțire, bombată, decorată cu linie lustruită în zig-zag. Diametrul maxim a castronului era de aproximativ 21 cm (pl. 4/2).
3. Fragment de fund. Ceramică modelată la roată, fină, de culoare cenușie închisă, lustruită. Fundul drept al străchinii e inelar, cu margine groasă. Deasupra fundului, marginea este decorată cu linii incizate. Diametrul reconstituit: 11 cm (pl. 4/3).
4. Fragment de vas. Ceramică modelată la roată, fină, de culoare cenușie deschisă, lustruită, cu profil în formă de „S”. Deasupra umărului a fost decorat cu zig-zag șlefuit și cu linie incizată. Diametrul buzei: 20 cm (pl. 4/4).

Vas de provizii

5. Fragment dintr-un vas mare. Ceramică modelată la roată, fină, de culoare cenușie deschisă, poroasă, cu margine groasă, decorată cu linii incizate în val. Ceramica a fost arsă uniform, degresată cu nisip. Grosimea marginii: 1,1 cm (pl. 5/1).

Oală

6. Fragment dintr-o oală de dimensiune medie. Ceramică modelată la roată, fină, de culoare cenușie deschisă în interior, iar inițial roșie la exterior, după care, o ardere secundară a dat culoarea neagră. Suprafața vasului a fost lustruită, iar ca degresant s-a folosit și pietriș. Grosimea marginii: 1 cm (pl. 5/2).

Cană

7. Fragment de gât cilindric. Ceramică modelată pe roată, fină, de culoare cenușie deschisă, margine subțire. Suprafața vasului este lustruită, iar pe partea sa superioară se vede locul toartei, ruptă din vechime. Ceramica e arsă uniform, diametrul maxim la mijlocul gâtului cilindric: 4,7 cm (pl. 5/3).

*Ceramică zgrunțuroasă, de culoare cenușie**Oale*

8. Fragment de buză și de gât. Ceramica este modelată la roată, cu buza dreaptă, evazată, teșită oblic. Interiorul pereților oalei este roșu, iar exteriorul cenușiu deschis, ars secundar. La gât e decorat cu brâu, iar în interior canelat. Diametrul buzei: 12 cm (pl. 5/5).
9. Fragment de buză și de gât. Ceramica este modelată la roată, cu buză dreaptă, evazată și teșită. Diametrul buzei: 12 cm (pl. 5/6).
10. Fragment. Ceramica modelată la roată, cu pereți groși, de culoare cenușie. Arderea e uniformă (în interior cenușiu deschisă, iar la exterior mai închisă), degresată cu pietriș cu bobul mai mic dar și de mărime mai mare. Pe suprafață este ornamentat cu două linii incizate. Grosimea pereților: 1 cm (pl. 5/4).
11. Fragment de strachină (*vasa escoria*). Fragment de buză canelată, de culoare cenușie, modelată la roată, răsfrântă, aproape triunghiulară în secțiune, puțin îngroșată, rotunjită. Fragmentul este prevăzut cu o toartă canelată (original probabil cu trei torți), prinsă cu un capăt pe buză. Ceramică e arsă uniform, degresată cu nisip și cu câteva pietricele mici. Diametrul buzei: 25 cm (pl. 6/3).

Toartă

12. Fragment de toartă, canelat la mijloc. Ceramica este arsă uniform, degresată cu nisip. Dimensiunile: l.: 3,2 cm, gr.: 0,9 cm (pl. 5/8).

Capac

13. Modelat la roată, de culoare cenușie închisă, cu pereți groși, cu buton lat. Diametrul: 13 cm (pl. 5/7).

*Ceramică fină, modelată la roată, de culoare roșie**Cană*

14. Cană modelată la roată, de culoare roșie cărămidie, arsă uniform. Suprafața vasului este lustruită. Fundul inelar. Diametrul fundului: 8,8 cm (pl. 6/6).

Vas de provizii

15. Vas mare de provizii, modelat la roată, ars uniform, de culoare roșie cărămidie, suprafața fiind vopsită cu o nuanță mai închisă. Grosimea pereților: 1,2 cm (pl. 7/1).
16. Fragment de buză și de gât. Vas modelat la roată, cu gât cilindric și cu buză dreaptă. Ceramica este arsă uniform, suprafața sa este lustruită, ca degresant s-au folosit nisipul și pietricele de dimensiune medie (pl. 7/4).
17. Fragment de buză și de gât. Buza puternic evazată și subțiată la capăt. Arderea este neuniformă: în interior culoarea este cenușie, iar în exterior roșie (pl. 7/3).

Oală de dimensiune medie

18. Fragment de ceramică modelată la roată, cu ardere uniformă, degresată cu nisip. Suprafața exterioară este smălțuită cu angobă de culoare roșie, lustruită. Ceramică este decorată cu o linie lată incizată. Grosimea pereților: 0,8 cm (pl. 7/5).
19. Fragment de ceramică modelată pe roată, cu ardere uniformă, degresată cu nisip, cu margini subțiri. Suprafața exterioară este lustruită și decorată cu linii paralele, ușor incizate. Grosimea pereților: 0,5 cm (pl. 7/2)

Oală mică

20. Fragment de ceramică modelată la roată, cu ardere uniformă, degresată cu nisip, cu margini subțiri. Ambele fețe sunt vopsite cu roșu și lustruite; sub buză este decorat cu două linii paralele, ușor incizate. Diametrul buzei: 11 cm (pl. 6/5).

Ceramică modelată cu mâna

21. Fragment de perete gros, de culoare brună-cenușie. Suprafața exterioară este decorată cu linii incizate orizontale și în formă de val. Arderea este uniformă, pasta a fost degresată cu nisip și cu pietriș. Grosimea pereților: 0,5 cm (pl. 8/1).
22. Fragment de fund drept, cu pereți groși, de culoare cenușie roșiatică. Arderea este neuniformă, pasta fiind degresată cu nisip și pietriș. Diametrul fundului: 13 cm (pl. 8/2).
23. Fragment de ceramică, de culoare cenușie închisă, buza dreaptă este evazată. Ca degresant s-a folosit nisip și pietriș. Diametrul buzei: 14 cm (pl. 8/3).
24. Fragment de buză, evazată și rotunjită la capăt, cu gât ușor lungit, de culoare cenușie închisă. Pasta a fost degresată cu nisip fin și nisip cu granule mari, arderea este reducătoare și uniformă. Diametrul buzei: 11,5 cm (pl. 8/4).

Alte descoperiri

25. Monedă din timpul lui Hadrian (pl. 6/1).
Dupondius. Av.: HADRIANUS AUG COS III P P, bustul împăratului spre dreapta, drapat, cap laureat.
Rv.: DACIA (în exergă) S C, personificarea provinciei Dacia, șezând spre stânga, pe pietre, ținând *vexillum* și sabia curbată.
26. Seceră de fier (pl. 6/2).
27. Fragment de cuțit curb din fier, se păstrează fragmente din mâner și lamă. Lungime actuală 6 cm (pl. 6/4).

Din umplutura complexului a mai ieșit zgură de fier, respectiv un fragment de sticlă.

Interpretarea descoperirilor arheologice

Privind ceramica, cea de culoare cenușie, fină, lustruită, are forme mai variate și a fost folosită la servirea mesei (străchini, castroane, căni), iar din categoria celei zgrunțuroase am identificat oale simple, folosite probabil la gătit și pentru depozitarea alimentelor. În cazul ceramicii modelate cu mâna, folosirea lor ca vase pentru gătit este justificată și de urmele resturilor de mâncare observabile în unele cazuri.

În ceea ce privește *dupondiusul*, seria de asemenea monete emise în timpul lui Hadrian² este încadrată între anii 134–138, aparține monetăriei Romei și considerată totodată a fi destul de limitată numeric³. Se remarcă împreună cu alte tipuri monetare emise pe perioada domniei sale, în cazul seriilor dedicate provinciilor, prin accentul pus pe elementele caracteristice acestor provincii, cum este și cazul de față, în care femeia care portretează Dacia poartă în mână sabia curbată dacică (*sica*)⁴.

Datarea și funcționalitatea complexului

În ciuda faptului că de pe șantierul arheologic numai complexul sus-numit este singura descoperire de tip Sântana de Mureș – Cerneahov, nu ne permitem să afirmăm că în perioada respectivă aceasta a fost singura construcție din zonă, ci ar trebui să o interpretăm ca o descoperire răzleață: în această zonă ar fi existat o construcție de suprafață, mai greu sesizabilă pe cale arheologică și trebuie să ținem cont de asemenea de construcțiile ulterioare, din epoca medievală și modernă, care au deranjat perimetrul.

Pe baza rezultatelor cercetărilor efectuate, se pare că situl, în perioada migrațiilor timpurii, a fost locuit o perioadă scurtă, fapt justificat de lipsa unui strat de cultură aferent perioadei în zonă.

Referitor la funcționalitatea complexului e greu de găsit un răspuns lipsit de echivoc. Privind mărimea, forma și adâncimea complexului, nu-l putem interpreta ca groapă menajeră sau de depozitare. În cazul interpretării sale ca locuință, trebuie să ne punem câteva întrebări: de ce lipsește vatra, urme de gropi de stâlpi, sau de ce nu a ieșit chirpici din umplutura complexului? Chiar dacă lipsa vreunui element menționat nu poate oferi bază solidă unei argumentații arheologice, ar putea totuși susține câteva dintre presupunerile noastre. După părerea noastră, lipsa vetrei nu trebuie să fie neapărat decisivă privind funcționalitatea construcției, pentru că într-un bordei adâncit în pământ se menține o temperatură relativ constantă, iar pentru asigurarea încălzirii există mai multe modalități.

Chiar dacă nu este posibilă justificarea pe cale arheologică, nu putem să excludem posibilitatea ca această construcție să fi fost dotată cândva cu o vatră din piatră, ulterior demolată. Merită să amintim că, în 2006, în colțul sud-estic al complexului, din umplutura sa a ieșit o mică grămadă de piatră. Nu se știe dacă a aparținut unei vetre demolate.

Următoarele două lucruri sunt mai degrabă chestiuni structurale, decât de ordin funcțional. Lipsa chirpiciului denotă inexistența pereților de lemn, de înțeles în cazul unei astfel de construcție adâncă. Lipsa urmelor de stâlpi se poate explica de asemenea cu adâncimea deosebită a construcției, în acest caz, acoperișul în două ape a fost așezat probabil, direct pe pământ. După părerea lui Boris Magomedov, locuințele adâncite în pământ de obicei au formă ovală, iar locuințele parțial adâncite în pământ au o formă pătrată⁵. În cazul interpretării ca atelier, ne vom confrunta cu aceleași întrebări.

În privința nișelor realizate pe laturile scurte ale complexului, la o adâncime identică: pe cea nordică trebuie să o interpretăm ca o treaptă de intrare, iar cea sudică ar trebui să fie un fel de raft.

² Roman Imperial Coinage, vol. II, 447, nr. 850.

³ Roman Imperial Coinage, vol. II, 315 sqq.

⁴ Harold Mattingly, Roman Coins, London, 151.

⁵ Magomedov 1999, 71.

În cazul în care proeminența nord-estică a complexului era intrarea, urmele de stâlpi ar putea aparține unui acoperiș așezat deasupra sa. Trebuie să menționăm că la nord-est de complex n-am avut posibilitatea de a excava pământul, de aceea nu știm dacă stâlpii amintiți au avut perechi omoloage pe această parte. Din gropile de stâlpi nu a ieșit material arheologic databil, de aceea nu le putem lega cu siguranță de complex.

Suntem convinși că lipsa elementelor obișnuite la construcții din epoca migrațiilor, respectiv funcționalitatea complexului discutat rezultă din adâncimea sa neobișnuită. E posibil, să fi fost groapa unei pivnițe, care original a fost acoperită cu grinzi de lemn, iar deasupra sa ar fi putut fi o locuință de suprafață. Dimensiunea, forma și lipsa instalației de încălzire ar putea fi argumente care să susțină destinația de pivniță. Lipsind elementele de construcție, complexul ar putea fi și o groapă simplă, groapă de lucru, sau de exploatare a argilei, de aceea presupunerile noastre sunt mai degrabă ipotetice, greu de dovedit arheologic.

Datarea complexului, la fel ca și funcționalitatea lui, este greu de precizat. Din umplutura sa omogenă au ieșit la iveală vestigii arheologice din epoca preistorică, respectiv romane și de tip Sântana de Mureș – Cerneahov. Din apropierea complexului dezvelit au mai ieșit materiale arheologice preistorice, dar vestigii din epoca romană și din epoca migrațiilor provin doar din complex. Acesta a tăiat stratul preistoric, astfel se justifică prezența fragmentelor ceramice modelate cu mâna, de culoare brun deschisă, decorate cu decor încrustat.

După contextul arheologic, ceramica fină, modelată la roată, de culoare roșie (în câteva cazuri vopsită cu roșu), de factură romană este asociată în complex cu ceramică făcută la roată, cenușie, lustruită, cu decor în zigzag, tipic pentru cultura Sântana de Mureș – Cerneahov. Din cauza apropierii în timp sau chiar a coexistenței celor două tipuri de ceramică, și în lipsa unei stratificări interne a complexului arheologic, nu se pot defini două faze în cazul complexului discutat.

Pentru complexul descoperit în cetatea din Târgu Mureș am găsit analogii în aria estică a culturii Sântana de Mureș, în nord-vestul Ucrainei de astăzi (perioada timpurie a culturii Wielbark în Volhynia), considerate a fi locuințe adâncite în pământ⁶. În nordul Europei, în apropierea locuințelor construite la suprafață (de tradiție germanică) s-au descoperit construcții adâncite în pământ la 1,5–2 m de la nivelul contemporan, care, în lipsa vetrelor, au fost considerate construcții anexe⁷.

După părerea noastră, ceramica cenușie, fragmentul de cuțit cu lamă dreaptă și peduncul pentru fixare a mânerului scurt, de tip barbar reprezintă limita cronologică superioară în datarea complexului, în timp ce, fragmentele ceramice de tip roman, moneda din epoca lui Hadrian reprezentau limita inferioară, cu o valoare de *terminus post quem*. Monete romane databile în secolele 2–3 d. Chr. au mai ieșit și din alte așezări, cimitire de tip Sântana de Mureș – Cerneahov, cu observația că toate sunt din metal prețios (argint de obicei)⁸.

Opinia noastră este că cele două limite cronologice trebuie apropiate, accentuând datarea târzie, în epoca migrațiilor timpurii a complexului. Proporția relativ mare a ceramicii de tip roman, respectiv moneda, împreună cu ceramica barbară, leagă complexul de faza timpurie a culturii Sântana de Mureș – Cerneahov, probabil la sfârșitul secolului al III-lea d. Chr.

⁶ Čerepin, locuințele 6 și 7 (Magomedov 1999, 71, Abb. 2./75).

⁷ Magomedov 1999, 74.

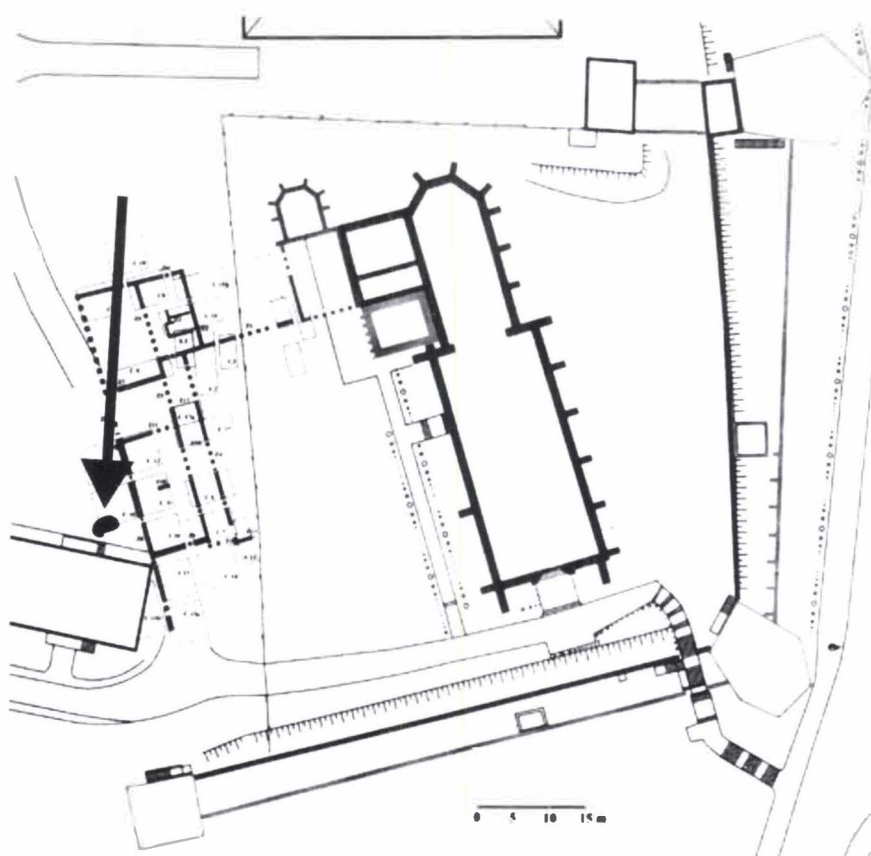
⁸ Monedă perforată din argint din mormântul 1. de la Rugănești, datată în vremea lui Marcus Aurelius, folosită ca pandantiv (Székely 1974, Körösfői 2009). Birlad „Valea Seacă”, două monede din locuința 8: Faustina (140–161), fig. 32/1., Lucilla (164–169), fig. 32/2.

BIBLIOGRAFIE

- Diaconu 1965
 Diaconu, Gh., *Tîrșor. Necropola din secolele III–IV e.n.*, București.
- Hica-Câmpeanu 1976
 Hica-Câmpeanu, I., Das Gräberfeld aus dem 4 Jh.u.Z. von Pălatca (Kr. Cluj), *Dacia N.S.*, XX, 23–36.
- Horedt 1982
 Horedt, K., *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, București.
- Kazanski – Legoux 1988
 Kazanski, M. – Legoux, R., Contribution à l'étude des témoignages archéologiques des Goths en Europe orientale l'époque des Grandes Migrations: La chronologie de la culture de Cernjahov récente, *ArcMéd*, XVIII, 7–53.
- Kovács 1912
 Kovács I., A marosszentannai népvándorlaskori temető – Cimiterie de l'époque de la migration de peuples à Marosszentanna, *Dolgozatok-Travaux*, III, 250–367.
- Körösfői – Orbán 2008
 Körösfői Zs. – Orbán L. B., Rugănești, com. Șimonești, jud. Harghita. Punct: Biserica reformată, In: *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2007, A XLII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Iași, 14–17 mai 2008*, București, 146.
- Magomedov 1999
 Magomedov, B., Siedlungen der Černjachov-Sîntana-Kultur, In Gudrun Gomolka-Fuchs (Hrsg.): *Die -Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995*, Bonn, 69–83.
- Marinescu – Gaiu 1989
 Marinescu, G. – Gaiu, C., Das Grabfeld von Fântânele-Rât (Kreis Bistrița-Năsăud), *Dacia, N.S.*, XXXIII, 25–42.
- Mitrea – Preda 1966
 Mitrea, B. – Preda, C., *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București.
- Palade 2004
 Palade, V., *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)*, București.
- Vornic 2006
 Vornic, V., *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Budești*, Chișinău.
- Petrescu 2002
 Petrescu, F., *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de pe teritoriul României*, București.
- Popa 2001
 Popa, A., *Roumains ou Barbares? Architecture en pierre dans le Barbaricum à l'époque romaine tardive (sur le matériel archéologique du Nord-Ouest du Pont Euxin)*, Chișinău.
- Roman Imperial Coinage, vol. II.
- Rusu-Bolindeț 2007
 Rusu-Bolindeț, V., *Ceramica romană de la Napoca*, Cluj-Napoca.
- Șovan 2005
 Șovan, O. L., *Necropola de tip Sântana de Mureș – Černeathov de la Mihălășeni (jud. Botoșani)*, Târgoviște.
- Zrínyi 1976
 Zrínyi A., Repertoriul localităților din județul Mureș cu descoperiri arheologice din secolele IV–XIII e.n., *Marisia*, VI, 125–151.

1

2

Planșa 1. 1: Curtea cetății din Târgu Mureș, fotografie aeriană. 2: Planul săpăturilor

1

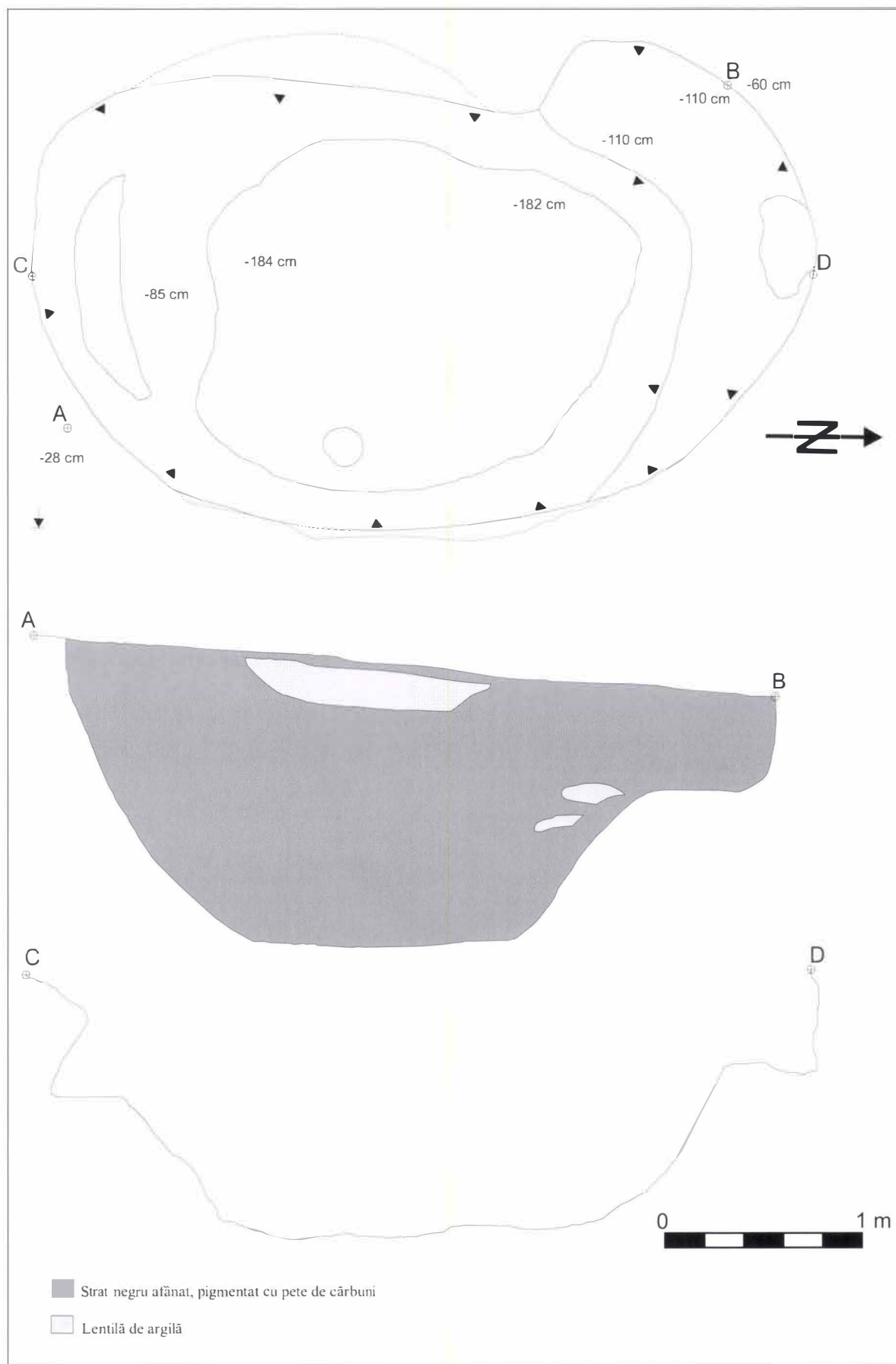

2

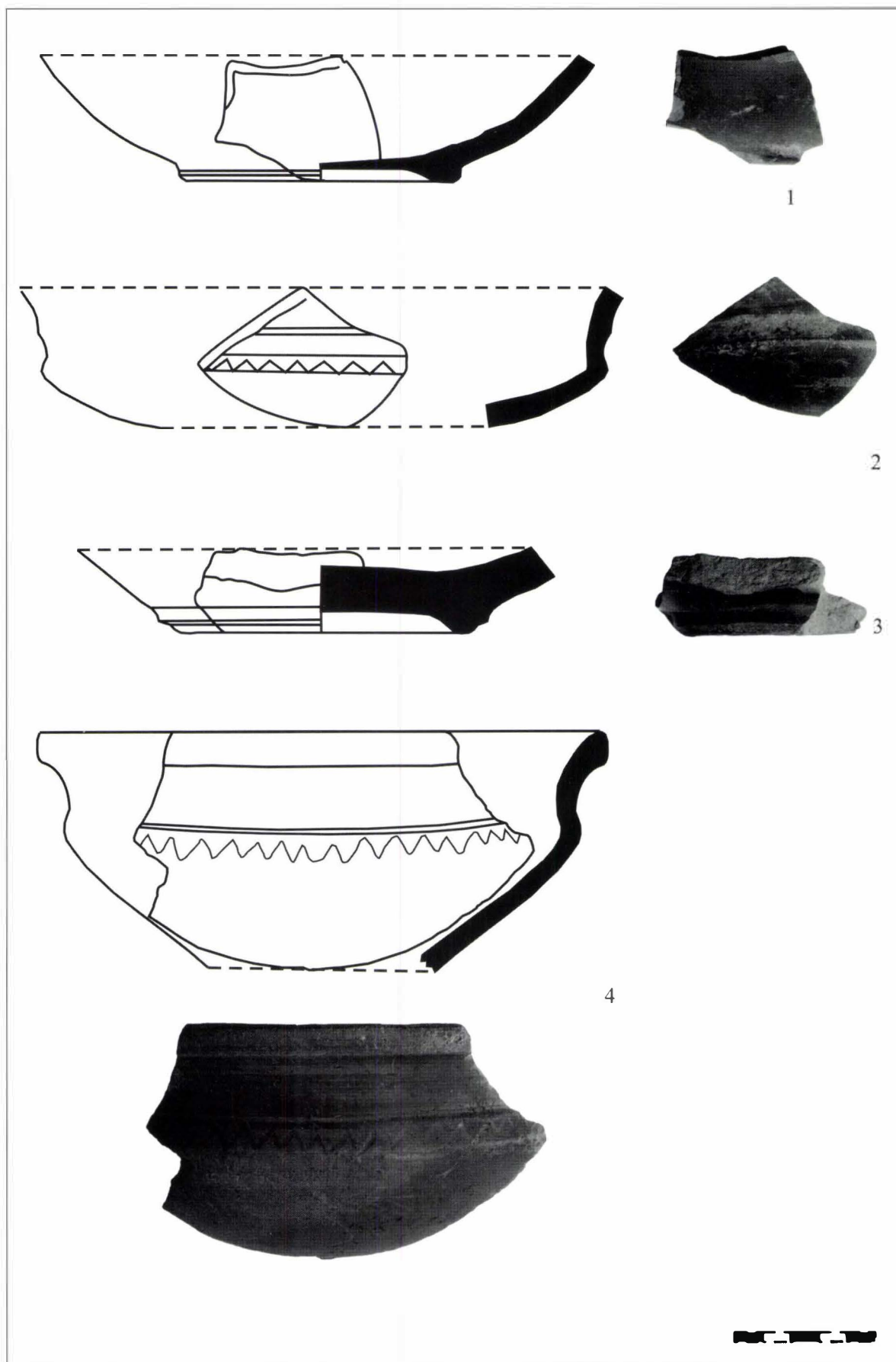

3

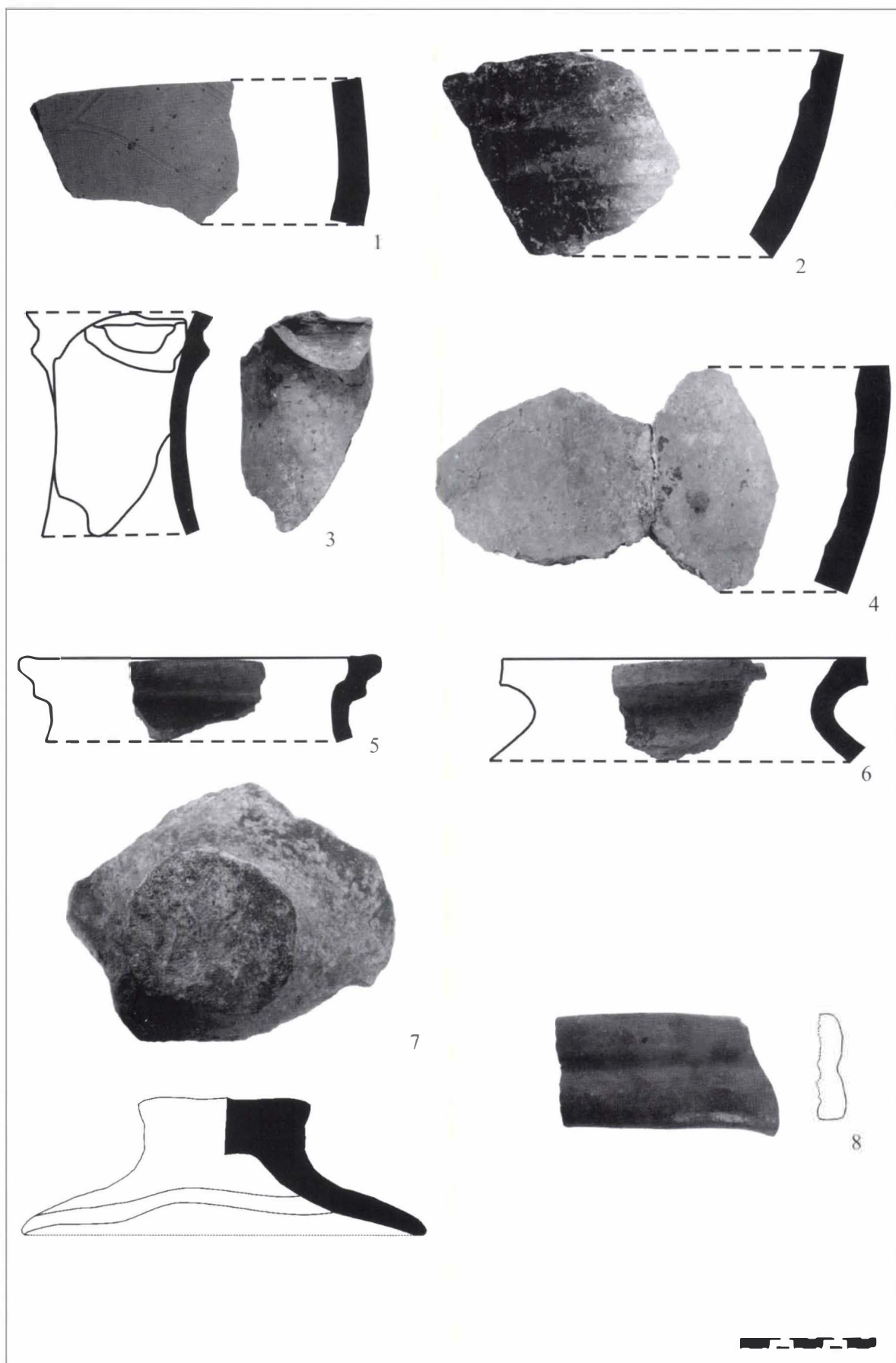
Planșa 2. 1: Conturul complexului. 2: Profilul complexului. 3: Secțiunea complexului

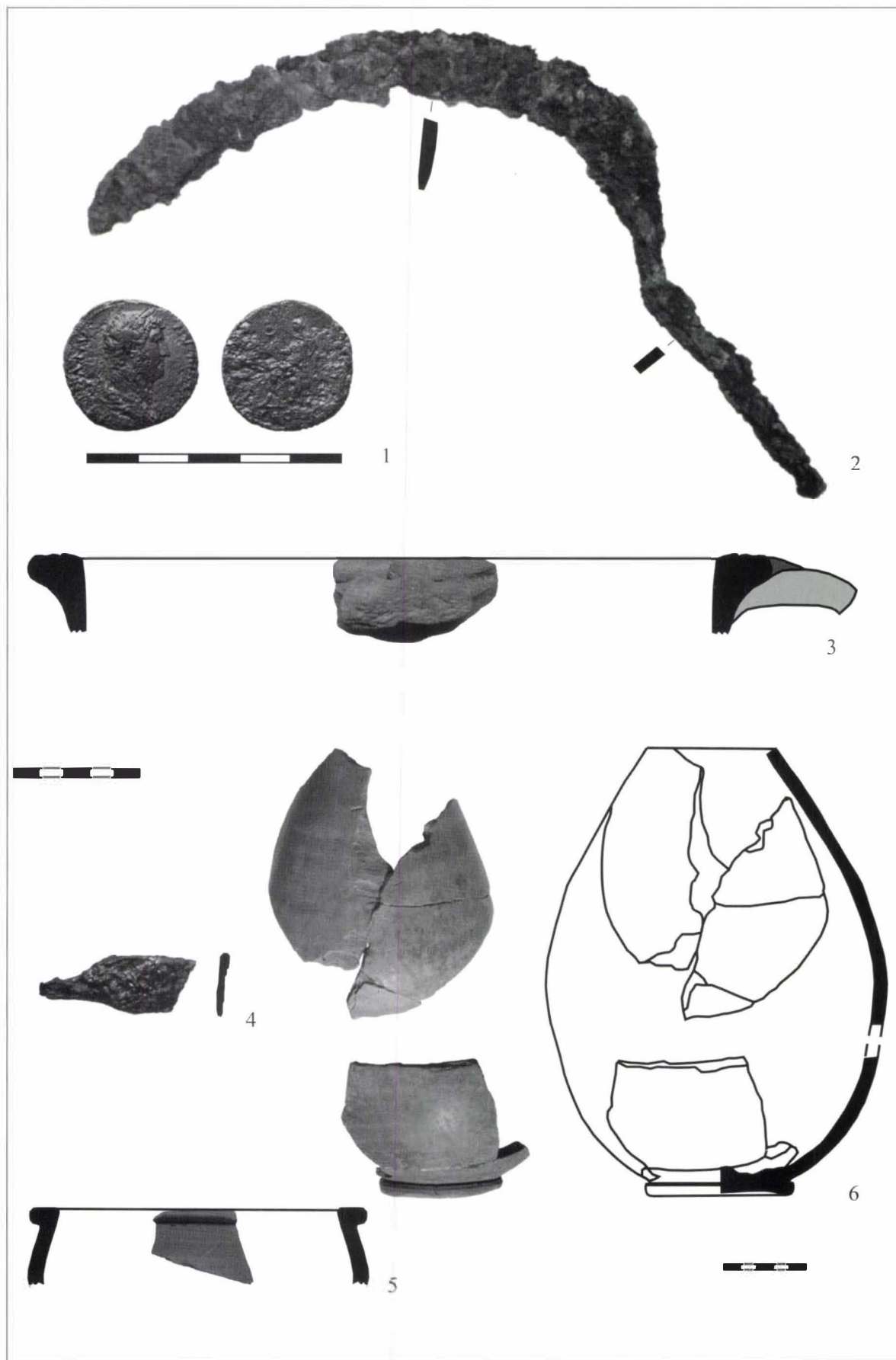
Planșa 3. 1: Conturul complexului. 2: Secțiunea complexului

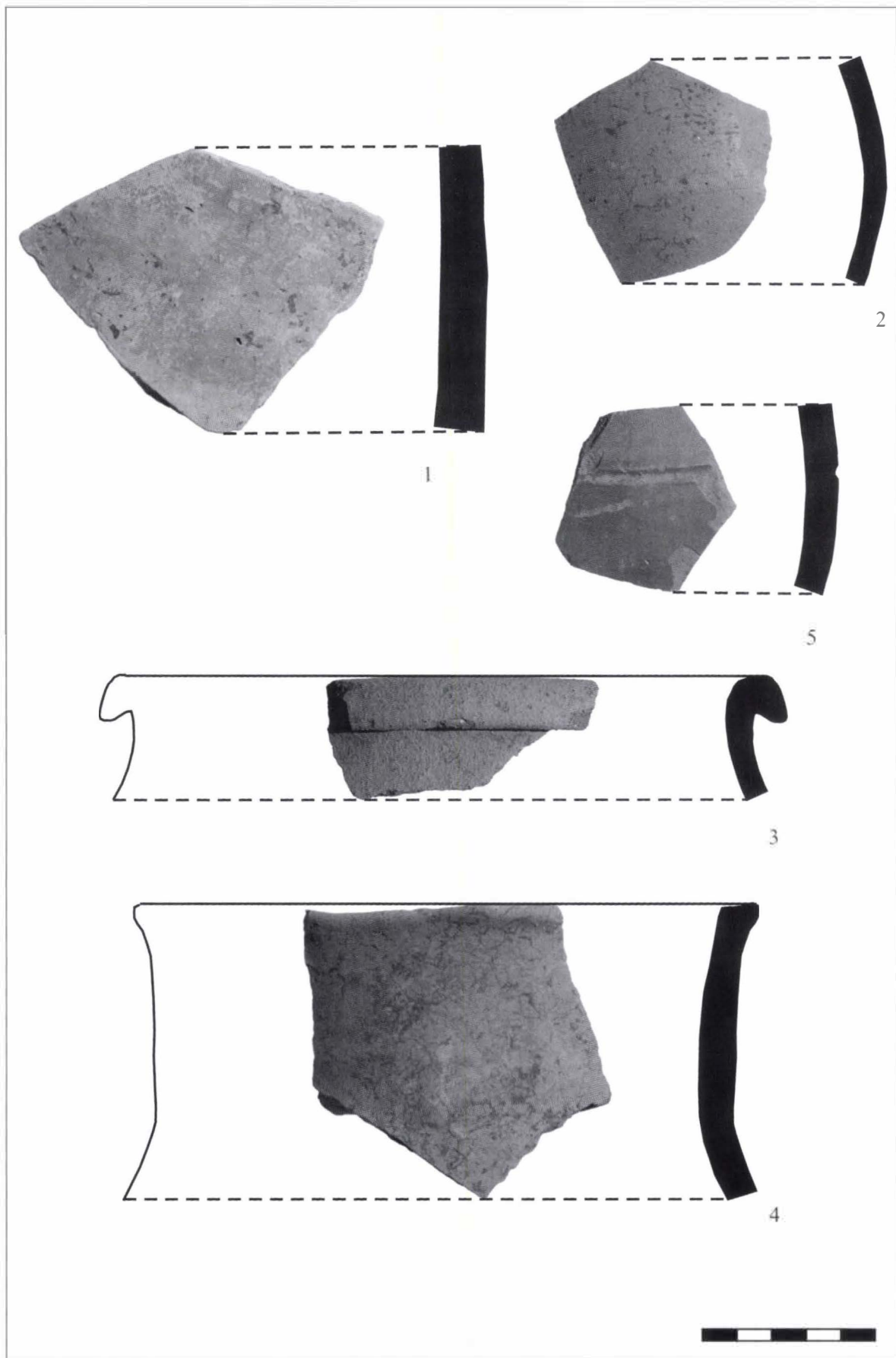
Planşa 4. Ceramică cenuşie, fină, modelată la roată

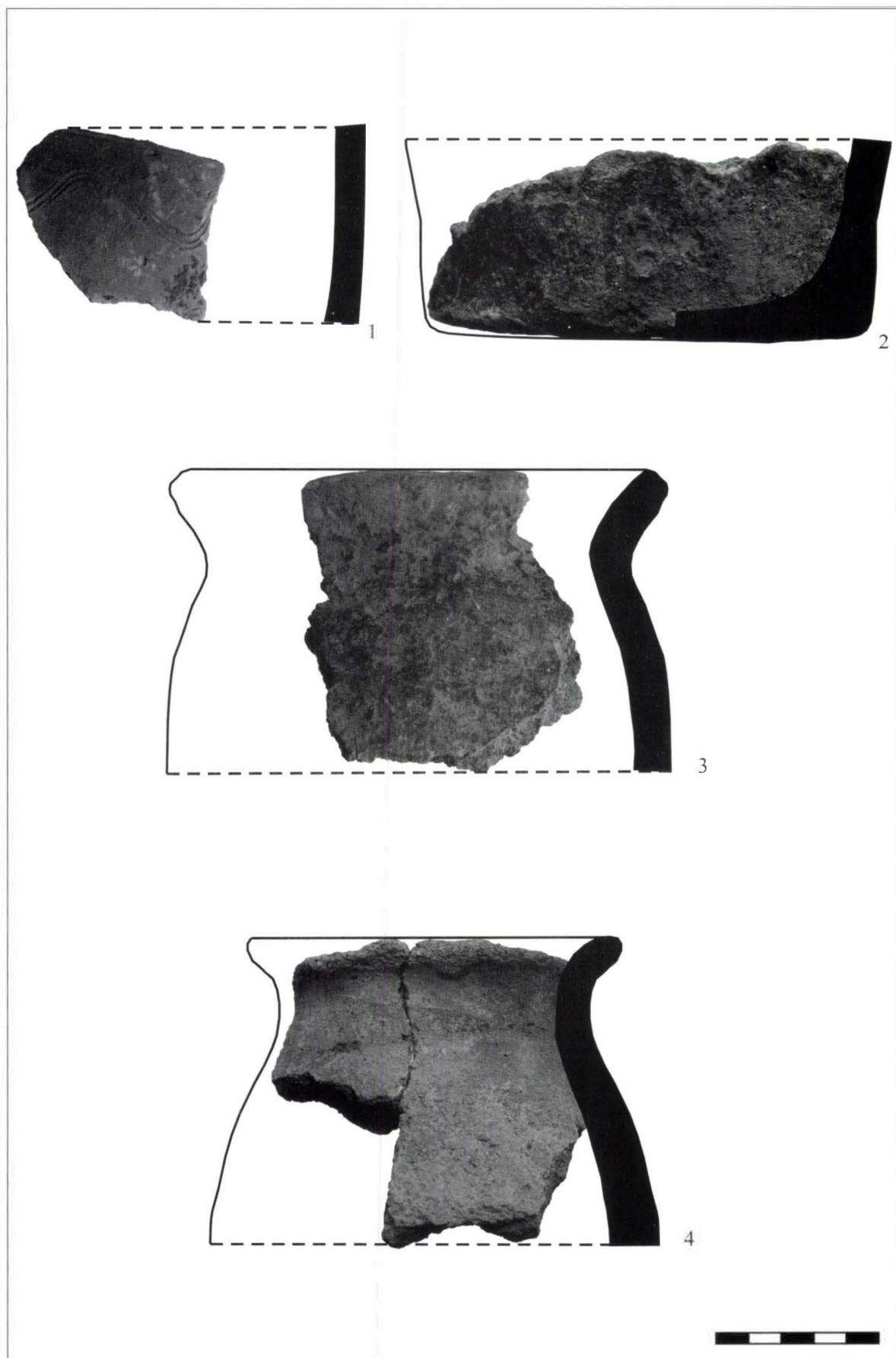
Planșa 5. Ceramică fină și zgrunțuroasă, cenușie, modelată la roată

Planșa 6. 1: Moneda de bronz din timpul lui Hadrian. 2: Seceră. 4: Cuțit. 3, 5, 6: Ceramică

Planșa 7. Ceramică roșie, fină, modelată pe roată

Planşa 8. Ceramică modelată cu mână

ARTEFACTS AND ETHNIC GROUPS IN THE NORTH-DANUBIAN AREA IN THE 4TH–7TH CENTURIES

FÁBIÁN ISTVÁN

Petru Maior University, Târgu Mureș

The roman retreat during the reign of Aurelian opened a new perspective in the economic development of the former Trajanic province, on whose territory different migratory and indigenous groups lived in radically changed conditions. The different stages of economic development of the migratory populations, their relations with the Roman Empire, the Roman presence on the northern shore of the Danube and the existence of well determined commercial relationships between the former and the latter are the main coordinates of economic life of the period. The presence of the import objects in funerary context, in thesauri, or in settlements formulates the question: who owned them? Is there a relation between a certain artefact and a certain ethnic group who lived for a period of time in this area?

It is a very much used and abused question. The historiographical discourse linked to the ethnic assignment of a certain category of objects is too long (and sometimes too ideologised) and therefore it is not the subject of the present paper. On the other hand the influences are so powerful making it very hard to give a clear ethnic attribution to many artefacts. We find very suitable what Mrs. Hica-Câmpianu asserted: “at this moment when to the arguments given to a certain ethnic....we can give the same amount of counter-arguments the problem of ethnic assignment cannot be solved in a decisive matter”¹.

The problem of ethnic attribution and that of the differentiation of certain ethnic groups is not a new one: the authors of Late Antiquity such as St. Augustine², Menander Protector³, Ammianus Marcellinus⁴, or Isidor of Seville observed the ethnic markers between the different populations who made contact with the Empire. To notice the fact that these ethnic markers were the same for all ancient authors: jewellery, weapons, and funerary customs. In this context of ethnic markers a special place is occupied by jewellery. Walter Pohl asserted that what is considered as “specific objects / national costume” of an ethnic group or another is a creation of the 19th century romantic history.

Jewellery is important in differentiating the upper classes (so they appear as markers of vertical differentiation) but in the same time it can distinguish a community from another in

¹ Hica-Câmpianu 1979, 163.

² *De Civitate Dei* (14,1), Sf. Augustin. After, Ványó 1980, 103.

³ Pohl – Reimnitz, 1998, 18.

⁴ Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, 31, 2, 17.

the horizontal plan of tribal differentiation⁵. This would mean that a great variety of archaeological discoveries (i.e. *fibulae*) cannot be taken into account. The typologies established by modern archaeology do not necessarily reflect the perception of the individuals in the Late Antiquity and if there are literary sources, they may refer to a certain artefact that is very hard match with the modern terminology.

That is why the regional material cultures can be defined only statistically and they do not give the evidence of an individual ethnic identity. Many times, the archaeological discoveries do not belong to a certain ethnic unit but to much larger populations⁶.

In modern terminology this ethnic units are defined as “Germanic populations” or “aliens” or “nomads”, terms which correspond, more or less, with the antique Huns, Goths or other Germanic populations. Pohl considers that we are dealing with “cultural terms” in spite of the ethnic vocabulary used to describe them. This description is rather large, a specific example being the Sântana de Mureş – Cernjachow culture with its great variety of hardly distinguishable ethnic groups⁷.

So where is the answer in the ethnic assignment of certain categories of objects? A more or less valid answer could be in the massive number of import objects (or objects made with import technologies), number which can be related to a certain ethnic group. For instance, the half-disk fibulae are assigned to the Sântana de Mureş – Cernjachow populations, being one of the most used objects to date this material culture although in its evolution many influences can be traced, from Roman to Nordic ones.

Likewise, the digited-fibulae represent a classic case of a helping element in ethnic assignment. Although they are realised under Roman (technological) influence, they become so specific both to Germanic populations and to Slavic tribes that they are called as such: Slavic or Germanic digited fibulae. The situation in the case of *Zwiebelknopffibeln*, the fibula with spear-shaped foot, the buckles or different types of jewellery is clear enough as long as they were discovered in obvious archaeological contexts. These import objects, or made with import technologies, are made according to the owner’s taste and represent a certain political and cultural trend (if we are to analyse the *Zwiebelknopffibeln*, the onyx fibulae from Şimleul Silvaniei or the hoard from Pietroasa) as material elements of some power centres and *imitatio imperii*⁸. Coming to these categories we reach another issue: the *royal treasures*, an issue largely debated in modern Western European historiography.

The royal barbarian treasures were seen as an important material base for territorial domination not only because of their intrinsic value, but also through their symbolistics. Although the great majority of the studies refer to Western Europe, we think that the territories situated on the northern shore of the Danube River made no exception from the general rule concerning the royal treasures. The great majority of researchers link these treasures to power centres in alliance with the Empire.

Hardt offers other possibilities which appear as unsuspected: beyond the classical hypothesis of the war spoils, there appears the possibility of the role played by these treasures as

⁵ Pohl – Reimnitz 1998, 41.

⁶ Pohl – Reimnitz 1998, 41. Often the categories that emerge most clearly from archaeological evidence do not correspond to ethnic units (like Franks, Huns Visigoths) but to broader populations.

⁷ Pohl – Reimnitz 1998, 41.

⁸ Pirenne 1933; Claude 1973, 242–246; Hardt 1998, 257–261.

a “motivation” for the conflicts between different barbarian tribes or between the barbarians and the Empire. In Western Europe there are many cases (emphasised also by the historical sources) in which the military campaign was started with the clear purpose of capturing and transferring the royal treasure. The conflicts between Franks and Lombards, having as a result the surrender of the Lombards to the Franks constitutes an obvious example: the loss of the treasure (in the diplomatic symbolistics of those times) was equivalent with the loss of independence. A question arises: beyond the classic hypothesis of the existence of a *foedus* between the Germanic populations in Transylvania and the Roman Empire, it cannot be presumed that those treasures were war-loots brought in this area from another regions and buried with the one who earned it (i.e. Omahar), or they were buried in the idea of later creating a centre of power, a fact that never happened because of the migratory dynamics?

Another category of artefacts with a special status concerning the ethnic assignment is the weaponry. Besides clothing, weapons represent one of the main sources for ethnic assignment. The same Ammianus and St. Augustine were, if not the first, but anyway the most systematic observers of the barbarian strategy and weapons establishing descriptive patterns for those who followed. The most interesting description of the “ethnic weapons” is given by Iordanes at the battle from Nedao: “the Goth fought with the spears, the Gepid made his way with the sword, (...) the Hun with the arrows, the Alans with their heavy armour stood in rows and the Heruli fought lightly armed”⁹. Later, Mauritius in his “Strategikon” made roughly the same description concerning the weaponry of the populations living at the frontiers of the Empire. From the descriptions of the Ancient historians a conclusion can be drawn: at a certain moment a certain ethnic group was symbolised by a specific weapon: for instance the battleaxe used mostly by the Franks was named Francisca even though it was used by all Germanic tribes as a hand to hand combat or as a throwing weapon.

Another weapon connected with the Germanic tribes is the Sax. This short single bladed sword was used mostly by the Saxons. The only thing is that in the 4th–5th centuries this weapon is not mentioned by the historians of the time, precise descriptions appear only in the 7th century. We are dealing with purely imaginary etymology in which there was an attempt of linking a certain population with a certain war strategy or a specific weapon. For instance Isidor of Sevilla explained the name of the Gepids by their way to fight as infantry (Gipedes) or of the Sarmatian by their heavy armour (S-armatae)¹⁰. What is certain is the fact that beyond the (more or less artificial) ethnic separations, weapons represent elements of identification only if they are linked with other pieces of inventory. Import pieces, war-loots, copies after Roman models the weapons symbolise the “multicultural” aspect of those times.

If Mauritius underlined in his Strategikon the multitude of weapons and tactics “imported” from the Barbarians (which is not new since the Romans “borrowed” in the beginning weapons from the Samnites or Hispanic populations), we also can presume that the Barbarians did the same way.

“More than in any other domain of artefacts, a fundamental distinction between Roman and Barbarian weaponry in the Late Antiquity has no use. The great difficulty of distinguishing

⁹ Iordanes, *Getica*, 50, after Pohl – Reimnitz 1998, 27.

¹⁰ Pohl – Reimnitz 1998, 37.

Roman and Germanic weapons in the 5th–6th centuries emphasises the common values shared by both aristocracies”¹¹.

Finally, the Christian objects are a category of its own, because they belong to a universal religion which goes over ethnic barriers. The presence of a Christian object in funerary context does not contribute to a clear ethnic and religious assignment. But due to the massive presence of some objects with precise Christian destination in the local production (i.e. the cross moulds in Moldova), where we have no migratory elements, we may presume the existence of a certain group of population who demanded such objects (and we may presume also that they were aware of their religious importance).

Artefacts and ethnic groups are the two confusing coordinates of an age of profound transformations, the 4th–5th centuries, an age in which we may have clear ethnic assignments only if we colligate the data obtained from the field with the historiographer’s description.

BIBLIOGRAPHY

- Ammianus Marcelinus, *Istoria romană*, 31, 2, 17.
- Claude 1973 Claude, D., Beiträge zur Geschichte des Frühmittelalterischen Königschätze, *Early Medieval Studies*, 54, 242–246.
- Hardt 1998 Hardt, M., Royal treasures and representation, In: Pohl, Walter – Reimnitz, Helmut, *Strategies of distinction. The construction of ethnic communities, 300–800*. Brill, Leiden–Boston–Köln.
- Hica-Câmpeanu 1979 Hica-Câmpeanu, I., Riturile funerare în Transilvania de la sfârșitul sec. III până în sec. V, *Acta Musei Napocensis*, XVI, 157–170.
- Pirenne 1933 Pirenne, H., *Le tresor de rois merovingiens*, Oslo.
- Pohl 1998 Pohl, W., Ethnic markers in the historiography of the Late Antiquity, In: Pohl, W. – Reimnitz, H., *Strategies of distinction. The construction of ethnic communities, 300–800*. Brill, Leiden–Boston–Köln.
- Pohl – Reimnitz 1998 Pohl, W. – Reimnitz, H., *Strategies of distinction. The construction of ethnic communities, 300–800*. Brill, Leiden–Boston–Köln.
- Ványó 1980 Ványó L., *Ókeresztény írók*, vol. III, Budapest.

¹¹ Pohl – Reimnitz 1998, 38.

A 13–14. SZÁZADI KERÁMIA KUTATÁSTÖRTÉNETE ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON

GÁL-MLAKÁR VIKTOR
Herman Ottó Múzeum, Miskolc

The Historical Foundation in Research of the Ceramics in the 13th–14th Century in North-East Hungary

The fully preserved earthenware and ceramic fragments from excavations and advance goings-over are dominant elements for discovering the material culture of the Arpadian era. In this paper, after a brief search-historical sketch, I would like to summarize our information about the 13th–14th century ceramics of North-Eastern Hungary, especially the Borsod-Abaúj-Zemplén County. In the second half of the paper I would like to present briefly the new information, unpublished till now, which has emerged from the investigation of the castle of Solymos from Zemplén County and the analysis of its similarly datable ceramics. In the chronological order Judit Kvassy firstly summarized the information about the 10th–11th century ceramics and grave ceramics in her unpublished dissertation. The burned out houses of a 10th century village, in the ground of the earthwork of Borsod, lying next to Edelény, emerged in fortunate circumstances in our county. The pottery-sets excavated in the houses help us reconstruct the cooking and storing types of pottery of this era. The excavation, research and scientific analysis led by Mária Wolf provided an exceptional occasion to investigate our 10th century pottery-industry. Another settlement dated to the early Arpadian era was published in the last two decades in fully detailed publications about: Tiszaeszlár-Bashalom (Júlia Kovalovszki), Esztergom-Szentgyörgymező (Sarolta Lázár), Örménykút (Hajnalka Herold). The preparatory excavations of the M3 motorway made it possible for the archaeologists to investigate more 10th–13th century settlements (Hejőkürt-Cifrahát, Mezőkeresztes-Lucernás, Mezőkeresztes-Cethalom). Completing these records with the ones of two former settlement excavations (Felsőzsolca-Várdomb, Karos-Tobolyka), the pottery-findings of the south part of Borsod-Abaúj-Zemplén will be discussed by Erika Simonyi in a dissertation. She analyzed the fabrication technologies of the pottery findings of this era in her former studies applying the electron microscopic researches.

The 11th–13th centuries best-preferred pot, called „bogrács”, a special ceramic cauldron early emerged into scientific notice. After the 1930's, in 1955 Béla Szőke summarized our foregoing information. About these special cauldrons' function, and their perpetuation in Hungarians' lifestyle István Fodor wrote in 1975. Miklós Takács in 1986 published an excellent monograph about the research history, typology and

chronology of the fully preserved or restorable potteries from the Carpathian Basin. In 1993 he tried to ascertain the chronology of these ceramic cauldrons from the Kisalföld.

The first complete outline about the 13th–14th centuries pottery-making was made by József Höllrigl in the 1930's. After the Second World War, another study of Nándor Parádi and Imre Holl discussed the results of the great excavations in the Castle of Buda. After other studies about the pottery-making technologies, Imre Holl provided a great discussion about the typology and chronology of potteries from clearly defined layers. This work is still used as a great summarizing and systematizing foundation and lately it was only followed by short studies like those about: Esztergom-Main Square (Nándor Parádi), Budapest Dózsa Square 8. (Katalin I. Melis), the yard of the Military History Institute (Zoltán Bencze).

István Feld wrote till now the only conclusive study about pottery researching in 1987 in the volume of the *Art of Hungary 1300–1470*. Further new information appeared in the last two decades and that is why it is necessary to systematize the new accomplishments once more. Researching the potteries of the castle of Solymos from the Zemplén County made is necessary to review the history of the research of the white ceramics which was significant in the 13th–14th centuries and to make new observations. I tried to analyze the significant particularities of the group of the painted white ceramics, the development of painted motifs (circles, half-circles, flecks, toothed wheel patterns) and regional detachment of the several types. The white ceramics, which was still considered unitarily, I could only research mainly respecting its form and paint-techniques.

I managed to identify three raw material distinguishable subgroups in the white ceramics belonging to the findings of Solymos: the yellowish white, the type from Buda and the greyish white one. The studies mentioned above are just about the Buda type. I was able to make new observations on the items of the yellowish white subgroup. Involving ethnographic methods of the researches I could find out that the raw material of the potteries was a type of clay with high kaolin content. But for firing these pots a very high temperature (1200–1600 Celsius cent.) was needed, which they could not have reached in the kilns of the Arpadian era. The sign of this lower temperature firing we could see in the form of a black or a dark grey line in the section area of the pottery-fragments. Other parallels of this type of the potteries in North-Eastern Hungary could provide us with further chronological help in distinguishing the several groups.

Also the ethnographic researches help us to localize the site of this type of clay; these sites are focused on the former Sáros, Gömör and Torna County (now Slovakia) and exist in Transylvania also in the mountain of Bihar and Hunyad County. To explore the spread of the white ceramics and the fabrication districts, it is necessary to begin new data-collecting in both Hungarian museums and the ones from Slovakia. The new directions of the research, I think, will be collecting and analyzing, aspiring to completeness, the potteries, because of the peculiarities (the small, and isolated potters' workshop centres and fabric districts) of the Arpadian era's pottery-making industry, coming from narrow areas. On the other hand I think it is very important to examine the fragments from several subgroups with electron microscopic research, which can render possible the localization of the sites of raw materials, the spread areas and the pottery making technologies.

Az Árpád-kor emlékanyagának legnagyobb részét képező régészeti feltárásokon, terepbejárásokon vagy a véletlen folytán előkerült kerámiatöredékek ill. edények kutatástörténetének rövid összefoglalására teszek kísérletet jelen dolgozatban. A honfoglalást követő évszázadok fazekasipara formakincseinek, díszítőelemeinek, készítéstechnikai sajátosságainak feltérképezése és – általában egy-egy lelőhely anyagát érintő – résztanulmányokban megfogalmazott összefoglalása az utóbbi évtizedekben nagyrészt megtörtént. Azonban szükségesnek látszik az eddig elért eredmények felülvizsgálata, melyet a Magyarországon az utóbbi két évtizedben tapasztalható intenzív (nagyberuházásokat érintő) régészeti kutatások és új – elsősorban természettudományos – vizsgálatok eredményei is indokolnak.

Jelen dolgozatban, a kora Árpád-kor kerámiakutatása felé tett kisebb kitérő után, részletesebben szólok, elsősorban Északkelet-Magyarország 13–14. századi kerámiájának kutatástörténetéről, újabb, eddig talán még kevésbé ismert kutatási eredményeiről és a feldolgozás lehetséges további útjairól.

Árpád-kori kerámiánk kutatástörténete

A 10–11. század edényművességének, elsősorban sírkerámiájának kísérőleletek alapján történt első nagyobb ívű összefoglalása Kvassay Judit nevéhez fűződik¹. A feldolgozás alapján ismertté vált edénytípusok (fazekak, virágcserep alakú tálak, bordás nyakú edények stb.) vizsgálata megmutatta, hogy a mindennapi élet során használt főző- és tárolóedények kerültek étel-, italmelléklet hordozóiként a sírokba. A temetők kerámiaanyagának elemzését követően több – hasonló korú – telep vagy teleprészlet (pl. Esztergom „Szentgyörgymező”, Örménykút, Mezőkeresztes „Cethalom”) feldolgozása, leletanyagának közzététele is megtörtént².

A Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén fekvő Edelény határában található borsodi földvárban kerültek elő azok az edénykészletek, melyek egy, bizonyosan a 10. század folyamán, tűzvészben elpusztult falu házaiból kerültek elő³. Wolf Mária a majd két évtizede tartó feltárás és feldolgozás során azonosította az edények díszítőelemeit, melynek eredete a szaltovói kultúrához kapcsolódóik, az egyes edények speciális funkcióit, kiegészítette bordás nyakú edényeinkről eddig közölt ismereteinket, valamint készítéstechnikai és természettudományos vizsgálatok elvégzésre is lehetősége nyílt.

A jelen ismereteink alapján a 11–13. századokra jellemző cserepbográcsaink kutatása, már csak azok egyedülálló formája és funkciója miatt is, igen hamar előtérbe került. Első említésük és funkciójuk meghatározására tett kísérletek a 1930-as évekre tehetőek⁴. A bográcsoknak a magyar népesség életmódjában elfoglalt helyéről, esetleg a speciális edényfajta életmódra gyakorolt hatásairól Szőke Béla és Fodor István is véleményt alkotott⁵. Takács Miklós 1986-ban szintetizáló jelleggel, egy összefoglaló kötetben jelentette meg a Kárpát-medencében

¹ Kvassay 1982. Dr. Kvassay Judit sokak által idézett doktori disszertációja sajnálatos módon mind a mai napig csupán kéziratban olvasható.

² Herold 2002; Lázár 1992; Simonyi 2001b.

³ A földvár kutatására lásd: Nováki 1993; Wolf 1992; Wolf 1996. A leletanyag feldolgozására lásd: Wolf 2003; Wolf 2006.

⁴ Hörligl 1932–33; Szabó 1938.

⁵ Szőke 1955; Fodor 1975.

fellelhető egész vagy kiegészíthető cserépbográcsok tipológiájáról és kronológiájáról kialakított álláspontját⁶. Majd egy évtizeddel később, korábbi dolgozatának tipológiai csoportosítását alapul véve, a kisalföldi bográcsok pontosabb időrendjének megállapítására is kísérletet tett⁷.

Az 1990-es évek közepén és második felében nyílt lehetősége régészeinknek az épülő M3 autópálya Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szakaszán nagyobb léptékű Árpád-kori településásatások lebonyolítására⁸. A megyénk déli és keleti részén (Felsőzsolca „Várdomb” Árpád-kori települése⁹, Hejőkürt „Cifrahát”, Karos „Tobolyka”, Mezőkeresztes „Lucernás”, Mezőkeresztes „Cethalom”¹⁰) sok esetben sajnos még így is csak részben feltárt 11–13. századi települések kerámiaanyagát doktori disszertációjában Simonyi Erika dolgozza fel. A készülő értekezés egyik előtanulmányában természettudományos vizsgálatok segítségével részletesen elemezte a 11–13. század kerámiaanyagának készítés-technikáját, nyersanyagát, díszítőelemeit¹¹. Mint tanulmányában rámutat, a hagyományos anyagközlések során igen sok információ rejtve maradhat, ha a feldolgozásokhoz nem kapcsolódnak modern elektronmikroszkópos vizsgálatok¹².

Árpád-kori kerámiaművességünk emlékeinek első, összefoglaló jellegű ismertetése a 20. század harmincas éveiben született meg Höllrigl József tollából. Az Archeológiai Értesítőben közölt két rövidebb tanulmányában a Magyar Nemzeti Múzeumban és több vidéki múzeum raktárában található Árpád-korra keltezett egész edényekkel foglalkozott¹³. Kronológiai fogódzópontjai olyan éremmel vagy más korhatározó tárgyakkal keltezett lelőhelyek vagy azok rétegei voltak, melyek alapján a tanulmányában összegyűjtött fenékbélyeges és azokhoz formai jegyeiben hasonlóságot mutató, de fenékbélyeg nélküli edényeket az Árpád-korba helyezte. A szerző az edények készítésének három korszakát különíti el, elsősorban szín és díszítés szerint. A fekete, szürkés színű, fésűs bekarcolású darabokat tekinti a legkorábbiaknak (a honfoglalás kora és azt követő időszak), a vörös színűeket az Árpád-kor középső szakaszába helyezi, míg a legfiatalabbnak a sárgás-fehér színű spirálisan bekarcolt vonallal vagy festéssel díszített edényeket tartja¹⁴. Utóbbiakban felismerhetjük az igen jellegzetes, a Höllrigl által „szennyes sárgás-fehér, mely néha rózsaszín árnyalatú”-ként definiált, a későbbi kutatásokban általánosan fehér kerámiának nevezett csoportot¹⁵.

A második világháborút követően a budai vár helyreállítási munkálataival párhuzamosan nyílt lehetőség nagyobb léptékű feltárások megszervezésére a királyi központ területén. A Gerevich László vezette régészcsapat tagjai közül Holl Imre nevéhez fűződik a vár ásatása során előkerült jellegzetes Árpád-kori, középkori és külföldi kerámialeletek értékelése során nyert információk feldolgozása. Ugyanekkor Parádi Nándor népvándorlás kori és Árpád-kori edényeken, töredékeken végzett készítéstechnikai megfigyelések ismertetését összegezte¹⁶.

⁶ Takács 1986.

⁷ Takács 1993.

⁸ Utak a múltba 1997.

⁹ A lelőhelyre lásd: Simonyi 2001a; Simonyi 2003.

¹⁰ A lelőhelyre lásd: Simonyi 2001b.

¹¹ Simonyi 2005.

¹² Simonyi 2005, 52.

¹³ Höllrigl 1930. ill. Höllrigl 1932–33.

¹⁴ Höllrigl 1930, 158.

¹⁵ Höllrigl 1930, 143.

¹⁶ Parádi 1959.

Úttörő munkásságuk óta ilyen léptékű anyaggyűjtésre és feldolgozásra még senki sem vállalkozott.

Holl Imre elsőként a budai vár területén nagy mennyiségben előforduló és kronológiailag jól körülhatárolható fehér kerámia készítésének munkamódszerét dolgozta fel¹⁷. Munkája során erősen támaszkodott részben lengyel és szovjet területekről származó, újkori néprajzi párhuzamokra. A budai vár leletanyagában a fazekakon és palackokon megfigyelt és a dolgozatban részletfotókon be is mutatott készítéstechnikai jellegzetességek alapján elképzelése szerint az Árpád-kor utolsó évszázadában egy lassan de már egyenletesebben forgó keresztdeszkával vagy alsó hengerrel merevített kézikorongon készíthették az edényeket, a szerző véleménye szerint, háziipari keretek közt dolgozó fazekasok¹⁸.

A fazekaskorongra szórt homok vagy száraz növényi törek lenyomata sok esetben megfigyelhető volt a kiégetett késztermék alján. A vizsgálatok során megállapította, hogy a külön elkészített fenékrészre építették agyaghurkák csigavonalban történő feltekerésével vagy egymásra helyezésével az edény testét. Ezeket a korong forgása közben összedolgozták, simították, majd külön agyaghurkák felhelyezésével alakították ki az edény nyakrészét és peremét, melyet különböző módokon tagoltak. Azonban az agyaghurkák egymásba simítása, különösen a majdnem kész edény nyakrészének belsejében nem mindig sikerült tökéletesre, így ezek a nyomok a fennmaradt töredékeken egyértelműen árulkodnak a készítés mikéntjéről, és közvetetten a kerámia koráról.

Holl Imre következő, máig rendszeresen idézett és alapműnek tekintett dolgozatában a 13. és 15. század közé keltezhető budai kerámiatípusokat színük és funkciójuk (házi-, asztali- vagy díszkerámia) szerint csoportosítva, kronológiai sorrendben haladva mutatja be, igen nagy részletességgel. A budai vár 13. századi leletanyagában egyértelműen a fehér kerámia dominál. Mint Holl megállapítja, a szintén a budai anyagban nagy mennyiségben megtalálható redukált égetésű bécsi edényektől és a fehér kerámiától eltérő – vöröses vagy barnás – színű edények nagyobb arányban a „vidéki” lelőhelyeken fordulnak elő¹⁹.

A következő századokban a fehér kerámia hegemoniája megtörni látszik. A 14. században, különösen annak második felében, már nagyobb arányban, fordul elő a vöröses, barnás vagy sárga színű, valamint a redukált égetésű, és jellegzetes kihajló peremmel rendelkező bécsi kerámia. Míg az előző évszázadot jellemző leletanyagban szinte csak fazekak, bögrék, tálak és csészék valamint csekély számban palackok fordultak elő, addig az 1300-as években ezek mellett megjelenik a palack füllel ellátott verziója a korsó, vagy a jellegzetes széles szájjal rendelkező kancsó, továbbá csupán az Anjou-korban kialakuló cseréppohár²⁰.

Kitekintve a következő századra is, a 15. század első felének végére a fehér kerámia dominanciája eltűnik és helyét a század hatvanas éveitől egy vörös színűre égő kerámiafajta veszi át, melyből a fentebb felsorolt háztartási és asztali edények mindegyikét készítik. A feldolgozás során a bemutatott edényeket és töredékeiket pénzzel keltezett vagy biztosan zárt rétegekből, vagy olyan gödrök anyagából válogatta össze, melyek betöltése egyrétegűnek bizonyult²¹.

¹⁷ Holl 1956.

¹⁸ Holl 1956, 191.

¹⁹ Holl 1963, 340.

²⁰ Holl 1963, 343–348.

²¹ Holl 1963, 365–366.

Holl Imre tanulmányával közel egyidőben gyűjtötte össze és jelentette meg Parádi Nándor a Magyarországon addig fellelt pénzzel keltezhető cserépedényeket. Az érdeklődésünkre számot tartó korszakból, azaz a 13–14. századból, összesen 11 edényt mutat be a szerző: a bennük talált pénzek alapján kilenc a 13. századra, míg kettő a 14. századra keltezhető²². A 13. századi tárolóedénynek szánt fazekak és palackok a Budáról már jól ismert fehér színre égő agyagból készültek, díszítésük nagy közökkel bekarcolt csigavonal, amely az edények teljes testén végigvonul. Egy Zalavárról előkerült és a 14. századra keltezhető cseréppalack sárgásfehér színű, díszítését egymást metsző festett félkörívek alkotják. A Bajótról származó kis sárgásfehér színű bögrét a benne talált pénzek már ennek a századnak végére kelteznek. Díszítése is ehhez alkalmazkodik, bekarcolt vonalak helyet már a századra oly jellemző bordázás tagolja a felületét²³.

A Budai vár területén a Disz tér 10. számú ház pincéjében előkerült középkori kút leletanyagát dolgozta fel és tette közzé Holl Imre 1966-ban. A 13. és 14. századnak meghatározott és a korábbi szakirodalomból már jól ismert kerámiatípusok mellett újakat meghatározni nem tudott, az elemzés során csupán az egyes típusokon belüli variánsok száma gyarapodott²⁴.

A következő évtizedekben elsősorban az ország nyugati részének leletanyagaiból készültek kisebb-nagyobb feldolgozások, elsősorban egy-egy jelentősebb ásatás (Sopron, Kőszeg vára, Sarvaly) anyagát téve közzé²⁵. Ezekkel azonban, mivel a bevezetésben megfogalmazott céljaimat közvetlenül nem érinti, jelen dolgozatomban nem kívánok részletesen foglalkozni. A kerámiakutatásunk első három évtizedében összegyűlt eredményeket 1987-ben Feld István foglalta össze, de továbbra is Holl Imre és Parádi Nándor eredményeire építkezve²⁶. A tanulmányban közölt rajzos tábla jó áttekintését adja a 13–14. századi edényművességünk formai és funkcióbeli sokszínűségének. A szerző által megfogalmazott probléma megoldására, miszerint „kézenfekvő lenne szociológiai és földrajzi szempontok szerint tagolt áttekintést adni... Magyarország kerámiaművességéről”,²⁷ véleményünk szerint még az összefoglalás megjelenése óta eltelt két évtized alatt sem történtek kísérletek.

Némi előrelépést történt az általunk – jelen tanulmányban – vizsgálni kívánt Északkelet-Magyarországon, ahol az utóbbi évtizedben sor került néhány, méreteit tekintve ugyan kisebb, de jelentőségében annál nagyobb tartható kutatásra. A Wolf Mária által a borsodi földvár területén feltárt 10. századi település²⁸ és a Simonyi Erika készülő doktori disszertációjában feldolgozásra kerülő több Árpád-kori település²⁹ kerámiaanyagának természettudományos elemzése elsősorban készítéstechnikai szempontok vizsgálatára, valamint még csupán részleteiben sejtett fazekaskörzetek lehetséges lokalizálására irányult. Az ország más területein – tudásom szerint – ilyen szintű és jellegű kutatásokra még nem került sor. Az előzetes jelentésekben, kisebb publikációkban bemutatott csekély számú kerámia korhatározásához

²² Parádi 1963, 207–209.

²³ Parádi 1963, 223–224.

²⁴ Holl 1966.

²⁵ Holl – Parádi 1982; Holl 1992.

²⁶ Feld 1987, 261–284.

²⁷ Feld 1987, 261.

²⁸ Wolf 2003, 85–108.

²⁹ Simonyi 2005, 37–38.

alapvetően még mindig a budai illetve Nyugat-Magyarországon a kőszegi anyagot veszik alapul³⁰.

Az eddig felsorolt tanulmányok – kivételt képez persze Simonyi Erika fentiekben már ismertetett természettudományos elemzései – a kerámiaanyag szükséges bemutatásán és keltezésén vagy annak nehézségeinek elemzésén túl nem foglalkoznak a leletanyag mélyrehatóbb vizsgálatával. Elfogadva a Holl Imre által kidolgozott elméleti kereteket, általában feltétel nélkül beillesztik a leletanyagot a királyi központ területéről előkerült kerámiaanyag elemzése során kialakított tipológiai rendszerbe. Más újabb összefoglaló jellegű munka nem lévén, természetesen ez érthető is. Azonban az elmúlt évtizedek ásatásai nyomán előkerült, és mára már tekintélyes nagyságúra duzzadt leletanyag megköveteli, és talán lehetővé is teszi a kerámia-feldolgozás egy új, területileg és talán – ha létezik ilyen – szociológiailag differenciált összefoglalását.

A fehér kerámia vizsgálata

A következő oldalakon a középkori Magyar Királyság középső és keleti részére a 13–14. században jellemző, legnagyobb számban előkerült és ezáltal jobban ismert fehér kerámiával összefüggésbe hozható ismereteinket kívánjuk összefoglalni, röviden bemutatni.

Az ország középső és keleti részében a 13–14. századot általánosan jellemző fehér kerámia első általános, és meglepően pontos leírását Höllrigl József fentebb már idézett munkájában találjuk meg. Az általa összegyűjtött edények között bemutatja a fehér kerámiából készített edényfajták majd mindegyik típusát: fazekat, bögrét, csészét, palackot, kancsót, korsót³¹. A szerző leírja ezeknek az edényeknek a jellegzetes díszítésmódjait és a díszítés készítéstechnikai jellemzőit is. Leírásaiban egy hegyesre faragott fapálcikával bekarcolt egyszerű hullámvonalat, vagy az edény egész testén követhető, spirálisan futó bekarcolást említ. Másodsorban tanulmányában bemutat három vörös vagy vöröses-barna földfestékkel festett darabot is. Ezek közül kettő (a Nógrád megyei Hatvanból és Pilinről) vízszintes, párhuzamos csíkozással, egy (a Nógrád megyei Nagykajdácson) pedig ferdén futó, egymást metsző vonalakkal díszített példány³².

Ezen kerámiacsoport első jelentős feldolgozását szintén Holl Imre végezte el a budai anyag értékelése során. Mind időben, mind térben meghatározta a fehér kerámia elterjedését, leírta általános jellemzőiket. Az Árpád-kori kerámiaanyagban véleménye szerint a 12–13. század fordulóján lép fel egy fehérre vagy sárgásfehérre égetett edényfajta, mely azonban nem csak színében tér el az eddig használt típusoktól. Az edények többségét kitevő fazekak teste a 13. század végén – 14. század elején már nyúlánkabb, legnagyobb vastagságukat az edényttest felső harmadában érik el. Díszítésükben a 13. század folyamán a széles közzel bekarcolt csigavonal dominál, mely a század elején még az edény egész testét borítja, a század végére általában már csak a felső harmadát³³. Hullámvonalas bekarcolásról nem tesz említést.

A következő században az edények testén a bekarcolt csigavonal sűrűsödik, illetve a fazekaskorong egyenletesebb, gyorsabb forgása révén már nem bekarcolt vonalak hanem

³⁰ Pl. Bencze 1992; Mészáros 2006.

³¹ Höllrigl 1930, 152–157; 99–102. képek.

³² Festett díszítésre: Höllrigl 1930, 101. kép 1. és 102. kép valamint 101. kép 3.

³³ Holl 1963, 336–339.

bordázás díszíti a fazekak többségét. Ez a díszítésmód marad uralkodó a 15. század folyamán is. Holl Imre közli a fehér kerámia első és máig egyetlen elterjedési térképét is³⁴. Ezen Höllrigl József által közölt adatok és saját valamint Parádi Nándor adatgyűjtése alapján lokalizálja a Magyar Királyság középső és északkeleti részére a fehér kerámia elterjedését.

Határainkon túl Jozef Hosso foglalta össze a szlovákiai kerámiakutatás aktuális eredményeit 1983-ban, és tette közzé kerámiarégiókat bemutató térképét³⁵. Hosso dolgozatában a fehér kerámia a mai Szlovákia keleti-délkeleti részén és ettől függetlenül – külön csoportként értelmezve – az északnyugati területeken jelenik meg a 13–14. század folyamán. Előbbit megkülönböztetésképpen a szlovák kutató a fehér, festett kerámia körzeteként aposztrofálja. Az általunk vizsgált kerámiaanyaghoz tartozó felvidéki területek keleti határa a Hosso-féle térkép alapján Terebes és a Kassai-medence, észak felé a Kárpátok előterében Abos vára (Obisovce), Jolsva (Jelsava), Fülek (Filakovo), délnyugati határát a Duna-Ipoly szögében Chlaba alkotja.

Egy, a szlovák múzeumokra irányuló kiterjedt adattári kutatással célszerű lenne, az eltel negyed évszázad alatt előkerült fehér kerámia lelőhelyeinek összegyűjtése, térképre vitele. Eme munka fontosságát a későbbiekben tárgyalandó nyersanyaglelőhelyek lokalizálására és esetleges műhelykörzetek meghatározására tett kísérlet is erősíti.

A Holl-féle térképet elsősorban Nógrád, Heves, és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei adatokkal tudjuk kiegészíteni. Szécsényben az utóbbi években folytatott belvárosi ásatáson került elő nagyobb mennyiségű sárgásfehérre égetett, festett kerámiaanyag, 15. századi rétegekből³⁶. Sámsonháza mellett Fehérkő várában folytatott feltárásokon Rácz Miklós adatai alapján az előkerült leletanyag döntő része a fehér kerámia csoportjába tartozik³⁷. Salgó várának korai, a leletanyag alapján a 13. századra keltezhető várából szintén nagy mennyiségben került elő fehér kerámia³⁸. Hevesben Mátraszőlős – talán már a 13. század végére elpusztult – várából Simon Zoltán kutatásai révén ismerünk fehér, festett kerámiatöredékeket³⁹. A Bükk hegység nyugati oldalában elterülő Cserépvár területén szintén kerültek elő a 14. sőt talán a 13. századra is keltezhető kerámialeletek⁴⁰. A továbbiakban Borsod-Abaúj-Zemplén megye területéről Kelemér várából⁴¹, Regéc várából⁴², Füzerről⁴³, Boldogkőről⁴⁴, Solymos várából⁴⁵, a sárospataki római katolikus templom temetőjéből⁴⁶, Felsőzsolca-Várdomból⁴⁷, Mezőnyárad belterületéről⁴⁸, valamint Wolf Máriának a megye déli területein folytatott terepbejárásairól és faluásatásairól⁴⁹

³⁴ Holl 1956, 192, 27. kép.

³⁵ Hosso 1983, 220, ill. obr. 1.

³⁶ Mordovin Maxim szíves szóbeli közlése.

³⁷ Rácz 2006.

³⁸ Feld 1984.

³⁹ Simon 1989a, Simon 1989b.

⁴⁰ Szörényi Gábor András szíves szóbeli közlése.

⁴¹ Pusztai 2007.

⁴² Simon Zoltán szíves szóbeli közlése.

⁴³ Cabello – Feld 1980; Feld – Cabello 1980.

⁴⁴ Végh 1966.

⁴⁵ Gál-Mlakár 2007.

⁴⁶ Gömöri 1970.

⁴⁷ Simonyi 2003.

⁴⁸ Wolf 1986.

⁴⁹ Wolf 1989.

szintén kerültek elő értékelhető mennyiségben korai, fehér edényekhez tartozó töredékek (3. tábla).

Mivel az általam kutatott, és az 1380–90-es években már felhagyott Zemplén megyei Solymos várának ásatása során több festéssel díszített fehér kerámiatöredék is előkerült, a leletanyag jelenleg is zajló feldolgozása miatt érdemesnek láttuk összefoglalni a kutatás jelen állása alapján milyen ismeretekkel rendelkezünk ezen díszítésmódról. A budai palotából előkerült festett töredékek alapján először Holl Imre rajzolta meg az edényeken alkalmazott díszítések motívumkincsét és azok lehetséges fejlődési vonalát⁵⁰. Az edények festésére használt vörös vagy barnászvörös színű földalapú festéket már az Árpád-kor elejétől ismerték és használták. Az általunk vizsgált korszakban lényegében az asztali edények két csoportjának díszítésére alkalmazták nagyobb számban: ezek a palackok és kancsók.

A kancsókon megfigyelhető festést vegyük először szemügyre. Három olyan díszítési típussal találkozunk, melyeknek egymással összefonódó elemei vannak. Ezek az elemek a következők: vízszintesen futó több sávban festett csík, körök vagy félkörök, fordított „V” betűre emlékeztető motívum, pettyek illetve a fogazások.

A budai palota területén feltárt 40. gödör leletanyagát egy 13. század végi bécsi fillér keltezi⁵¹. Ebből a zárt leletegyüttesből került napvilágra két festett oldaltöredék, rajzi rekonstrukció alapján kancsó töredékei. A rajtuk látható festés: két vízszintes vonal között félkör ill. kör alakú koncentrikus kettős vonalak, a vonalak között pontsor (1. tábla 2. kép). Ez a mintázat tehát a 13–14. század fordulójára helyezhető, és alapjául szolgálhat a 14. században elterjedt festett díszítésnek. A Dísz tér 10. számú ház kútjából előkerült hasonló festésű füles kancsót Holl Imre szintén a 13. század végére keltezi, elsősorban a budai feltárásokon előkerült edények analógiái alapján (1. tábla 1. kép)⁵². Folytatva a középkori Buda területén előkerült példákat a Dísz tér 8. számú ház pincéjéből I. Melis Katalin ásatása során előkerült töredékes füles kancsó, melynek hasán három vízszintes egymással párhuzamos festett sáv illetve közte pontsor látható a 14. századba sorol be. Datálását nem indokolja⁵³.

Buda környékéről Mende-Leányvár ásatásán került elő 1978-ban a vár tornyának közeléből több festett kerámiatöredék. Ezek egyes darabjain az előbb már bemutatott vörös festett sávok és pontok rajzolódnak ki, azonban ilyen töredékes állapotban a teljes díszítést rekonstruálni sajnos nem lehet⁵⁴. Az ásató a kerámiaanyag alapján a leleteket és az objektumot a 13. századra keltezi. Esztergomból a Széchenyi téren végzett leletmentés során egy középkori ház mellett feltárt, de a ház építésekor betöltött gödör leletanyagát vizsgálta Parádi Nándor. Az innen előkerült füles kancsó díszítése szinte teljes egészében megegyezik a fentebb már ismertetett darabokéval, azzal a különbséggel, hogy vállán egy helyet két párhuzamos vízszintes vonal fut körbe, és közét pontsor egészíti ki (2. tábla 1. kép). Egyéb kísérő leletek alapján Parádi a gödörben lévő anyag korát a 13. század végétől a 14. század végéig futó mintegy egy évszázadra helyezi. Utóbbi dátum a gödör betöltésére vonatkozik, ugyanis 15. századi lelet már nem volt benne. Ezen belül festett kancsónkat formája és kialakítása miatt inkább a 14. századra

⁵⁰ Holl 1963, 340, 345.

⁵¹ Holl 1963, 365.

⁵² Holl 1966, 13, 6. kép; Holl 2005, 322, ill. 5. tábla 1. kép.

⁵³ I. Melis 1973, 197, ill. 3. kép 2.

⁵⁴ Miklós 1981, 240, ill. 11. kép 4. és 5.

helyezi⁵⁵. A füleki vár kútjából is ismerünk egy félkörrel, pontsorral díszített festett kerámiát, azonban a motívum nem egy kancsón, hanem egy igen magas nyakú, egyenes füllel ellátott korsón látható. Ennek korát a szerző a 14. századra helyezi⁵⁶.

Összességében megállapítható a fent bemutatott festett díszítésmód egyetlen pénzzel datált darabját ismerjük, ami a 13. század végére, 14. század első felére helyezhető⁵⁷. Mint láttuk, maga a hordozó edény is csak ekkor a 13. század végén tűnik fel a budai anyagban. Elterjedési területét nézve a festett díszítés ezen fajtája csupán a Medium Regni területén és környékén jelenik meg, a fehér kerámia övezetének távolabbi területein nem ismerünk hasonló darabokat. Azonban mivel számos feltárás anyag még nem került közzétételre, ez a megállapítás nem feltétlenül tükrözi a valóságot.

Holl Imre a fentebb ismertetett mintázat előképét véli felfedezni egy a Nógrád megyei Pilinről származó és Höllrigl József munkájában bemutatott füles kancsó festésében (2. tábla 2. kép)⁵⁸. Az edény testét 5 egymással közel párhuzamos széles vörös festett csík díszíti, egyéb motívum nem látható rajta. A kancsó korára vonatkozó semmilyen adatot nem ismerünk, Höllrigl csupán az alján található fenékbélyeg miatt vette be idézett munkájába. Annyit tudunk meg az edényről, hogy sárgásfehér színű és Nemzeti Múzeumban volt található⁵⁹.

Ezzel a darabbal szinte teljesen megegyező kancsót ismerünk Kassáról, melynek a korát a 13. századra teszik. Testén ugyancsak 5 vízszintes egymással párhuzamos festett sáv látható (2. tábla 3. kép)⁶⁰. Utóbbi edény is hasonló a Pilinihez, zömök, alacsony kancsó, jellegében valóban 13. századi sajátosságokat mutat. Vízszintes festésű edényt csupán egyet sikerült még találnunk, ugyancsak Höllrigl idézett munkájában. Ez egy aránylag karcsú, keskeny hosszú nyakú, széles szájú palack, lelőhelyeként a Nógrád megyei Hatvan van megadva. Az edénytesten hét, peremén egy körbefutó vízszintes festett vonal. Az edényről egyéb adatot nem sikerült megtudni.

A három publikált edényből nehéz következtetéseket levonni, azonban azt megfigyelhettük, hogy mindhárom edény a fehér kerámia övezetének középső, keleti részén fordult elő. Az eddig leközölt budai kerámialeletek közt egy sem volt, amely a fenti darabokhoz hasonló mintázatú edényt vagy töredéket hozott volna fel. Ha valóban ragaszkodunk a Holl Imre által feltételezett előképhez, akkor a motívumkincs gyökereit nem a Medium Regni területén, hanem valahol a fehér kerámia övezetének keleti részén, a későbbiekben vizsgálandó feltételezett nyersanyaglelőhelyek (Gömör, Torna megyék) közelében kell keresnünk. Ugyanakkor érdekes az a tény, hogy a továbbfejlődött díszítésmód, mint fent utaltunk rá, nem jelenik meg feltételezett kialakulásának helyszínén!

A félköríveket és pontsorokat tartalmazó festett díszítőmotívum továbbfejlődését a kutatás az ugyancsak félköríves, de az értelmetlenné váló pontsorokból kialakult fogaskerék jellegű motívum kialakulásában véli felfedezni. Ennek datáló értékű töredékei a budai vár északi falában lévő kaputorony előteréből kerültek elő Nagy Lajos dénárjai és Anjou kori kályhacsempék társaságában (1. tábla 3. kép)⁶¹. A Dísz tér 8. számú ház pincéjének kútjából

⁵⁵ Parádi 1973, 237, ill. 7. kép 6.

⁵⁶ Hosso 1983, 224, obr. 4.; 8.

⁵⁷ Holl 1963, 365, 68. kép 6–7.

⁵⁸ Holl 1963, 340.

⁵⁹ Höllrigl 1930, 157 102. kép

⁶⁰ Hosso 1983, 224, ill. obr. 5; 11.

⁶¹ Holl 1963, 366, ill. 74. kép 8.

csupán szintén töredékes formában kerültek elő festett díszű kancsók és korsó maradványai. Díszítésük általában két vízszintes párhuzamos festett vonal, mely között félköríves vonalak futnak, némelyiken festett fogazás nyomaival (1. tábla 4. kép)⁶². Az utóbbi időkben hasonló díszítéssel ellátott kancsó töredéke került elő Visegrád egyik középkori házából is. A fehér színű edény oldalát itt is felfestett piros félkörívek, és fogazás díszíti⁶³.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Mezőnyáradon egy leletmentő ásatás során került elő több mint egy tucat háztartási és asztali edény. A készletben több olyan edény is felbukkan, melyek festésének bizonyos elemei hasonlítanak a budai anyagból eddig ismert félköríves fogazásos motívumokhoz (1. tábla 5. kép). A festett díszű darabok közül azonban csak az egyik mutat kancsóformát⁶⁴, míg másik három darab a városi kézművesség által gyártott, és elsősorban a 14. századra jellemző serleg formai jegyeit mutatja⁶⁵. A lelőhelyen egy tűz által elpusztított épületben találták meg az edényeket, több szintén a 14. századra helyezhető vaseszköz társaságában. Az épület funkciója még tisztázatlan, az azonban biztos, hogy nem fazekasműhely volt. A fogazásos díszítés e két adat alapján úgy tűnik, hogy szélesebb körben ismert és elterjedtebb lehetett, mint az elődjének tekintett pontsoros díszítés.

Az utóbbi évtizedben néhány újabb, az ismertetett rendszerbe nem illeszkedő edény is feltárássra került. Ezeknél nem a körökre vagy félkörökre festett pontozások és fogazások szerepelnek, hanem a körökben 3 vagy több levelű stilizált növény képe jelenik meg. Holl Imre véleménye szerint ezek már inkább a 14. század végéhez köthetőek⁶⁶. Az egyik példány a Hadtörténeti Intézet udvarán, a Bencze Zoltán által feltárt 14–15. század fordulójára keltezhető sziklagödörből került elő (2. tábla 6. kép)⁶⁷, míg egy másik darab Budáról a déli városrész területéről (2. tábla 5. kép)⁶⁸. A Tóth Anikó által publikált Szent György téren talált gödrök leletanyagában is előfordul egy hasonlóan festett majdnem egész, gömbölyű testű kancsó maradványa. Festését elnyújtott vonalak, talán levélornamentika, stilizált lángnyelvek (?) alkotja. A jelenleg még egyedülálló edény korát II. Cseh Ottokár dénárja alapján a 13. század utolsó harmadára helyezhetjük⁶⁹.

Eddig területileg egyetlen elkülönülő díszítéstípust sikerült azonosítani, a festett kerámiák csoportján belül. Az 1990-es évek első felében Felsőzsolca „Várdomb” területén végzett feltárás során, egy rózsaszínes árnyalatú hosszúnyakú, széles szájjal rendelkező palackot találtak⁷⁰. A palack hasi részén három függőleges állású spirális alakú minta van felfestve (2. tábla 4. kép). Az edényt a várat övező árok kevert leletanyagot tartalmazó rétegeiből emelték ki, keltezése formai jegyek alapján történt a 14. század első felére. Hasonló díszítésű palackok csupán Mohi mezőváros egy korai kútjából és Mezőkeresztes „Lucernás” lelőhelyről ismertek⁷¹.

A magyarországi anyagtól díszítettségében nagymértékben különbözik a szlovák kutatók által bemutatott edények, töredékek. A Rimaszombaton és a füleki vár kútjából

⁶² Holl 1966, 20, ill. 25. kép 1–3; 35. kép 3–5.

⁶³ Mészáros 2006, 150, 5. kép 5.

⁶⁴ Wolf 1986, 4. kép 1.

⁶⁵ Wolf 1986, 4. kép 3–5.

⁶⁶ Holl 2005, 322.

⁶⁷ Bencze 1992, 213, ill. 2. kép 8.

⁶⁸ Holl 2005, 5. kép 2.

⁶⁹ Tóth 2004, 188, 8. kép 10.

⁷⁰ Simonyi 2003, 125, ill. 18. kép

⁷¹ Simonyi 2003, 126.

napvilágra került kancsók és korsók díszítése összetettebb és morfológiailag gazdagabb a Medium Regni területén előkerült anyagnál, ezért Hosso feltételezi, hogy a dél felé tartó kereskedelem során a felvidéki festett kerámia igen komoly konkurenciája volt a délebbi termékeknek⁷². A hazai anyagban azonban hasonló módon díszített 13–14. századi edényeket meghatározni eddig még nem sikerült, vagy azokat még nem publikálták.

Solymos várából előkerült fehér kerámia vizsgálata

Solymos várából előkerült és a feldolgozás során három csoportra osztott fehér kerámia jelentősége véleményem szerint indokolja annak részletes vizsgálatát is, hogy az eddigi szakirodalom alapján mi állapítható meg a különböző típusú kerámiafajták anyagáról, annak lehetséges nyersanyaglelő helyeiről, az edények funkciójáról, díszítéséről. Az első „sárgásfehér színű” csoportba egy vékonyfalú, zsíros tapintású, nagy (általában 1 mm-nél nagyobb) szemcseméretű kvarcittal soványított kerámiatípus töredékei tartoznak (4. tábla 5–6. képek). A második, általam „budai típusú”-nak nevezett csoportba fehér színű, száraz tapintású, kizárólag homokkal soványított kerámiafajta sorolható (4. tábla 1. 3–4. képek). A harmadikként elkülönített, színe alapján „szürkésfehér”-nek titulált csoportba zsíros tapintású, kis és közepes szemcseméretű adalékanyaggal soványított töredékek tartoznak (4. tábla 2. kép).

Egyértelműen megállapítható, hogy a különböző csoportokba sorolt kerámiatöredékek nyersanyaga is eltérő. Ugyan egzakt módon ezt csak egy alapos természettudományos, azon belül is elektronmikroszkópos vizsgálat tudná kideríteni, de szabad szemmel és nagyító segítségével is tehetünk eredményes megfigyeléseket. A „sárgásfehér színű csoportba” sorolt töredékek alapanyaga valószínűleg magas kaolintartalommal bíró agyagfajta lehet. Erre utal zsíros tapintásuk, sárgásfehér színük, valamint az agyaghoz adott nagyobb szemcseméretű kvarcit, amely segíti, hogy – a magas kaolintartalma miatt – igen képlékeny nyersanyag jobban alakítható legyen a korongon.

Ez a magas kaolintartalmú agyagféleség igen jó hővezető képességgel rendelkezik, mely során kiváló tűzálló és lángálló edényeket készítettek belőlük. A néprajzi terminológia alapján tűzállónak nevezzük a majdnem 100%-ban kaolint tartalmazó agyagból készített edényt, melyet kb. 1600 Celsius fokon szükséges kiégetni. Az 1000–1200 Celsius fokon égetett edényeket csupán lángállóknak nevezi a kutatás. A nyersanyaghoz adott különböző szemcseméretű és mennyiségű soványító anyag nem csak az agyag szilárdítását és jobb megmunkálhatóságát segítette elő, hanem ezzel a módszerrel befolyásolni tudták a kiégetéshez szükséges hőmérséklet magasságát is. Több adalékanyag hozzáadásakor elég volt kisebb hőmérséklet az edény kiégetéséhez⁷³.

Ezen – tehát a sárgásfehér színnel jellemezhető – csoport darabjain általánosan megfigyelhető, hogy törésfelületükben sötétszürke, néhol fekete csík húzódik végig. Ezt fentebb azzal magyaráztam, hogy az edényttest teljes átégetéséhez a kemencékben nem tudtak megfelelően magas hőfokot előállítani. Ha tényleg magas kaolintartalmú agyagból készített edényekkel van dolgunk, akkor kiégetésükhöz minimálisan 1100–1200 Celsius fok kellett. Ilyen magas hőmérsékletet égetőkemencében a 13–14. század folyamán még nem tudtak elérni.

⁷² Hosso 1983, 222, obr. 4; 3. obr. 5; 1, 2, 4, 10.

⁷³ Kiss 2006, 156.

Természettudományos vizsgálatok alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből vizsgált kerámiatöredékeket a 13. század első felében eddig 800–850 Celsius fokon égették⁷⁴. A törésfelületben látható csík – feltételezésünk szerint – a rendszeren át nem égett agyag tömbje, mely természetes körülmények között fehér vagy világosszürke színű⁷⁵. Sötét színét az égetés első, még alacsonyabb hőfokon zajló szakaszában nyerhette el.

A „budai típusú” csoportba sorolt töredékek egyrésztől egy, a fehér kerámia övezetében általánosan elterjedt csigavonalas bekarcolással díszített bögréhez, másrésztől a töredékek alapján pontosan meg nem határozható asztali edényekhez (talán palackokhoz vagy kancsókhöz) tartoztak. A töredékekről megállapítható, hogy jól iszapolt agyagból készültek, felületük igen finoman simított, törésfelületükben színváltozás csupán egy töredéknél figyelhető meg. Azaz a felhasznált nyersanyag egy olyan típushoz tartozik melynél elegendő volt a korszakban használt kerámiaégető kemencék hője az edény teljes kiégetéséhez. Díszítésüket függőlegesen futó párhuzamos vagy egymást metsző 8–9 mm széles barnás színű festett csíkok alkotják. Ezeken a töredékeken kormozódás nyoma nem látható, tehát nagy valószínűséggel asztali edényként használhatták.

A harmadik csoportot alkotó szürkésfehér színű fragmentumok egy jól körülhatárolható edénytípushoz tartoznak. A töredékek törésfelületében sötét színű égetési csík itt sem látható, anyaguk jól iszapolt, viszont felületük kissé érdes a felhasznált soványítóanyagtól. A leírt darabok mindegyike fazékból származik, melyeknek pereme már összetettebb, hármas tagolást mutat, oldalukat sekélyen bekarcolt csigavonal díszíti.

Az előzőekben meghatározott három csoport közötti különbség első látásra is nyilvánvaló. Mint láttuk, elvileg, különbséget tudunk tenni a felhasznált nyersanyagok között, bár ezek földrajzi területhez való kötése nem könnyű feladat. Holl Imre a fehér kerámiának még csak elterjedési területét vizsgálta, lehetséges származási helyét nem. Erre irányuló néprajzi kutatásokat Kresz Mária folytatott, illetve foglalta össze ismereteit az *Enthnographia* hasábjain 1960-ban. Adatgyűjtése nyomán körvonalazódtak azok a régiók – Nógrád, Gömör, illetve Bihar megyék területe – ahol a középkortól folyamatosan, egy speciális, fehérre égő agyagfajtából készítik az edényeiket a fazekasok. Kresz Mária tanulmányában, utal arra a nem elhanyagolható momentumra is, miszerint a fenti megyék területén és közvetlen környékükön folyamatosan használják, még a 19. század folyamán is, a fehér kerámiát. Ezek alapján egy jelentős nyersanyag lelőhelyet tételez fel a három említett megye területén, melyet már a középkor folyamán is ismerhettek és bányászhattak⁷⁶.

Jozef Hosso a Kassai medencét és az ún. poltári formációt jelöli meg a jellegzetes fehérre égő agyag lelőhelyeként⁷⁷. A legújabb etnográfiai kutatások alapján Gömör-Kishont megyék középső részén, a Rima, Balog, Murány, és Túróc folyók völgyeiben található meg az az üledékes közetréteg, melyből ezt a típusú, magas kaolintartalmú – talán a fehér kerámia általam meghatározott sárgásfehér színű csoportjának alapanyagát képező – agyagfajtát bányászták. A kis mélységben (10–12 m) lévő agyagrétegeket nagy valószínűséggel a középkor folyamán is folyamatosan termelték ki⁷⁸. Az igen jó minőségű fehérre égő agyagfajta Gömör megye területén

⁷⁴ Simonyi 2005, 52.

⁷⁵ Kiss 2006, 156.

⁷⁶ Kresz 1960.

⁷⁷ Hosso 1983, 222.

⁷⁸ Kiss 2006, 155.

kívül megtalálható még, a Vértesben Csákvár környékén, Bihar megyében Körösrév mellett illetve Erdély középső részén Hunyad megyében is⁷⁹. Az eltelt négy évtized ásatásai alapján dolgozatunkban közölt új térképen teszünk kísérletet ennek a speciális kerámiafajta elterjedésének pontosabb körülhatárolására. A néprajzi párhuzamok alapján azonban feltételezhetjük, hogy kialakulásának egyik jelentős központja lehetett a mai Szlovákia déli-délkeleti területe.

Ahogy a bemutatott elterjedési térkép is mutatja, egy igen kedvelt és nagy távolságokra szállított kereskedelmi cikkről van szó. Ennek okára talán Holl Imre világít rá legjobban, amikor az emberek szépérzékét és az edény jobb tisztántarthatóságát hangsúlyozza⁸⁰. Az ország különböző lelőhelyein előforduló fehér kerámia nyersanyagának pontosabb származási helyéről azonban csak alapos és kiterjedt leletanyag feldolgozások és természettudományos vizsgálat után kaphatunk majd pontosabb képet.

*

Mindezek alapján végül hangsúlyozni kell, hogy a szakirodalom áttekintése nyomán sajnos csak az edények típusait és díszítésmódjukat állt módunkban vizsgálni, mivel a legtöbb esetben, pontosabb meghatározás nélkül, csak a „fehér kerámia” megjelölés szerepel a töredékek leírásánál. Kivételt képez Wolf Mária által Mezőnyárad területén megásott 14. századi ház és leletanyagának, valamint Simonyi Erika által részben feldolgozott, Felsőzsolca „Várdombon” feltárt 13–14. századi motte leletanyagának közzététele. Ennek a két lelőhelynek az ismertetésében egy-egy edénynél már egzaktabb leírással is találkozunk, zsíros tapintás említése vagy árnyaltabb színmegjelölés formájában.

Kíváncsún lenne a 13–14. századok leletanyagának későbbi közléseinél nemcsak formai jegyeket és díszítésmódokat megkülönböztetni, hanem precízebb nyersanyag leírásokat és meghatározásokat is adni. Még az egyre gyarapodó leletanyag mennyisége mellett is szükségesnek látszik régebbi, már publikált vagy még közöletlen ásatási anyagok elővétele, revíziója.

Az Árpád-kori fazekasműhelyek és körzeteik speciális jellege miatt⁸¹ a kutatási irányokat egy-egy kisebb térség kerámiaanyagának minél teljesebb összegyűjtése és feldolgozása, valamint természettudományos vizsgálatok elvégzése felé kell kijelölni, idővel kialakítva így egy-egy területre jellemző edénysorozat tipológiai és kronológiai rendszerét. Ezeknek a feladatoknak végrehajtása azért is fontosnak látszik, mivel a fehér kerámián belül különböző típusokba sorolható töredékek, edények nemcsak nyersanyagukban, hanem keltezésükben is mutathatnak eltéréseket⁸². Másrészt a fenti feldolgozások segíthetik a kutatást a sokszor egy egységként kezelt 13–14. századi kerámiaanyag szétválasztásában.

⁷⁹ Kiss 2006, 156.

⁸⁰ Holl 1963, 336.

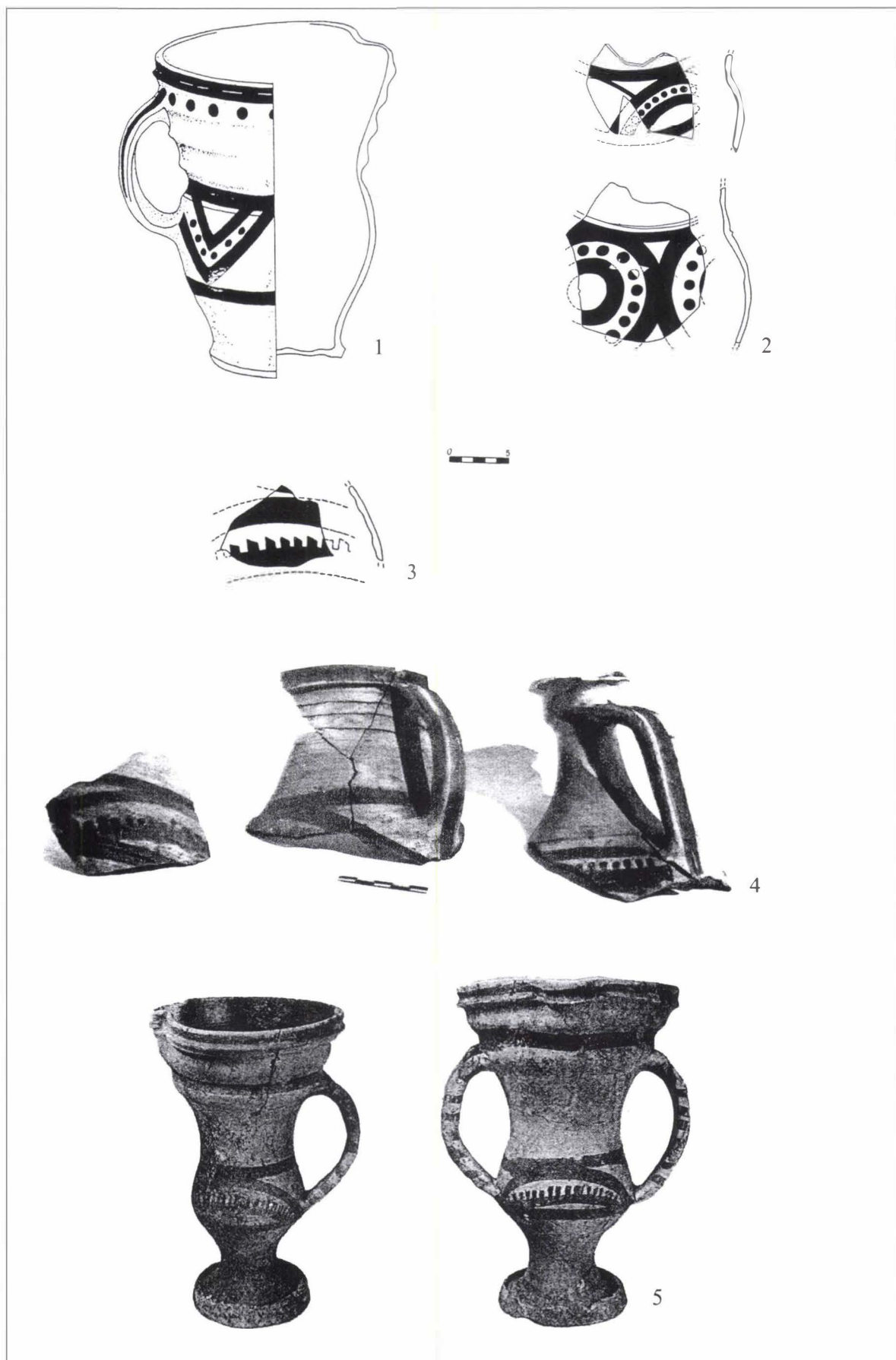
⁸¹ Takács 1993, 449.

⁸² A solymosi vár leletanyagának vizsgálata során felhasznált, szintén Zemplén megyei lelőhelyekről származó analógiák alapján bizonyítható a „sárgásfehér színű” és a „budai típusú” alcsoportok kronológiai eltérése. Ennek bemutatására azonban terjedelmi okokból jelen tanulmányban nem vállalkozhatunk.

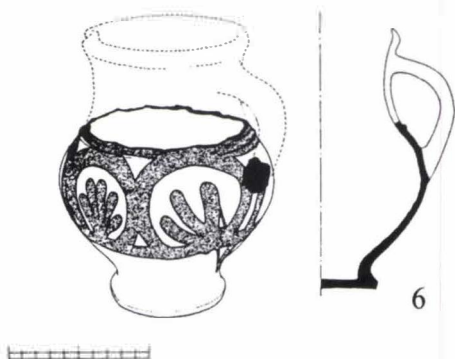
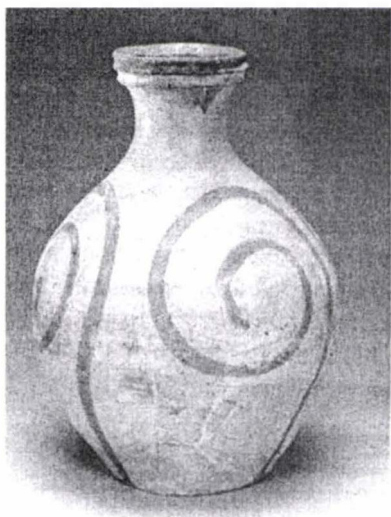
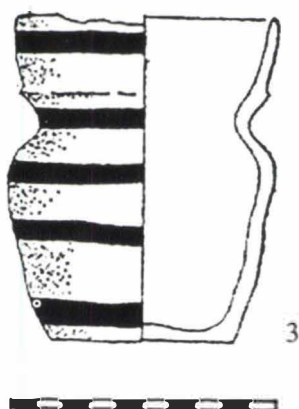
IRODALOMJEGYZÉK

- Bencze 1992 Bencze Z., A Hadtörténeti Intézet udvarán feltárt egyik sziklagödör kerámiája, *Communicationes Arceologicae Hungariae*, 209–223.
- Cabello – Feld 1980 Cabello, J. – Feld I., Jelentés a füzéri vár 1977. évi kutatásáról, *Archeológiai Értesítő*, 214–224.
- Feld – Cabello 1980 Feld I. – Cabello, J., *A füzéri vár*, Miskolc.
- Feld 1984 Feld I., Jelentés a salgói vár 1981–83. évi régészeti kutatásáról, *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve*, 213–264.
- Feld 1987 Feld I., *Kerámika. Magyarországi művészet 1300–1470*, Budapest, 261–284.
- Fodor 1975 Fodor I., Cserépüstjeink származása, *Archeológiai Értesítő*, 102, 250–264.
- Gál-Mlakár 2007 Gál-Mlakár V., Komlóska-Pusztavár régészeti feltárásának eredményei, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 87–113.
- Gömöri 1968 Gömöri J., Beszámoló a sárospataki róm. kat. templom mellett 1968-ban végzett ásatásról, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 109–128.
- Herold 2002 Herold H., *Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút* 54. VAH XIV.
- Holl 1956 Holl I., Adatok a magyar fazekasság munkamódszereinek vizsgálatához, *Budapest Régiségei*, XVII, 177–193.
- Holl 1963 Holl I., Középkori cserépedények a budai várpalotából, *Budapest Régiségei*, XX, 335–382.
- Holl 1966 Holl I., *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*, Budapest.
- Holl – Parádi 1982 Holl I. – Parádi N., *Das mittelalterliche Dorf Sarvaly*, Budapest.
- Holl 1992 Holl I., *Köszeg vára a középkorban*, Budapest.
- Holl 2005 Holl I., Tischgerät im spätmittelalterlichen Buda. Archeologische Angaben und deren Schranken, *ActaArchHung*, 311–384.
- Höllrigl 1930 Höllrigl J., Árpád-kori keramikánk. I. Fenékbélyeges edények, *Archeológiai Értesítő*, 142–169.
- Höllrigl 1932–33 Höllrigl J., Árpád-kori keramikánk. II. Domború fenekű edények, *Archeológiai Értesítő*, 85–99.
- Hosso 1983 Hosso, J., Prehľad vyvoja stredovekej keramiky na Slovensku, *Archeologica Historica*, 8, 215–231.
- I. Melis 1973 Irásné Melis K., A budavári Disz tér 8. sz. telken feltárt kút leletei, *Budapest Régiségei*, XXIII, 195–209.
- Kiss 2006 Kiss E., A gömöri fazekasok által használt nyersanyagokról, 155–166, In: (Szerk.: Holló Szilvia Andrea – Szulovszky János), *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében*, Budapest–Veszprém
- Kresz 1960 Kresz M., Fazekas, korsós, tálas, *Ethnographia*, 297–377.
- Kvassay 1982 Kvassay J., *Kerámia X–XI. századi sírokban*. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat.
- Mészáros 2006 Mészáros O., Késő középkori ház Visegrád polgárvárosában, *Archeológiai Értesítő*, 145–168.
- Miklós 1981 Miklós Zs., Árpád-kori földvár Mende-Leányváron, *Archeológiai Értesítő*, 233–250.
- Nováki 1993 Nováki Gy., A borsodi földvár sánca, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXX–XXXI, 125–145.
- Parádi 1959 Parádi N., Technikai vizsgálatok népvándorlaskori és Árpád-kori edényeken, *Régészeti Füzetek*, 12, Budapest.
- Parádi 1963 Parádi N., Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények, *Archeológiai Értesítő*, 1963, 205–250.

- Parádi 1973 Parádi N., Az Esztergom – Széchenyi téri ásatás, *Archeológiai Értesítő*, 1973, 232–249.
- Pusztai 2007 Pusztai T., A keleméri Mohosvár. Egy 13–14. században használt vár kutatásának lehetőségei, *Castrum*, 1, 39–64.
- Rácz 2006 Rácz M., A sámsonházi Fejérkö régészeti kutatása (2004–2005). „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...”, In: (Szerk.: Kovács Gy. – Miklós Zs.), *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Budapest, 137–146.
- Simon1989a Simon Z., A mátraszőlősi „kisvár”, *Castrum Bene. Várak a 13. században*, Gyöngyös, 1990, 207–217.
- Simon 1989b Simon Z., „Castrum Zeuleus”, *Műemlékvédelem*, 2.
- Simonyi 2001a Simonyi E., Előzetes jelentés a Felsőzsolca-Várdombon folyó feltárásról, *A népvándorlaskor fiatal kutatóinak VII. összefüvetele*, 1996, Pécs, 221–247.
- Simonyi 2001b Simonyi E., Kora Árpád-kori település részlete Mezökeresztes-Cethalomról. (Újabb adatok az északkelet-magyarországi Árpád-kori kerámia keltezéséhez és az ún. fabéléses lakóházakról), *Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve*, XXIII, 359–391.
- Simonyi 2003 Simonyi E., Előzetes jelentés a Felsőzsolca-várdombi ásatásról (1992–2001), *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 109–133.
- Simonyi 2005 Simonyi E., Adatok a 10–13. századi kerámiakészítéshez, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 37–56.
- Szőke 1955 Szőke B., Cserépbográcsaink kérdéséhez, *Archeológiai Értesítő*, 82, 86–90.
- Takács 1986 Takács M., *Die Arpadenzeitlichen Tonkessel im Karpatenbecken*, VAH, Budapest.
- Takács 1993 Takács M., A kisalföldi, Árpád-kori cserépbográcsok pontosabb időrendje. (Egy kísérlet a leletanyag rendezésére), *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXX–XXXI, 447–479.
- Utak a múltba 1997 *Utak a múltba: Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*, Szerk. Raczy P. – Kovács T. – Anders A., Budapest.
- Wolf 1986 Wolf M., Középkori kerámia leletek Mezönyárádról, *Communicationes Arceologicae Hungariae*, 147–159.
- Wolf 1989 Wolf M., *Árpád-kori eredetű települések Abaúj vármegye déli részén*, Miskolc.
- Wolf 1992 Wolf M., Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról (1987–90), *Jósa András Múzeum Évkönyve*, XXX–XXXII (1987–1989), 393–442.
- Wolf 2003 Wolf M., Adatok 10. századi edényművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 85–108.
- Wolf 2006 Wolf M., Adatok a X. századi magyarság kerámiaművességéhez, 47–58, In: (Szerk.: Holló Sz. A. – Szulovszky J.), *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében*, Budapest–Veszprém.

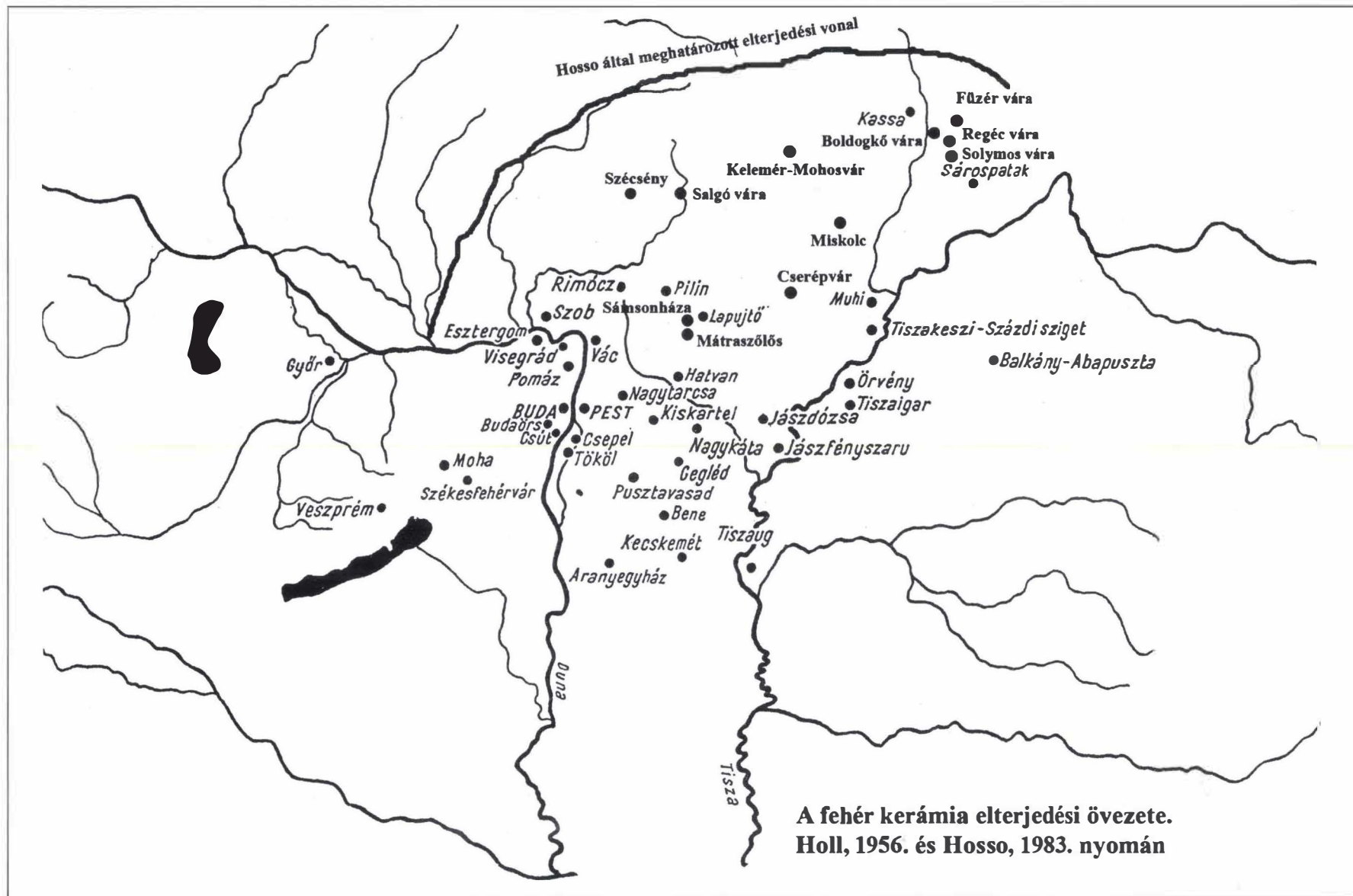

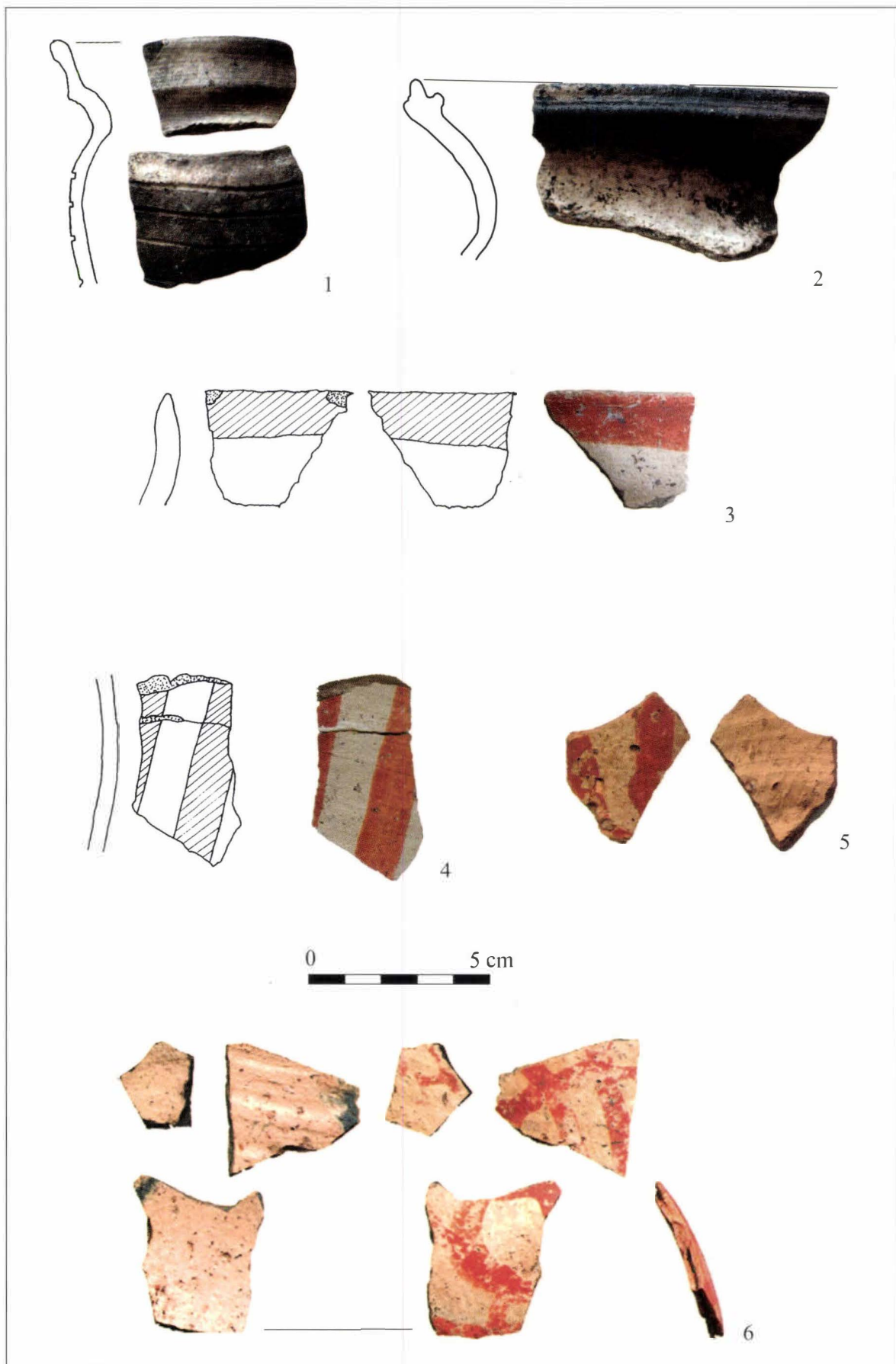
1. tábla. (1, 3, 4. Holl 1966 nyomán; 2. Holl 1963 nyomán, 5. Wolf 1986 nyomán)

2. tábla. (1. Parádi 1973 nyomán; 2. Höllrigl 1930 nyomán;

3. Hosso 1983 nyomán; 4. Simonyi 2003 nyomán; 5. Holl 2005 nyomán; 6. Bencze 1992 nyomán)

4. tábla. (1, 3, 4 Holl 1966 nyomán; 2 Holl 1963 nyomán, 5 Wolf 1986 nyomán)

UN PUNCT NOU ÎN TOPOGRAFIA ARHEOLOGICĂ MEDIEVALĂ A ORAȘULUI TÂRGU MUREȘ. PALATUL PRIMĂRIEI

GYÓRFI ZALÁN
Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș

A New Point in the Medieval Archaeological Topography of Târgu Mureș. The Mayor's Palace

The excavations were carried on a very narrow area. In the two sections we investigated two complexes from the 17th–18th centuries and a late medieval one. The medieval artifacts emerged from a perimeter of 2 m², in a level with charcoal and yellow earth pigments, disturbed by modern interventions.

The medieval material is represented almost exclusively by pottery, together with only a few fragments of iron nails, animal bones and a coin. The coin is a denary issued in the time of Mathia Corvin (1462) in Baia Mare.

Except for fragments of pot-shaped stove bricks, stove bricks and a rush light, the entire material is of *plates and dishes type*. Out of a total number of 780 fragments, most of which atypical, not a single pot could be reconstituted. The major part of the fragments are red (or nuances of red), more or less rough. The grey ones, slightly unsmooth, are few in number, like the fine grey ones as well. The fine red ceramic is extremely well represented.

The dating of the artifacts is partly ensured by the coin found in association with them, and also by the analogies discovered on the territory of the Franciscan monastery. According to these dates, the material would fit in the time sequence between the second half of the 15th century and beginning of the 16th century.

The discoveries must have been part of the inventory of a nearby house. The pottery is very alike and partly even identical with the one found in the medieval site from the fortress of the city, and we could even sustain that it was produced in the same place. Somewhat surprising is the percentage of over 25% of the fine pottery. If the case statistics are not deceiving (which is highly possible), we are dealing with a house belonging to a wealthier citizen.

The documents referring to the town of Târgu Mureș for the period under discussion are scarce and inconclusive regarding the structure of the settlement. It is hardly possible to delimit the territory of the Novum Forum *oppidum* at the end of the 15th century.

Archaeologically speaking, we have two areas documented (see Plate I/1): the first one is in the precincts of the nowadays fortress, the former monastic centre of the

Franciscans and the second one in the Bolyai Farkas College, where traces of the medieval church have been found. In the same place, on the occasion of an archaeological investigation materials similar to the ones found at the town hall were retrieved.

The historical tradition locates the medieval centre of the town – market place in the area of the Bolyai Street, a fact also confirmed more or less by the existence of the parish church in that place.

At the end of the 15th century we have therefore an inhabited area around the Franciscan monastery and one on the other terrace of the Mures River, today the perimeter of the streets Bolyai, Târgului, Kogălniceanu, Márton Áron. It appears that at the end of the Márton Áron street, in the south-western side of the terrace, where the Unirii Square is to be found today, we cannot prove the existence of an inhabited area, at least this is suggested by the lack of archaeological evidence. We can neither leave aside the presence of a market here, though this should have left some kind of traces, even modest ones, in the stratigraphy. *It seems that an important part of the nowadays center of the town, meaning the Trandafirilor Square and the Victoriei Square were inhabited as well.* Unfortunately the only strong archaeological argument is provided by the excavation from the Town Hall Palace, so that our hypothetical opinion needs the support of new archaeological studies.

Cercetările arheologice referitoare la istoria medievală a oraşului Târgu Mureş, excep-tând investigațiile sistematice din jurul bisericii reformate, au lipsit aproape cu desăvârşire în ultimele decenii. Din acest motiv suntem constrânşi să ne bucurăm de orice apariție nouă de urmă materială medievală din oraş, oricât de infimă ar fi ea.

În rândurile ce urmează vom prezenta un sondaj arheologic efectuat în centrul istoric al oraşului, care a scos la lumina zilei şi material medieval. Vom trece doar la valorificarea materialelor arheologice medievale, urmele păstrate din alte epoci istorice fiind doar menţionate.

În urma unor lucrări de amenajare dintr-o sală aflată în demisolul clădirii primăriei municipiului (camera 106) au apărut materiale arheologice, muzeul fiind sesizat prompt de către angajații instituției. Săpăturile cu caracter de sondaj¹ s-au efectuat pe o arie foarte restrânsă în cele două secțiuni fiind descoperite două complexe de secol XVII–XVIII și unul medieval târziu. Materialele medievale au apărut pe o suprafață restrânsă de cca 2 mp într-un nivel de pământ pigmentat cu cărbune și lut galben, deranjat de amenajări ulterioare moderne.

Stratigrafia sitului

Primul strat gros de circa 0,30 m avea culoarea cenușiu deschis și conținea multe fragmente de cărămidă, țigle, pietre și material databil la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Până la limita de 0,60 m s-a adâncit într-un strat brun-cenușiu cu fragmente de cărămidă, pietre, mortar, pigmenți de var și lut galben, precum și materiale ceramice, de metal și osteologice ce se pot data, mai larg, în a doua parte a secolului XVII – secolul XVIII.

Stratul de nivelare care ne interesează în special, și care a păstrat și materialele de care ne vom ocupa s-a aflat între limitele de 0,60 și 0,84 m adâncime. Sub acesta s-a prefigurat un nivel de pământ ars, cu multe fragmente de cărbune, cenușă și puține fragmente ceramice at-

¹ Responsabilul de șantier: Soós Zoltán.

pice. Nivelul de incendiere a suprapus un strat brun-negricios ușor pigmentat, fără material arheologic, după care a urmat un nivel gros de pământ negru, compact, cu doar câteva fragmente ceramice preistorice, atipice. Solul viu a apărut la adâncimea de 1,70 m.

Descrierea materialelor

Materialul medieval este reprezentat aproape exclusiv de ceramică, alături de aceasta fiind găsite doar câteva fragmente de cuie din fier, oase de animal și o monedă.

Monedă²

Denar Mathia Corvin (1462) (Pl. VII/4)

Denar din Ag foarte slab (aliat cu Cu), 0,67 g, 14 mm, găurit, emis în anul 1462 la Baia Mare³. Pe Avers: + mOn(ETA) · (m)Ath(I)E · DE. Legenda parțial lizibilă se află între două cercuri de perle. În câmp apare un cap de leu încoronat.

Pe Revers: (R)EGIS h – V(nGARIÉ). Legenda parțial lizibilă, în câmp crucea dublă apostolică cu siglele n – S. Referință: Huszár 704; Unger 555.

Moneda pare interesantă deoarece această siglă de monetărie n – S nu figurează nici în catalogul lui L. Huszár, nici în catalogul lui E. Unger. Vistierul regatului între anii 1459–1464 era Imre Szapolyai. Cămărarul monetăriei din Baia Mare în 1461 era Miklós Szapolyai, iar în 1463 Kristóf Firenzei⁴. Apogeul monetăriei din Baia Mare începe la mijlocul secolului al XV-lea. Lângă monetăria de la Kremnica (u. Körmöcbánya), cea de la Baia Mare devine a doua monetărie ca importanță în Regatul Ungariei. În timp ce Kremnica va fi centrul emisiunilor monetare din argint, Baia Mare ajunge centrul emisiunilor monetare din aur⁵. Probabil din acest motiv denarul cu siglele în cauză constituie o raritate și nu se întâlnește în catalogul lui L. Huszár și E. Unger, sau cunoscând situația economică a vremii avem de-a face cu un fals monetar, lucru practicat frecvent și în timpul lui Mathia Corvin.

Ceramica

În afara unor fragmente de cahle-oală și cahlă, întreg materialul se înscrie în rândul veselei ceramice.

Cahle (Pl. VI/5–6)

S-au găsit două fragmente de cahle-plăci cu reprezentări oarecum interpretabile. Primul, de o calitate inferioară, are un decor vegetal. Celălalt fragment este executat mai chibzuit și are probabil un decor de elemente geometrice combinate.

Opaiț

Un singur fragment ar putea fi determinat ca făcând parte dintr-un opaiț cu profilul buzei asemănătoare unei oale, având o nervură la limita dintre buză și corpul recipientului. Fragmentul reprezintă partea în care se pornește ciocul vasului pentru introducerea fitilului.

² Identificarea și descrierea monedei aparține colegului László Keve, căruia îi mulțumesc pentru ajutorul oferit.

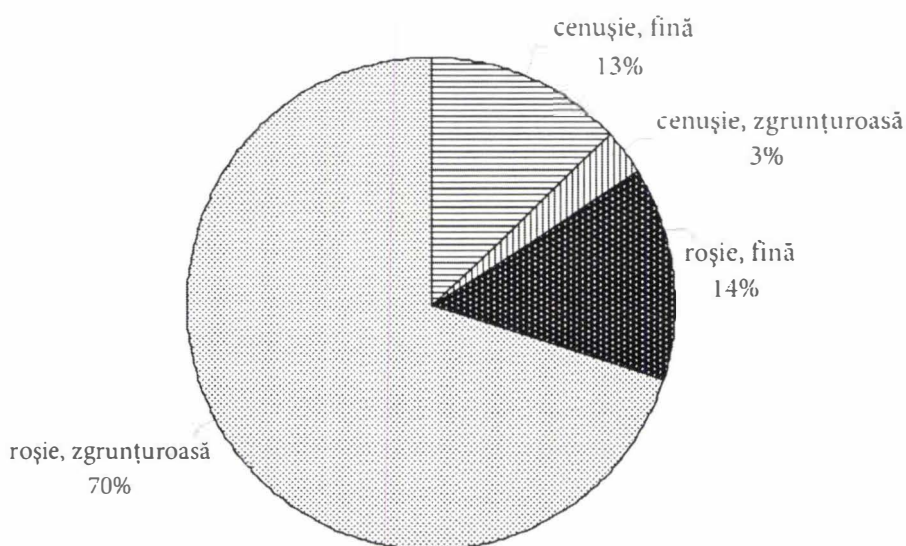
³ Huszár 1979, 111; Unger 1997, 176.

⁴ Gyöngyössi 2005, 44, 47.

⁵ Gyöngyössi 2005, 58–59.

Vesela ceramică

Numărul total al fragmentelor găsite este 780, majoritatea atipice, dintre care nu s-a putut reîntregi nici un vas.

a) *ceramică roșie, ușor zgrunțuroasă* (Pl. III, IV/1, 3, 5–7, V/1, 4–7, VI/ 1–2).

Fragmentele ce pot fi incluse în această categorie au în componența pastei nisip și microprundiș, suprafața ceramicii fiind ușor zgrunțuroasă, arderea efectuându-se în mediu oxidant. Miezul fragmentelor diferă de cel al suprafeței, culoarea acestuia fiind de obicei cenușie. Trăsăturile fragmentelor tipice ne indică o preponderență netă a oalei de gătit. Diametrul buzei variază de la 13,5 la 17 cm, sugerând o mărime medie a vaselor, dealtfel generală pentru piesele găsite în inventarul săpăturilor de epocă medievală din zona Târgu Mureșului și a zonelor învecinate mai îndepărtate. Profilaturile buzelor sunt variate și aproape întreg materialul are șanțuire pentru capac. În ciuda acestei realități, foarte puține sunt la număr capacele găsite, lucru de observat la toate loturile ceramice medievale din Transilvania. Au fost găsite câteva fragmente sigure de căni. Două funduri de vase de dimensiuni reduse pot fi pahare sau vase mici ale căror rosturi nu le-am putut descifra deocamdată (Pl. V/5–6).

Ornamentele apar rareori pe vase ele fiind de obicei linii incizate, simple sau paralele (Pl. VI/1–2).

b) *ceramică roșie, fină* (Pl. VIII)

Fragmentele provenind din căni și ulcioare au pasta bine frământată, omogenă, câteodată cu mici impurități, arderea completă, produsă în mediu oxidant. Ulcioarele erau de multe ori decorate cu linii pictate de culoare roșie dispuse în rețea neregulată. S-au descoperit și câteva fragmente din ulcioare având în jumătatea superioară un decor realizat cu ruloul, asemenea celor găsite pe Str. Bolyai nr. 16 și în zona mănăstirii franciscane din cetate.

c) *ceramică cenușie, ușor zgrunțuroasă* (Pl. IV/2, 4, V/2–3)

Cele câteva fragmente din această grupă au pastă omogenă ce conține nisip și microprundiș, arse incomplet în mediu reductant, suprafața fiind ușor zgrunțuroasă. Urmele de fum păstrate pe cioburi indică folosirea lor la gătitul mâncării.

d) ceramică cenuşie, fină (Pl. VII/1–3)

Puţine la număr, fragmentele ceramice din acest grup au pastă omogenă, uneori cu mici impurităţi, ardere completă, reductantă. Ca formă de vas din care fac parte se pot identifica în primul rând ulcioarele, nu putem exclude însă ca unele cioburi să provină de la vase cu alte funcţionalităţi. Unele fragmente sunt decorate în jumătatea superioară (cel mai des pe umăr) cu linii drepte incizate, sau linii în val.

Loturi ceramice care prezintă analogii cu fragmentele noastre au fost găsite la Târgu Mureş în zona mănăstirii franciscane⁶ şi într-o suprafaţă de cercetare de pe str. Bolyai nr. 16⁷.

Materiale ceramice aflate în zone mai apropiate, cu date similară pieselor noastre, au fost semnalate la Cristurul Secuiesc⁸, Sâncrăieni⁹, Sighişoara¹⁰, Cighir¹¹, Cluj-Napoca¹², Bistriţa¹³.

Ulcioarele pictate cu linii roşii apar şi în complexe de la Cristurul Secuiesc şi Cecheşti¹⁴.

Datare

Datarea materialelor este asigurată în parte de moneda găsită în asociere cu acestea, precum şi de analogiile din zona cetăţii, găsite pe teritoriul fostei mănăstiri franciscane. Potrivit acestor date materialul s-ar încadra în intervalul dintre a doua jumătate a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea.

Concluzii

Materialele arheologice găsite trebuie să fi făcut parte din inventarul unei locuinţe din apropiere. Materialul ceramic este foarte asemănător sau în parte chiar identic cu cel găsit în situl medieval din cetatea oraşului, putem să presupunem chiar că a fost confecţionat în acelaşi loc. Oarecum surprinzător ni se pare procentajul de peste 25% al ceramicii fine. În cazul în care statistica nu ne înşală, varianta deloc neglijabilă de altfel, avem de-a face probabil cu o casă a unui locuitor mai înstărit.

Însăşi existenţa unei locuinţe în zona cercetată în perioada amintită este un real câştig din punctul nostru de vedere. Izvoarele documentare referitoare la oraşul Târgu Mureş pentru perioada respectivă sunt puţine şi neconcludente în privinţa structurii aşezării. Cu greu am putea trasa perimetrul oppidumului Novum Forum la sfârşitul secolului al XV-lea.

Arheologic avem documentate două zone (vezi Pl. I/1): prima în incinta cetăţii de astăzi, fostul centru monastic al franciscanilor, a doua în zona Liceului Bolyai Farkas unde s-au

⁶ Györfi 2008, 224–246.

⁷ Săpătură preventivă inedită. Majoritatea artefactelor provin din dărâmătura unei case moderne, construită pentru profesorii Colegiului Reformat (ulterior Liceul Bolyai Farkas), vezi Koncz 2006, 467. Puţinele fragmente medievale, găsite în afara fundaţiilor casei pe un perimetru de 1 mp, se află în MJM.

⁸ Benkő 1997, 72–80, Tab. 14–22.

⁹ Preda 1959, 853–857, fig. 31.

¹⁰ Baltag 1979, 97–98, Pl. LII–LIII.

¹¹ Gaiu–Dănilă 1989, 70–72, Pl. 3, 4; fig. 2.

¹² Mitrofan 1965, 659–663, fig. 5, 6.

¹³ Rădulescu 1989, 78–89.

¹⁴ Benkő 1992, 57–59, Pl. 52.

găsit urmele bisericii medievale¹⁵. În același loc cu ocazia unui sondaj arheologic s-au găsit materiale analoage celor de la primărie. Chiar și stratigrafic s-au arătat similitudini cu situl nostru, și în str. Bolyai nr. 16 găsindu-se sub nivelul cu ceramică din secolul al XV-lea un strat masiv de cărbune și cenușă. Putem presupune că la începutul secolului al XV-lea sau în secolul anterior s-a produs un incendiu care a afectat teritoriul despre care am vorbit.

Tradiția istorică localizează centrul medieval al orașului-târg în zona străzii Bolyai, lucru confirmat oarecum prin existența în acel loc a bisericii parohiale.

La sfârșitul secolului al XV-lea avem în consecință o zonă locuită în jurul mănăstirii franciscane, una pe cealaltă terasă a Mureșului suprapusă astăzi de străzile Bolyai, Târgului, Kogălniceanu și Márton Áron. Se pare că la capătul străzii Márton Áron, în extremitatea sud-vestică a terasei menționate, unde se află astăzi P-ța Unirii, nu mai putem demonstra existența unei zone locuite, cel puțin așa ne-o sugerează inexistența vreunei mărturii arheologice în zonă¹⁶. La aceeași concluzie ne-ar conduce și consultarea primei ridicări topografice habsburgice pe care zona amintită figurează fără construcții. Ridicarea topografică militară arată totuși realități din secolul al XVIII-lea, valoarea sa documentară pentru perioada care ne preocupă este extrem de redusă. Nu putem exclude însă existența aici a unei piețe, cu toate că și aceasta ar fi trebuit să lase ceva urme, chiar și modeste, în stratigrafie.

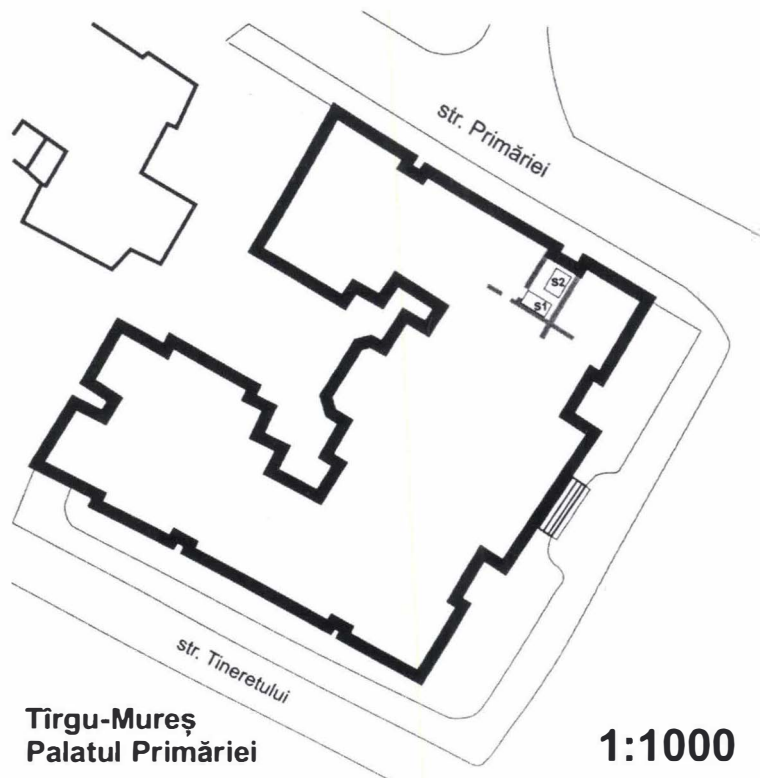
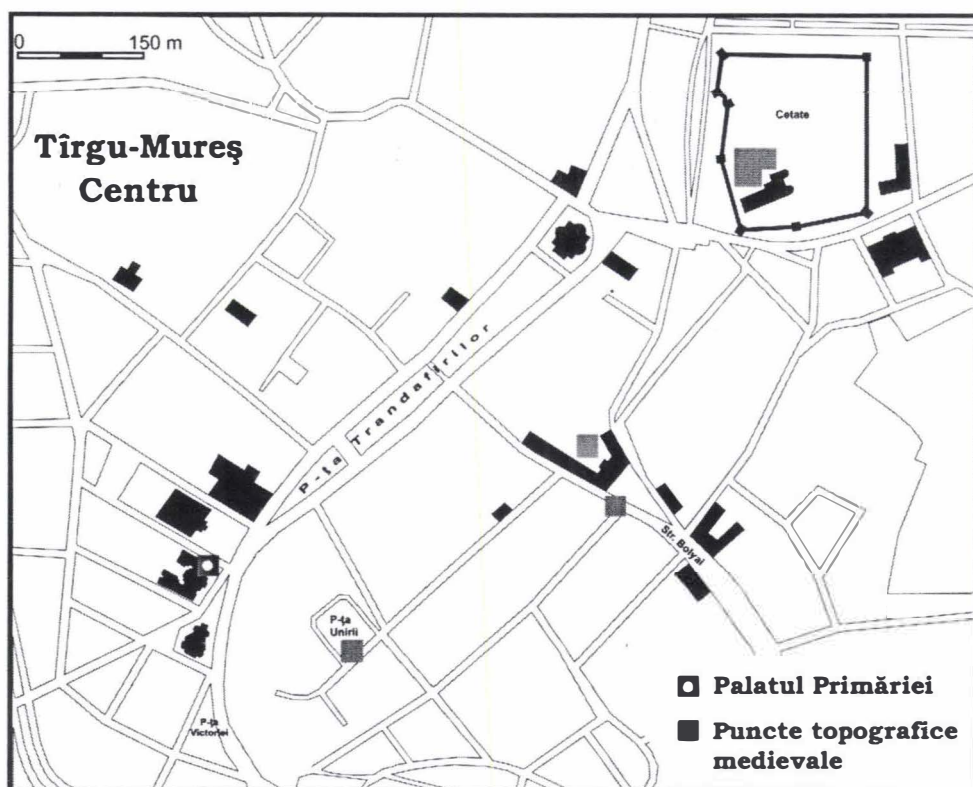
Se pare că o bună parte a centrului de astăzi, respectiv zona din P-ța Trandafirilor și P-ța Victoriei era de asemenea locuită. Din păcate singurul argument arheologic de necontestat ni-l furnizează săpătura de la palatul primăriei, astfel încât enunțul nostru ipotetic trebuie susținut prin noi investigații arheologice.

BIBLIOGRAFIE

Baltag 1979	Baltag, Gh., Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara, <i>Marisia</i> , IX, 75–106.
Benkő 1992	Benkő E., <i>A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája</i> , Budapest.
Benkő 1997	Benkő E., <i>Középkori mezőváros a Székelyföldön</i> , Kolozsvár.
Gaiu – Dănilă 1989	Gaiu C. – Șt. Dănilă, Așezarea feudală Cighir, <i>File de Istorie</i> , VI, Bistrița, 70–72.
Gyöngyössy 2005	Gyöngyössy M., <i>Középkori magyar aranyforintok</i> , Budapest.
Györfi 2008	Györfi Z., Contribuții privind vesela ceramică medievală de la Târgu Mureș Cetate (sec. XIV–XV), <i>Vasaria Medievalia</i> , Bistrița, 224–246.
Huszár 1979	Huszár L., <i>Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute</i> , Budapest.
Koncz 2006	Koncz J., <i>A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557–1895)</i> , Marosvásárhely.
Mitrofan 1965	Mitrofan I., Descoperiri arheologice în Cluj și împrejurimi, <i>ActaMN</i> , II, 659–663.
Preda 1959	Preda C., Săpăturile arheologice de la Sâncrăieni, <i>Materiale și cercetări arheologice</i> , VI, 853–857.
Rădulescu 1989	Rădulescu G., Descoperiri arheologice feudale la Bistrița, <i>File de Istorie</i> , VI, 78–89.
Unger 1997	Unger E., <i>Magyar Éremhatározó. I. Kötet (1000–1540)</i> , Budapest.

¹⁵ Informații furnizate de colegul László Keve, responsabilul săpăturilor.

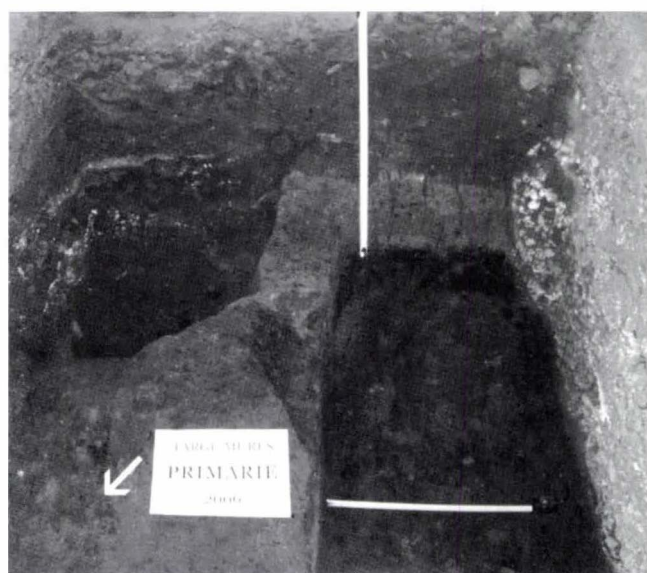
¹⁶ Pentru datele referitoare la situl respectiv și la rezultatele săpăturii preventive îi datorez mulțumiri colegului Berecki Sándor.

Planşa 1

1

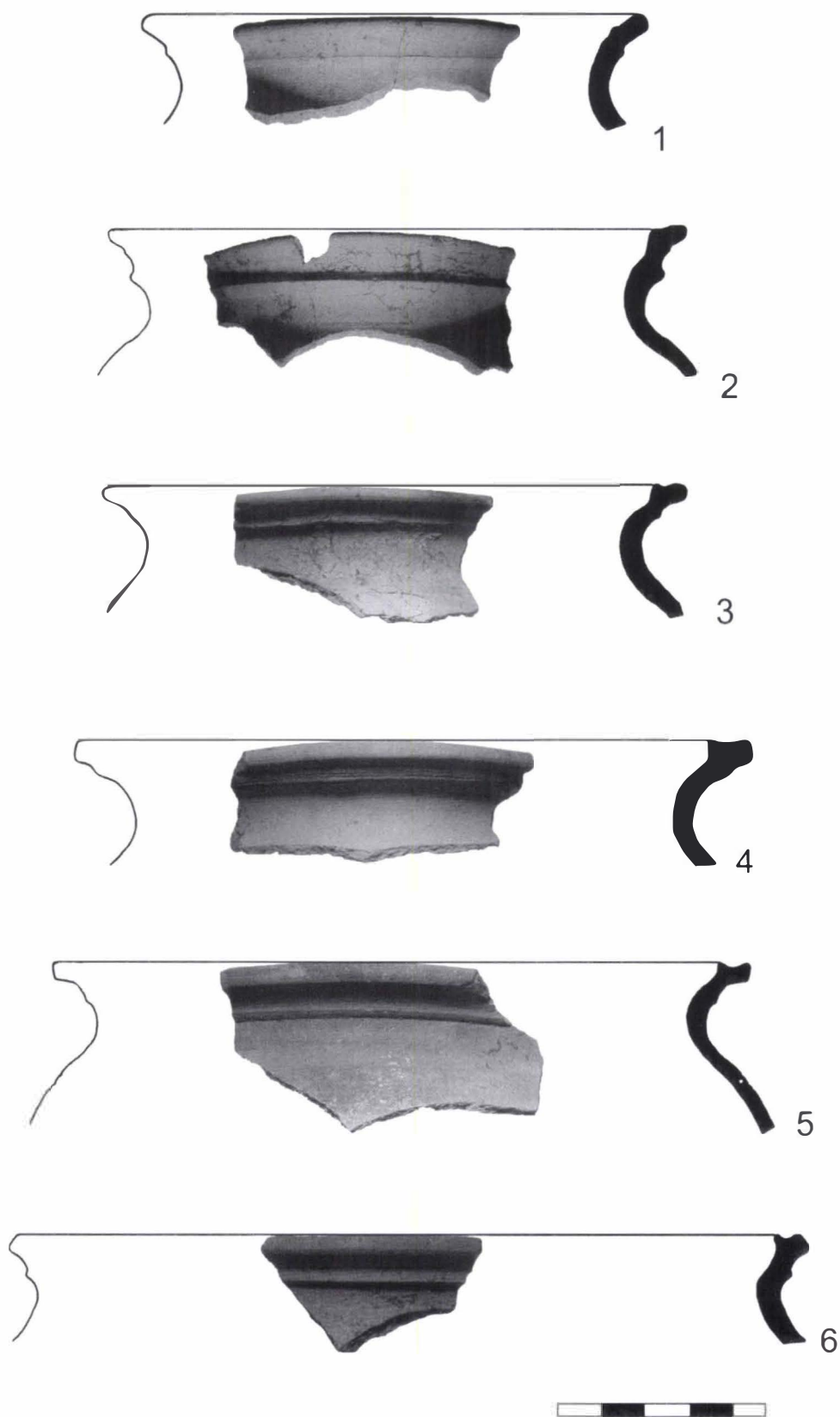

2

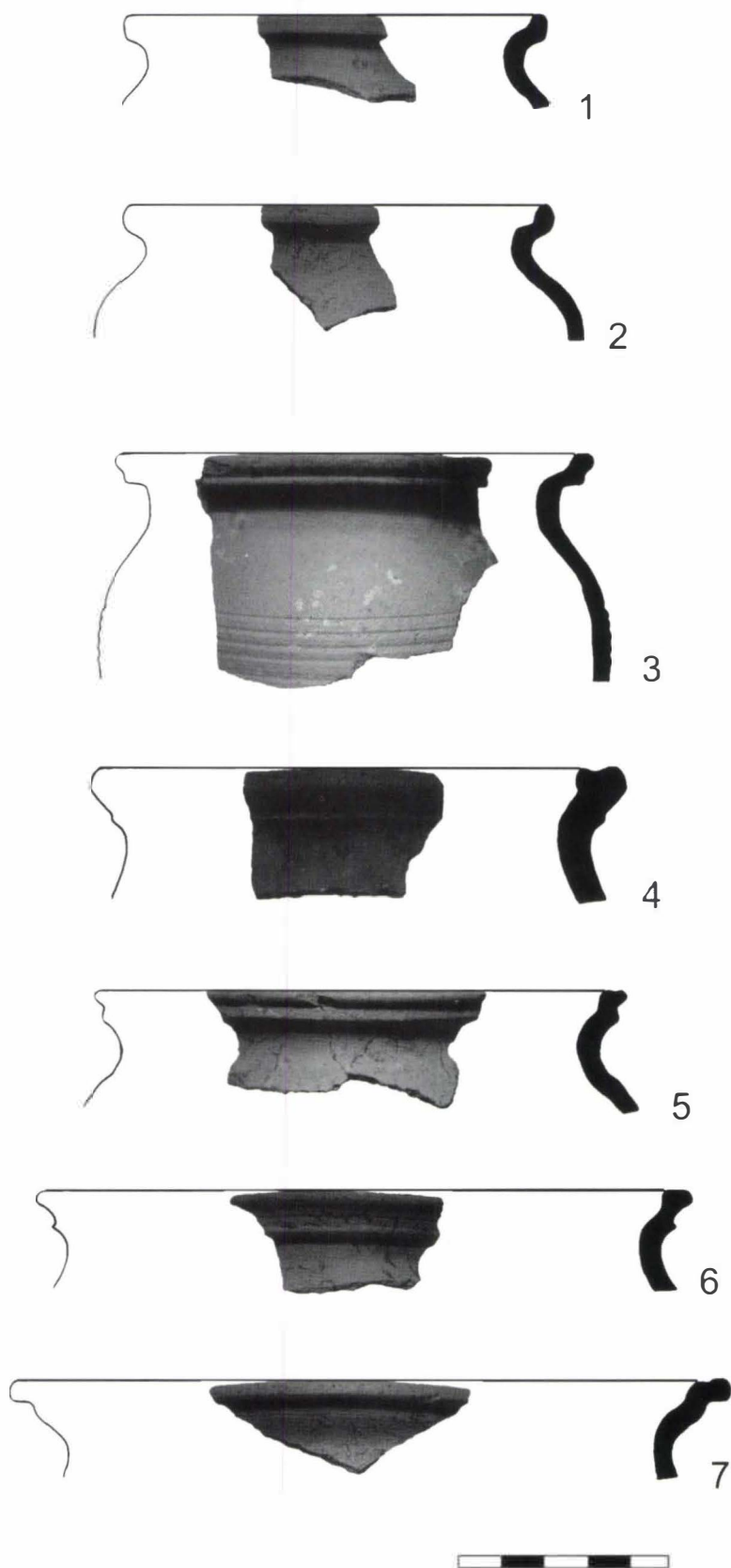

3

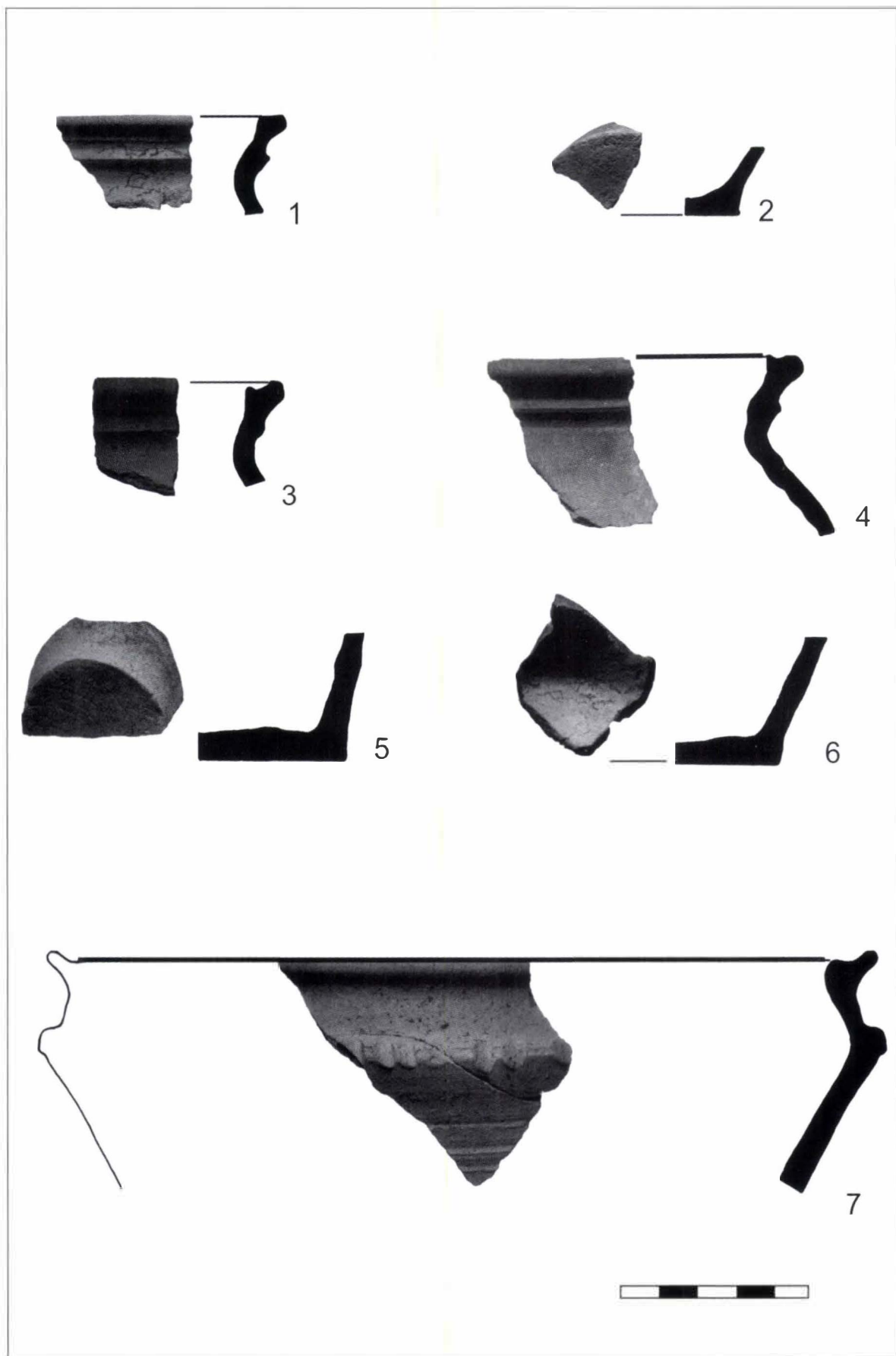
Planșa 2. 1: Târgu-Mureș pe harta primei ridicări topografice militare habsburgice;
2–3: Nivelul cu cărbune și cenușă din S1 și S2

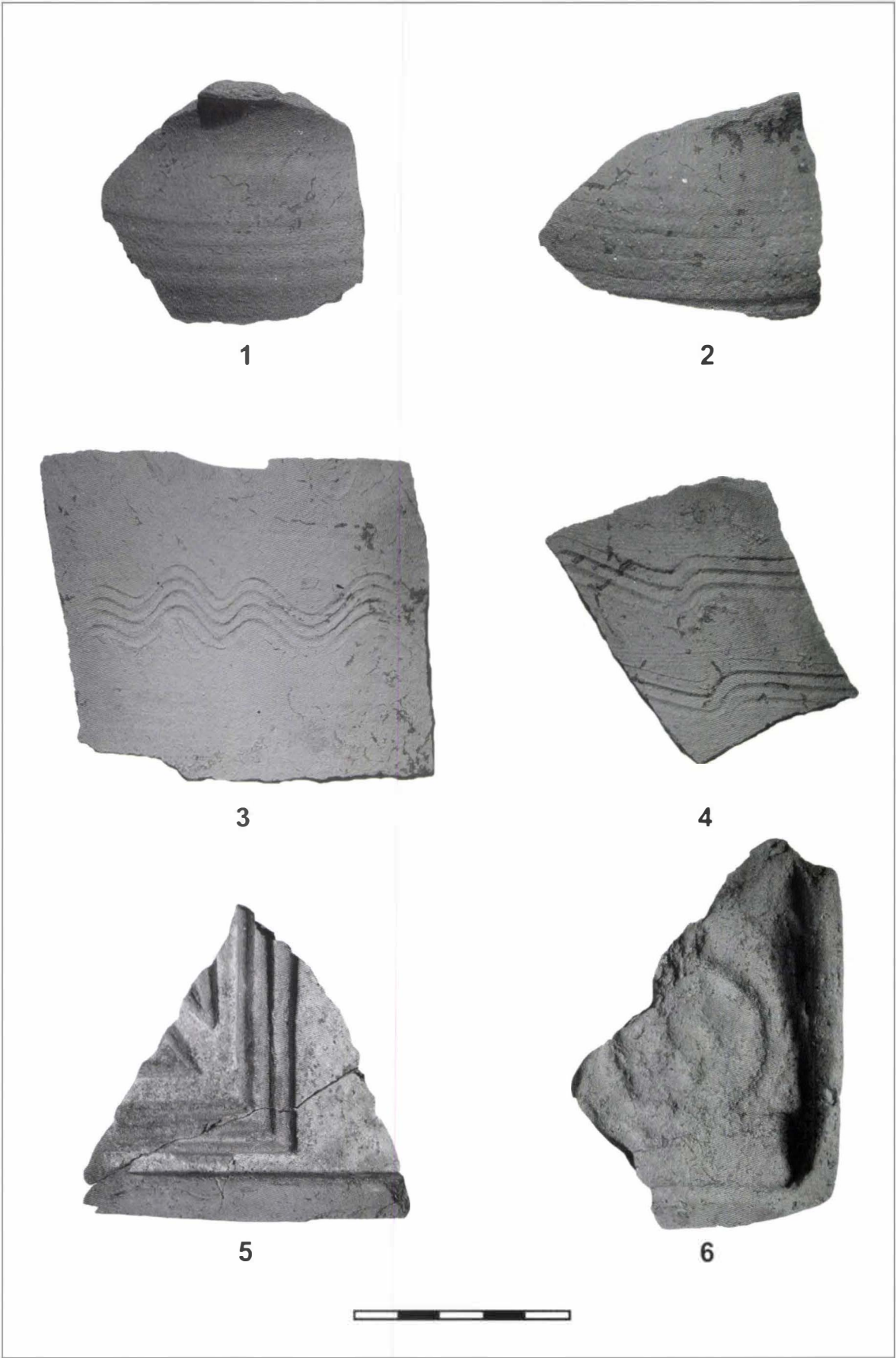

Planşa 3

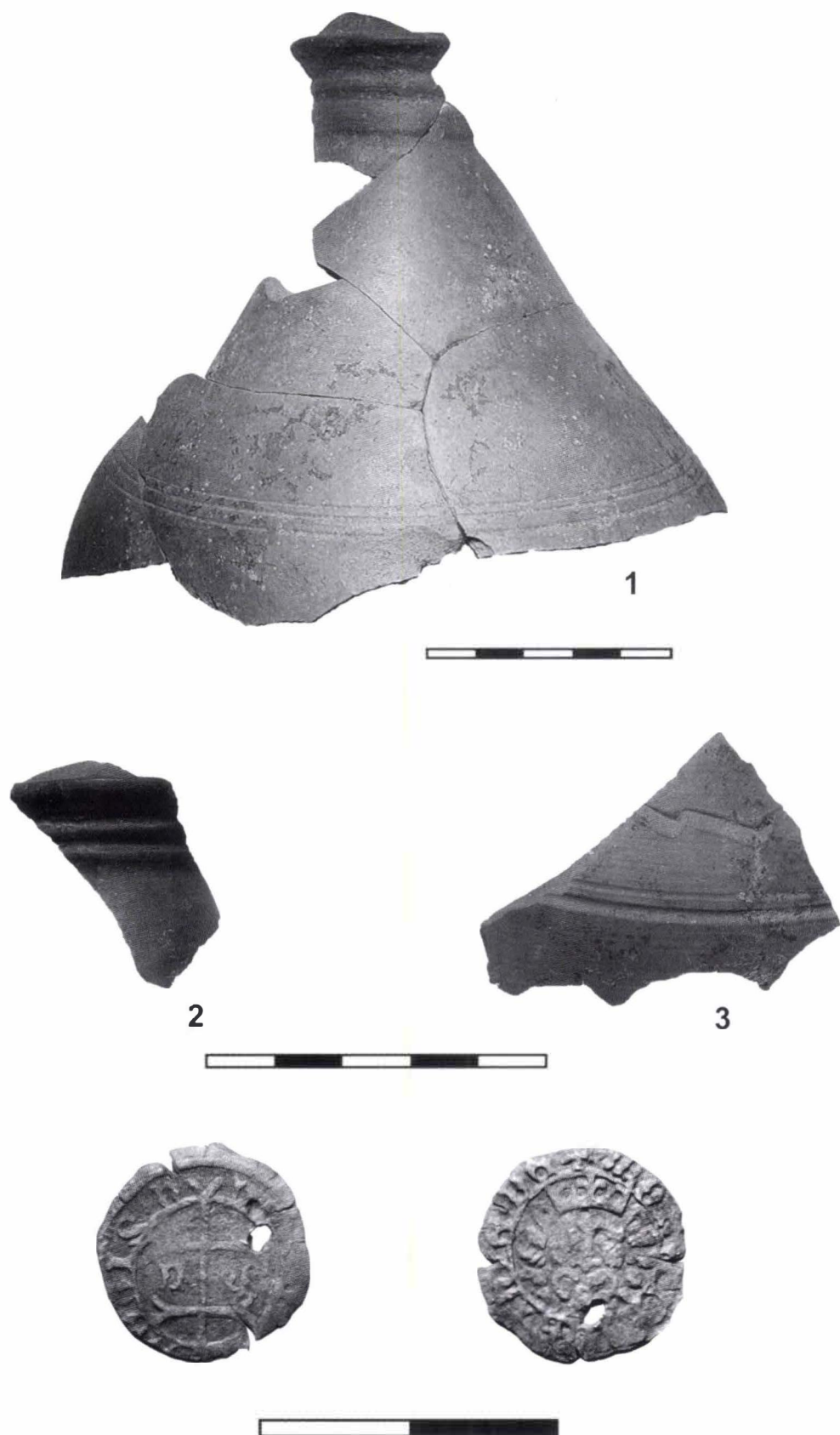

Planşa 4

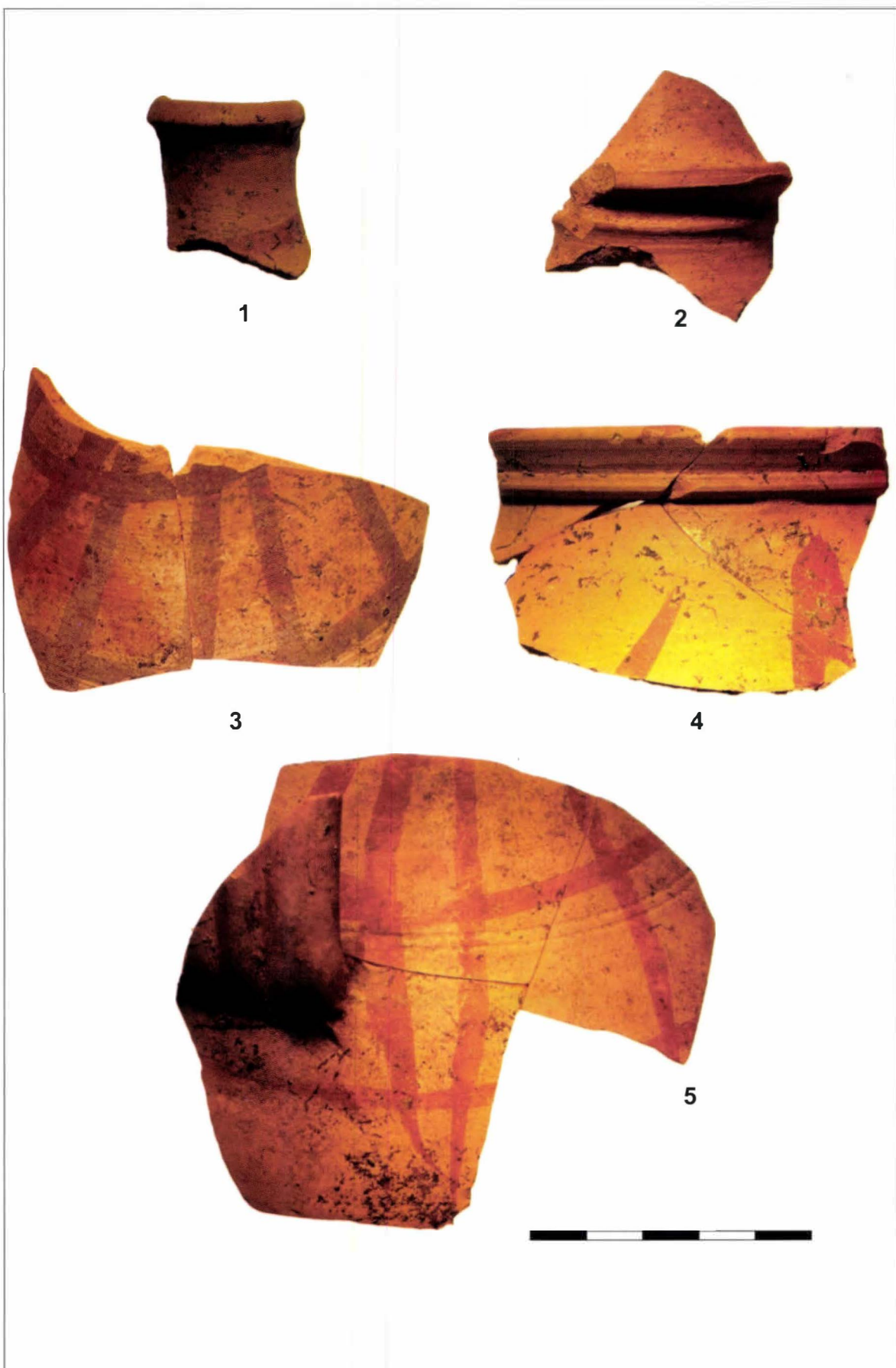

Planşa 6

Planşa 7

Planşa 8

COAT OF ARMS REPRESENTATIONS ON THE STOVE TILES OF THE TÂRGU MUREȘ MEDIEVAL FRANCISCAN FRIARY

SOÓS ZOLTÁN

Mureș County Museum, Târgu Mureș

Coat of arms representations are widely used decoration motives in late medieval Europe. One can find these symbols on buildings, clothes, weapons, books, rings, furniture, etc. Coats of arms were very often used symbols representing mainly the greatness or richness of the respective person or family. Some of them became decoration elements such as the lily symbol of the Anjou dynasty that was still widely used in the late fifteenth or in the sixteenth century but it lost its original context and significance. From the second half of the fourteenth century stoves became an important part of the furniture of a room or of a residence. A stove was a display of various motifs, symbols and decoration elements, besides biblical scenes and representation of saints one can find geometrical and architectural decoration and scenes influenced by the fashion, everyday life such as knights, lion and kings representation as well.

From the mid fourteenth century stoves slowly replaced the open fireplaces or other heating installations such as hypocaust systems and became part of the royal or aristocratic residences. From the early fifteenth century stoves were integrated into the urban culture and the towns displayed their own set of symbols (coat of arm) preserving most of the representations and scenes. At the end of the fifteenth century they were wide spread and used even in rural areas having a far simpler outlook than the stoves found in the aristocratic residences. By the early sixteenth century stoves became pieces of art, having their own iconography and set of symbols. A stove is composed of three major parts, the base, the middle part and the upper crown. The base contained stoves with geometrical, floral symbols or stoves having the figure of knights, coat of arms. On the middle section one could see biblical scenes, figures of saints, coat of arms etc. The third part, the crown, usually had a decoration on the top of the stove displaying floral, geometrical, mythical figures surrounding the middle which ended up in a conic form decorated with triangle shaped stoves. In some cases coat of arms were placed on the upper corners of the stove's lower side as well.

By the late Middle Ages building a lavishly decorated stove was a serious investment and usually high aristocracy or royal court could afford this kind of luxury. In several cases one can find such expensive items in monasteries, friaries or bishopric palaces. In friaries the appearance of glazed, decorated stoves can be connected to donations of rich aristocrats or in some cases as the donation of the king. Some monasteries and bishops were wealthy enough to

order or to purchase luxurious stoves from different workshops.¹ Although we know that stoves were already spread in urban areas from the late fourteenth century, the urban elite could not afford such expensive investments. Therefore the stoves found in urban context were rather modest, most of them had engobe paint or just the natural ceramic surface and only a smaller number was glazed. By the end of the fifteenth century there were several workshops working in the urban area that basically copied the models used in the royal court, representing knights, biblical themes, saints, floral motives and this also meant the spread of stove tiles with the coat of arm of the towns. In the western part of the kingdom we have tiles with the coat of arm of Pozsony (Bratislava), Kassa (Kosice) or Buda. The towns coat of arm is a certain proof of the existence of workshops in Kassa, Buda or Besztercebánya (Banská Bystrica), where a large number of the high quality stoves found in the royal or aristocratic residences was produced.²

In Transylvania the earliest glazed stoves appeared at the end of the fourteenth century and they were discovered at the excavation³ of the medieval bishopric palace in Alba Iulia.⁴ Among the glazed stove tiles there was a fragment representing the Anjou lily symbol. In this early period the symbol is probably the representation of the royal coat of arm, therefore the stove could have been part of a royal donation. This is the earliest appearance of high quality stoves in Transylvania so far. Glazed stove tiles are identified in larger number at several archaeological excavations from the second half of the fifteenth century. In the last decade archaeological excavation of important medieval sites⁵ brought several information regarding the spread of the new type of material culture, that proved that there is no significant delay between Transylvania and the rest of the Hungarian kingdom, as the old fashioned historiography considered. This explains the existence of the wide variety of the high quality glazed stove tiles in the case of the Târgu Mureş Franciscan friary.

The archaeological research at the site of the former Franciscan friary of Târgu Mureş brought up a large number and various types of stove tiles from the late fifteenth, early sixteenth century. A small group of the tiles contains heraldic symbols representing the coat of arm of aristocratic families and the coat of arm of a town.

Most of the stove tiles discovered in the friary was identified in the area of the demolished northern wing.⁶ The most important community rooms and places such as the refectory, the dormitories and the library were identified in this part of the friary. Probably most of the heating installations were displayed in rooms or spaces used by the friars in the winter time as well.

The concentration of the archaeological material around the cellar of the friary is the result of the destruction, when the buildings were demolished most of the construction material was reused except the broken stoves, bricks and roof tiles, which were thrown in the former cellar. The same phenomena happened in the case of the wall negatives filled with the dirt resulted from the demolitions. Due to this refilling several archaeological items were

¹ See the stove of the Salzburg bishop.

² Feld *et al.* 1996.

³ Marcu Istrate 2009, 140–141, 389, Tabel 2.

⁴ Since 1003, Transylvania belonged to the Alba Iulia Catholic bishopry except the Saxon territory.

⁵ Stoves were identified at several late medieval Transylvanian excavation sites at Sibiu, Cluj, Vințu de Jos, Deva, Teiuș, etc.

⁶ See picture Nr. 1.

preserved but unfortunately we have no precise information about where exactly they were used or displayed within the friary.

This is true in the case of the stove tiles as well. First of all in the demolition layers one can only find the broken or damaged tiles from several stoves. Although we know that a late medieval stove is composed of five or six type of tiles we do not know what kind of tiles belonged to certain stoves. In several cases we have only a few types of tiles from a certain stove therefore their reconstruction is difficult. In the filling layers we identified at least thirty types of stove tiles. From a large number of tile types only in the case of few could we identify precisely that they belonged to the same stove. We found only one garbage pit where the material was identified as belonging to mainly one particular stove. The pit did not contain the whole stove only those elements which were damaged or replaced during the reparation. Very probably the craftsmen could not replace the broken tiles when the stove was rebuilt and it would have been too expensive to order the same stove tiles from a distant workshop. The easiest and cheapest solution was to rebuild a smaller stove and the broken tiles were thrown out. This process was reflected by the content of the pit. Basically we have elements from every stove part, from the lower part, middle part and upper ornaments. Based on these fragments we could reconstruct the whole stove, but more importantly it helps us identify the tiles belonging to this stove. The stove identified in the mentioned pit (C, C1, G1) was a high quality item composed in a high proportion of glazed tiles. The tiles had a uniform green glaze, of course having different nuances of green. The stove was composed of tiles presenting biblical scenes, floral ornaments and most of the tiles belonged to the so called bowl type. From this latter we identified two types, the glazed ones represented eighty percent and the simple ceramic bowl tiles were around twenty percent. The major importance of the find was that we could reconstruct one type of stove built within the friary.

Based on the material found in the C, C1 and in the cellar we could say that more than seventy percent of the late medieval stove tiles were glazed, twenty five percent had engobe paint and only a small part representing five percent had a simple ceramic surface. This meant that most of the stoves were made of high quality glazed tiles and there was at least one stove from engobe painted tiles. The simple ceramic tiles were usually combined with green glazed tiles. A large number of the glazed tiles had its non glazed equivalent, therefore by combining them parts of the stove became bichrome. Approximately twenty percent of the glazed tiles had polychrome paint; Green, yellow, brown and grey colors and their nuances are the most often used. We do not exactly know yet how the polychrome glazed tiles were combined with other tiles. The last group of stove tiles had engobe paint, which usually had two colors, white and red. These types of stoves were wide spread in the urban areas but they occur in the manors of the small and middle nobility as well in rural areas.

Based on the stove tiles' color we may say that we have three major types: high quality stoves with polychrome and green glazed tiles, the second type is represented by stoves with green glazed tiles combined with non glazed tiles and the third type is represented by the relatively wide spread engobe painted stove tiles. It is important to classify the stove tiles and stove types because it helps to identify the origin of stoves tiles with coat of arm representation. It is also important to match the tiles with heraldic symbols and the stoves because this will offer precious information about the status and wealth of the donor and about the wealth of the

donation. By 2009 we have identified five types of coat of arms and moreover we have stove tiles with heraldic symbols. We have tiles belonging to all the three types of stoves. We have found one coat of arm representation belonging to the first group. The tile had a polychrome glaze and represents the coat of arm of the Báthory family (plate III/1). It is also rare that based on the form of the fragment this was part of a so called corner tile, where the coat of arm is placed on the upper corner of the tile and it has 45 degree inclination.

We have found three coat of arms belonging to the second type of stoves. All three coat of arms had a green glaze and only one of them has a non glazed pair. This represents the coat of arm of the Drágffy family (plate II/1–2, III/2). On the second tile one can recognize the coat of arm representing an eagle (plate V/2), while on the third we have the coat of arm of Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt), (plate IV/1). This is particularly important because this reflects not only a possible donor but also the production place. In Transylvania we do not have a clearly identified production place but similarly to the central parts of the Hungarian kingdom where there are important production centers in the mainly German towns (Pozsony, Kassa, Besztercebánya) we assume that Sibiu could have been one of the production centers of stove tiles in late medieval Transylvania.

The last group of coat of arms belongs to the third type of non glazed stoves. The tile represents the coat of arm of the Barlabássy family, an ox head with sun and moon symbol (plate IV/2). This is a rather wide spread type and it has a red and white engobe paint. This again had a particular importance because besides the stove tile this is the only donor family appearing in documents.⁷ The presence of their coat of arm on a stove tile that once belonged to the friary strengthens the credibility of the archaeological sources, namely that if a family's coat of arm is represented on a tile, this means that the respective family was among the donors of the friary. The second stove tile has a symbolic representation of the Hungarian coat of arm combined with the Habsburg double headed eagle. This is the only tile that was produced later in the second half of the seventeenth century and it is not connected to the friary, but it was found in the filling of the medieval cellar together with a large number of medieval tiles. There is very likely that the medieval tiles were reused in the seventeen century stoves as well together with the new fashion tiles.

Regarding the quality and ornament of the tiles one can see a clear social ranking among the donors. The best and most luxurious tile with polychrome glaze belonged to the Báthory family representing the high aristocracy. Several family members were dignitaries of the kingdom, one of them István (Stephen) Báthory was the ruler (Vajda) of Transylvania.⁸ The elegant stove was very probably donated by him; we have records that as the local resident of the king he financed the fortification of the Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely, Odorhellen) Dominican friary. We also know that the Franciscan friary of Târgu Mureș and the Dominican friary of Odorhei were fortified approximately in the same period,⁹ and in both cases the

⁷ Karácsonyi 1922, 114.

⁸ The Vajda or Voivod is the legal representant of the king in this eastern region of the Hungarian kingdom. The region had a certain autonomy meaning that the Vajda could decide in some royalty matters, like he was the supreme judge, head of the Transylvanian troops in the kings army, he could give certain privileges etc. The region had its own miniparlament, formed by the nobility and the representants of the Székely and Saxon seats (privileged territories).

⁹ Székely Oklevéltár, III, 123.

fortification was financed from the royal treasury. Another interesting element related to the Báthory family is the presence of the Drágffy coat of arm at the Târgu Mureș friary. It is important to mention that the closest analogy of this stove tile was found in Nyírbátor at the headquarters of the Báthory family. Based on the known written sources we know that the Drágffy family had no properties in the wider region of Târgu Mureș. Therefore it seems that the donation of two stoves, one with polychrome glaze, the second with green glaze and non glazed tiles was donated through the connections of the Drágffy and the Báthory family. The presence of the Drágffy coat of arm in Nyírbátor can be explained through family connections, the two families were close relatives at the end of the fifteenth century. The family connections could be the explanation of the Drágffy donation for the Târgu Mureș friary. The stove tiles were produced not in Nyírbátor but probably in one of the urban workshops, probably Kassa.

The presence of the coat of arm of Sibiu might give important clue about the production place at least for a part of the green glazed stoves. The coat of arm of the town could be part of a donation but more likely it represents the production place, a trade mark about the origin of the stove.

The eagle representation on a green glazed stove is again very particular. In the center of the tile fragment we have an eagle its head is turned to right and in its right wing holds a coat of arm representing a second eagle. This second eagle could be the representation of the Transylvanian coat of arm but we do not exactly know the context because on the missing part of the fragment there was placed a second coat of arm, therefore on the tile we had two coat of arms combined. Unfortunately we have no analogies for this stove tile hopefully further research will reveal the missing element of the tile.

The engobe painted stove tile represented the coat of arm of the Barlabássy family. The tile was produced in a local workshop and it has excellent analogies in the market town of Cristuru Secuiesc (Székelykeresztúr).¹⁰ The simple tile offers information regarding the wealth of the family; they could not afford the donation of an expensive glazed stove. The stove was probably produced in a smaller workshop in a market town (could be also Târgu Mureș). This type of tiles and stoves were pretty often used in urban context and in market towns. The quality of the stove tiles therefore reflects on the social status and wealth of the family as well.

The use of the heraldic symbols represents the will of a family or a political entity to show their influence, wealth and social status. Therefore in case of a medieval friary the appearance of such objects and representations offer information about the possible donors and political connections of the particular institution. We can presume that the presence of such representations on furniture, or architectural elements has two important messages. One is obvious, informs the visitor about the wealth and piety of a family, the second message refers to the strength, influence and connections of the respective institution (friary). The first message let as know who where those families who financed a religious institution and the quality of the stoves proved the wealth of the family. The second message is addressed to those nobles or wealthy burgers or pilgrims who visited the friary, telling that it is worthwhile to invest here. If the influent Báthory or Bethlen families donated to this friary it strengthens the guarantee that your donation will serve the salvation of your soul in other words it is a blessed place. This aspect was strengthened by the fact that the friary was a pilgrimage place dedicated

¹⁰ Benkő 1992, 150–186.

to Virgin Mary. The presence of the heraldic symbols within the friary had a powerful message to the visitor proving the importance and influence of the site attracting even more visitors.

Description of tiles

1. Corner tile with the Báthory family coat of arm.
The corner tile has the shape of a shield, having inside another shield that contains the symbol of the Báthory family, the wolf teeth. This is the only tile that has polychrome glaze. The teeth has white colour with blue stripes connected by a brown line, the background is yellow. The inner shield edge has green colour surrounded by another yellow stripe and the external edge has green colour, (plate III/1).
2. Stove tile with the Drágffy family coat of arm. The square shaped tile has two dragons on the two sides, that hold each others tail and they hold a shield in their hands representing the coat of arm of the Drágffy family. Above the dragons there is an inscription on the two corners saying *Georgius*. The name and the coat of arm could represent George Drágffy the last male member of the family who died in 1526 in the Mohács battle. The tile has no glaze only the simple ceramic surface, (plate II/1)
3. Stove tile with the Drágffy family coat of arm. Fragment, the same type of tile as the one described above. On the fragment it was preserved the dragon from the left side and besides the initials *Ge – Gi* we have two numbers 15, on the missing side of the tile was the exact year. Therefore the stove and the tile was produced in the beginning of the sixteenth century, before the battle of Mohács, because the above identified Drágffy Georgius died in the battle. The fragment has green colour glaze, (plate II/2).
4. Stove tile fragment with the Drágffy family coat of arm. The fragment represents the left upper corner of the tile, it has a green glaze cover and on its upper left corner one can see the *OR* and *IUS* letters. These are part of the inscription *Georgius*, (plate III/2).
5. Stove tile with an eagle symbol. Only the upper part was preserved from the green glazed tile fragment, it has a renaissance frame with vegetal ornament. In the center we have an eagle its head is turned to the right side looking to a heraldic shield. On the shield we have the representation of another eagle, could be the heraldic symbol of Transylvania, but we miss other elements of the Transylvanian coat of arm, (plate V/2).
6. Stove tile with the coat of arm of the Barlabássy family. The tile is consisted of two fragments representing an ox and above its horns it is displayed the symbol of the sun and moon that is usually the Székely coat of arm and it refers to the position of Leonard Barlabássy who was the appointed leader (earl or *comites* in latin) of the Székelys, (plate IV/2).
7. Stove tile with the coat of arm of Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt). The tile fragment represents a knight in armour, preserved only until the chest. In his left hand the knight holds a sword with two edges, in his right hand he holds a shield were the coat of arm of Sibiu is depicted. The heraldic symbol of the town is represented by two crossing swords. The tile has a green glaze, (plate IV/1).
8. Stove tile with the Hungarian coat of arm. The coat of arm is surrounded by a vegetal ornament having four oak tree leaves displayed in the four corners. In the center of the tile

we have the heraldic symbol of the Habsburg dynasty the double headed eagle. Above the eagle there is a crown symbol. The Hungarian coat of arm is surrounded by the wings of the eagle. The central shield has four fields, on two of them one can see the stripes from the Hungarian coat of arm (upper left and lower right corner) while in the other two shields we have an unclear symbol. Nevertheless the display of the fields remembers the late medieval coat of arm of the Hungarian kingdom during the reign of the Jagellonian dynasty. The shield preserves the late medieval character, (plate V/1).

BIBLIOGRAPHY

- Feld *et al.* 1996 Feld István – Chovanec, Ján – Dankó J. Katalin – Tamás Edit (Ed.), *A Gótikától a Habánokig. Kályhacsempék Abaúj, Sáros és Zemplén vármegyéből*, A sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 31, Sárospatak.
- Benkő 1992 Benkő Elek, *A Középkori Keresztúrszék régészeti topográfiája*, Varia Archaeologica Hungarica, Budapest, V.
- Karácsonyi 1922 Karácsonyi J., Sz. *Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, II, Budapest.
- Marcu Istrate 2009 Marcu Istrate, Daniela, *Catedrala romano-catolică Sfântul Mihail și palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice 2000–2002*, Alba Iulia.
- Székely Oklevéltár (Szabó Károly – Szádeczky Lajos ed.), III, Kolozsvár, 1890.

1

2

Plate I

Plate II

Plate III

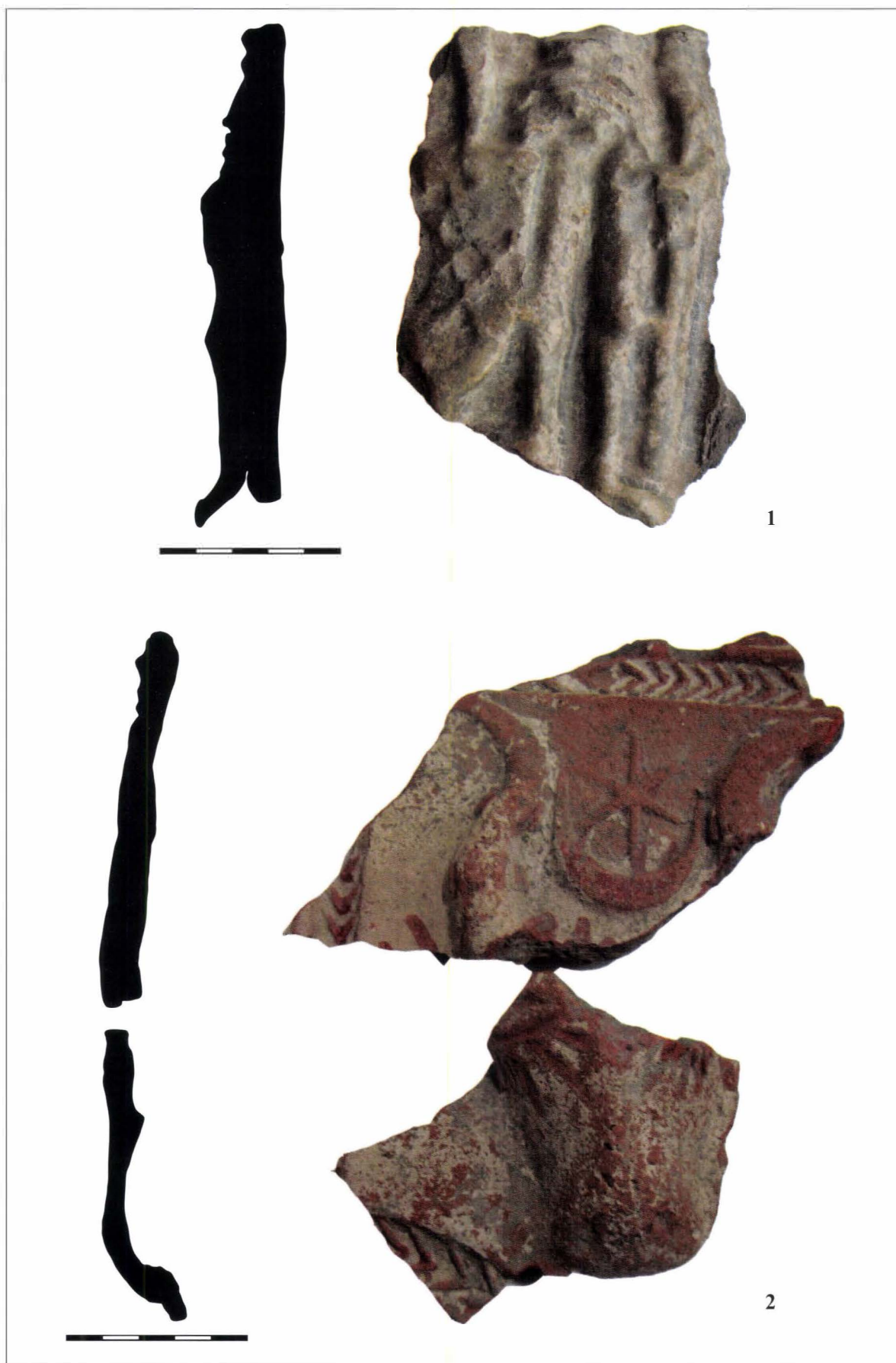

Plate IV

Plate V

ANTHROPOLOGICAL STUDY OF THE MEDIEVAL CEMETERY FROM ADĂMUȘ. MORFO-TAXONOMICAL MEASUREMENTS OF THE OSTEOLOGICAL MATERIAL

GÁL SZILÁRD SÁNDOR

Institute of Archaeology and Art History, Cluj-Napoca

Method and material

During the morfo-taxonomical analysis I followed different methods for Infans and Juvenis skeletons. For children I applied dental analysis (eruption phase of teeth), the dimension of long bones, etc. (after Lovejoy, Ubelaker, Stloukal-Hanáková). In Juvenis cases I applied dental analysis, the ossification phase (synostosis) of the epiphysis ends and the dimension of long bones (after Pearson, Nemeskéri, Harsányi, Acsádi). For Adult skeletons I applied the analysis of ecto- and endocranial sutures, the degradation of teeth, the proximal and distal epiphysis of long bones (after Martin-Saller, Nemeskéri, Sjøvold).

The morphological and metric data were taken after Martin's method. The skull measurements and indices were arranged in categories according to Aleksejev-Debets's classification. The anthropological representation of the cemetery is relatively good. In this publication I examined 10 graves, discovered by the archaeologists from the Mureș County Museum. Because of the soil characteristics I could not make comprehensive measurements on the skull. I applied taxonomical measurements for long bones (fragmentary skeletal bones) and dental analysis. During the analysis I identified 2 Adultus, 2 Juvenis, 4 Infans I, and 2 Infans II skeletons.

Description of the material

M1. 25–30 years old Adult

The skeleton was preserved fragmentary.

Skull. Cranium: –. *Thorax:* 15 fragments from the diaphysis of ribs and 1 fragment from the stern (corpus sterni). *Sex determination:* it is not possible with classical methods. *Age determination:* the dimension and the surface of the ribs show adult characteristics.

M2. 14–16 years old Juvenis Female

I was able to make a detailed analysis. The skeleton was preserved relatively well.

Skull. Cranium: parietal bone, occipital bone, temporal bone, frontal bone, the degree of the glabella is 3, the protuberantia externa is 4. *Bones of the face:* fragments from the maxilla and

mandible. *Situation of teeth*: teeth in the alveola: I2 (2), C (2), PM1 (2), PM2 (2), M1, M2 (2), I2 (1), C (1), PM1, PM2 (1), M1, M2 (1), C (3), M1, M2 (3), C (4), PM2 (4), M1, M2 (4); fallen teeth post mortem: I1 from all quadrants, 1 PM (probably PM1 from the 4th quadrant). *Thorax*: 5 cervical vertebrae, 6 thoracic vertebrae and 5 lumbar vertebrae, 9 fragments from ribs. *Bones of pelvis girdle*: iliac bones, pubian bone, and small fragments from sacrum. *Upper limbs (arms)*: distal epiphysis of right humerus, fragments of the humerus' head, proximal epiphysis of the right radius. *Lower limbs*: right and left femur (l. of bone 320 mm), the distal epiphysis of the right femur is not preserved. *Skeleton of the feet*: left talus and calcaneus and phalanges. *Sex determination*: bones of the pelvis and bones of the skull show female characteristics. *Age determination*: ecto- and endocranial sutures, the situation of teeth and the synostosis of the epiphysis show a young female.

M4. 2–4 years old Infans I child

The skeleton was preserved fragmentary.

Skull. Cranium: –. *Thorax*: 5 thoracic vertebrae. *Upper limbs (arms)*: fragments from the diaphysis of ulna and radius. *Skeleton of the hand*: phalanges. *Bones of pelvis girdle*: iliac bones, proximal part of the sacrum. *Lower limbs*: left (l. of bone) and right femur (l. of bone), left and right tibia. *Skeleton of the feet*: left talus and calcaneus, right talus and phalanges. *Sex determination*: –. *Age determination*: the synostosis of the epiphysis and dimensions of long bones show a young child.

M5. Adult?

The skeleton was preserved fragmentary.

Skull. Cranium: –. *Thorax*: 4 thoracic vertebrae. *Upper limbs (arms)*: left and right radius, distal epiphysis of the right ulna. *Skeleton of the hands*: scaphoideus bone, 1 metacarpus and 3 phalanges. *Bones of pelvis girdle*: iliac bones, small fragments from the pubian bone. *Lower limbs*: left patella. *Sex determination*: –. *Age determination*: the dimensions of long bones indicate an Adult person.

M6. 6–7 years old Infans I child

I was able to make a detailed analysis. The skeleton was preserved relatively well.

Skull. Cranium: parietal bone, occipital bone, temporal bone, frontal bone, the degree of the galbella is 2. *Bones of the face*: zygomatic bones, zygomatic arch, ethmoid bone, fragments from the maxilla, mandible. *Situation of teeth*: teeth from the alveola of maxila: M1 (1), M2 (1), PM1, PM2 (2), M1 (2); I2 (3), C (3), PM1, PM2 (3), I1 (4), PM1, PM2 (4), M1 (4). *Dental formula*: 2102. *Thorax*: 18 small fragments from vertebrae (only the body), distalis part of the sacrum, 54 small fragments from the ribs. *Upper limbs (arms)*: proximal part of the left and right shoulder-blade, distal epiphysis of the left and right humerus (cortical layer 2 mm), small fragments from the diaphysis part of ulna and radius. *Bones of pelvis girdle*: iliac bones, pubian bone and distal part of the sacrum. *Lower limbs*: right and left femur in 2–2 pieces (l. of the bone 205 mm). *Sex determination*: –. *Age determination*: cortical layer (2–3 mm), the dimensions of the long bones and the situation of teeth (eruption phase of the M1) show a young child.

M8. 10–12 years old Infans II child

The skeleton was preserved incompletely.

Skull. Cranium: parietal bones, occipital bone, temporal bone, frontal bone, porus acusticus externus. *Bones of the face:* fragments from the maxilla and mandible. *Situation of teeth:* PM1 (1), M1 (1), I2 (2), C (2), PM1 (2), M1 (2), PM1 (3), M1 (3), I2 (4), C (4), PM1 (4); I identified in the alveolar M2, M3 from the maxilla and mandible. I found an eruption error in the maxilla: I1 and C from the maxilla were still in the alveolus, it can be an epigenetic sign or the surface of the alveolus was in advanced phase and the tooth couldn't knock out from the alveolus. *Sex determination:* -. *Age determination:* ecto- and endocranial sutures and the situation of the teeth show a child.

M9. 2–4 years old Infans I child

The skeleton was preserved incompletely. The most part of the skeleton is missing. I had recovered fragments from the skull: parietal bones, frontal bone. *Sex determination:* -. *Age determination:* the dimensions of the skull show a young child.

M10. 11–14 years old Infans II child

I could make a detailed analysis. The skeleton was preserved relatively good.

Skull. Cranium: parietal bones, occipital bone, temporal bone, frontal bone, porus acusticus externus. *Bones of the face:* right zygomatic bone, fragments from orbita, the maxilla in 2 pieces, right half of the mandible. *Situation of teeth:* I2 (1), C (1), PM1, PM2 (1), M1, M2 (1), I1, I2 (2), C (2), PM1, PM2 (2), M1, M2 (2), I1 (3), C (3), PM1, PM2 (3), M1 (3), I1, I2 (4), PM1, PM2 (4), M1, M2 (4). *Dental formula:* 2123. *Thorax:* 1 thoracic vertebra and 2 lumbar vertebrae, 5 fragments from ribs. *Upper limbs (arms):* diaphysis part of the left humerus, left and right radius and ulna without distal epiphysis. *Bones of pelvis girdle:* iliac bones, fragments from ischion bones, fragments from pubian bones and sacrum. *Lower limbs:* left (l. of bone 330 mm) and right femur (l. of bone 330 mm). *Sex determination:* -. *Age determination:* eruption phases of the teeth and the ossification phase of the humerus and femur show characters of a child.

M11. 2–5 years old Infans I child

The skeleton was preserved fragmentary. The most part of the skeleton is missing.

Skull. Cranium: small fragments from parietal bones. *Thorax:* 5 fragments from ribs. *Upper limbs (arms):* proximal epiphysis of the right radius. *Sex determination:* -. *Age determination:* cortical layer of the radius (1 mm) and the dimensions of the bones show a young child.

M13. 22–25 years old Adult Male

The most part of the skeleton is missing. *Lower limbs:* left (length of bone 445 mm, diam. of the head 44 mm, transv. width 29 mm, sagit. width 26 mm, transv. width inf. 30 mm, sagit. width inf. 29 mm) and right femur (length of bone 445 mm, diam. of the head 44 mm, transv. width 29 mm, sagit. width 26 mm, transv. width inf. 30 mm, sagit. width inf. 29 mm). *Sex determination:* the surface of the iliac bones, the femur's head show characteristics of a male. *Age determination:* the ossification phase of proximal and distal epiphysis mark a young adult person.

Results of the analysis

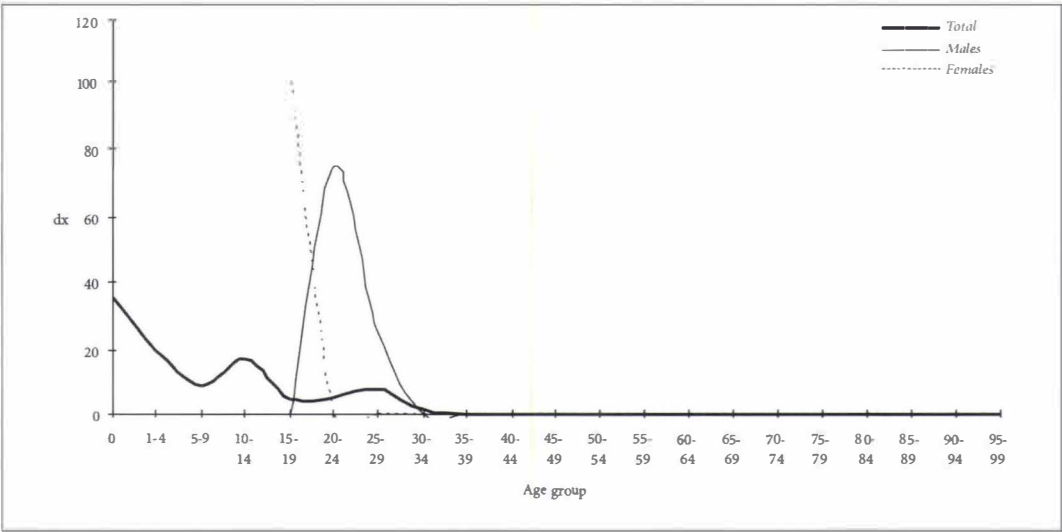
The anthropological representation of the population is relatively good. I was able to take morpho-taxonomical measurements on postcranial bones. Teeth are in good condition. I didn't find any marks of periodontosis or *prognathia alveolaris*. The answers for this situation are the age, dental disease appears at Juvenis and Adult ages. I didn't find pathological cases, children died at the age of 4–5 because of epidemic diseases, but in Medieval Ages the high child mortality is typical. Children died after birth and also around the age of 4–5 years (statistics of Medieval Age cemeteries – after Éry and Nemeskéri). In one case I discovered an epigenetic characteristic: irregular eruption of teeth (I1 and C). The stature of children is in correlation with the age. In one case I could measure the stature of an adult male: 166.46 cm. The robust bones and relatively small stature is typical for Centre-East Transylvania in Medieval and Modern Ages (for example the Modern Age cemetery from Avrămești, Harghita County, under analysis).

Stature of the population

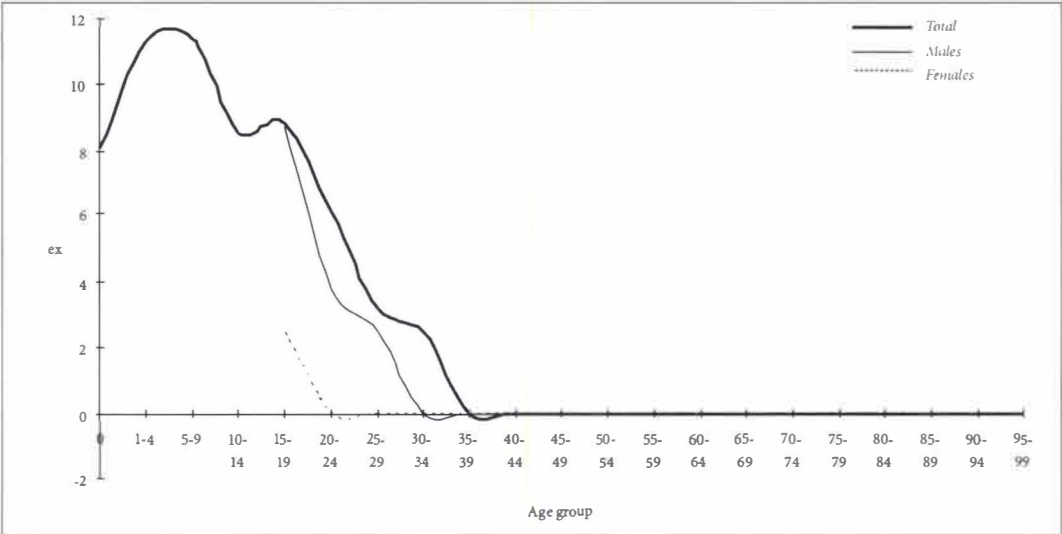
Females and Children			Males		
femur average	Stature by Sjøvold	Martin's classification	femur average	Stature by Sjøvold	Martin's classification
320,00	132,58	vs	445,00	166,46	m
205,00	101,42	–			
330,00	135,29	vs			

Females and Children			Males		
femur average	Stature by Pea-Rös	Martin's classification	femur average	Stature by Pea-Rös	Martin's classification
320,00	134,00	vs	445,00	163,66	sm
205,00	111,58	–			
330,00	135,95	vs			

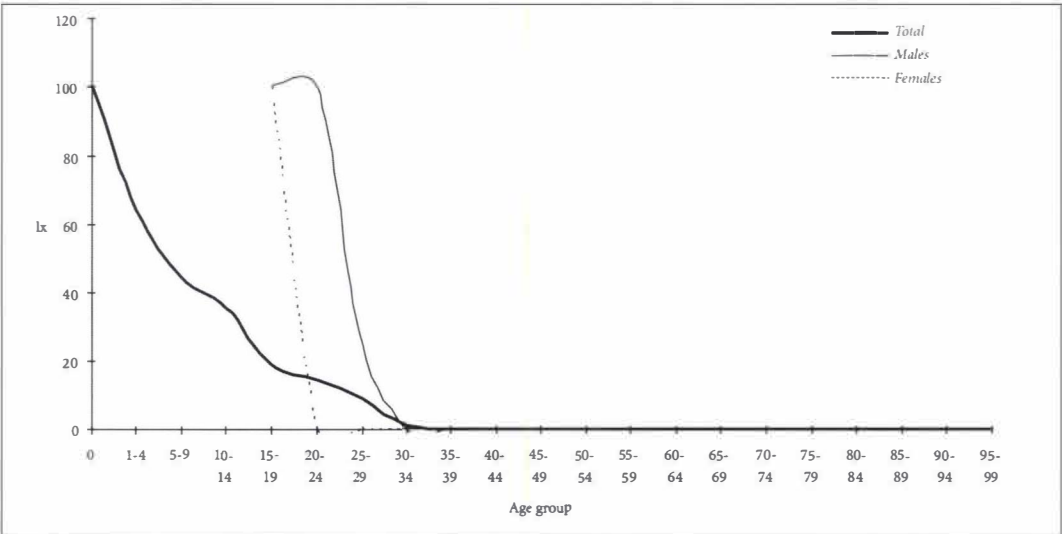
Mortality curves

Life time curves

Survivorship curves

BIBLIOGRAPHY

- Broca 1873 Broca P. P., Recherches sur la direction du trou occipital et sur les angles occipitaux et basilaires, *Révue d'Anthropologie* (Paris), T. II. Livr, 2.
- Aleksejev – Debets 1964 Aleksejev, V. P. – Debets, G. F., *Kraniometrija*, Moskva.
- Dingwall 1931 Dingwall, J., *Artificial Cranial Deformation*.
- Éry *et al.* 1963 Éry K. K. – Kralovánszky A. – Nemeskéri J., Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja – A representative reconstruction of historic populations, *Anthrop. Közlemények*, 7, 41–90.
- Martin 1924 Martin R., *Lehrbuch der Anthropologie*, Jena, 2 ed.
- Nemeskéri *et al.* 1960 Nemeskéri J. – Harsányi L. – Acsádi Gy., Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden, *Anthrop. Anz.*, 24, 70–94.
- Bernert 2005 Bernert Zs., Paleoantropológiai programcsomag, *Folia Anthrop*, 3, 71–74.
- Sjøvold 1990 Sjøvold, T., Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation, *Human Evol.*, 5, 431–447.
- Stloukal – Hanáková 1978 Stloukal M. – Hanáková, H., Die Länge der Längsknochen altslavischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen, *Homo*, 29, 53–69.
- Zhirov 1941 Zhirov, E.V., Burial Grounds and Burial Complexes in the Forest Zone of Eastern Europe, *American Journal of Archaeology*, 82.

ANALIZE ARHEOBOTANICE EFECTUATE ASUPRA PROBELOR PROVENITE DIN SITUL ARHEOLOGIC TÂRGU MUREȘ „CETATE” (CAMPANIA 2006)

BEATRICE DAISA CIUTĂ
Institutul de Arheologie Sistemică, Alba Iulia

Archaeobotanical Results of Samples Recovered from the Archaeological Site Târgu Mureș “Fortress” in 2006

The aim of this paper is to present the archaeobotanical results carried out on 16 samples recovered from medieval archaeological site Târgu Mureș “Fortress”. The samples were floated in a flotation device. From 16 soil bags were recovered 11.5 kg of charred seeds. The predominant species are *Triticum aestivum* with 80%, followed by *Secale cereale* counting about 16%, *Pisum sativum* with 2% and *Hordeum vulgare* 1% (see the table). Also from the samples two endocarp fragments of *Prunus persica* and *Prunus institia* were recovered.

A general view of the species offers a picture in reconstructing the diet of these communities. It seems that *Triticum aestivum* have had the predominant role between grains.

Contextul de descoperire

În timpul săpăturilor arheologice efectuate în perimetrul Cetății, în cadrul complexului C13, parțial adâncit în pământ a fost relevat un complex arheologic (L1/2006), din care au fost prelevați în vederea realizării analizelor arheobotanice, aproximativ 16 saci conținând între 30–35 litri sol¹. Complexul se prezenta ca un nivel de distrugere cu mult cărbune, chirpici, ceramică, fragmente bronz etc. Din același strat au fost recuperate două grinzi în vederea realizării de analize dendrocronologice. Rezultatele obținute în urma datării s-au situat în jurul anului 1312 ± 15 ani. Din același context au fost recuperate și două monede emisiuni Carol Robert de Anjou, astfel că acest complex a putut fi datat destul de precis în prima jumătate a secolului 14. Nu se știe încă cu certitudine dacă este vorba de o locuință sau de o clădire anexă a mănăstirii franciscane, însă apariția unui stilus medieval în umplutura gropii construcției înclină balanța înspre a doua variantă.

¹ Cantitatea se măsoară în găleți de plastic cu unitatea de măsură în litri. Este o procedură standard utilizată în cadrul metodei arheobotanice pentru cântărirea probelor de sol arheologic.

Metodologia de lucru

Probele de sol au fost procesate prin intermediul instalației de flotație asistate cu ajutorul apei, sitele utilizate în procesul de selecție având dimensiuni de 1,6 mm și 0,8 mm. Determinarea macroresturilor s-a făcut cu ajutorul stereomicroscopului, indentificarea bazându-se pe caracteristicile morfologice ale acestora. Pentru determinare s-au mai folosit volumele V și XII din *Flora României*, manualul din 1994 al lui Körber-Grohne și lucrarea *Palaeoethnobotany* a lui J. Renfrew. În paralel a fost utilizată și colecția de referință aflată în dotarea laboratorului de arheobotanică din cadrul Institutului de Arheologie Sistemică.

Determinarea probelor

Din totalul celor 16 probe analizate și procesate au fost recuperate în jur de 11,5 kilograme de macroresturi carbonizate (vezi fig. 1). Pentru o analiză detaliată a probelor rugăm a se consulta tabelul de la finalul lucrării. Deși greutatea ar putea părea mică în raport cu numărul semințelor recuperate din acest complex, acest fapt se poate explica prin pierderea cantității de apă aflat în compoziție în urma procesului de carbonizare suferit de acestea.

În cadrul probelor ponderea semnificativă aparține speciei de grâu de pâine *Triticum aestivum* ce totalizează în jur de 80%. Specia de secară *Secale cereale* însumează în jur de 16%, urmată cu 2% de *Pisum sativum* și 1% *Hordeum vulgare*. În cadrul probelor au mai fost relevate două fragmente de endocarp / sâmbure de fruct, unul aparținând speciei *Prunus persica* (pier-sic), iar celălalt speciei *Prunus institia* (prun).

Analiza descoperirilor

Triticum aestivum este o specie de grâu hexaploid, care a evoluat sub cultivare din strămoșul tetraploid deja domesticit, *T. turgidum* (vezi fig. 2). Spre deosebire de grâul diploid și tetraploid, acesta nu are un echivalent / pereche hexaploid sălbatic. Studiile analizelor genomice au arătat că *T. aestivum* este un produs al hibridizării dintre un grâu tetraploid *turgidum* (constituire genomică AABB) și o plantă ierbacee sălbatică diploidă *Aegilops squarrosa* L. = *Ae. tauschii* Coss. (descrierea genomică DD). Cu alte cuvinte, grâul hexaploid de pâine, s-a format prin adăugarea unui al treilea genom, la cei doi genomi deja prezenți în *T. turgidum*. Grâul de pâine a fost sintetizat în laborator prin intersectarea a doi presupuși părinți și prin dublarea cromozomilor în hibrizi. Din moment ce nu se există nici un grâu hexaploid AABBDD în stare sălbatică, această dezvoltare poate apărea numai în condiții de cultivare, cu alte cuvinte, prin hibridizarea unui grâu tetraploid deja domesticit, cu planta sălbatică *Ae. squarosa*.

Secale cereale, este o recoltă de grăunțe caracteristică arealelor temperate (vezi fig. 3). Este apreciată în special, în nordul și estul Europei, din cauza rezistenței la iarnă, rezistenței la uscăciune și abilității de a crește pe solurile acide și nisipoase. Astfel, reușește să supraviețuiască în condiții în care grâul eșuează frecvent. Grăunțele de secară conțin cantități apreciabile de proteine și „pâinea de secară” poate fi coaptă într-o culoare închisă; în prezent calitatea coacerii făinii este mai inferioară decât aceea a grâului. O mare cantitate din producția universală a secarei este consumată sub formă de pâine, iar grăunțele sunt de asemenea, utilizate ca hrană cu energie ridicată și pentru prepararea whisky-ului de secară. Plantele verzi sunt larg folosite ca și nutreț pentru animale. Spre deosebire de majoritatea recoltelor cu grăunțe care sunt auto-pole-

nizatoare, secara este o cereală cu polenizare încrucișată. Speciile cultivate de secară aparțin unor genuri mici de plante ierbacee. Clasificările recente recunosc trei specii biologice în cadrul acestui gen. Toți sunt diploizi cu $2n = 14$ cromozomi.

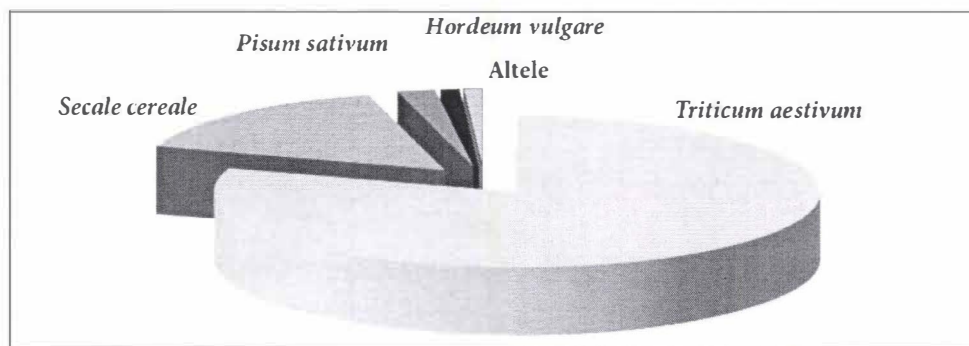
Dintre cereale, secara este cea mai bine cotate când vine vorba de calitățile sale nutritive. Se știe în prezent, că pâinea de secară (prin cele 2481 calorii/kg) este superioară celei de grâu (2348 calorii/kg), în ceea ce privește capacitatea de energie oferită de aceasta. S-a stabilit că 500 grame de pâine de secară asigură în jur de 25% din energiile necesare omului, 30% proteine, 100% fier și fosfor, 40% calciu, 75% din vitamina B1 și 25% vitamina B2².

Alte intruziuni existente în cantități mici în cadrul probelor aparțin speciei de grâu *Triticum monococcum* și speciei de orz *Hordeum vulgare*.

Potrivit surselor scrise din perioada medievală, specia *Triticum monococcum* era cultivată în cantități mai mici cu scopul de a compensa eventualele pierderi ale recoltei în caz de vreme rea. De aceea îl găsim în multe situații în contextele arheologice aparținând perioadei. Deși grâul de tip *einkorn* are o rată de creștere înceată, permițând astfel invadarea recoltei de către buruieni, acesta este mai rezistent la frig în anotimpul de iarnă. Grâul de tip *einkorn* este singura cereală, care datorită particularității spicului de pai, rezistă favorabil în condiții de ploi îndelungate³. Specia de grâu *einkorn* este o plantă mică, rar depășind mai mult de 70 cm înălțime, cu un produs relativ sărac, însă poate supraviețui pe soluri sărace unde alte tipuri de grâu nu rezistă. Făina de culoare gălbuie este nutritivă, însă îi dă pâinii o calitate săracăcioasă privind ridicarea la coacere. Cu toate acestea, grâul *einkorn* a fost consumat în primul rând ca terci / păsat sau fiert⁴. Important de semnalat este și prezența speciei de mazăre în cadrul probelor, care cu certitudine că a fost utilizată în cadrul dietei alimentare a acestora.

Mazărea, *Pisum sativum*, constituie o importantă sursă de proteine pentru consumul uman (vezi fig. 4). Proteinele conținute de sămânță sunt în jur de 22 procente. În prezent, mazărea se clasifică ca și a doua legumă importantă din lume. Mazărea este o recoltă de tip diploid ($2n = 14$ cromozomi) și predominant auto-polenizatoare. Ca și consecință a sistemului de auto-polenizare, variația la specia de mazăre, este dispersată în numeroase linii evolutive.

Descoperirea sporadică a celor doi sămburi de fruct aparținând speciei *Prunus* nu este ceva ieșit din comun (fig. 5–6). Fructele respective constituiau o prezență normală în cadrul dietei comunităților perioadei. Acestea erau consumate în stare proaspătă, însă prunele mai puteau fi coapte și uscate pentru a se depozita pe perioada iernii.

Grafic reprezentând ponderea speciilor / Graphic representing species discovered

² Cărciumaru 1996, 169.

³ Kreuz *et alii* 2005, 244.

⁴ Zohary – Hopf 1988, 28.

Concluzii

Conform datelor obținute în urma analizelor se pare că grâul de pâine (*Triticum aestivum*) era preferat de membrii comunității respective, celelalte specii relevate fiind cereale de importanță secundară pentru aceștia.

Căutând analogii pe un spectru mai larg le găsim în așezări datând din aceeași perioadă, respectiv, Germania, Slovenia, Polonia, Bulgaria⁵ etc. Și în cadrul acestor așezări *Triticum aestivum* este secondat întotdeauna de *Secale cereale*, *Hordeum vulgare* și *Triticum monococcum*. În alte situații rolul se inversează, secara trecând pe primul loc. Acest fapt se putea datora și divizărilor sociale, clasa de jos nepermițându-și cultivarea speciei de *Triticum aestivum*, acesta fiind un apanaj al celor cu stare.

În situația de față vorbim de o comunitate aflată într-una din cele mai bogate mănăstiri ale perioadei⁶, astfel că ponderea speciei de grâu de pâine este oarecum plauzibilă.

După o analiză atentă asupra probelor am putut observa că acestea nu conțin deloc spice sau paie. Explicația ar putea fi aceea că înainte de depozitarea în magazie fuseseră treierate și vânturate, o procedură absolut firească. Cât privește condițiile de stocare a recoltei, este foarte probabil ca acestea să fi fost depozitate direct pe podeaua încăperii.

BIBLIOGRAFIE

Beldie et alii 1972	Beldie, Al. – Morariu, I. – Nyárády A. – Nyárády E. I., <i>Flora României</i> , XII, București.
Borojević 2005	Borojević, K., Nutrition and environment in medieval Serbia: charred cereal, weed and fruit remains from the fortress of Ras, <i>Vegetation History and Archaeobotany</i> , vol. 14, 4, 453–464.
Cârciumaru 1996	Cârciumaru, M., <i>Paleoetnobotanica</i> , Iași.
Körber-Grohne 1994	Körber-Grohne, U., <i>Nutzpflanzen in Deutschland. Kulturgeschichte und Biologie</i> , Stuttgart.
Kreuz et alii 2005	Kreuz, A. – Marinova, E. – Schäfer, E. – Wiethold, J., A comparison of early neolithic crop and weed assemblages from Linearbandkeramik and the Bulgarian neolithic cultures: differences and similarities, <i>Vegetation History and Archaeobotany</i> , vol. 14, 4, 237–258.
Renfrew 1973	Renfrew, J., <i>Palaeoethnobotany</i> , Londra.
Rusu et alii 2000	Rusu, A. A. – Sabău, N. – Burnichioiu, I. – Leb, I. V. – Lupescu, M. M., <i>Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș</i> , Cluj-Napoca.
Săvulescu et alii 1957	Săvulescu, T. – Grințescu, I. – Gușuleac, M. – Morariu, I. – Nyárády A. – Nyárády E. I. – Todor, I. – Țopa, Em., <i>Flora României</i> , V, București.
Zohary – Hopf 1988	Zohary, D. – Hopf, M., <i>Domestication of plants in the Old World</i> , Oxford.

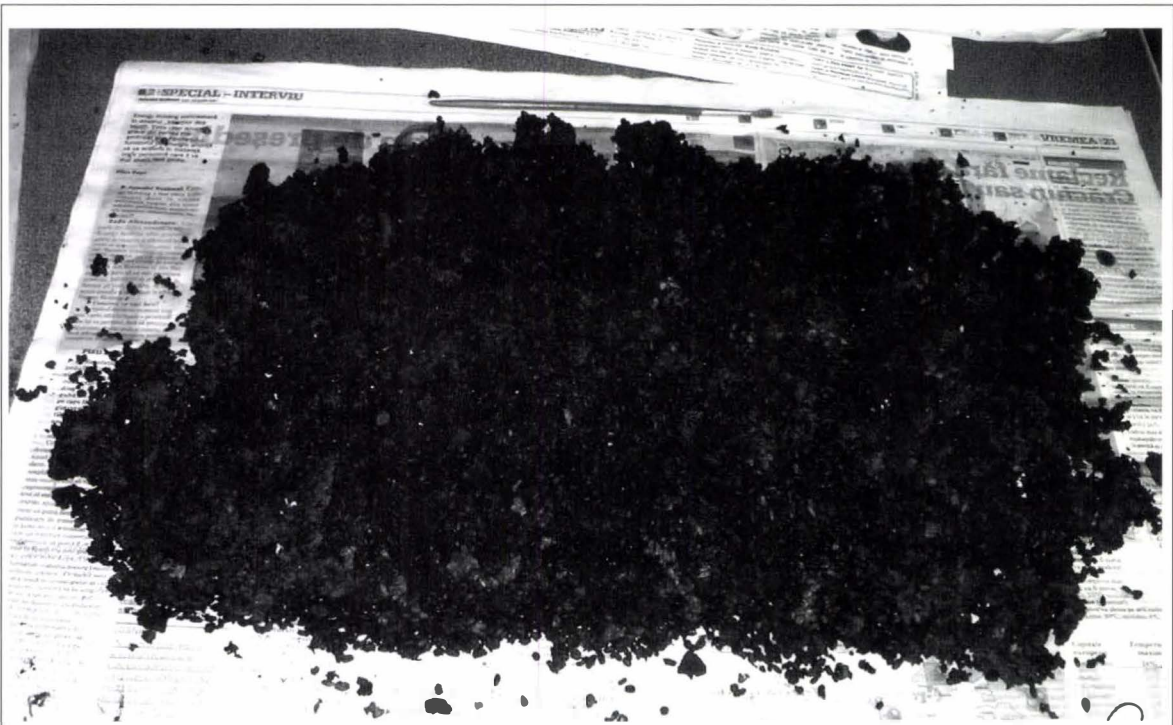
⁵ Borojević 2005, 453–464.

⁶ Rusu et alii 2000, 261.

Rezultate analize arheobotanice
Târgu Mureș – Cetate, campania 2006,
Jud. Mureș, Romania

Beatrice Daisa Ciută
Laboratorul de Arheobotanică,
Institutul de Arheologie Sistemică
Strada Nicolae Iorga Nr. 11–13, Alba Iulia

Numărul probei	Greutatea aprox.	Specie / <i>Triticum aestivum</i>	Specie / <i>Secale cereale</i>	Specie / <i>Hordeum vulgare</i>	Specie / <i>Pisum sativum</i>	Specie / <i>Prunus persica</i>	Specie / <i>Prunus institia</i>	Altele
Proba 1	100 grame	70%	27%	2%		1fragm. endocarp		1%; lemn ars
Proba 2	500 grame	80%	18%	1%				1%; lemn ars
Proba 3	1000 grame	70%	28%	1%				1%; lemn ars
Proba 4	600 grame	85%	13%	1%				1%; lemn ars
Proba 5	800 grame	80%	15%	4%				1%; lemn ars
Proba 6	200 grame	70 %	25%	4%				1%; lemn ars
Proba 7	900 grame	60%	16%	3%	20%		1 fragm. endocarp	1%; lemn ars
Proba 8	400 grame	80%	15%	2%	2%			1%; lemn ars
Proba 9	950 grame	80%	17%	1%	1%			1%; lemn ars
Proba 10	500 grame	80%	19%					1%; lemn ars
Proba 11	950 grame	85%	13%		1%			1%; lemn ars
Proba 12	1250 grame	80%	18%		1%			1%; lemn ars
Proba 13	550 grame	80%	18%	1%				1%; lemn ars
Proba 14	975 grame	85%	14%					1%; lemn ars
Proba 15	900 grame	80%	19%					1%; lemn ars
Proba 16	900 grame	85%	13%	1%				1%; lemn ars
Total greutate: 11475 grame								

1

Fig. 1. Probă conținând macroresturi carbonizate puse la uscat
Fig. 1. Sample containing charred macro remains

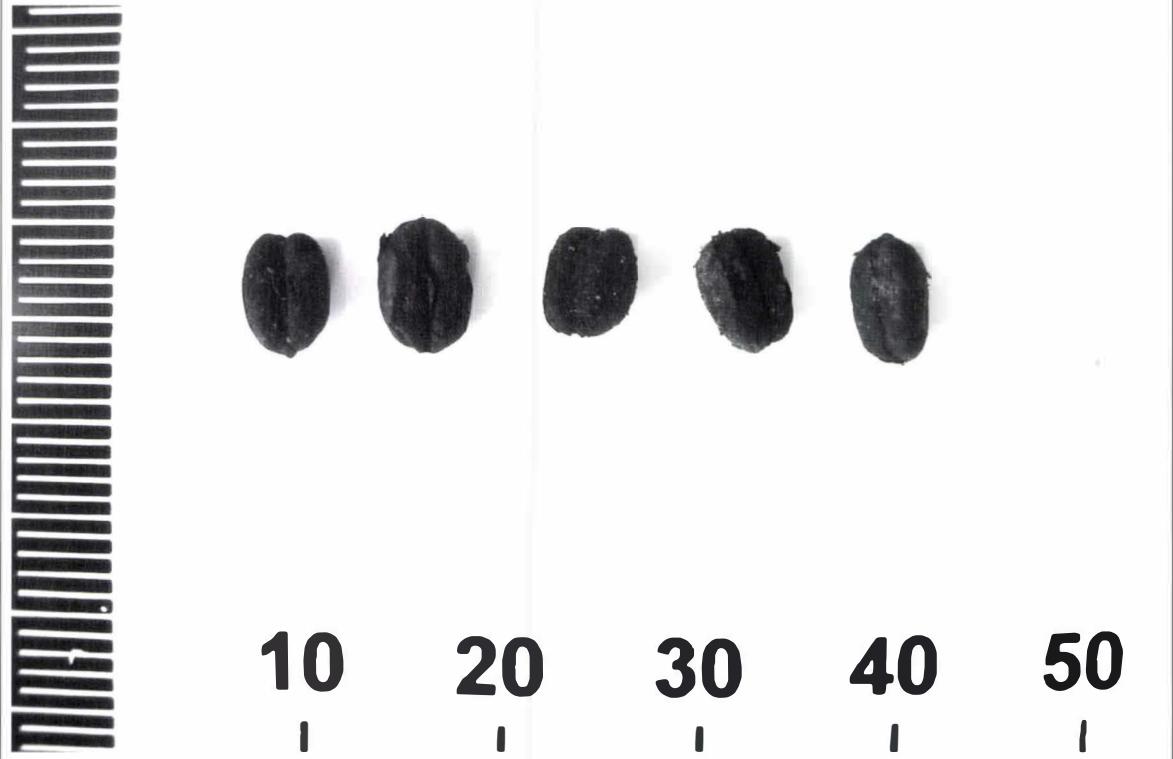

Fig. 2. Cariopse aparținând speciei *Triticum aestivum*
Fig. 2. Grains of *Triticum aestivum*

2

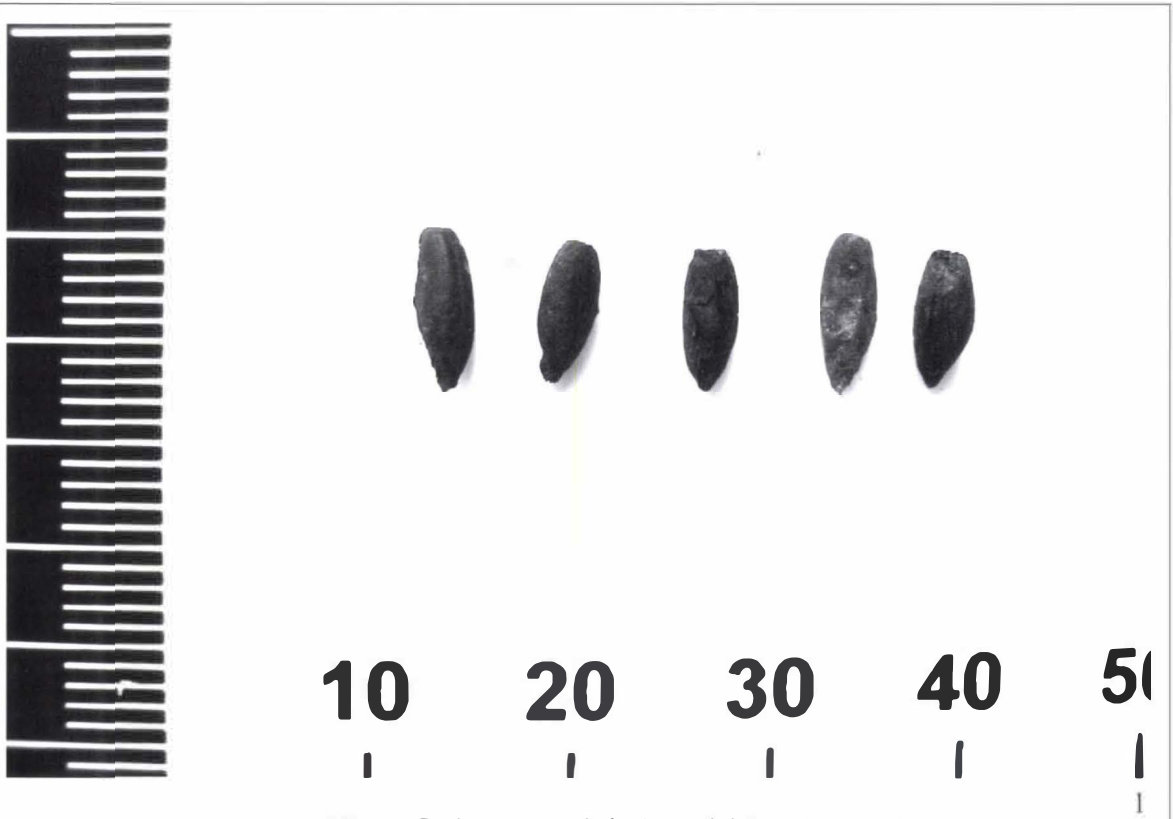

Fig. 3. Cariopse aparținând speciei *Secale cereale*

Fig. 3. Grains of *Secale cereale*

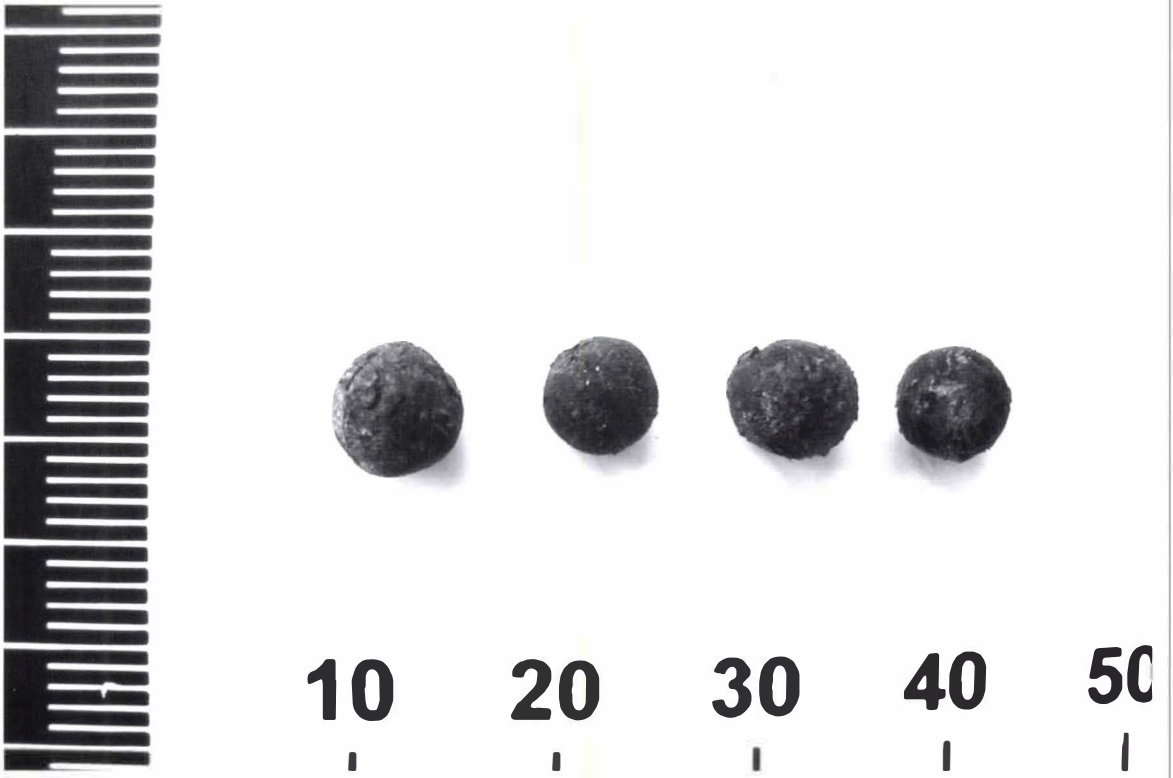
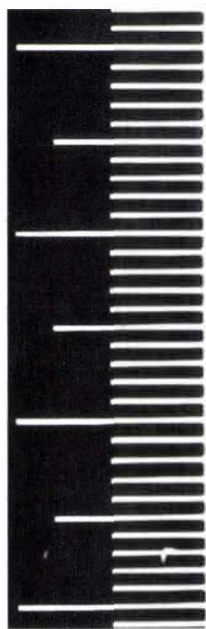

Fig. 4. Seminte aparținând speciei *Pisum sativum*

Fig. 4. Seeds of *Pisum sativum*

10

20

30

40

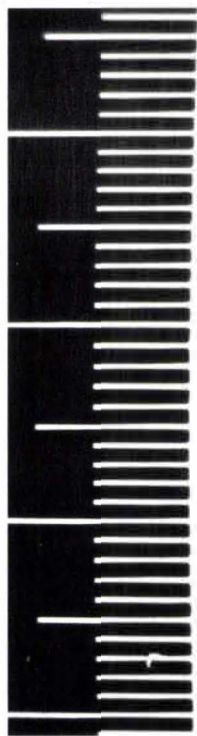
50

Fig. 5. Endocarp aparținând speciei *Prunus persica*

Fig. 5. Endocarp of *Prunus persica*

1

10

20

30

40

50

Fig. 6. Endocarp aparținând speciei *Prunus institia*

Fig. 6. Endocarp of *Prunus institia*

2

ISSN 1221-0943